

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПРИВАТНИЙ ЗАКЛАД
«ДНІПРОВСЬКИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»**

В. М. Торяник, С. Е. Сардак, В. В. Джинджоян

ТУРИЗМОЛОГІЯ

Підручник

За загальною редакцією
доктора юридичних наук, професора
В.О. Негодченка

Дніпро 2021

УДК 796.2+796.093.34:796.5
ББК 75.5+75.8я73

*Рекомендовано до друку вченою радою
Дніпровського гуманітарного університету
(протокол №4 від 23.12.2021 року)*

Рецензенти:

д.е.н., проф., професор кафедри туристичного та готельно-ресторанного бізнесу
Дніпровського гуманітарного університету Сазонець Ігор Леонідович;
д.е.н., проф., декан факультету інноваційних технологій Університету митної
справи та фінансів (м. Дніпро) Корнєєв Максим Валерійович;
к.геогр.н., доц., завідувач кафедри туризму та готельно-ресторанної справи
Національного університету водного господарства та природокористування
(м. Рівне) Коротун Сергій Ігорович.

Торяник В.М., Сардак С.Е. Джинджоян В.В. Туризмологія : підручник. За
загальною редакцією доктора юридичних наук, професора В.О. Негодченка
Дніпро: ДГУ, 2022. – 306 с.

ISBN 978 - 966 - 8676 - 75 - 7

Розглянуто питання щодо різноманіття туризму як унікального
соціального явища і соціального інституту, місця та ролі туризмології як
концептуального розуміння цивілізаційної природи, ціннісної і смислової
основи, культурного значення, а також економічного, правового, етико-
психологічного, педагогічного та інших сутнісно-функціональних аспектів
людського життя. Наведені матеріали ґрунтовно розкривають теоретичні
основи та практичний інструментарій функціонування індустрії туризму з
урахуванням національного та світового досвіду. Уміщені основні поняття
дисципліни, питання для оцінювання рівня засвоєння матеріалу, словник-
довідник, додатки та список рекомендованої літератури. Призначено для
викладачів, молодих вчених, здобувачів вищої освіти, слухачів шкіл бізнесу та
масового читача.

© Торяник В.М., 2021

© Сардак С.Е., 2021

© Джинджоян В.В., 2021

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	6
ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА (НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ТУРИЗМОЛОГІЇ).....	8
Розділ 1. Туризмологія як наука.....	8
1.1. Сутність і структура туризмології. Туризм як об'єкт теорії.....	8
1.2. Генеза та еволюція науки про туризм (туризмології). <i>Завдання для самостійного контролю</i>	9 12
Розділ 2. Теоретико-методологічні складники туризмології.....	13
2.1. Філософія туризму.....	13
2.2. Педагогіка туризму.....	13
2.3. Психологія туризму.....	14
2.4. Економіка туризму.....	15
2.5. Соціологія туризму.....	16
2.6. Етичні виміри туризму.....	17
2.7. Туризм і політологія.....	18
2.8. Культурологія і туризм.....	19
2.9. Правознавство і туризм.....	20
2.10. Географія і туризм.....	22
<i>Завдання для самостійного контролю</i>	23
Розділ 3. Інституціональні засади туризму... ..	23
3.1. Туризм як соціальний інститут.....	23
3.2. Рекреологія і туризм.....	24
3.3. Екологія і туризм.....	25
3.4. Екскурсологія.....	26
3.5. Музеєзнавство.....	28
<i>Завдання для самостійного контролю</i>	29
Розділ 4. Глобалізація сучасного світу та проблеми міжнародного туризму.....	30
4.1. Конфліктологія туризму.....	30
4.2. Вплив політичних чинників на розвиток міжнародного туризму.....	31
4.3. Удосконалення туризму як глобального явища.....	33
<i>Завдання для самостійного контролю</i>	35
Розділ 5. Глобальні інновації в туризмі.....	35
5.1. Туризм в умовах глобалізації.....	35
5.2. Глобальні інноваційні тренди.....	41

	<i>Завдання для самостійного контролю</i>	49
СПЕЦІАЛЬНА ЧАСТИНА		
(ТУРИСТИЧНІ РЕСУРСИ В ТУРИЗМОЛОГІЇ)		50
Розділ 6.	Формування ресурсної політики в туризмі.....	50
6.1.	Структура бізнес-середовища.....	50
6.2.	Ресурси: зміст, структура, характеристика.....	53
6.3.	Ресурсна політика в туризмі.....	57
	<i>Завдання для самостійного контролю</i>	59
Розділ 7.	Людські ресурси в туризмі.....	60
7.1.	Структура людських ресурсів: характеристика населення, цивілізаційна структура, характеристика країн за людським потенціалом.....	60
7.2.	Міжнародний рух людських ресурсів: мігранти, туристи, транзитно-потенційні переміщення, віртуально-міжнародний рух.....	67
7.3.	Особливості управління людськими ресурсами. Вимоги до персоналу в сфері туризму.....	70
7.4.	Системи національного менеджменту...	73
	<i>Завдання для самостійного контролю</i>	78
Розділ 8.	Речовинні ресурси в туризмі.....	78
8.1.	Туристично-рекреаційні ресурси...	78
8.1.1.	Історико-культурні рекреаційні ресурси...	78
8.1.2.	Природні рекреаційні ресурси...	81
8.1.3.	Туризм і екологія. Екотуризм...	89
8.2.	Туристичне районування світу...	108
8.3.	Туристичне районування України...	111
	<i>Завдання для самостійного контролю</i>	116
Розділ 9.	Неречовинні ресурси в туризмі.....	116
9.1.	Нематеріальні ресурси...	117
9.2.	Інформаційні ресурси...	118
9.3.	Інформаційні системи...	120
9.4.	Просування турпродукту...	122
	<i>Завдання для самостійного контролю</i>	123
Розділ 10.	Фінансові ресурси в туризмі.....	123
10.1.	Особливості застосування фінансових ресурсів в Україні...	123
10.2.	Формування фінансової політики в туризмі...	130
	<i>Завдання для самостійного контролю</i>	132
Розділ 11.	Часові ресурси в туризмі.....	133

11.1. Життєвий цикл соціально-економічних систем...	133
11.2. Стратегічні орієнтири...	136
11.3. Тайм-менеджмент...	137
11.4. Логістика в туризмі...	142
<i>Завдання для самостійного контролю.....</i>	145
ЗАКЛЮЧНА ЧАСТИНА.....	146
СЛОВНИК-ДОВІДНИК.....	147
ДОДАТКИ.....	208
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	296

ПЕРЕДМОВА

З моменту здобуття незалежності в Україні відбулися докорінні зміни, які суттєво вплинули на необхідність пошуку та впровадження нових форм удосконалення туристичної галузі. Невідповідність потенціалу країни результатам фактичної діяльності у сфері туризму є великою проблемою. Великі території з яскравими видами, природними ландшафтами, унікальними пам'ятками давнини, національний колорит, народна гостинність та багато інших переваг України – вимагають своїм існуванням створення держави – туристичного осередку світового рівня. Вивчення потенційних можливостей країни надавати туристично-рекреаційні послуги, обґрунтування унікальності наявних об'єктів, визначення їх фізичного стану, моделювання циклів рекреаційних занять – потребує розробки заходів, які сприятимуть прогресивному економічному розвитку нашої держави.

Спрямування України до світових та європейських господарських процесів детермінує необхідність подальшого поглиблення реформ у сфері туризму. У зв'язку з цим надзвичайно важливим питанням постає вивчення і глибокий аналіз впливу туризму на розвиток економіки країни в цілому та її внесок у ВВП безпосередньо, з метою розширення ролі України в системі світогосподарських відносин.

Основи туризмології сформували такі відомі фахівці: Антоненко В., Барановський М., Басюк Д., Герасименко В., Квартальнов В., Кифяк В., Кіптенко В., Козинець В., Коротун С., Любіцева О., Мальська М., Масляк П., Окладникова О., Покоłodна М., Сергєєва Т., Соболева Е., Сущенко О., Тимошенко Л., Ткаченко Т., Федорченко В., Федотов Ю., Холловей Д. та інші.

Великий обсяг публікацій у сфері туризму свідчить про важливе значення даної проблематики. Саме тому під час написання підручника автори, насамперед, ставили за мету узагальнити розрізнені праці видатних вітчизняних і закордонних дослідників та власні здобутки, щоб створити цілісну картину

наукових та навчально-методичних основ даної академічної дисципліни на початку третього десятиріччя ХХІ століття для студентів, аспірантів, молодих вчених, а також усіх не байдужих до цієї цікавої та важливої теми.

Об'єктом дисципліни «Туризмологія» є індустрія туризму, туристські центри і райони, що включають комплекс природних і культурно-історичних умов, а також підприємства сфери послуг, якими користуються туристи в місці відпочинку і під час транспортування.

Предметом дисципліни «Туризмологія» є теоретичні засади туризму, особливості погляду на туризм, теоретико-методологічне осмислення туризму, формування сучасної «туристської свідомості».

Метою дисципліни «Туризмологія» є узагальнення накопичених знань в період вивчення туризмознавчих дисциплін, створення цілісної уяви про туризм як соціальний інститут, як певну форму природно-суспільного буття та життєдіяльності людини, що подорожує.

Завданнями дисципліни «Туризмологія» є: визначення сутності теорії туризму як інноваційної, наукової, соціо-економічної та гуманітарної дисципліни; розкриття у понятійним способом основних смислових значень туризму, ознайомлення з його словниково-категоріальним апаратом; систематизація наукових підходів до розуміння феномену туризму, з'ясування генези та еволюції туризмологічного знання, визначення змісту основних туризмологічних концепцій; осмислення структури туризмологічного знання, органічної узгодженості всіх частин; з'ясування функцій туризмологічного знання, їх суспільного «призначення»; виявлення діалектики зв'язків між теорією та практикою туристської діяльності.

Структурою підручника передбачено розгляд першого розділу, який є елементом освітньо-професійної програми підготовки відповідних фахівців, а для збільшення світогляду читачів авторами запропоновано додатковий другий розділ, у якому висвітлено особливості ресурсної політики в туризмології.

ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА

(НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ТУРИЗМОЛОГІЇ)

РОЗДІЛ 1. Туризмологія як наука

1.1. Сутність і структура туризмології. Туризм як об'єкт теорії.

Поняття «туризмологія» найбільш вдало в концептуально-концентрованому вигляді відображає сутність явища «туризм». Його вживання, по-перше, відповідає науковій традиції утворення теорій, які ґрунтуються на знанні закономірностей свого об'єкта (логосу) – «біологія», «зоологія» тощо; по-друге, воно наголошує на фундаментальному характері репрезентованого знання, тому саме туризмологічне знання є методологічним стосовно таких розділів туризмознавства, як педагогіка чи етика туризму, туристський менеджмент чи маркетинг; по-третє, туризмологічні концепти (поняття, які функціонують у режимі розуміння-пояснення) забезпечують створення теорії туристської діяльності, яка, у свою чергу, за умови свідомого засвоєння і використання є надійною основою практичної діяльності.

Туризм – могутній засіб «освоєння світу». Ця філософсько-антропологічна функція туризму також представлена в туризмології, у якій, як і в інших соціогуманітарних науках, концентрується досвід сприйняття світу. Однак на відміну, наприклад, від історичного досвіду, джерелом якого є, як правило, письмово зафіксований фактаж та історіографічні узагальнення, особисто здобутий туристський досвід – це досвід персонального переживання мандрівних подій. Ідея туризму ґрунтується на активному ставленні до світу, його осмисленні, пізнанні і засвоєнні. Справжній туризм, який ґрунтується на власному сприйнятті іншої культури, істотно відрізняється від віртуального, «телевізійного» туризму, коли людині демонструють заздалегідь відібрані артефакти культурних пам'яток.

Туризмологія є молодого наукою. Названі концепти, сформульовані положення – лише частина її складного, багатоманітного змісту. Її становлення і розвиток відбуваються в контексті загальної еволюції сучасної науки, насамперед її соціогуманітарного і економічного розділів. Наука про туризм – міжгалузева (за галузями знань) та міждисциплінарна (за переліком навчально-освітніх дисциплін). Зв'язок туризму з численними секторами господарської та соціальної сфери суспільства забезпечує широке застосування прикладних досягнень різних галузей наук, наприклад медицини, валеології (охорони здоров'я). Ці науки і пов'язані з ними кліматологія, бальнеологія, таласотерапія, а також різноманітні лікувальні, профілактичні, відновлювальні методи фактично стали основою для розвитку курортно-лікувального туризму.

На теорію і практику туризму істотно впливає сучасна концепція анімації. Якісно нові сюжети в туризмологічні напрацювання вносить практика альтернативного туризму, поява його нових, часом екзотичних форм.

Туризм реагує на всі зміни в структурі суспільних та індивідуальних людських потреб, на виклики, пропозиції та загрози, притаманні цивілізації ХХІ ст. Урахування не тільки сучасних проблем теорії і практики туризму, а і його найближчих і віддалених перспектив, майбутніх можливостей – актуальне туризмологічне завдання.

1.2. Генеза та еволюція науки про туризм (туризмологія)

Генезу туризмології доцільно розглядати у нерозривному зв'язку з історією виникнення і розвитку головного об'єкта цієї науки – туризму. Осмислити процеси становлення, еволюції та внутрішні закономірності допомагає періодизація історії туризму. Саме такий методологічний спосіб уможливорює теоретичне узагальнення цього соціального явища.

Періодизація як хронологічно-змістовий поділ історичного розгортання певного процесу потребує попереднього розв'язання низки теоретико-

методологічних завдань, зокрема: визначення сутності процесів, що досліджують, їх змісту, етапів послідовного розгортання тощо. В історіографії використовують різні підходи до періодизації історії подорожей і туризму. Наприклад, основою періодизації історії туризму, запропонованою російським вченим В. Грицкевичем, є історико-хронологічний підхід, згідно з яким виокремлено такі періоди цієї історії:

- 1) виникнення перших елементів туризму у давньому світі;
- 2) розвиток окремих видів туризму в середні віки;
- 3) становлення туризму як способу отримання освіти і культурного виховання в період Просвітництва (XVII – початок XIX ст.);
- 4) розвиток туризму у формі організованого масового руху (з 40-х років XIX ст.).

Американський дослідник Д. Уокер обґрунтовує техніко-індустріальний (економічний) підхід до періодизації історії туризму, критерієм якого обрано розвиток транспортних засобів, що використовують під час подорожей, поділяючи цей процес на п'ять періодів:

- передіндустріальний, коли послуговувалися найпростішими засобами пересування;
- період залізничного транспорту;
- період автомобільного транспорту;
- період реактивних авіалайнерів;
- період круїзів на морських лайнерах .

Аналогічний підхід до періодизації історії туризму підтримує і білоруський вчений Г. Шаповал.

Основою періодизації історії туризму і гостинності, запропонованою російською дослідницею Л. Воронковою, є критерій якісних відмінностей історичних епох. Вона виокремлює такі періоди:

- історія давніх подорожей і зародження традицій гостинності;
- подорожі часів середньовічної культури;

- епоха великих географічних відкриттів;
- подорожі і традиції гостинності у європейській культурі XVI-XVIII ст.;
- еволюція індустрії гостинності і туризму в XIX ст.;
- розвиток масового туризму в XX ст.;
- міжнародний туризм на межі XXI ст.

Для з'ясування проблематики періодизації історії доцільно чітко розмежувати поняття «період» та «етап». Період – тривалий проміжок часу, в межах якого відбувається будь-який завершений процес. Етап – стадія будь-якого процесу, обмежений відрізок часу, що характеризується певною якісною зміною, помітними подіями. З огляду на це можна запропоновувати таку періодизацію історії туризму:

I період (III-II тис. до н.е. – перша половина XIX ст. н.е.). Доіндустріальне суспільство. Його поділяють на такі етапи:

- виникнення перших ознак туризму у подорожах людей давнього світу відповідно до мотивації (пізнавальна, оздоровчо-рекреаційна, розважальна);
- розвиток цих ознак туризму у середні віки (зародження елементів організованих подорожей);
- епоха Великих географічних відкриттів (розширення соціального простору подорожей, удосконалення транспортних засобів та розвиток інфраструктури подорожування);
- змістовне збагачення подорожей у часи Просвітництва (поширення подорожей із метою здобуття освіти, поява екскурсійної практики).

Подорожі, які здійснювалися до XIX ст., не можна вважати туризмом у сучасному розумінні цього поняття. Більш коректно їх охарактеризувати як прообраз сучасного туризму – пратуризм, коли в межах різноманітних подорожей з'являються і еволюціонують певні ознаки туризму як організованої подорожі. Перші спроби осмислення феномену подорожей самими мандрівниками містяться у міфології, географічних, філософських текстах.

II період (перша половина XIX – початок XX ст.). Індустріальне суспільство. Час виникнення і становлення власне туризму. Виокремлюють такі етапи:

- з 1847 р. – до Першої світової війни. Поява перших національних і міжнародних туристських організацій, початок формування сучасної інфраструктури туризму;

- 1914-1918 рр. Фактичне припинення туристської діяльності, масові примусові переміщення людей;

- 20-30-ті роки XX ст. Відродження та вдосконалення інфраструктури туризму, становлення соціального туризму.

Основними чинниками виникнення і становлення туризму були:

- а) стрімкий науково-технічний прогрес (удосконалення традиційних та поява нових видів транспорту і зв'язку);

- б) інтенсивне освоєння світового географічного простору;

- в) зростання добробуту населення та збільшення частки вільного часу;

- г) розвиток туристичної інфраструктури;

- г) підтримка туризму з боку держави;

- д) підвищення культурного рівня населення.

Науково-технічний прогрес, соціальні реформи, підвищення рівня життя, відпустки (у Німеччині, наприклад, з 1873 р.) зумовили поступову зміну пропорції робочого і вільного часу на користь відпочинку. З другої половини XIX ст. до індустрії відпочинку увійшли підприємства готельного господарства; з'явилися перші бюро подорожей.

Завдання для самостійного контролю:

1. Скласти схему періодизації історії туризму;
2. Скласти схему етапів першого періоду історії туризму;
3. Скласти схему періодизації становлення туризмології як науки;

4. Дати характеристику першого етапу другого періоду становлення туризмології як науки;
5. Дати характеристику другого етапу другого періоду становлення туризмології як науки.

Розділ 2. Теоретико-методологічні складники туризмології

2.1. Філософія туризму

Діапазон вживання філософських визначень для пояснення різноманітних реалій суспільного життя та людської діяльності останнім часом суттєво розширився. Якщо наприкінці XIX і в першій половині XX ст. науки про людину і суспільство вважалися повністю відокремленими від філософії, то сьогодні відбувається їх своєрідна «рефілософізація», що спричиняє зміни відносин між самими науками про людину і суспільство. Особливо це стосується такої галузі філософської теорії як соціальна філософія та її відносин з іншими соціогуманітарними науками. У цьому контексті цілком правомірна проблема «філософії туризму». Вона постає як методологічна основа теорії туризму («туризмологія») – специфічної соціоекономічної і соціогуманітарної дисципліни, яка має синтетичний характер і розгалужені міжнаукові зв'язки.

Розвиток сучасного туризму відбувається паралельно з глобалізацією. За прогнозами, у 2020 р. світова спільнота мандрівників нараховуватиме 1,5 млрд людей. Образний вислів французького філософа Г. Марселя *homo viator* (людина мандруюча) влучно доповнює вже усталені іпостасі людини як істоти, котра творить (*homo faber*), діє (*homo agens*), розважається (*homo ludens*). Визначення людини як мандрівника ключове для розуміння такого феномену цивілізації як туризм. Будучи характеристикою одного зі способів людського буття, що набуває інституціонального оформлення і суспільної легалізації,

туризм виростає із практики подорожей, мандрівок, відвідувань, паломництва, історія яких сягає сивої давнини.

2.2. Педагогіка туризму

Прогрес сучасного суспільства визначається знаннями, досвідом і ціннісними орієнтирами особистості, її готовністю відповідати на виклики. Зазначені орієнтири закладаються в системі освіти та вдосконалюються впродовж усього життя людини.

Фахівець з туризму – це різнобічно освічена людина, яка творчо мислить, з широким культурологічним світоглядом. Як професіонал, він має бути здатний змінювати спеціалізацію у межах певного фахового напрямку. Головним капіталом фахівця з туризму є бажання задовольнити потребу туриста, надати йому професійну послугу.

Важливим завданням професійної школи завжди було розв’язання проблеми обрання змісту навчання та його структуризації, яке особливо актуалізується на сучасному етапі. Ретельно дібраний із різних наукових джерел і дидактично опрацьований навчальний матеріал має забезпечити якісну підготовку фахівців із туризму. Для цього зміст туристської освіти слід постійно оновлювати відповідно до вимог сучасної туристської практики, науково-технічного і суспільного прогресу.

Майбутній фахівець з туризму повинен розпочати самостійну діяльність, освоївши досягнення світової та вітчизняної наукової думки, сформувавшись духовно-морально, маючи стійкий інтерес до інновацій у науці, техніці, культурі та суспільному житті. Отже, туристська освіта покликана будувати сучасне і майбутнє через формування особистісних рис професіонала туризму.

2.3. Психологія туризму

У контексті вивчення туризму методами психології слід уточнити, які напрями психологічного знання безпосередньо спрямовані на дослідження цієї галузі. У межах соціальної психології найважливіше значення має зв'язок між особистісними, груповими і міжгруповими процесами та ситуацією в суспільстві. На їх вивченні зосередився В. Квартальнов. У багатьох дискурсах розглядають інтраіндивідуальні, інтеріндивідуальні та групові процеси в контексті соціально-психологічних аспектів туризму.

У вивченні туризму застосовували такі типові концепції психології оточення, як «імідж» і «юрба» (Фрідген, 1984, Стрингер, 1984). Іміджі – це схеми, у яких люди і місце їх перебування є важливими елементами. Наприклад, Рілі і Палмер (1976) намагалися дослідити імідж людей на курортах, Морелло (1983) – різні країни як місця подорожей. Юрба викликала інтерес у психологів, оскільки її асоціюють із урбанізацією і зумовленим нею стресом. Люди, які його відчують, намагаються усамітнитися або «зникнути», що теж пов'язано з діяльністю в туристичній галузі, яка може забезпечити їм таку можливість.

Вивчення туризму як соціально-психологічного феномену не вичерпується дослідженнями в галузі соціальної психології. Не менш важливими є проблеми методологічного знання, джерелом яких стали загальна психологія і психологія особистості. Без розуміння мотивації клієнта неможливо правильно організувати тур і запропонувати його на ринку, задовольнити бажання споживача, забезпечивши йому позитивні враження і емоції. Необхідно вивчати моделі поведінки людини в різних ситуаціях, мотивацію прийняття рішень, вибір (переваг) виду відпочинку, головні і побічні цілі, напрямки подорожі, партнерів і туристичну фірму. Мотиви здійснення подорожей істотно залежать від віку, рівня інтелекту, заможності (наявності фінансових засобів). Туристом стають з метою відпочинку, розширення кругозору і пізнання незвіданого, розваги, з релігійних мотивів

тощо. Ці проблеми досліджує психографія, методи якої широко використовуються в маркетингу туризму.

2.4. Економіка туризму

Економіка туризму передбачає пізнання економічної сутності понять, специфічних термінів, результативних показників розвитку туризму; розв'язання конкретних практичних завдань управління економікою туристичних підприємств; дослідження туризму як економічної системи, його місця в ринковому господарстві, вагомості в економіці країн та регіонів, економічної сутності туристичних продуктів і послуг як специфічних товарів, їх споживчої вартості та відчутної цінності для споживачів, сучасних напрямів диференціації їх виробництва, концентрації, спеціалізації, кооперування туристичної діяльності, механізму функціонування ринку туристичних послуг.

Економіка туризму досліджує галузеві аспекти економічних відносин у сфері туристичної діяльності – процеси і явища, що відбуваються у виробництві, формуванні, обміні та споживанні туристичних продуктів і послуг як на внутрішньому, так і на міжнародному ринках. Туризм розглядають як соціально-економічну систему функціонування суб'єктів туристичної діяльності різних організаційно-правових форм та інших учасників відносин, що виникають у процесі туристичної діяльності. Поширені у міжнародній науковій літературі сучасні визначення туризму можна об'єднати у такі групи:

- визначення, які розкривають сутність туризму як соціально-культурного явища, стосуються його економічних, соціальних, правових аспектів, видових особливостей і використовуються для розв'язання конкретних (часткових) завдань;

- визначення, що охоплюють поняття «туризм» загалом як економічної системи, розкривають його внутрішній зміст та відображають єдність різноманітності системи відносин.

2.5. Соціологія туризму

Зростаюча чисельність туристів та перетворення туризму на перспективну галузь економіки зумовлюють необхідність вивчення цього феномену засобами соціології. Донедавна вивчення туризму в соціології розглядали через призму вільного часу, але з переосмисленням його значення в житті суспільства і людини цією проблемою почала займатись нова галузева соціологія.

В умовах широкої демократизації суспільних відносин загострюється проблема так званого соціального туризму, молодіжного та дитячого. Сутність соціального туризму нерідко визначають відповідно до суспільного статусу основного контингенту його учасників – це можливість забезпечити рекреацію (відновлення) людини за рахунок надання мінімального «необтяжливого» набору туристичних послуг. Однак таке його розуміння звужує діапазон соціального туризму, збіднює його зміст. Цей вид туризму доцільно розглядати в контексті завдань та цілей соціальної політики як діяльності соціально орієнтованої держави і суспільства загалом. Перехід від орієнтації на елітарний туризм до зацікавленості в розвитку недорогих, масових видів туризму не тільки сприятиме реалізації демократичних прав людини на змістовний відпочинок, а й забезпечить збільшення туристських потоків, що, у свою чергу, позитивно позначиться на бюджеті району, міста, країни загалом. Соціальний туризм особливо привабливий для людей похилого віку і осіб з особливими потребами.

2.6. Етичні виміри туризму

Етимологічно поєднані поняття «етика» і «мораль» у процесі наукового розвитку наповнилися різним змістом. Термін «етика» позначає науку про

мораль, а «мораль» – реально існуючий феномен, що є предметом вивчення етики. У повсякденній мові, ненаукових текстах поняття «етика» та «мораль» не розрізняють, що зумовлено відсутністю чіткої межі між мораллю як реальним явищем та етикою як сукупністю знання про нього, взаємозв'язком теорії моралі та моральної практики. Це дає підстави говорити про «етику вченого», «медичну етику», «педагогічну етику», «етику туризму» як про сукупність певних моральних принципів, норм, що специфічно проявляються, діють чи потребують особливого застосування. Етичний вимір завжди пов'язаний з мораллю, а її суб'єктом є людина, наділена моральною свідомістю, тобто здатністю корелювати свої відносини з іншими людьми, дійсністю загалом. Інструментом цієї кореляції і стає мораль. Отже, коли йдеться про етичний вимір, наприклад, туризму, то його розглядають через призму основних моральних понять – «добро» та «зло», «обов'язок», «відповідальність», «справедливість», «свобода вибору», «щастя», «честь» та «гідність», «совість» та «сором», «толерантність», «повага», «співчуття», «любов», тобто аналізують з погляду певних вимог (належного, тобто того, що має бути) та ступеня відповідальності цим вимогам (сущого, тобто такого, яке є в реальності).

Світова спільнота в осмисленні проблем туристської галузі підійшла до етапу, коли технологічні методи управлінської діяльності, збалансованість, опора на державні, громадські установи, уряди та парламенти країн перестали бути дієвими засобами і постала потреба у залученні духовного потенціалу.

Поєднання туристської діяльності та етичної теорії започаткувало сучасну галузь теоретичного знання та суспільної практики – етику туризму.

2.7. Туризм і політологія

Туризм як явище може сприяти становленню відкритого суспільства. Він у масових масштабах забезпечує безпосередні контакти громадян з носіями

інших культур, що формує особистий досвід, завдяки чому в суспільстві зникає ксенофобія і антигуманні настрої. Розвиток нових форм туризму, зокрема для людей з особливими потребами, сприяє утвердженню толерантності в суспільстві. Поява демократичних видів туристської діяльності (зелений туризм) робить його доступним для всіх громадян і діє як чинник зміцнення відкритості суспільства. Участь у туристичній діяльності сприяє позитивному ставленню до ринкової економіки в суспільстві, зміцненню підвалин правової держави, оскільки громадяни опановують правові норми у повсякденній практиці. Загалом розвиток сфери надання туристичних послуг у країні сприяє розвитку політичної культури більше, ніж візити громадян за кордон, оскільки при цьому наявний чинник системної дії, пов'язаний з усією соціальною інфраструктурою. Отже, принципи відкритості, толерантності, які мають бути основою розвитку туристичної сфери, діють на суспільний устрій країни загалом, сприяючи її відкритості та інтеграції у світовий простір.

Туристична освіта виконує культурну і етичну місії, оскільки туризм, спорт, культура покликані зберігати та зміцнювати національну самобутність, заохочувати створення і поширення культурних цінностей, охороняти багатоманітність культур і сприяти їх розквіту, поглибленню розуміння і гармонії між культурами, їх взаємозбагаченню. Отже, туризм у тандемі з політикою в сучасному світі, охопленому глобалізацією, мають утверджувати засади толерантності, взаємовигідні відносини, соціальне партнерство тощо. Вплив його на формування політичної культури надзвичайно потужний.

2.8. Культурологія і туризм

Словосполучення «культурологія туризму» належить до понять, що вже набули певного понятійного статусу і концептуального змістовного навантаження: «філософія туризму», «економіка туризму», «етика туризму», «антропологія туризму», «соціологія туризму», «педагогіка туризму» та ін.

Культурологія туризму – це вивчення смислів того, що в історії суспільствознавства набуває статусу «культурної події» внаслідок її об'єктивізації, тобто історичних пам'яток, природних зон, культових споруд, мистецьких витворів тощо, до яких спрямований енергетичний потенціал руху особистості з метою отримання певного ціннісного ефекту шляхом здійснення подорожі, а також вивчення форм, засобів і методів такої подорожі. Однак у подальшому аналізі змісту концепту «культурологія туризму» варто зважати на певні застереження. Осмислюючи поняття «туризм» у теоретичному і практичному сенсі, по-перше, потрібно відокремлювати складову туристської практично-організаційної діяльності людини від ціннісно-сміслової, культурно-світоглядної. Організація туристської діяльності як самим подорожнім, так і тими, хто виконує обслуговуючі функції у цьому процесі, її принципи і методи не є предметом культурологічного дослідження. По-друге, бажано умовно поділити, а потім об'єднати і порівняти поняття «туризм» у широкому та вузькому смислах. В уяві пересічного спостерігача туризм найчастіше асоціюється з подорожуванням. Це вузьке розуміння туризму. Подорож не є обов'язково фізичним переміщенням у просторі, що займає певний проміжок часу і вимагає забезпечення умов та засобів пересування. У широкому розумінні подорож – зміна стану свідомості і духу людини, пов'язана з отриманням нової інформації, відчуттів, матеріалу для споглядання, роздумів і, врешті-решт, накопиченням інформації, що може впливати на особистість, яка пізнає саму себе.

2.9. Правознавство і туризм

Офіційним визначенням в Україні є таке: «Турист – особа, яка здійснює подорож по Україні або до іншої країни з не забороненою законом країни перебування метою на термін від 24 годин до одного року без здійснення будь-якої оплачуваної діяльності та із зобов'язанням залишити країну або місце

перебування в зазначений термін». Є й інші простіші та складніші визначення, які тією чи іншою мірою відповідають поставленим цілям, однак мають і деякі недоліки.

Зважаючи на те що у туристській індустрії задіяні гігантські людські потоки, вони мають взаємодіяти в межах правового поля. Тому Всесвітня туристська організація особливу увагу приділяє розробленню рекомендацій щодо удосконалення та уніфікації законодавства в сфері туризму. Прийнято «Хартію туризму», «Кодекс туриста», «Глобальний етичний кодекс туризму» та інші нормативно-правові документи, рекомендовані національними урядами у своїх країнах.

Основними суб'єктами туристського права є юридичні та фізичні особи, які створюють туристичний продукт, надають туристичні послуги (перевезення, тимчасового розміщення, харчування, екскурсійного, культурного, спортивного, розважального та іншого обслуговування) чи здійснюють посередницьку діяльність із надання характерних і супутніх послуг, а також громадяни України, іноземні громадяни та особи без громадянства (туристи, екскурсанти, відвідувачі та ін.), в інтересах яких здійснюється туристична діяльність. До суб'єктів, які здійснюють та/або забезпечують туристичну діяльність, належать:

1) туристичні оператори (туроператори) – юридичні особи, створені згідно із законодавством України, для яких виключною діяльністю є організація та забезпечення створення туристичного продукту, реалізація та надання туристичних послуг, а також посередницька діяльність із надання характерних та супутніх послуг, які в установленому порядку отримали ліцензію на туроператорську діяльність;

2) туристичні агенти (турагенти) – юридичні особи, створені згідно із законодавством України, а також фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності, які здійснюють посередницьку діяльність з реалізації туристичного продукту туроператорів та туристичних послуг інших суб'єктів туристичної

діяльності, а також посередницьку діяльність щодо реалізації характерних та супутніх послуг, які в установленому порядку отримали ліцензію на турагентську діяльність;

3) інші суб'єкти підприємницької діяльності, що надають послуги з тимчасового розміщення (проживання), харчування, екскурсійні, розважальні та інші туристичні послуги;

4) гіді-перекладачі, екскурсоводи, спортивні інструктори, провідники та інші фахівці туристичного супроводу – фізичні особи, які здійснюють діяльність, пов'язану з туристичним супроводом, і які в установленому порядку отримали дозвіл на право здійснення туристичного супроводу, крім осіб, які працюють на відповідних посадах підприємств, установ, організацій, яким належать чи котрі обслуговують об'єкти відвідування;

5) фізичні особи, які не є суб'єктами підприємницької діяльності та надають послуги з тимчасового розміщення (проживання), харчування тощо.

Туристи як споживачі комплексу туристських послуг теж наділені певними правами та обов'язками.

2.10. Географія і туризм

Географія туризму наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. вивчала не тільки прикладні, а й теоретико-методологічні проблеми. Натепер можна виокремити кілька таких трактувань предмета географії туризму: наука про туристичні ресурси, їх поширення залежно від географічних особливостей місцевості; наука, що досліджує просторові форми туристських міграцій (туристські потоки); «галузь географічної науки, яка вивчає закономірності формування, розміщення і територіальної організації індустрії туризму»; міждисциплінарна галузь географічної науки, що розглядає територіальну організацію туристичної діяльності, умови та особливості її розвитку і розміщення; міждисциплінарна галузь географічних знань про геопросторову організацію туристичного

процесу (процесу споживання туристичного продукту в процесі туристських міграцій).

Підсумовуючи трансформацію предметної сутності географічних досліджень туризму, можна дійти висновку, що географія туризму є міждисциплінарним напрямом географічних знань про умови і можливості території щодо збалансованого розвитку туризму, закономірності його геопросторової (територіальної) організації відповідно до дії внутрішніх та зовнішніх чинників.

Основними напрямками досліджень географії туризму є:

- оцінювання туристичного процесу як суспільного явища і людини як його суб'єкта;
- аналіз туристичного (рекреаційно-географічного) простору та оцінювання його придатності та пристосованості до туристичного процесу;
- оцінювання рекреаційно-туристичного природокористування з метою визначення напрямів його збалансованості (економічних, соціальних, екологічних аспектів туристичної діяльності);
- визначення взаємозв'язків і взаємовпливів між рекреаційно-туристичною та іншими соціально-господарськими функціями території з метою оцінювання ролі туризму в суспільно-економічній структурі місцевості.

Географія туризму розглядає туристичний процес не тільки як просторовий, а й як хронологічний (динаміка розвитку в часі). Геопросторова організація туристичного процесу – це оптимізація туристичних міграцій (туристичний рух за напрямом, величиною, урегульованістю, іншими ознаками) стосовно місць розташування (концентрації) рекреаційно-туристичних ресурсів (територій, придатних для рекреаційно-туристичної діяльності). Вона відображається у структурованості, типах і формах функціонування, розвитку та взаємодії туристичних ринків різних ієрархічних рівнів (макрорегіонального, національного, місцевого) у конкретних умовах. Термін «геопросторова організація туризму» застосовують при аналізі

глобальних та регіональних процесів. Аналізуючи локальні процеси, краще вживати термін «територіальна організація туризму», який адекватніше відображає саме територіальний підхід до дослідження особливостей організації туристичної діяльності в конкретному місці.

Завдання для самостійного контролю:

1. Скласти схему структурних підрозділів філософії туризму;
2. Скласти схему основних завдань економіки туризму;
3. Скласти схему напрямів досліджень соціології туризму;
4. Розкрити сутність туристської культурології;
5. Дати характеристику соціології туризму відповідно поглядів С. Струмніна.

Розділ 3. Інституціональні засади туризму

3.1. Туризм як соціальний інститут

Подорожуючи, турист занурюється у нове природно-географічне та культурне середовище, тому його подорож є соціокультурним явищем. Мандрівки розширюють свідомість, загострюють відчуття, адже протягом подорожі людина бачить та відчуває інакше, «розширюючи» простір. Творення просторовості, вважає російський соціолог Д. Замятін, пов'язане зі зміною принципів характеру людського сприйняття: «Канали сприйняття налаштовуються на фіксацію об'ємів, відстаней та дистанцій до об'єктів і подій; ставлення до них формується дистанцією спостереження. Зміна дистанції змінює характеристику подій і навіть подію. Саме розважальний характер подорожі сприяє засвоєнню нових знань про культуру і менталітет населення країни перебування, що не можна сказати про інші форми поїздок

(пошук роботи, «човникові» поїздки, робочі візити), оскільки їх первинна ціль відволікає увагу від ґрунтовного ознайомлення з новою країною.

3.2. Рекреологія і туризм

Одним із видів діяльності людини, що відбувається у вільний час, є рекреаційна. Це система заходів, спрямованих на реалізацію рекреаційних потреб, відтворення і розвиток життєвих сил людини, її інтелектуальне вдосконалення.

Основою типізації рекреаційної діяльності є її функціональна орієнтованість. Виокремлюють такі функції рекреаційної діяльності:

- 1) лікувальна – спрямована на відновлення здоров'я людини;
- 2) пізнавальна – спрямована на розвиток духовного потенціалу особистості;
- 3) спортивна – направлена на розвиток фізичних сил людини. В Україні є всі види рекреаційних ресурсів, що дають змогу розвивати рекреаційну діяльність. З огляду на функції рекреаційну діяльність поділяють на кілька видів.

Підхід до розуміння фізичної рекреації як виду фізичної культури (яка має свою теорію, що охоплює не тільки фізичну рекреацію, а і фізичне виховання, спорт, рухову реабілітацію, має пізнавальні, оздоровчі, ціннісно-орієнтаційні й інші аспекти дослідження) дає змогу вийти за межі суто медицини і психології, розглядає її в контексті культурології, педагогіки, соціології, політології, естетики, туризмології, а саме спортивного туризму. Така багатоаспектність розгляду характерна і для феномену рекреології загалом.

У процесі рекреації виокремлюють три послідовні фази: спосіб (відображає характер і структуру рекреаційних потреб, що формуються відповідно часу, місця і форм відпочинку); ситуація (характеризує систему

рекреаційних занять); результат (визначає ефективність рекреації, включаючи емоційні аспекти).

Для рекреаційної діяльності типові упорядкованість і періодичність, що зумовлені як природними ритмами (добовими, сезонними), так і циклічністю (чергуванням праці і побуту) соціально-побутової діяльності відпочиваючих і організаторів відпочинку.

Розкривають зміст рекреаційної діяльності такі основні поняття: «елементарне рекреаційне заняття», «тип рекреаційної діяльності», «цикл рекреаційної діяльності».

Елементарне рекреаційне заняття – внутрішньо цілісний, не поділений на технологічні компоненти елемент рекреаційної діяльності, основа формування програм відпочинку. За даними соціологічних досліджень нараховують приблизно 100 тисяч елементарних рекреаційних занять.

3.3. Екологія туризму

Розширення предметного поля сучасної екології до таких її гуманітаризованих напрямів, як «екологія культури», «екологія духу», «інтелектуальна екологія» тощо, на цьому не закінчується. Нині набуває поширення термін «екологічний туризм», який позначає реальне явище соціуму, здатне стимулювати поєднання цінностей природи та культури. Екологічний туризм – специфічна форма активного відпочинку, що має культурно-виховне, науково-пізнавальне і спортивно-оздоровче значення, визначається як сукупність відносин та явищ, що виникають у процесі подорожі та перебування людей за межами їх постійного місця проживання з метою відпочинку, ознайомлення з навколишнім природним та культурним середовищем .

Сучасна людина має потребу хоча б епізодично покидати урбанізований та технізований світ, звертаючись до природи, але не переймаючись її

збереженням. Як наслідок, вказує В. Кутирєв, пам'ятки природи краще було б назвати «пам'ятниками природі». На планеті зберігаються лише окремі вкраплення природи (заповідники, парки, резервації тощо) в суцільному масиві штучного середовища .

Туризм – це не просто організована подорож, а й розширення світогляду, утвердження відчуття співприсутності людини у різноманітному та складному світі. За умов глобалізації важливою є його функція формування здатності до розуміння інших культур, набуття комунікативної культури. Туризм, особливо екологічний, дає змогу ознайомитися з унікальними природними та культурними цінностями. «Не може не відчувати себе відповідальним за всю планету той, хто побачив хоч які-небудь віддалені та несхожі на його життєве оточення, по-своєму прекрасні її закутки».

Екологічний туризм сприяє оволодінню основами екологічних знань, що є необхідною передумовою екологічної культури. Адже природа постає і як естетична цінність (ландшафтний простір). Більше того, як зазначав філософ О. Шпенглер, «ландшафт формує душу людини».

3.4. Екскурсологія

Складником туризмології в контексті формування сучасної концепції туристичної науки стала екскурсологія – наукове обґрунтування історії, теорії та практики екскурсійної справи як однієї з трьох основних складових туризму (проживання та харчування, транспортне забезпечення та екскурсійне обслуговування). Ця галузь теоретичних знань вивчає проблеми моделювання високоефективної екскурсії та впливу екскурсії на свідомість людей, практичних методів її підготовки, техніки проведення, навчання екскурсоводів.

До основних екскурсологічних завдань належать такі:

– наукове осмислення екскурсології як феномену світоглядної філософії;

- забезпечення наукового підходу до практичних форм і методів впровадження екскурсійної діяльності суб'єктами туристичного обслуговування;
- дослідження історичних етапів розвитку екскурсійної справи;
- вивчення, узагальнення та впровадження досвіду екскурсійної справи зарубіжних країн;
- науково-практичне прогнозування шляхів розвитку екскурсійної справи, посилення її ролі в складовій туристичного продукту. Екскурсологія досліджує історію становлення та розвитку екскурсійної справи, виокремлює діяльність різних шкіл та напрямів, сутність екскурсії, екскурсійні методики, екскурсійну тематику та підготовку кадрів екскурсійної галузі. Отже, вона інтегрує теорію, методологію і методику екскурсійної діяльності та історію екскурсійної справи. Ця галузь знань також зосереджена на історичних процесах розвитку екскурсійної справи, її філософії, теорії і методиці екскурсійної роботи.

Екскурсія має певні ознаки (елементи): тривалість проведення (від академічної години до доби); наявність екскурсантів (група чи індивідуал) і екскурсовода; показ екскурсійних об'єктів, первинність зорових вражень; пересування учасників екскурсії заздалегідь укладеним маршрутом; цілеспрямованість показу об'єктів, розповіді екскурсовода; наявність певної теми. Екскурсія виконує функції інформування, розширення кругозору і пізнання, організування культурного дозвілля, відпочинку, спілкування. До екскурсії висувають такі вимоги: повнота й достовірність інформації; культурно-пізнавальна значущість і точність композиції та виконання екскурсії; задоволення естетичних і морально-психологічних потреб екскурсантів.

Отже, екскурсії – це відвідування визначних об'єктів (пам'ятники культури, музеї, підприємства, місцевість) групою чи індивідуально під керівництвом спеціаліста-екскурсовода. Екскурсії поділяють:

за метою:

- на навчальні (у т. ч. навчально-виробничі, з метою профорієнтації, обміну досвідом);
 - культурно-освітні;
 - наукові;
- за тематикою:
- відповідно до змісту об'єктів;
- за місцем розміщення об'єктів:
- натурні;
 - музейні;
- за складом учасників:
- для різних вікових категорій;
 - туристів;
 - учнів та ін.

3.5. Музеєзнавство

Музеї і музейну справу вивчає музеєзнавство – наука, зосереджена на процесах збереження соціальної інформації, пізнання та передавання знань та емоцій через музейні предмети, розвиток теоретичних та науково-методичних основ практики музейної справи, узагальненні накопиченого досвіду. Музеєзнавство досліджує походження та історію музею, їх класифікацію та типологію, внутрішню організацію, специфіку діяльності, що проявляється у різноманітних формах освітньо-виховної, науково-просвітницької діяльності, насамперед експозиційно-виставкової.

Музеєзнавство тяжіє до міждисциплінарних досліджень, а найтісніше воно пов'язане з такими науками:

1) загальними (теорія культури окреслює місце музею в культурних процесах сучасності; соціологія – музей та музейну аудиторію в системі

суспільства; психологія – проблематику індивідуальної свідомості та виховання; географія – місце музею у природно-географічному просторі);

2) конкретними (педагогіка, теорія художнього проектування, джерелознавство, теорія архітектури, теорія управління, економіка);

3) профільними (природознавство, історія науки та техніки, мистецтвознавство, археологія, етнографія, історія, літературознавство).

Предметом вивчення музеєзнавства є музейний предмет, музейна колекція, у якій він набуває статусу пам'ятки та наукового джерела, об'єктом – музей, музейна справа як суспільне явище. Навколо свого предмета музей розгортає діяльність у багатьох напрямках: науково-дослідному, реставраційному, експозиційному, освітньому, педагогічному, популяризаторському, сувенірно-рекламному.

Музейний предмет – вилучений із реальної дійсності предмет музейного значення, включений у музейне зібрання, де може довго зберігатися. Він є носієм соціальної чи природничо-наукової інформації, автентичним джерелом знань та емоцій, культурно-історичною цінністю, частиною національного надбання. Унікальний музейний предмет існує у єдиному або у обмеженій кількості екземплярів і становить особливу наукову та культурну цінність.

Туризмологія – концептуальні засади теорії туризму використовують для побудови музейної експозиції, вони стають експонатами.

Завдання для самостійного контролю:

1. Скласти схему функцій туризму як соціального інституту;
2. Скласти схему основних екскурсологічних завдань;
3. Скласти схему зв'язків музеєзнавства з іншими науками;
4. Дати характеристику туризму як чинника соціалізації особистості;
5. Розглянути екскурсологію як одну з основних складових туризму;

Розділ 4. Глобалізація сучасного світу та проблеми міжнародного туризму

4.1. Конфліктологія туризму

Конфліктогенна природа туризму закладена в його глибинній сутності: цікаві подорожі – це бажана мета, винагорода за буденну працю і водночас, за Біблією, покарання: «Сказав Господь Каїну мандрівником і заволокою будеш ти землі».

Основною ознакою туризму за конфліктологічного підходу є принципова опозиція «свій світ» – «інший світ». Ознайомлення із соціальними надбаннями, культурою, природою і побутом близьких та далеких народів з метою мати власне уявлення про «інший» світ є спонукальним мотивом туристичної подорожі і водночас змістом того, що відбувається з туристом у буттєвому вимірі.

Основною стратегією зменшення конфліктогенності туристичної галузі є запобігання виникненню конфліктів. Методи запобігання можна поділити на групи:

1. Мінімальна підготовка туристів у соціокультурному, політичному та побутовому аспектах до подорожі у регіон, специфічний за етнокультурними ознаками. Вона передбачає ознайомлення з історією країни (регіону), етнокультурними традиціями, звичаями, соціально-політичними та релігійними ситуаціями, у т. ч. можливими ризиками та небезпеками. Туристичні агенції мають пропонувати потенційним туристам довідкові видання, ситуативні огляди ситуації в регіонах, аналітичні доповіді, а також пам'ятки та листівки. Наявність інформації у мережі Інтернет полегшує ознайомлення, однак слід зважити, що вони не завжди правдиві.

2. Формування навичок крос-культурного спілкування, відповідної поведінкової культури у місцях, де зосереджені культурні та духовні цінності країни чи регіону. Такі об'єкти мають велику культурну цінність, матеріальне і

духовне значення, тому їх захищає міжнародне право. До них належать: пам'ятки архітектури, твори мистецтва, рукописи, книги та наукові колекції; ансамблі будинків; будинки, призначені для зберігання та експонування рухомих культурних цінностей (бібліотеки, музеї, сховища культурних цінностей), центри, в яких зосереджені об'єкти культури. При виникненні конфлікту туристичної групи з місцевою владою чи органами, які переймаються захистом культурних цінностей, у жодному разі не можна його загострювати, а запропонувати моральне та матеріальне відшкодування завданого збитку з виявленням знаків поваги до населення і культурних цінностей. Неприпустиме намагання вивезти у свою країну культурні артефакти, пам'ятки старожитності, історичні документи, предмети релігійного культу, шедеври мистецтва, а кримінальними кодексами багатьох країн за це передбачені суворі покарання.

3. Обмеження матеріально-предметної діяльності туристів у заповідних, святих місцях, у центрах, де зосереджені пам'ятки культури, матеріальні та духовні цінності. Таким новаторським терміном позначено зорієнтованість туристів на споглядально-пасивну поведінку, недопущення навіть доторкання до культурних цінностей. (У багатьох країнах Далекого Сходу навіть дотик до тіла іншої людини чи рукостискання сприймають як неприпустиме явище.)

Складні соціально-політичні, економічні, етнонаціональні процеси, що відбуваються в сучасному світі, позначаються і на стані туризму. Його позитивні функції не відміняють реальної можливості виникнення крос-культурних, міжособистісних конфліктів, конфліктів між організатором подорожі та туристами. Основною стратегією при цьому є запобігання їм, допомагають долати конфлікти стратегії згладжування, компромісу, звернення до посередників, ділового розв'язання проблеми.

4.2. Вплив політичних чинників на розвиток міжнародного туризму

Прискорювати або уповільнювати розвиток міжнародного туризму, його функціонування здатні політичні перетворення. Істотно вплинула на міжнародний туризм зміна політичної мапи світу, що відбулася після розпаду Радянського Союзу та розпуску Організації Варшавського Договору. Набуття незалежності пострадянськими республіками, нового політичного статусу державами Східної Європи зумовило збільшення туристичних потоків. Багато країн СНД і Східної Європи почали активно приймати закордонних гостей. Створення ЄС без внутрішніх кордонів, з вільним пересуванням товарів, послуг та людей, уніфікацією податкової політики і дерегулюванням транспорту сприяє активізації туристичної діяльності в цьому регіоні.

Аналіз, зроблений ЮНВТО, свідчить про кореляцію між політичною стабільністю та тенденціями розвитку туризму. Політична напруженість відлякує багатьох людей. Наприклад, ускладнення відносин між Україною та Росією, конфлікти, пов'язані з перебуванням чорноморського флоту Росії в Криму, та інші політичні акції спричинили зменшення кількості іноземних туристів. У радянські часи в Криму щорічно відпочивали 10-12 млн осіб, натеper їх кількість зменшилась майже наполовину.

Особливо небезпечні для розвитку міжнародного туризму військові політичні конфлікти (Карибська криза, заворушення в Єгипті, Тунісі та інших арабських країнах). Усе більше відчувається негативний вплив на туризм міжнародного тероризму. Після трагічних подій 11 вересня 2001 року у Нью-Йорку суттєво постраждала сфера дозвілля та послуг, зменшилось відвідування театрів, музеїв та інших культурних заходів, заповнення готелів знизилось на 30%, а сукупні втрати сягнули 7 млн дол.

Безпека туризму частіше стає основним показником якості туристських маршрутів. Однак між військово-політичними конфліктами та розвитком міжнародного туризму існує зворотний зв'язок. Після завершення заворушень чи військових дій у країну приходять інвестори та інші представники ділового туризму, сприяючи розвитку інших видів туристської діяльності. Показово, що

туристами часто стають люди, які самі воювали. Як наслідок розширюється народна дипломатія, яка сприяє подоланню недовіри, непорозуміння, ворожості.

Міжнародний туризм здатний стати важливим геополітичним чинником стабілізації, альтернативою політичним конфліктам і війнам, інструментом діалогу між представниками різних країн. Отже, глобалізація не тільки збагачує людство, а й породжує негативні процеси та явища. Поступове олюднення існуючої моделі глобалізації, її розвиток під контролем громадянського суспільства сприятимуть національному та міжнародному туризму.

4.3. Удосконалення туризму як глобального явища

Наприкінці XX – на початку XXI ст. міжнародний туризм невпинно і стрімко розвивається. Він перетворився на одну із домінуючих галузей світової економіки. Разом із тим, останнім часом зросли масштаби природних і техногенних катастроф, різноманітних захворювань, почастишали військові конфлікти і піратські напади. Проблеми бідності, міжнародний тероризм, зміни клімату стали глобальними. У 2008 р. розпочалася світова фінансова й економічна криза.

Отже, декада XXI ст. виявилась не тільки періодом бурхливого зростання туризму, а й драматичних змін і потрясінь. В умовах глибокої стагнації індустрія туризму стикається з низкою коротко- і довгострокових викликів. Проте наступні два десятиріччя будуть характеризуватися стійким зростанням туристського сектору. Протягом 2010-2030 рр. міжнародні туристські потоки збільшуватимуться в середньому на 43 млн осіб щорічно (в 2012 р. – 1 млрд). Прибутки від цієї галузі вже у 2011 р. досягли трильйона дол. США. У зв'язку з цим актуалізується питання координування й регулювання туризму, дослідження тенденцій його розвитку в межах світового співтовариства.

У процесі імплементації «Дорожньої карти» ЮНВТО тісно співпрацює з державами-членами Організації з питань реалізації низки ініціатив, спрямованих на підтримку туризму як найважливішого чинника відновлення економіки, сталого розвитку і насамперед як головного інструменту створення робочих місць. Співробітництво на національному рівні супроводжується активними діями в таких глобальних і регіональних міжнародних організаціях, як ООН, Африканський Союз (АС), Ліга арабських держав (ЛАД), Європейський Союз (ЄС), Асоціація держав Північно-Східної Азії (АСЕАН), Північноамериканський союз та Азійсько-тихоокеанська асоціація економічного співробітництва (АТЕС), Організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР), а також G8+G5, ВРІК, G77 та G20.

Одночасно криза, на думку ЮНВТО, відкриває певні можливості для сектору туризму:

- посилення опірності туризму, його економічної ролі шляхом збільшення інвестицій у людські ресурси, технологію та інновації, збагачення знань щодо ринку;
- максимальне використання ціннісних складових туризму в країнах, що розвиваються, для багатьох з яких цей сектор є головним джерелом зайнятості та валютних надходжень;
- перегляд існуючих моделей розвитку та залучення принципів сталого розвитку, перехід до «зеленої економіки»;
- посилення співробітництва між усіма учасниками туристського процесу, а також регіонального та субрегіонального співробітництва. З роками, реагуючи на ті чи інші проблеми та кризові явища у туризмі, ЮНВТО виробила здатність координувати прийняття виважених політичних рішень із ключових питань у сфері туризму.

Однак, з огляду на глобальний характер туризму, його подальший розвиток потребує більш оперативного та системного використання знань і науково обґрунтованих підходів до різних аспектів туристської діяльності,

починаючи з транспорту, постачання товарів, надання послуг і закінчуючи питаннями енергозбереження, якості, сталості, охорони здоров'я та належного управління загалом. Саме навчальні і науково-дослідні центри, установи, організації та компанії, пов'язані з туризмом, будуть відігравати центральну роль у пошуках інноваційних рішень щодо протидії цим викликам, а також у здійсненні конкурентоздатних і ефективних операцій.

Завдання для самостійного контролю:

1. Скласти схему основних аспектів в яких досліджуються в науці «глобалізація»;
2. Скласти схему сфер діяльності які спрямовані на підтримку туризму і світової економіки, відповідно дорожньої карти 2009р.;
3. Розглянути взаємозв'язок глобалізації та міжнародного туризму;
4. Розкрити наукове осмислення глобального туризму;
5. Дати характеристику ЮНВТО як світового центру туризму, її функції та структуру.

Розділ 5. Глобальні інновації в туризмі

5.1. Туризм в умовах глобалізації

Туризм є тимчасовим переміщенням населення з місця свого проживання з метою ознайомлення та споживання ресурсів нової території. Традиційними класифікаційними ознаками поділу видів туризму є: територіальний фактор, напрям потоку, мета туру, джерело фінансування, спосіб пересування, засоби розміщення, кількість учасників, термін туру, розташування туристичного місця, інтенсивність потоку, організаційна форма регламентації, розроблення й

узгодження із стороною приймання, характер мотивації подорожей, віковий склад туристів, етнічний склад туристів, форма туристичних послуг.

Покращення рівня життя, прискорення швидкості руху і комфорту транспортних засобів, розвиток засобів комунікацій, формування потужної туристичної індустрії та привабливих туристичних дестинацій обумовлює поширення міжнародного туризму (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка і прогноз міжнародних туристичних переміщень

Показник	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2019	2030*
Чисельність світового населення, млн осіб.	5 310	5 735	6 127	6 520	6 930	7 349	7 764	9 028
Темпи приросту чисельності світового населення до попереднього періоду, %	-	8,0	6,8	6,4	6,3	6,0	5,6	14,2
Чисельність міжнародних туристів, млн осіб.	436	529	677	807	949	1 186	1 500	1 809
Темпи приросту чисельності міжнародних туристів до попереднього періоду, %	-	21,1	27,9	20,0	17,4	24,8	26,5	28,6
Частка міжнародних туристів від світового населення, %.	8,2	9,2	11,0	12,4	13,7	16,1	19,3	19,9

* – прогноз.

Обсяг міжнародного туризму у світі безупинно щорічно зростає, що свідчить про швидкий і сталий розвиток туристичної галузі у XX-XXI ст., незважаючи на несприятливі фактори у глобальній економіці. Однак зазначимо, що в регіонах міжнародний туризм розвинений далеко нерівномірно (табл. 2).

Таблиця 2

Регіональна динаміка і прогноз розвитку міжнародного туризму, млн осіб

Регіон	Міжнародні туристичні прибуття												
	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2017	2018	2030
Світ	436	529	677	807	949	995	1038	1087	1138	1186	1329	1401	1809
у тому числі:													
Розвинуті економіки	297	336	420	459	506	530	555	582	615	653	730	762	772
Економіки, що розвиваються	139	193	256	348	443	465	482	505	523	533	598	639	1,037

у тому числі за регіонами:													
Європа	262,7	305,9	388,0	448,9	485,5	516,4	539,6	566,3	588,4	607,7	673,3	710,0	744
Азія та Тихоокеанський регіон	55,8	82,0	110,1	153,6	205,1	218,2	233,8	249,8	263,0	279,2	324,0	347,7	535
Америка	92,8	109,0	128,2	133,3	150,4	156,0	162,5	168,1	180,6	192,6	210,8	215,7	248
Африка	14,8	18,8	26,2	34,8	49,9	49,4	52,2	54,7	56,0	53,5	62,7	67,1	134
Близький Схід	9,6	13,7	24,1	36,3	58,2	54,9	49,8	48,2	50,3	53,3	57,7	60,5	149

У табл. 3 наведено деталізовану динаміку потоків міжнародних туристичних прибуттів, а в табл. 4 – міжнародні надходження від туризму у світі в цілому, за регіонами та субрегіонами світу в 2010, 2017 та 2018 рр. із визначенням окремих часток, змін та середньорічних темпів зростання у періодах, що розглядаються. Далі проведемо аналіз, враховуючи обсяг людських потоків у натуральному вимірі (млн осіб), частках (%), змінах (%) та середньорічних темпах зростання (%).

З даних табл. 3 випливає, що за аналізований період 2010-2018 рр. обсяг міжнародних туристичних прибуттів постійно зростає. За кількістю туристів у натуральних показниках та частках лідирує Європа, потім за рангом ідуть Азія та Тихоокеанський регіон, Америка, Близький Схід і Африка.

Таблиця 3

Міжнародні туристичні прибуття

Регіон	Осіб, млн			Частка, %	Зміна, %		Середньорічні темпи зростання, %
	2010	2017	2018		2017/2016	2018/2017	
Світ	952	1329	1401	100	7,0	5,4	5,0
<i>Розвинуті економіки¹</i>	515	730	762	54,4	6,3	4,3	5,0
<i>Економіки, що розвиваються¹</i>	437	598	639	45,6	7,9	6,8	4,9
Європа	486,4	673,3	710,0	50,7	8,6	5,5	4,8
Північна Європа	57,0	78,4	78,9	5,6	6,0	0,5	4,1
Західна Європа	154,4	192,7	200,4	14,3	6,1	4,0	3,3
Центральна / Східна Європа	98,1	134,6	141,4	10,1	5,6	5,0	4,7

Південна / Середземноморська Європа	176,9	267,5	289,4	20,7	12,9	8,2	6,3
- країни ЄС-28	382,2	539,3	562,9	40,2	7,7	4,4	5,0
Азія та Тихоокеанський регіон	208,2	324,0	347,7	24,8	5,7	7,3	6,6
Північно-Східна Азія	111,5	159,5	169,2	12,1	3,4	6,1	5,3
Південно-Східна Азія	70,5	120,5	128,7	9,2	8,8	6,8	7,8
Океанія	11,5	16,6	17,0	1,2	6,1	2,8	5,1
Південна Азія	14,7	27,5	32,8	2,3	6,2	19,4	10,5
Америка	150,4	210,8	215,7	15,4	4,7	2,3	4,6
Північна Америка	99,5	137,1	142,2	10,1	4,3	3,7	4,6
Кариби	19,5	26,0	25,7	1,8	3,0	-1,4	3,5
Центральна Америка	7,8	11,1	10,8	0,8	4,6	-2,4	4,2
Південна Америка	23,6	36,6	37,0	2,6	7,7	1,2	5,8
Африка	50,4	62,7	67,1	4,8	8,5	7,0	3,6
Північна Африка	19,7	21,7	23,9	1,7	14,7	10,1	2,4
Африка на південь від Сахари	30,7	41,1	43,3	3,1	5,5	5,4	4,4
Близький Схід	56,1	57,7	60,5	4,3	4,1	4,7	0,9

¹ Класифікація на основі даних Міжнародного валютного фонду (МВФ).

За зміною показників у періодах лідирує Азія та Тихоокеанський регіон, потім за цим регіоном йде Африка, Європа, Близький Схід та Америка. За середньорічними темпами зростання лідирує Азія та Тихоокеанський регіон, потім за цим регіоном йде Європа, Америка, Африка та Близький Схід.

Таблиця 4

Міжнародні надходження від туризму

Регіон	Дол. США, млрд			Євро, млрд			Частка, %	Зміна, % (реальні умови) ¹	
	2010	2017	2018	2010	2017	2018		17/16	18/17
Світ	975	1346	1451	736	1192	1229	100	5,2	4,4
Передові економіки ¹	638	869	937	481	769	793	64,6	4,0	3,7
Економіки, що розвиваються ¹	337	477	514	254	422	435	35,4	7,6	5,7
Європа	422,8	519,5	570,5	318,9	459,8	483,0	39,3	7,5	4,9
Північна Європа	60,6	88,6	93,9	46	78	79	6,5	5,7	1,1
Західна Європа	152,4	170,9	187,5	115	151	159	12,9	4,7	3,3
Центральна / Східна Європа	48,3	60,7	68,7	36	54	58	4,7	7,0	8,8

Південна / Середземноморськ а Європа	161,5	199,3	220,4	122	176	187	15,2	11,2	6,9
- країни ЄС-28	354,9	438,6	480,7	268	388	407	33,1	6,8	3,3
Азія та Тихоокеанський регіон	254,4	396,0	435,5	191,9	350,5	368,7	30,0	4,3	7,4
Північно-Східна Азія	123,0	168,1	188,4	93	149	160	13,0	-1,5	8,9
Південно-Східна Азія	68,5	130,6	142,3	52	116	121	9,8	9,1	4,7
Океанія	42,8	57,4	61,1	32	51	52	4,2	6,1	6,9
Південна Азія	20,1	39,9	43,6	15	35	37	3,0	13,9	10,4
Америка	215,5	325,8	333,6	162,6	288,4	282,5	23,0	0,9	0,3
Північна Америка	164,8	252,4	258,9	124	223	219	17,8	0,7	0,1
Кариби	23,3	31,8	32,0	18	28	27	2,2	0,5	-1,3
Центральна Америка	6,9	12,6	12,8	5	11	11	0,9	4,8	1,0
Південна Америка	20,5	29,0	29,9	15	26	25	2,1	1,1	3,4
Африка	30,4	36,4	38,4	23,0	32,2	32,5	2,6	7,7	1,6
Північна Африка	9,7	9,9	10,7	7	9	9	0,7	9,3	3,8
Африка на південь від Сахари	20,8	26,5	27,7	16	23	23	1,9	7,1	0,7
Близький Схід	52,2	68,4	73,0	39,3	60,5	61,8	5,0	14,6	4,2

¹ У місцевих валютах, за постійними цінами.

З даних табл. 4 випливає, що за аналізований період 2010-2018 рр. обсяг міжнародних надходжень від туризму постійно зростає. За обсягом надходжень у доларах США та євро лідирує Європа, потім за рангом ідуть Азія та Тихоокеанський регіон, Америка, Близький Схід і Африка. За часткою показників у періодах лідирує Європа потім за цим регіоном іде Азія та Тихоокеанський регіон, Америка, Близький Схід та Африка. За зміною показників лідирує Азія та Тихоокеанський регіон, потім за цим регіоном іде Європа, Близький Схід, Африка та Америка. Тобто у майбутньому, регіональний розподіл потоків туристів може змінитися.

Стан розвитку туристичної індустрії країни залежить від багатьох факторів, як-от її природно-рекреаційні ресурси, стан забезпечення комфорту для туристів, економічна потужність підприємців, цінова політика щодо турів тощо. На нашу думку, визначальним фактором постає безпека, тобто стабільність у регіоні. Міжнародні конфлікти, санкції, ембарго, війни, бойові

дії, революції, політичні заворушення призводять до того, що в певних країнах та територіях суттєво скорочуються міжнародні туристичні прибуття та фінансові надходження.

Збільшення обсягу туристичних потоків у межах територіального руху населення, призводить до перманентного перерозподілу фактичної чисельності населення у регіонах, що відповідно, на певний момент часу збільшує або зменшує наявну територіальну концентрацію людських ресурсів. Статистичні дані щодо динаміки і прогноз розвитку міжнародного туризму розкриває масштаб даного процесу. Середньорічні темпи приросту чисельності міжнародних туристів у період 1990-2015 рр. коливалися у межах 3,5-5,6%, демонструючи залежність від стану світової економіки – у період докризового стану сягаючи найвищого рівня, а під час світової кризи найнижчого. При цьому частка міжнародних туристів від світового населення знаходилась у межах 8,2-16,1% і демонструвала постійне зростання. Причинами зростання обсягу туристичних потоків є, з одного боку, збільшення можливостей у населення здійснювати подорожі (насамперед, це покращення рівня життя, прискорення швидкості руху і комфорту транспортних засобів, розвиток засобів комунікацій), а з іншого, формування потужної туристичної індустрії та привабливих туристичних дестинацій, у які за сприятливих умов поширюються потоки туристів.

Для певних регіонів наслідки від збільшення обсягу туристів є суттєвими. Так в деяких туристичних дестинаціях під час туристичного сезону або подієвих заходів туристи переважають місцеве населення у десятки разів, що спричиняє різні – позитивні та негативні наслідки у політичній, економічній, соціальній, природній та культурній сферах. Стосовно позитиву, то зростання обсягу туристичних потоків: забезпечує зайнятість учасників туристичної індустрії, а також пов'язаних галузей (місцевого сільського господарства, рибальства, ремесел, будівельної індустрії, транспорту, виробництва продуктів харчування, дрібного бізнесу тощо), обумовлює зростання обсягу іноземних

інвестицій, сприяє збереженню та пропаганді природної і культурної спадщини, стимулює інтелектуалізацію та мобільність населення. Щодо негативних наслідків, то зростання обсягу туристичних потоків в окремих випадках призводить до руйнації природного середовища, зростання цін, що є згубним явищем для місцевих мешканців які не мають доходів від туристів, а також соціальні конфлікти.

Туристична діяльність прямо або опосередковано зумовлює створення робочих місць, стимулює приватну ініціативу, служить точкою опори для розвитку ринкової економіки, сприятливої для малих і середніх підприємств. При цьому туристичний сектор суттєво впливає на довкілля, робить свій внесок у вирішення проблем кліматичних змін і боротьби з бідністю. Його значення особливо велике для місцевого сільського господарства, рибальства, ремесел, будівельної індустрії, транспорту, виробництва продуктів харчування, дрібного бізнесу тощо.

Питаннями туризму піклується – Всесвітня туристична організація (англ. World Tourism Organization, UNWTO) – спеціалізована установа ООН відповідальна за просування відповідального, стійкого та загальнодоступного туризму. Створена 1975 року в Мадриді, як спадкоємиця Міжнародного союзу офіційних туристських організацій (МСОТО), який було засновано у 1934 році. Згідно зі Статутом ВТО, її основною метою є сприяння розвитку туризму для внесення внеску в економічний розвиток, міжнародне взаєморозуміння, мир, процвітання, загальну повагу і дотримання прав людини і основних свобод для всіх незалежно від раси, статі, мови і релігії. ВТО встановлює і підтримує ефективну співпрацю з відповідними органами ООН і її спеціалізованими закладами.

Туристичний сектор постає засобом забезпечення стійкого розвитку національної економіки, що допомагає досягти балансу екологічних, економічних і соціальних аспектів на законодавчому й управлінському підґрунті. Найважливішими завданнями у сфері розвитку туризму є: зниження

сезонної залежності попиту, підтримка і зміцнення добробуту регіональних общин, збереження та пропаганда природної і культурної спадщини, планування землекористування і контроль за девелоперською діяльністю, застосування стандартів і сертифікатів якості, моніторинг, досягнення екологічних компромісів, підвищення кваліфікації персоналу.

5.2. Глобальні інноваційні тренди

Аналіз наукових джерел, які наведені у **literature review**, дозволив авторам ідентифікувати п'ять головних напрямів розгортання глобальних інновацій у туризмі. По-перше, впродовж XX-XXI ст. спостерігається поширення видів туризму. У результаті аналізу наукових джерел, нами ідентифіковано 16 класифікаційних ознак за якими поширюються види туризму.

За територіальним фактором розрізняють внутрішній (внутрішньодержавний, національний) та міжнародний (іноземний) туризм. За напрямом потоку: в'їзний та виїзний. За метою туру: рекреаційний, оздоровчий (курортний), лікувальний, пізнавальний (екскурсійний), професійно-діловий, науковий (дослідницько-пошуковий, комунікаційно-нарадчий, конгресний, науково-просвітницький), освітній (короткострокове підвищення кваліфікації), спортивний, шоп-тур, пригодницький, паломницький, ностальгічний (відвідування родичів та місць походження), екотуризм (зелений туризм), екзотичний (тематичний, секс-туризм, алкогольний, музейний, театральний, езотеричний (містичний), романтичний, військовий, історичний, уфологічний туризм), елітарний (туризм на Північний полюс, ексклюзивні тури, спеціальні умови та програми), етнічний (етнографічний, сентиментальний, родинний), аматорський (мисливство, рибальство), екстремальний, комбінований. За джерелом фінансування: соціальний та комерційний. За способом пересування: пішохідний, авіаційний, морський, річковий, автотуризм, залізничний,

велосипедний, гужовий, змішаний. За засобами розміщення: готельний, мотельний, пансіонатний, гостинний, санаторний, гуртожитковий (хостелний), таборний, квартирний, каучсюрфінговий, кемпінговий, наметний, ботельний, флотельний, флайтельний. За кількістю учасників: індивідуальний, сімейний та груповий туризм. За терміном туру: короткотривалий (короткочасний) та довготривалий туризм. Середовище туру: гірський туризм, водний, спелеотуризм, лісний, пустельний, промисловий, сільський туризм, приміський туризм, міський туризм, авіатуризм, космічний туризм. Інтенсивність потоку: постійний, сезонний, односезонний, двосезонний, подієвий (разова або періодична основа). Організаційна форма регламентації: організований туризм, неорганізований (самодіяльний) туризм. Розроблення й узгодження із стороною приймання: плановий туризм, незалежний туризм. За характером мотивації подорожей: конвеєрний туризм, диференційований туризм. Віковий склад туристів: дитячий, молодіжний, туризм відносно молодих економічно-активних людей, туризм економічно-активних людей середнього віку, пенсійний туризм. За формою туристичних послуг: інклюзив-тур, пекідж-тур. Етнічний склад туристів має ознаки національної належності, наприклад, американський турист, японський турист і т.д.

По-друге, інновації в туризмі засвідчується виникненням у наявних видах туризму нових рішень науково-методологічного та прикладного характеру. Наприклад, у сфері ресторанного туризму заклади харчування починають експериментувати зі спеціалізацією (різні національні види кухні), специфічно концентруватися на стилі, упроваджувати додаткові послуги, кооперуватися, здійснювати шоу, мастер-класи, активно залучати ЗМІ тощо. Набуває масштабів подієвий туризм, коли разово або на періодичній основі здійснюються масштабні заходи міжнародного рівня: фестивалі, шоу, свята майстрів, ярмарки, концерти, змагання, конгреси тощо. У сфері групового туризму відбувається введення багатоцільового обслуговування (наприклад, у корпоративному туризмі відбувається поєднання ділового, розважального,

рекреаційного, пізнавального, паломницького туризму тощо). У сфері соціального туризму відбувається активізація обсягу пільгових умов для залучення різних верств населення, з метою зростання чисельності майбутніх туристів, спостерігається розвиток депресивних DESTИНАЦІЙ, орієнтація турів на загальносвітові цінності, популяризація національно-культурної спадщини, поширюється соціальна допомога. Зростає доля наукового туризму, що з часом завершить процес перетворення туризму у провідний комплекс світового наукового і культурного розвитку. Нестримно розвивається космічний туризм – відбувається розробка нових космічних турпродуктів і виокремлення принципово нових туристичних сегментів: орбітальний, суборбітальний та навколоземний параболічний політ, надання тренувально-екскурсійних послуг у об'єктах космічної інфраструктури.

По-третє, туризм, як вид діяльності, перманентно змінює глобальне суспільство. Туризм поступово робить свій внесок у вирішення проблем кліматичних змін і боротьби з бідністю на підставі єдиного підходу до цієї подвійної проблеми. Його значення особливо велике для місцевого сільського господарства, рибальства, ремесел, будівельної індустрії, транспорту, виробництва продуктів харчування, дрібного бізнесу тощо. Туристична діяльність прямо або опосередковано зумовлює створення робочих місць, стимулює приватну ініціативу, служить точкою опори для розвитку ринкової економіки, сприятливої для малих і середніх підприємств. При цьому туристичний сектор може суттєво впливати на довкілля. За висновками Всесвітньої туристської організації, вищим посадовим особам слід розглядати турсектор як засіб забезпечення стійкого розвитку національної економіки, що допоможе досягти балансу екологічних, економічних і соціальних аспектів на законодавчому й управлінському підґрунті. Найважливішими завданнями у сфері розвитку туризму є: зниження сезонної залежності попиту, підтримка і зміцнення добробуту регіональних общин, збереження та пропаганда природної і культурної спадщини, планування землекористування і контроль за

девелоперською діяльністю, застосування стандартів і сертифікатів якості, моніторинг, досягнення екологічних компромісів, підвищення кваліфікації персоналу, чого можна досягти за рахунок інтелектуалізації – збільшення інтелектуальної складової при здійсненні переміщень туристів (поширення пізнавального, професійно-ділового, наукового, етнічного й інших видів туризму).

По-четверте, інновації в туризмі почали одночасно відбуватися на усіх управлінських рівнях, що викликає синергійний ефект від інтеграції зусиль міжнародних організацій, регіональних об'єднань, урядів країн, органів місцевого самоврядування, компаній і туристів. Так, на глобальному рівні відбуваються координаційні дії міжнародних організацій, регіональних об'єднань країн та ТНК у сфері туристичного ринку, поширення стратегічних альянсів і глобальних союзів, розвивається міжнародне законодавство тощо.

На макрорівні органи державної влади країн регулюють: законодавчу політику (оптимізація законодавства, удосконалення механізмів державного регулювання, формування органів державної влади та регуляторно-координаційних структур), економічну політику (формування державних гарантій, сприятливого інвестиційного клімату, державних програм, сприяння підготовці кваліфікованих кадрів та науковому обміну, застосування державних стандартів); соціально-культурну політику (національний брендінг, формування національного іміджу, національного ринку). Наприклад, в Україні поширеними інноваціями є інформатизація технологій обслуговування, розвиток лікувального туризму, створення тематичних парків та етнотуризму, зростання обсягу шоу-програм по телебаченню про тури і популяризація окремих видів туризму, поширення спа, рекреаційних зон та парків, інноваційних структур та інших типів з правами спеціальних економічних зон і територій пріоритетного розвитку, входження у світову мережу курортних охоронно-оздоровчих закладів, зростання обсягу перевезень туристів малою авіацією.

На мезорівні (підприємства туристичної інфраструктури, асоціативні структури, органи місцевого самоврядування) відбувається активізація кооперації між підприємствами, поширення сітєвих і асоціативних структур, зростання стратегічних альянсів, створення конгломератів і центрів співробітництва з підприємствами інших сфер економіки, науки та освіти, створення регіональних центрів візового та інформаційного обслуговування, впровадження галузевих стандартів обслуговування.

На мікрорівні (рівень туристичних підприємств) інновації є наступними. Продукт: створення нових туристичних товарів і послуг, удосконалення наявних туристичних товарів і послуг, освоєння нових територій, розробка нових маршрутів. Виробництво: підвищення якості обслуговування туристів, залучення нових ресурсів, зростання обсягу застосування нових технологій (упровадження можливості віртуального відвідання місць у 3-D і 5-D форматах), комп'ютеризація, автоматизація виробничих процесів (у тому числі QR-коди, GPS навігація, сканери, датчики, спорядження туристів, підлаштування транспорту), екологізація технологій обслуговування. Збут і просування: популяризація туристичних підприємств у інтернет-середовищі, збільшення обсягу інтернет-технологій, масовий доступ і охоплення кінцевих споживачів, встановлення постійних зв'язків з клієнтами (бази даних, мережево-клубні програми, програми лояльності), застосування нових форм просування турпродукту (оптимізація роботи з пошуковими системами (SEO), створення спільнот бренду, робота із блогосферою, персональні розсилки, використання картографічних систем), входження у глобальні системи бронювання, поширення сайтів-агрегаторів туристичної пропозиції, упровадження віртуальних турів та віртуальних місць. Менеджмент: застосування прогресивних форм управління, автоматизація систем контролю, використання мобільних додатків для адміністрування та керування замовленнями, удосконалення інформаційного забезпечення, залучення кваліфікованих кадрів і удосконалення кадрового потенціалу, упровадження

логістики в управлінні, вдосконалення внутрішніх і зовнішніх зв'язків підприємств, формування глобальних ланцюгів.

На особистісному рівні (туристи як споживачі турпродукту) ідентифіковано такі тенденції. Потреби: зростають потреби в туризмі, виникає синдром «туристичної залежності», підвищення вимог до туристичних послуг, зростання рівня задоволеності отриманими послугами. Можливості: зростання можливості доступу до інформації, зростає обсяг вільного часу, зростають можливості подорожувати, зростання можливості зворотного зв'язку, зростає можливість попереднього вибору та плануванню туру за рахунок інтернет-технологій, здійснення віртуального туризму. Дії: виваженість у виборі турпродукту, зростання комунікацій у соціальних мережах,

По-п'яте, змінюється роль внутрішніх та зовнішніх факторів, що спонукають інноваційний розвиток туризму.

Сучасні уявлення про інновації в туризмі базуються на змінах у суспільстві, яке під впливом глобалізаційних процесів трансформувалось у «споживче суспільство» і постає у ролі замовника все нових та нових послуг. Кількість таких замовників збільшується кожного року. Тому, підприємствам туристичної індустрії також необхідно постійно трансформуватися. Для забезпечення інноваційних процесів доцільно застосовувати симбіоз традиційного і новітнього поділу, який включає: інновації спрямовані на обслуговування клієнтів; розробку виключно новаторських туристичних продуктів; запровадження особливої інноваційної маркетингової політики; інноваційні зміни менеджменту компаній; спрямування своєї діяльності у бік співробітництва з іншими представниками сфери туризму на місцевому, регіональному та державному рівнях. Туристичні підприємства починають більше підпадати під вплив факторів зовнішнього середовища, а внутрішні фактори зазнають адаптаційного характеру.

Фактори внутрішнього (ендогенного) середовища ринку туристичних послуг: зміни в процесах, що формують попит, пропозиції та поширення

турпродукту, виникнення до цього не існуючих внутрішньорегіональних сегментів в туристичній діяльності, скорочення відстаней у часовому вимірі на здійснення подорожей, перехід на комбіновані форми відпочинку (відпусток, канікул), збільшення кількості короткострокових подорожей, розвиток туризму в умовах сталого простору й його диверсифікація, збільшення партнерських операцій між різними за масштабами суб'єктами господарювання, утворення міжнародних добровільних формувань і спілок стратегічного характеру, масове використання ЗМІ в життєвому циклі турпродуктів, покращення кількісних і якісних характеристик персоналу туристичних підприємств та їх професійно-кваліфікаційної структури, підвищення ролі спеціальної освіти та кваліфікації, застосування сучасних організаційних підходів у праці, зростання ролі туристичних підприємств приватного сектору та інше.

Зовнішні статичні фактори:

- територіально-географічні: розташування поруч моря, біля лісів і гір; привабливість і зручність доступу до берегової лінії; зручність доступу основних потоків іноземних туристів до країни; розташування регіону на провідних транзитних розв'язок та ін.

- кліматичні: наявні ландшафти, озера, річки, водоспади, моря, гори, сприятливий клімат, лікувальні грязі, мінеральні води, світловий і температурний режим та ін.

- історико-культурні: історичні пам'ятки; меморіальні місця; музеї; унікальне мистецтво і ремесла; звичаї і традиції місцевих жителів та ін.

- *Зовнішні динамічні фактори:*

- соціально-демографічні: чисельність населення, вікова структура населення, стан зайнятості, рівень доходів і витрат, співвідношення неodrужених та шлюбних пар, освіта і культура, бачення і погляди до прекрасного, кількість матеріальних і духовних потреб людини та співвідношення між ними, збільшення туристичних послуг у великих містах з

причини урбанізації суспільства, стан розвитку системи охорони здоров'я, екологічний і криміногенний стан та ін.

- економічні: економічний стан країни та його залежність від стану світової економіки, стабільність національної валюти та рівень її волатильності, життєвий рівень населення та співвідношення між реальною й номінальною заробітною платою, поточні витрати суспільства на туризм, ціни на товари та ін.

- політико-правові: політичні кризи, нестабільна політична ситуація, надмірна мілітаризація держави, жорсткість при проходженні туристами формальних процедур, наявність внутрішнього валютно-спекулятивного ринку, військові конфлікти, безробіття, співробітництво в сфері туризму та інші міжнародні економічні зв'язки, встановлення обмежень за здійсненням діяльності в сфері туризму, міра контролю адміністративними органами та фіскальний тиск з боку держави щодо суб'єктів туристичної індустрії та ін.

- матеріально-технічні: розвиток місць розташування туристів, транспорт та його інфраструктура, підприємства громадського харчування, об'єкти рекреації, мережі роздрібної торгівлі та ін.

У XX столітті провідну роль у світі спочатку відігравали територіально-географічні, кліматичні та історико-культурні фактори. Поступово, з розвитком суспільства, провідна роль перейшла до соціально-демографічних, фінансово-економічних, матеріально-технічних та політико-правових факторів. На початку XXI століття вплив соціально-демографічних та матеріально-технічних факторів помітно знизився. Перші місця відійшли до фінансово-економічних та політико-правових факторів. Надзвичайно значні коливання обмінного курсу, зниження цін на нафту та інші сировинні товари й занепокоєння з приводу глобальної безпеки постали основними інноваційними факторами, що регулюють туристичні потоки. Тому, й не дивно, що США, Китай, Великобританія посідають перші місця у світових рейтингах міжнародних туристських прибуттів і надходжень від міжнародного туризму. Сталий курс

національних валют в цих країнах надає можливості туристам бути більш безпечними у своїх бажаннях і витратах. Енергетична незалежність США, застосування інновацій у сфері енергозбереження в Китаї та Великобританії дозволяють заощаджувати населенню на майбутні подорожі. Віддаленість від «вибухонебезпечних» територій, «гарячих» точок планети та ефективні заходи безпеки з боку правоохоронних органів дають впевненості туристам здійснити бажану подорож.

Завдання для самостійного контролю:

1. Надати характеристику кваліфікаційних ознак за якими поширюються види туризму;
2. ВТО. Її характеристика та функції;
3. Розкрити головні напрямки розгортання глобальних інновацій в туризмі;
4. Розкрити на які види поділяється туризм за територіальним фактором;
5. Розкрити на які види поділяється туризм за способом пересування;

СПЕЦІАЛЬНА ЧАСТИНА

(ТУРИСТИЧНІ РЕСУРСИ В ТУРИЗМОЛОГІЇ)

Розділ 6. Формування ресурсної політики в туризмі

6.1. Структура бізнес-середовища

Бізнес-середовище можна визначити як сукупність факторів у межах яких здійснюється господарська діяльність з метою отримання прибутку. З точки зору конкретного підприємства, бізнес-середовище постає сукупністю невідконтрольованих (зовнішнє середовище) та відконтрольованих (внутрішнє середовище) факторів, які впливають на його господарську діяльність. Відповідно для підприємства зовнішнє середовище є сукупністю системоутворюючих факторів: фактори зв'язку (зв'язувальні параметри середовища), ресурси (допоміжні засоби), процеси (упорядковані дії), суб'єкти (юридичні та фізичні особи). Внутрішнє середовище складається з таких факторів, як: власники підприємства (бізнесмени, підприємці, акціонери, інвестори, засновники), фактори зв'язку (внутрішньокорпоративні формалізовані та неформалізовані структуроутворюючі норми, правила, цінності), ресурси (допоміжні засоби, які відконтрольовані власникам), процеси (упорядковані дії у межах підприємства, які відконтрольовані власникам). Спрощену структуру бізнес-середовища підприємства наведено на рис. 1.

Відповідно, досліджуючи бізнес-середовище абстраговано, наприклад, бізнес-середовище локальної території, бізнес-середовище регіону, бізнес-середовище ринку, бізнес-середовище галузі, бізнес-середовище країни або бізнес-середовище на рівні світової економіки, виявляється доцільним ідентифікувати його структуру за чотирма елементами (фактори, зв'язку, ресурси, процеси, суб'єкти), визначаючи їх склад та характеристику. А при

розгляді бізнес-середовища з позиції окремого підприємства, необхідно розмежовувати внутрішнє бізнес-середовище та зовнішнє бізнес-середовище.

ЗОВНІШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ПІДПРИЄМСТВА

Рис. 1. – Структура бізнес-середовища підприємства

Бізнес-середовище може мати різні характеристики за критеріальними ознаками:

- визначеність: визначене (формалізоване), турбулентне, невизначене (неформалізоване);
- прийнятність: неприйнятне, допустиме (мінімально прийнятне, оптимальне, дуже сприятливе);

- вільність: вільне (ринкове), трансформаційне, жорстко регульоване (адміністративно-командне);
- спрямованість: творення, розкрадання, знищення;
- однорідність: однорідне, неоднорідне (дискретне);
- змінність: постійне (консервативне), помірне (адаптаційне), змінне (інноваційне);
- легальність: законне, комбіноване, тіньове.

При цьому, треба враховувати, що бізнес-середовище перманентно розвивається, змінюючи фактори за кількісними та якісними параметрами. Так, у сфері факторів зв'язку відкриваються нові трансцендентні константи, помічаються закономірності, формулюються наукові закони, розвиваються та виникають нові технології, укладаються нові міжнародні договори, змінюються національні нормативно-правові акти, трансформуються інститути, культура, світоглядні установки, традиції тощо. Щодо ресурсів, то змінюється їх обсяг та якість. Стосовно процесів, то відбувається їх постійне збільшення та ускладнення. Склад та співвідношення суб'єктів, внаслідок їх односпрямованого життєвого циклу, також постійно змінюється й щоденно виникають нові та зникають відомі інституції. Відповідно, констатація та опис структури бізнес-середовища можливі лише на певний момент часу у минулому або поточному періодах, а у майбутньому може бути лише прогноз.

Питання діагностики бізнес-середовища підприємства є вкрай актуальним, тому, що параметри зовнішнього та внутрішнього середовища, як правило дисбалансовані, а це є визначальним аспектом комерційного успіху (при перевищенні внутрішніх параметрів над зовнішніми) або невдачі (при перевищенні зовнішніх параметрів над внутрішніми). Процедури діагностики бізнес-середовища розглядаються у межах численних теорій (теорії організацій, теорії менеджменту, теорія динамічних здібностей тощо). Щодо прикладних інструментів які застосовуються в менеджменті та маркетингу, то можна

зазначити найбільш відомі й поширені: SWOT-аналіз, SNW-аналіз, PEST(STEP)-аналіз, GRID-матриця, EFAS-аналіз, ETOM-аналіз та інші.

Організації функціонують у межах 14 рівнів середовища системи людської життєдіяльності та відповідних 5 управлінських рівнів (рівнів управління), які й формують домінуючі форми управлінсько-регуляторного впливу на розвиток людських ресурсів у соціально-економічних системах (див. рис. 5).

Таблиця 5

Рівні середовища системи людської життєдіяльності

Середовище	Управлінський рівень	Управлінський вплив	Суб'єкти
Індивідуальне середовище	Особистісний рівень	Самоуправління та самоменеджмент (повний управлінський вплив)	Особистості
Сімейне середовище			
Індивідуально-групове			
Наносередовище організації	Мікрорівень	Менеджмент (обмежений управлінський вплив)	Працівники компаній
Субмікро-середовище організації			
Середовище організації			
Зовнішнє середовище організації			
Мезосередовище	Мезорівень	Місцеве самоврядування (регуляторний вплив)	Працівники органів місцевого самоврядування
Макросередовище	Макрорівень	Державне управління (регуляторний вплив)	Державні службовці
Субрегіональне середовище	Глобальний рівень	Глобальне управління (координаційний вплив)	Працівники міжнародних організацій та ТНК
Регіональне середовище			
Мегасередовище			
Метасередовище			
Космосередовище			

Процес функціонування середовища життєдіяльності відбувається у природному, біологічному, технічному, економічному, соціальному та управлінському вимірах.

6.2. Ресурси: зміст, структура, характеристика

Функціонування будь-якого господарського суб'єкта не можна представити без наявності в нього певного набору різноманітних груп ресурсів, які не тільки представлені великою кількістю, а й виконують багато завдань завдяки чому підприємства здійснюють свою основну місію (рис. 2).

Рис. 2. – Класифікація ресурсів суб'єкта господарювання

У науковій літературі посилюється увага до управління людськими ресурсами. Цей термін означає людину, як носія суспільної цінності та корисності. Людські ресурси можна класифікувати за різними ознаками: за наявністю, за цінністю, соціальною структурою, за участю в діяльності підприємства, за професійною, кваліфікаційною, правовою, статевою та віковою структурою, за стажем роботи, за освітнім рівнем.

Під речовинними ресурсами нами пропонується розуміти усі допоміжні засоби, які мають речовинну форму: природні ресурси; просторові ресурси; виробничі ресурси, до яких належать технологічні, енергетичні, матеріальні та технічні ресурси; високоліквідні речовинні невиробничі ресурси.

Природні ресурси – це та частина природного середовища яку використовує певний суб'єкт господарювання (земля, корисні копалини, вода, ліси, природні угіддя, поголів'я диких звірів, наявність риби) і які перебувають у його розпорядженні. Природні ресурси можна поділити на непоновлювані та поновлювані. Також їх можна розрізняти по тому, наскільки можливість їх споживання в даний час залежить від їх використання у минулому.

Просторові ресурси відображують характер території та розподілу виробництва суб'єкту господарювання. Просторові ресурси суттєво впливають на вартість суб'єкту господарювання. Наприклад, кліматична зона, місцеположення в межах населеного пункту, зручність комунікацій – все це формує вартість земельної ділянки, будівництва або оренди приміщення.

Виробничі ресурси частіше усього роздивляються з позиції їх класичного поділу на основні та оборотні фонди. Проте з позиції ресурсного підходу, нами пропонується інший поділ виробничих ресурсів на технологічні, енергетичні, матеріальні та технічні ресурси. Технологічні ресурси – сукупність формалізованих процесів, правил, навичок, які використовуються при виготовленні продукції, виконанні робіт у сфері виробничої діяльності. Енергетичні ресурси (або паливно-енергетичні) – це засоби живлення технічних ресурсів (гас, електроенергія, вугілля, кокс, бензин і т.д.). Матеріальні ресурси це такі предмети праці, які становлять матеріальну основу, готового продукту: сировина, матеріали, комплектування. Сировина – це речовина з якої виробляється готовий продукт. По своєму походженню всі види сировини можуть бути розділені на дві більші групи: промислова й сільськогосподарська сировина. Матеріали – це упакування, мастила, фарби і таке інше. Залежно від участі, яку приймає той або інший предмет при виготовленні готового продукту, він може виступати основним або допоміжним матеріалом. Комплектування – це допоміжні прилади або речі які допомагають експлуатувати технологічні ресурси: запасні деталі, інструмент, вимірюючі пристрої. Технічні ресурси – сукупність механізмів і машин, а також систем і

засобів управління, які створюються з метою виробництва та транспортування певного продукту.

До високоліквідних речовинних невикробничих ресурсів ми пропонуємо віднести: цінні папери інших суб'єктів господарювання, дорогоцінні метали, ювелірні вироби, антикваріат, подарунки та інші цінні речі які не приймають участі у поточній господарській діяльності, але є акумулятором майбутнього доходу і можуть бути у будь-який час обміняні на інші ресурси. На вітчизняних підприємствах практика вкладання коштів у високоліквідні речовинні невикробничі ресурси має обмежений характер і застосовується переважно у сфері послуг.

У сучасній економічній літературі термін «фінансові ресурси» набув певної сталості, проте визначення сутності цієї категорії у державних нормативно-правових актах відсутнє. Зазвичай під фінансовими ресурсами розуміється сукупність грошових коштів які є у його розпорядженні у формі доходів і зовнішніх надходжень, призначених для виконання фінансових зобов'язань і здійснення витрат по забезпеченню розширеного відтворення, платежів з усіх зобов'язань та стимулювання працівників. Фінансові ресурси утворюються завдяки двом групам джерел фінансування: власні кошти (внутрішнє фінансування: прибуток, амортизаційні суми, грошові кошти, одержані від продажу майна, стійкі пасиви) та залучені кошти (зовнішнє фінансування: продаж цінних паперів, кредит, операції з валютою та дорогоцінними металами, відсотки і дивіденди за цінними паперами інших емітентів, державні бюджетні субсидії, страхові відшкодування, фінансові надходження від галузевих структур, асоціацій, концернів). Початкове формування фінансових ресурсів відбувається в момент створення суб'єкту господарювання за рахунок статутного капіталу.

Під неречовинними ресурсами суб'єктів господарювання нами пропонується розуміти сукупність нематеріальних та інформаційних ресурсів, тобто ресурсів які не мають речовинної форми. За природою свого походження

неречовинні ресурси виникають або завдяки новим, унікальним знанням у будь-якій формі, або через рідкісність ресурсів (природну чи організовану).

Нематеріальні ресурси – це сукупність об'єктів інтелектуальної власності, яка застосовується для визначення результатів творчої праці людини, позначення належності таких результатів творчої праці відповідним суб'єктам творчої діяльності, закріплення за цими суб'єктами особистих немайнових і майнових прав, пов'язаних із розробкою та використанням створених ними інтелектуальних продуктів.

До інформаційних ресурсів можна віднести інформацію яка отримується та створюється працівниками та посередниками суб'єктів господарювання завдяки комунікаційним процесам і накопичується у інформаційній системі або у певних носіях інформації підприємства та суб'єктів його зовнішнього середовища.

Часові ресурси (ресурси часові) – це фонд часу, який має суб'єкт господарювання для реалізації мети, заради якої він існує. В контексті запропонованої класифікації ресурсів, часовий ресурс розглядається не тільки в рамках кадрової або виробничої діяльності, а і як елемент стратегічного орієнтиру організації та можливості існування суб'єкту господарювання в зовнішньому середовищі взагалі. В умовах тенденцій скорочення життєвого циклу товарів, підприємств і ринків, а також посилення динаміки НТП часовий ресурс набуває для суб'єктів господарювання усе більшого значення.

6.3. Ресурсна політика в туризмі

Туристичні ресурси – специфічні властивості природного середовища, а також їх поєднання, прояви людської діяльності, природні, історичні, соціально-культурні об'єкти, які є предметами зацікавлення туристів, стимулюють їх до подорожі, здатні задовольнити їхні потреби у відновленні та розвитку фізичних, емоційних та інтелектуальних сил. Ресурсом є не лише

пейзаж чи історична пам'ятка, а й тиша, чисте повітря, гостинність жителів, доступність розваг тощо. Там, де немає туристичних ресурсів, туризм розвиватись не може.

З точки зору рекреаційної географії до туристичних ресурсів відносять природні та антропогенні геосистеми, тіла й явища природи, артефакти (з лат. *arte* – штучно + *factus* – зроблений), що володіють комфортними властивостями і споживчою вартістю для рекреаційної діяльності, можуть бути використані для організації відпочинку й оздоровлення визначеного контингенту людей у певний час за допомогою конкретної технології і за певних матеріальних можливостей.

Сутність туристичних ресурсів полягає в тому, що вони слугують основою для формування туристичного продукту та його пропозиції. Загалом туристичними ресурсами вважається все, що можна використовувати в конкретному районі для організації туристичної діяльності та залучення туристів.

Якщо розглядати туризм як вид рекреації, а туристичні ресурси оцінювати з позиції рекреаційної діяльності, то поняття «туристичний ресурс» ототожнюється з поняттям "рекреаційний ресурс". Деякі автори визначають рекреаційний ресурс як поєднання компонентів природи, соціально-економічних умов і культурних цінностей, що виступають як умова задоволення рекреаційних потреб людини.

Основою використання туристичних ресурсів і туристичних об'єктів для цілей туризму є туристський інтерес і туристські враження.

Туристський інтерес – перспектива одержання туристом об'єктивної інформації, позитивних емоцій або потенційна можливість задовольнити заплановану потребу туриста в конкретній, на початку частково відомій, туристичній послугі, туристичному товарі та туристичному продукті, заснованих на певному комплексі туристичних ресурсів, що є об'єктами туристського інтересу.

Об'єкти туристського інтересу – визначні пам'ятки, природні об'єкти і природно-кліматичні зони, соціально-культурні об'єкти показу тощо, спроможні задовольнити потреби туриста під час туристичної поїздки або подорожі й споживанні туристичних послуг або туристичного продукту. Втім, щоб ці об'єкти можна було ефективно використати для туризму, потрібна певна інфраструктура й індустрія туризму, які забезпечать:

- надання туристові інформації про конкретний туристичний об'єкт, необхідної та достатньої для переконливої мотивації вибору подорожі саме у цю місцевість і до цього об'єкта;

- достатньо комфортне і безпечне переміщення туриста до цієї місцевості;

- розміщення;

- харчування;

- розваги.

Турист за своєю природою є допитливим. Він хоче пізнати (побачити, почути, доторкнутися, спробувати тощо) щось нове, невідоме або ж особисто переконатися в тих властивостях певного об'єкта, про які він прямо або опосередковано довідався з різноманітних джерел (книги, кіно, відео, розповіді). Не всі об'єкти або події впливають на людей позитивно, деякі генерують гострі, іноді різко і болісно неприємні відчуття, криють у собі реальну небезпеку (пригодницький або екстремальний туризм). Однак навіть розуміючи це, турист цікавиться об'єктом і впевнений у позитивному завершенні подорожі.

Туристське враження – комплекс емоцій, здебільшого позитивних, духовний і фізичний стан туриста, що сформувалися під впливом споживання туристичних послуг, придбання туристичних товарів, споживання туристичного продукту.

Туристське враження виникає під час екскурсій, споглядання мальовничих природних ландшафтів, відвідування атракціонів, ресторанів,

проживання у готелі тощо. Враження про туристичні ресурси і тур загалом складається з багатьох компонентів. Оскільки основним завданням туризму є задоволення потреб у відпочинку і розвагах, то людина, купуючи туристичні послуги, природно планує одержати позитивні емоції у процесі пізнання, оздоровлення тощо. Варто нагадати, що деякі види туризму, наприклад, діловий туризм, можуть не мати розважальної мети.

Завдання для самостійного контролю:

1. З яких елементів формується зовнішнє середовище підприємства?
2. З яких елементів формується внутрішнє середовище підприємства?
3. Спробуйте зв'язати існуючі теорії та інструменти з діагностичними процедурами бізнес-середовища підприємства.
4. Зробіть співставлення суб'єктів з рівнями середовищ системи людської життєдіяльності.
5. Які види ресурсів знаходяться у розпорядженні будь-якого підприємства?
6. На які види ресурсів підприємство має можливість впливати напряму?
7. З яких елементів складаються туристичні ресурси?
8. В чому полягає сутність туристичних ресурсів?

Розділ 7. Людські ресурси в туризмі

7.1. Структура людських ресурсів: характеристика населення, цивілізаційна структура, характеристика країн за людським потенціалом.

Термін «людські ресурси» означає людину, як носія суспільної цінності та корисності. Людські ресурси можна класифікувати за різними ознаками: за наявністю, за цінністю, цивілізаційною структурою, соціальною структурою, за участю в діяльності підприємства, за професійною, кваліфікаційною, правовою, статевою та віковою структурою, за стажем роботи, за освітнім рівнем і т.і.

Людські ресурси відображають головне багатство будь-якого суспільства, процвітання якого можливе при створенні умов для відтворення, розвитку та використання цього ресурсу з урахуванням інтересів кожної людини. Саме людина виступає у ролі найціннішого, невідновлююмого ресурсу, що є єдністю 3-х компонентів: трудових функцій, введення в систему соціальних зв'язків, володіння унікальними професійно-особистісними якостями, що дають змогу продуктивно використовувати усі інші наявні виробничі ресурси. В узагальненому плані людські ресурси можна трактувати як певний набір якостей, що дає змогу здобувати життєві блага та завойовувати соціальні позиції. Поява терміну «людські ресурси» пов'язана із розвитком теорії людського капіталу і запровадженням ціннісного підходу до людини-працівника (рис. 3). Водночас запровадження у науковий обіг цього терміна також обумовлене необхідністю доповнення переліку наукових категорій поняттями «трудові ресурси», «кадри», «персонал». Історія походження терміна «людські ресурси» донині є неоднозначною. Категорію людські ресурси практично до кінця 20 ст. найчастіше ототожнювали із категорією «трудові ресурси» й трактували як людські запаси (резерви), що є в наявності, з їх професійними і фізичними здібностями, призначеними для забезпечення процесів суспільного відтворення. У 1970-х – 80-х рр. термін «людські ресурси» почали активно використовувати у системі зарубіжного менеджменту внаслідок переосмислення ролі людини на виробництві й збагачення підходу термінами «управління персоналом» та «управління людськими ресурсами». Поряд із традиційними ознаками, притаманними робочій силі, термін «людські ресурси» включає здатність до творчості й потенційної можливості для всебічного розвитку працівників, загальну культуру і моральну надійність, певний ефект кооперації та самоорганізації, вдосконалення трудових взаємин, мотивацію та ін. У структурі людських ресурсів виокремлюють дві взаємопов'язані складові: генетичну і соціальну, специфіку яких необхідно враховувати в науці та практиці управління. Генетична структура людських

ресурсів формується з урахуванням біологічної природи людини як особистості та включає фізичний (фізіологічний), раціональний (інтелектуальний) і емоційний (духовний) потенціали.

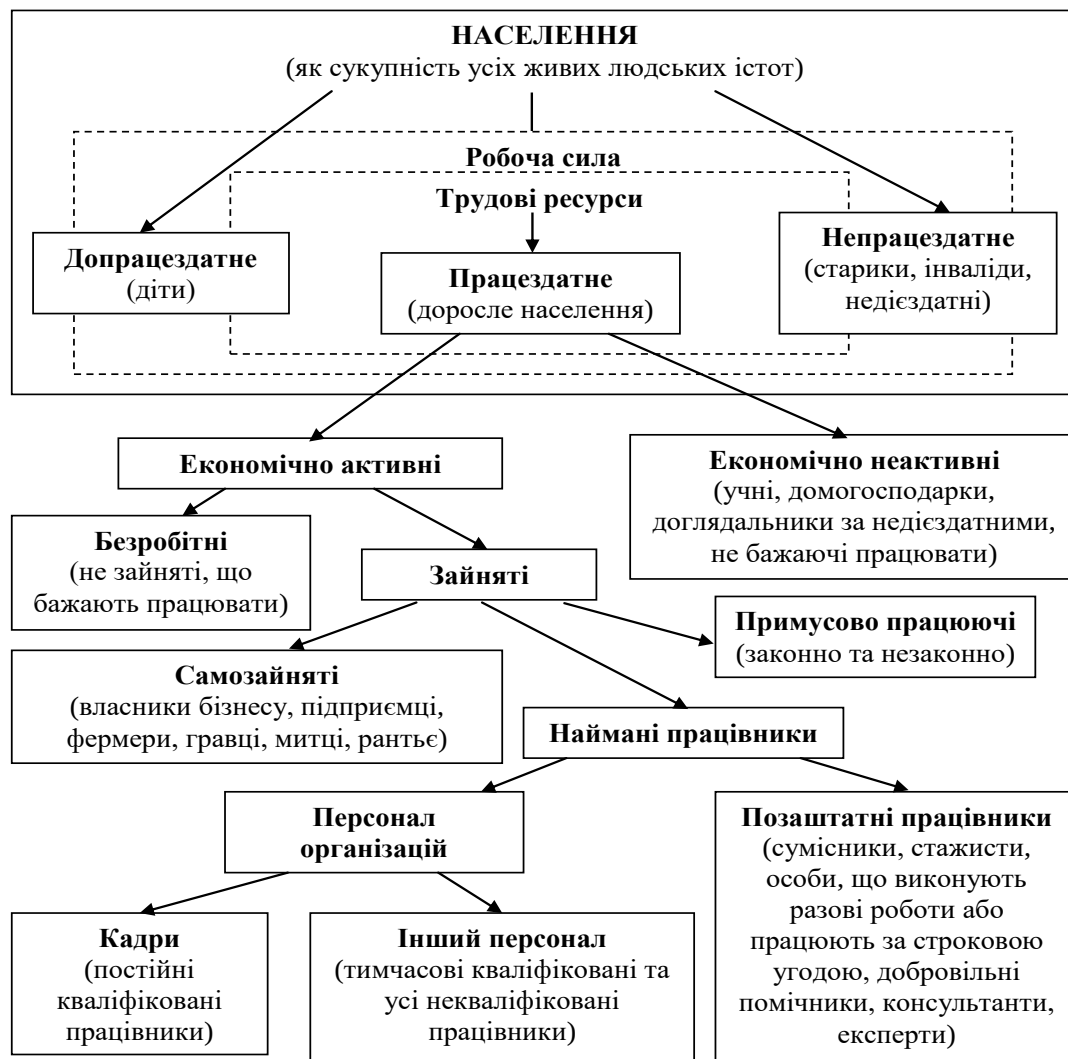

Рис. 3. – Структура населення з позиції залучення у соціально-трудові відносини

Соціальна структура відображає соціальну природу людини та включає певні соціально-кваліфікаційні групи й категорії працівників, що дає змогу виокремити особливу форму людських ресурсів як суспільних відносин – соціальний капітал, що має свої специфічні властивості поняття «людські ресурси», тісно пов'язані з поняттями «кадровий потенціал», «трудовий потенціал», «інтелектуальний потенціал». Кількісно людські ресурси як

джерело сукупних пропозиції праці характеризують такі категорії, як населення, економічно активне населення, трудові ресурси.

Характеристика локальних цивілізацій

№	Цивілізація	Характеристика показників за параметрами					
		Природний	Біологічний	Технічний	Економічний	Соціальний	Управлінський
1.	Західна (З)	Європа, Північна Америка, Австралія, Нова Зеландія (Головні центри тяжіння США, Англія, Німеччина, Франція)	Переважаючі білі. Переважна прихильність до громадянської належності, ніж до національної. Висока тривалість життя	Лідерство в інноваціях. Постіндустріальний стан. Наявність ядерної зброї або членство країни в НАТО. Наявність космічного агентства або активна участь в космічних програмах	Економічно розвинуті країни з ринковою економікою	Знання англійської мови. Високий рівень освіти. Культурна самоідентифікація (Спрямованість на комфорт, егоїзм і т.і.)	Стійкий інститут держави і суспільства. Формально християнство (переважно протестантизм), але толерантне і маргінальне ставлення до релігії. Екуменізм. Демократія. ЄС - найвища форма економічної інтеграції
2.	Китайська (конфуціанська) (К)	Територія КНР (Центр тяжіння КНР)	Наявність більш ніж 50 народностей. Переважно монголоїдна раса. Середня тривалість життя	Висока інноваційна активність. Наявність ядерної зброї. Наявність космічного агентства і активна участь в космічних програмах	Економічно розвинена країна з ринковою економікою	Китайська мова. Достатній рівень освіти. Культурна самоідентифікація	Стійкий інститут держави і суспільства. Комуністична ідеологія
3.	Індійська (індуїстська) (Ін)	Територія Індії (Центр тяжіння Індія)	Багато народностей Середня тривалість життя	Середній. Наявність ядерної зброї	Країна що розвивається	Англійська та Хінді - державні мови і 21 офіційна мова. Культурна самоідентифікація	Держуправління, але є і кастовий поділ. Індуїзм
4.	Латиноамериканська (Л)	Територія Латинської Америки (всі країни ЛА)	Різні. Нашадки змішання індіанської, негроїдної, білої рас. Середня тривалість життя	Наздоганяючий розвиток	Країни що розвиваються	Іспанська, французька, португальська та місцеві. Культурна самоідентифікація	Держуправління. Толерантний католицизм

5.	Ісламська (мусульманська) (Іс)	Азія (центри тяжіння - мусульманські країни) і Північна Африка	Араби, тюрки, малайці. Середня тривалість життя	Середній	Середній	Арабська і місцеві мови. Культурна самоідентифікація	Держуправління. Іслам
6.	Буддійська (Б)	Південна, Південно-Східна та Східна Азія (Центри тяжіння в Бутані, В'єтнамі, Індії, Камбоджі, Китаї (а також китайське населення Сінгапуру і Малайзії), Кореї, Лаосі, Монголії, М'янмі, Непалі, Таїланді, Тибеті, Шрі-Ланці)	Різні. Середня тривалість життя	Середньо-низький	Середньо-низький	Різні мови	Толерантний
7.	Православно-слов'янська (східноєвропейська, євразійська) (ПС)	Євразія (Центр тяжіння Росія)	Слов'яни (біла раса). Середня тривалість життя	Високо-середній	Середній	Російська мова. Культура розмивається. Слабка самоідентифікація	Держуправління. Православ'я
8.	Африканська (А)	Африка на південь від Сахари (центру тяжіння немає)	Негроїди. Низька тривалість життя	Низький	Низький	В цілому, до найбільш відомих мов відносять: акан, амхарська, арабська, африкаанс, бемба, волоф, ганда, гікуйю. Слабка самоідентифікація	Розмито
9.	Японська (Я)	Японія (центр тяжіння Японія)	Монголоїди. Японці. Висока тривалість життя	Високий	Високий	Висока самоідентифікація. Стійка культура. Японський язык	Чітке держуправління. Релігійний синкретизм: синтоїзм (79,2%) і буддизм (66,8%)
10.	Нечисленні локальні цивілізації (НЛЦ)	можна віднести давньо-американську цивілізацію (нащадки ацтеків, інків і майя - в даний час вони складають близько 1% світового населення), північнокорейську (0,3%), семітсько-юдейську (0,19%), океанічну (0,006%), а також численні мікроцивілізаційні суспільства: залишки древніх цивілізацій, колискові цивілізації, штучні співтовариства і поселення (в тому числі, сістейдінг, екопоселення та ін.)					

**Групування країн і територій за якісними та кількісними показниками розвитку людських ресурсів
(за фактичними статистичними даними 2011 р.)**

Групування країн за ІЛР	Групування країн за чисельністю населення						
	I група (понад 1 млрд) ²	II група (100 млн - 1 млрд) ²	III група Великі (50-100 млн) ²	IV група Середні (20-50 млн) ²	V група Малі (10-20 млн) ²	VI група Дуже малі (1-10 млн) ²	VII група Найменші (до 1 млн) ²
I група Країни з дуже високим рівнем людського розвитку (47 країн зі значенням ІЛР від 0,943 до 0,793) ¹	–	США, Японія	Німеччина, Франція, Сполучене Королівство, Італія	Республіка Корея, Іспанія, Аргентина, Польща, Канада, Австралія	Чилі, Нідерланди, Греція, Бельгія, Португалія, Чеська Республіка	Угорщина, Швеція, Австрія, Об'єднані Арабські Емірати, Швейцарія, Ізраїль, Гонконг, Данія, Словаччина, Фінляндія, Сінгапур, Норвегія, Ірландія, Нова Зеландія, Хорватія, Литва, Латвія, Словенія, Катар, Естонія, Бахрейн, Кіпр	Люксембург, Мальта, Бруней Даруссалам, Ісландія, Барбадос, Ліхтенштейн, Андорра
II група Країни з високим рівнем людського розвитку (47 країн зі значенням ІЛР від 0,783 до 0,698) ¹	–	Бразилія, Російська Федерація, Мексика	Іран, Туреччина	Колумбія, Україна, Венесуела, Перу, Малайзія, Саудівська Аравія, Румунія	Казахстан, Еквадор, Куба, Туніс	Сербія, Білорусь, Азербайджан, Болгарія, Лівія, Коста-Ріка, Грузія, Ліван, Боснія та Герцеговина, Панама, Уругвай, Албанія, Вірменія, Оман, Кувейт, Ямайка, Македонія, Тринідад і Тобаго, Маврикій	Чорногорія, Багами, Беліз, Сент-Люсія, Сен-Вінсент і Гренадіни, Тонга, Гренада, Антигуа і Барбуда, Сейшельські Острови, Домініка, Сент-Кітс і Невіс, Палау
III група Країни із середнім рівнем людського розвитку (47 країн зі значенням ІЛР від 0,698 до 0,522) ¹	Китай, Індія	Індонезія	Філіппіни, В'єтнам, Єгипет, Таїланд, Південна Африка	Алжир, Ірак, Марокко, Узбекистан, Гана, Шрі-Ланка, Сирійська Арабська Республіка	Гватемала, Камбоджа, Болівія, Домініканська Республіка	Гондурас, Таджикистан, Парагвай, Йордан, Лаос, Сальвадор, Нікарагуа, Киргизстан, Туркменістан, Окуповані Палестинські території, Конго, Молдова, Монголія, Намібія, Ботсвана, Габон, Свазіленд	Фіджі, Гайана, Бутан, Екваторіальна Гвінея, Суринам, Кабо-Верде, Мальдіви, Вануату, Самоа, Мікронезія, Кірібаті
IV група Країни з низьким рівнем людського розвитку (46 країн зі значенням ІЛР від 0,510 до 0,286) ¹	–	Пакистан, Нігерія, Бангладеш	Ефіопія, Демократична Республіка Конго	М'янма, Танзанія, Судан, Кенія, Уганда, Афганістан, Непал, Ємен, Мозамбік, Мадагаскар, Кот-д'Івуар, Камерун	Ангола, Буркіна-Фасо, Нігер, Малі, Малаві, Замбія, Сенегал, Зімбабве, Чад, Руанда, Гвінея, Гаїті	Бенін, Бурунді, Папуа-Нова Гвінея, Того, Сьєрра-Леоне, Еритрея, Центральноафриканська Республіка, Лівія, Мавританія, Лесото, Гамбія, Гвінея-Бісау, Тимор-Лешті	Джибуті, Коморські Острови, Соломонові Острови, Сан-Томе і Принсіпі
V група Позаоблікові країни і території (42 територіальні суб'єкти) ²	–	–	–	Корейська Народна-Демократична Республіка	–	Сомалі, Пуерто-Ріко	Реюньон (тер. Франції), Макао, Західна Сахара, Гваделупа, Мартініка, Французька Полінезія, Нова Каледонія, Французька Гвіана, Майотта, Нідерландські Антильські Острови, Гуам (тер. США), Нормандські Острови, Віргінські Острови, Аруба, Острів Мен, Американське Самоа, Бермудські Острови, Північні Маріанські Острови, Кайманові Острови, Гренландія, Маршаллові Острови, Фарерські Острови, Острови Теркс і Кайкос, Монако, Сан-Маріно, Гібралтар, Британські Віргінські Острови, Острови Кука, Ангілья, Уолліс і Футуна, Тувалу, Науру, Монтсеррат, Сен-П'єр і Мікелон, Острів Святої Єлени, Фолклендські Острови, Токелау, Ніуе, Ватикан

Примітки. ¹ – поділ країн за групами згідно зі статистичними даними ПРООН; ² – поділ країн за групами згідно з авторськими розробками за статистичними даними ООН.

Групування країн і територій за якісними та кількісними показниками розвитку людських ресурсів у 2015 р.

Групування країн за ІЛР	Групування країн за чисельністю населення						
	I група Найбільші (понад 1 млрд)	II група Дуже великі (100 млн - 1 млрд)	III група Великі (50-100 млн)	IV група Середні (20-50 млн)	V група Малі (10-20 млн)	VI група Дуже малі (1-10 млн)	VII група Найменші (до 1 млн)
I група Країни з дуже високим рівнем людського розвитку (ІЛР від 0,944 до 0,802)	—	США, Японія	Німеччина, Франція, Сполучене Королівство, Італія, Республіка Корея	Іспанія, Аргентина, Польща, Канада, Саудівська Аравія, Австралія	Чилі, Нідерланди, Греція, Бельгія, Португалія, Чеська Республіка	Угорщина, Швеція, Австрія, Об'єднані Арабські Емірати, Швейцарія, Ізраїль, Гонконг, Данія, Словаччина, Фінляндія, Сінгапур, Норвегія, Ірландія, Нова Зеландія, Хорватія, Кувейт, Литва, Латвія, Словенія, Катар, Естонія, Бахрейн, Кіпр	Чорногорія, Люксембург, Бруней Даруссалам, Мальта, Ісландія, Ліхтенштейн, Андорра
II група Країни з високим рівнем людського розвитку (ІЛР від 0,798 до 0,702)	Китай	Бразилія, Російська Федерація, Мексика	Іран, Туреччина, Таїланд	Колумбія, Україна, Алжир, Венесуела, Перу, Малайзія, Шрі-Ланка, Румунія	Казахстан, Еквадор, Куба, Туніс, Домініканська Республіка	Сербія, Білорусь, Азербайджан, Йорданія, Болгарія, Лівія, Коста- Ріка, Грузія, Ліван, Боснія та Герцеговина, Панама, Уругвай, Албанія, Вірменія, Оман, Ямайка, Монголія, Македонія, Тринідад і Тобаго, Маврикій	Фіджі, Багами, Беліз, Сент-Люсія, Сен-Вінсент і Гренадіни, Барбадос, Тонга, Гренада, Мальдіви, Антигуа і Барбуда, Суринам, Самоа, Сейшельські Острови, Домініка, Сент- Кітс і Невіс, Палау
III група Країни із середнім рівнем людського розвитку (ІЛР від 0,698 до 0,555)	Індія	Індонезія, Бангладеш, Філіппіни	В'єтнам, Єгипет, Південна Африка	Ірак, Марокко, Узбекистан, Гана, Сирійська Арабська Республіка	Гватемала, Камбоджа, Замбія, Болівія	Гондурас, Таджикистан, Парагвай, Лаос, Сальвадор, Нікарагуа, Киргизстан, Туркменістан, Окуповані Палестина, Конго, Молдова, Намібія, Ботсвана, Габон, Тимор-Лешті	Гайана, Бутан, Екваторіальна Гвінея, Кабо-Верде, Вануату, Мікронезія, Кірибати, Сан-Томе і Принсіпі
IV група Країни з низьким рівнем людського розвитку (ІЛР від 0,548 до 0,348)	—	Пакистан, Нігерія	Ефіопія, Демократичн а Республіка Конго, М'янма, Танзанія	Судан, Kenia, Уганда, Афганістан, Непал, Ємен, Мозамбік, Мадагаскар, Кот-д'Івуар, Камерун	Ангола, Буркіна- Фасо, Нігер, Малі, Малаві, Сенегал, Зімбабве, Чад, Південний Судан, Руанда, Бурунді, Гвінея, Гаїті, Бенін	Папуа-Нова Гвінея, Того, Сьєрра-Леоне, Еритрея, Центральноафриканська Республіка, Лівія, Мавританія, Лесото, Гамбія, Гвінея-Бісау, Свазіленд	Джибуті, Коморські Острови, Соломонові Острови
V група Позаоблікові країни і території (ІЛР не визначено)	—	—	—	Корейська Народно- Демократична Республіка	Сомалі	Пуерто-Ріко	Реюньон (тер. Франції), Макао, Західна Сахара, Гваделупа, Мартініка, Французька Полінезія, Нова Каледонія, Французька Гвіана, Майотта, Нідерландські Антильські Острови, Гуам (тер. США), Нормандські Острови, Віргінські Острови, Аруба, Острів Мен, Американське Самоа, Бермудські Острови, Північні Маріанські Острови, Кайманові Острови, Гренландія, Маршаллові Острови, Фарерські Острови, Острови Теркс і Кайкос, Монако, Сан- Маріно, Гібралтар, Британські Віргінські Острови, Острови Кука, Ангілья, Уолліс і Футуна, Тувалу, Науру, Монтсеррат, Сен-П'єр і Мікелон, Острів Святої Єлени, Фолклендські Острови, Токелау, Ніуе, Ватикан

7.2. Міжнародний рух людських ресурсів: мігранти, туристи, транзитно-професійні переміщення, віртуальний міжнародний рух.

Перша форма міжнародного руху людських ресурсів – міграція, зазвичай розуміється як явище переміщення населення з місця свого проживання в інше, що супроводжується опануванням ресурсів нової території та їх споживанням у цьому ж місці протягом тривалого часу. До міграційних процесів залучаються мігранти, біженці, переміщені особи та інші. Класифікаційними ознаками поділу видів міграції постають: причини, дії мігранта у країні, характер прийняття мігрантом рішення про міграцію, перетинання адміністративно-територіальних меж регіону або держави, відстань, яку долає мігрант, тривалість міграції у часі, характер довгострокової міждержавної міграції відносно місця виїзду або в'їзду мігранта, отримання дозволу від органів державної влади на здійснення міграції, очікування мігранта країною-реципієнтом, кількість мігрантів, чисельність міграцій, відповідність очікувань результату від міграції, сфера міграції.

У світовій економіці зростає загальний обсяг міжнародної міграції. Враховуючи, що у світі в 2009 р. кількість міжнародних мігрантів становила 214 млн осіб, а обсяг внутрішньодержавних мігрантів дорівнював 740 млн осіб, можна припустити, що вже сьогодні сучасна загальна кількість мігрантів по усьому світу складає 1 млрд осіб, тобто кожна сьома людина у Світі – є мігрантом. Разом з цим поширюється трудова, інтелектуальна і нелегальна міграція, активізується рух міграційного фінансового капіталу, поступово розмиваються грані між країнами, які приймають і постачають робочу силу.

Друга форма міжнародного руху людських ресурсів – туризм є тимчасовим переміщенням населення з місця свого проживання з метою ознайомлення та споживання ресурсів нової території (табл. 6). Традиційними класифікаційними ознаками поділу видів туризму є: територіальний фактор, напрям потоку, мета туру, джерело фінансування, спосіб пересування, засоби розміщення, кількість учасників, термін туру, розташування туристичного

місця, інтенсивність потоку, організаційна форма регламентації, розроблення й узгодження із стороною приймання, характер мотивації подорожей, віковий склад туристів, етнічний склад туристів, форма туристичних послуг.

Туристична діяльність прямо або опосередковано зумовлює створення робочих місць, стимулює приватну ініціативу, служить точкою опори для розвитку ринкової економіки, сприятливої для малих і середніх підприємств. При цьому туристичний сектор суттєво впливає на довкілля, робить свій внесок у вирішення проблем кліматичних змін і боротьби з бідністю. Його значення особливо велике для місцевого сільського господарства, рибальства, ремесел, будівельної індустрії, транспорту, виробництва продуктів харчування, дрібного бізнесу тощо.

Таблиця 6

Динаміка і прогноз розвитку міжнародного туризму, млн осіб*

Регіон	Кількість міжнародних туристів (прибуття), млн осіб											
	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2020	2030
Світ, загалом	436	529	677	807	949	995	1038	1087	1138	1186	1360	1809
у тому числі:												
Розвинені країни	297	336	420	459	506	530	555	582	615	653	643	772
Країни, що розвиваються	139	193	256	348	443	465	482	505	523	533	717	1
у тому числі за регіонами:												
Європа	262,7	305,9	388,0	448,9	485,5	516,4	539,6	566,3	588,4	607,7	620	744
Азія і Тихоокеанський регіон	55,8	82,0	110,1	153,6	205,1	218,2	233,8	249,8	263,0	279,2	355	535
Америка	92,8	109,0	128,2	133,3	150,4	156,0	162,5	168,1	180,6	192,6	199	248
Африка	14,8	18,8	26,2	34,8	49,9	49,4	52,2	54,7	56,0	53,5	85	134
Близький Схід	9,6	13,7	24,1	36,3	58,2	54,9	49,8	48,2	50,3	53,3	101	149

Третя форма міжнародного руху людських ресурсів – транзитно-професійні переміщення персоналу (компаній, установ, організацій), виникають внаслідок тимчасової територіальної мобільності реальних людських ресурсів з

місця і країни свого проживання, що викликано виробничими вимогами їх професійної діяльності: державні службовці, які здійснюють офіційні візити до інших країн, працівники дипломатичних відомств і консульських служб, журналісти, військові, моряки, водії, пілоти, космонавти, ремонтники, охоронці й інші особи.

Такі переміщення працюючих осіб (транзитерів) у статистичному обліку країн відносять до трудової міграції, туризму або взагалі не враховують і не розглядають як окрему форму міжнародного руху людських ресурсів. Але на думку автора, у XXI ст. кількість міжнародних переміщень людських ресурсів, що здійснюється внаслідок транзитно-професійної діяльності осіб, які за умовами своєї праці суто технічно тимчасово перетинають межі державних кордонів і які за типовими ознаками не є ані мігрантами, ані туристами, зростає настільки, що вимагає її занесення в окрему форму міжнародного руху людських ресурсів. Наприклад, на початку 2012 р. понад 140 тис. військовослужбовців виконували завдання під егідою НАТО на трьох континентах, проводячи складні сухопутні, військово-повітряні та військово-морські операції за різних обставин. Особливістю міжнародного руху цих людських ресурсів є здійснення професійної діяльності на основі професійної діяльності та інтелектуальної праці. Відповідно у процесі міжнародного руху ця категорія осіб набуває нових професійних знань, є розповсюджувачем і приймачем інформації, збагачує свій людський капітал, підвищує свою конкурентоспроможність на ринку праці.

Можливими класифікаційними ознаками поділу видів транзитно-професійних переміщень персоналу можуть бути: професійна належність, частота переміщення, тривалість перебування за кордоном, причина переміщення, ініціатива переміщення, джерело фінансування, мотиваційна основа переміщення працівника, вимушеність переміщень, сфера переміщення. Але у світовому масштабі кількісно визначити обсяг цього сегмента міжнародного руху людських ресурсів є завданням дещо ускладненим через

обмеженість статистичної звітності держав (державна безпека, комерційна таємниця, локальність обліку тощо).

Четверта форма міжнародного руху людських ресурсів – віртуальний міжнародний рух почав набувати своїх ознак і масштабу у ХХІ ст. На відміну від трьох попередніх реальних форм міжнародного руху (міграції, туризму та транзитно-професійних переміщень), віртуальний міжнародний рух є реалізацією дистанційної присутності, комунікаційного процесу та здійснення віддаленої праці за допомогою використання інформаційно-комунікаційних технологій. Підтвердженням значних обсягів поширення даної форми міжнародного руху людських ресурсів є міжнародний аутсорсинг персоналу, господарська діяльність глобальних компаній, Call-центрів, віртуальних офісів, спільних підприємств, наукових колективів тощо, коли людина-працівник, фізично находячись в одній країні обслуговує мешканців, приймає участь у виробництві та збагачує ВВП іншої країни.

7.3. Особливості управління людськими ресурсами. Вимоги до персоналу в сфері туризму.

Особливості управління людськими ресурсами представлено у таблиці 7

Таблиця 7

Особливості управління людськими ресурсами

№	Ознака відмінності	Характеристика
1	2	3
1	Функціонування в обмеженому середовищі життєдіяльності	Люди можуть існувати в обмеженому середовищі життєдіяльності й за підтримки певних умов: температурний режим, освітлення, чисте повітря, наявність їжі та пиття, відпочинок і т. д. Люди значною мірою залежні від середовища життєдіяльності
2	Вплив на середовище життєдіяльності	Людські ресурси впливають самі на себе й інші ресурси, змінюючи середовище життєдіяльності
3	Наявність інтелекту	Люди є живими матеріально-інформаційними істотами, наділені інтелектом. Їх реакція на управління є емоційною та продуманою, і процес управління має двосторонній характер взаємовпливу керуючої та керованої підсистем. Люди здійснюють творче опрацювання ресурсів середовища життєдіяльності. Люди проявляють інтелектуальні якості: мріють, бажають, очікують, вірять, вірують, люблять, вигадують тощо

4	Свобода життєдіяльності	Людські ресурси є відносно вільними від керуючої системи і мобільними, тобто люди можуть виказувати свої думки, переміщуватися та переміщувати результати своєї праці, що викликає рух людського і фінансового капіталу, інформаційного і технологічного обміну, структурних диспропорцій у світовій економіці
5	Односпрямований життєвий цикл	Розвиток людини відбувається за схемою «народження – зростання – старіння – смерть»
6	Обмежена самодостатність	Людина є обмежено самодостатньою. У допрацездатному віці людина живе за рахунок піклування, у працездатному віці накопичує знання, потім їх реалізує, а з часом втрачає спроможність до праці й споживає у непрацездатному віці результати своєї діяльності. Людина потребує спілкування
7	Обмежений час експлуатації	У людей обмежена тривалість життя і вони беруть участь у господарських процесах тривалий але обмежений час
8	Самовідновлення	Людина може відновлювати свій стан протягом певного часу за рахунок: харчування, відпочинку, лікування, тренувань тощо
9	Наявність репродуктивної функції	Люди мають здатність відтворювати собі подібних істот за рахунок розмноження. Між людьми відбувається передача генетичних властивостей
10	Неадекватність управлінського впливу і результату	Завдяки людській свідомості, очікуваний результат і наслідки від управління можуть бути неадекватними спрямуванню управлінського впливу
11	Багатоваріантність наслідків від управлінського впливу	Людські ресурси здійснюють управління іншими ресурсами, внаслідок чого виникає синергетичний ефект, який може суттєво посилити або знизити ефективність управління іншими ресурсами
12	Індивідуальність інтересів	Люди мають власні інтереси; бажання, цілі та мотиви людини змінюються й не завжди визначені; свої думки та наміри людина може приховувати, що може посилити або обмежити управлінський вплив та якість праці
13	Визначення якості	Якість людських ресурсів не має осяжних меж, і є суттєві проблеми щодо її визначення в економічному вимірі. Узагальнювальними показниками постають: людський потенціал, людський капітал, результативність, ефективність, економічний ефект, продуктивність і т. д. Спостерігається невідповідність між зовнішністю, манерою поведінки, характером, професійними здібностями, ставленням до праці і результатами
14	Нестійкість якості	Якість людських ресурсів є нестійкою, постійно змінюється у часі і залежить від середовища життєдіяльності, внутрішніх установок, впливу, стану, загроз тощо. Також присутній ефект затримки набуття або втрати якостей людини у часі
15	Нерівномірність розподілу якості	Кожна людина є індивідуальною й відрізняється від інших людей мірою втілення фізичних властивостей, знань, навичок, здоров'я тощо, внаслідок чого люди схильні до певних видів діяльності та моделей поведінки
16	Напрями зміни якості	Якість людських ресурсів може прогресувати, залишатися на певному рівні та регресувати
17	Передача якості	Люди можуть передавати свої розумові та соціальні властивості нащадкам, правонаступникам, учням безпосередньо та за рахунок документоносіїв

18	Належність якості	Властивості та здібності людини належать тільки їй і не копіюються й не переносяться на робоче місце або іншу людину в повному обсязі
19	Невідповідність зовнішньої форми внутрішньому змісту	У людини можуть не відповідати зовнішні властивості (зовнішність, голос, манера поведінки та інше) її внутрішньому змісту (характер, схильність, порядність, розум, світогляд тощо) та наслідкам життєдіяльності (вчинки, досягнення, результативність тощо)

Управління в туризмі, як і в будь-якій іншій сфері діяльності, здійснюється за розподілом на окремі функції, які зосереджені в трьох основних групах: 1) загальне управління (встановлення нормативних вимог та політики управління, політики інновацій, планування, організація роботи, мотивація, координація, контроль, відповідальність); 2) управління структурою підприємства (його створення, предмет діяльності, правові форми, зв'язки з іншими підприємствами, територіальні питання, організація, реконструкція, ліквідація); 3) конкретні галузі управління (маркетинг, інновації, виробництво, кадри, фінанси, основні фонди). Останні дослідження показали, що ефективну та конкурентоспроможну організацію відрізняє особистісний підхід до процесу управління, тобто постановки стратегічних та тактичних цілей, завдань, вибору методів, принципів, критеріїв оцінювання діяльності як персоналу, так і підприємства загалом. Від цього значною мірою залежить повнота розкриття людського потенціалу, що перш за все стосується підприємств галузі туризму, оскільки саме в цій сфері персонал є складовою частиною туристичного продукту та визначає його якість.

Зростання ролі людського фактору в туристичних організаціях відбилося на ускладненні завдань управління персоналом, функціональних обов'язках та рівні професійної компетентності менеджерів. За всього різноманіття наявних підходів до цих проблем в різних промислово розвинених країнах основними найбільш загальними тенденціями є формалізація методів та процедур відбору кадрів, висунення молодих та перспективних працівників. Ці загальні тенденції повинні враховуватися у вітчизняній практиці управління туристською організацією. Підприємства сфери туризму та індустрії гостинності більшості

країн світу у своїй діяльності мають низку проблем, пов'язаних з управлінням персоналом, таких як досить низький рівень заробітної плати, нестача кваліфікованої робочої сили, якщо проводиться регулююча діяльність (наприклад, кухар); незручний графік роботи, відповідно, зростання ймовірності сімейних проблем; переважання жінок та етнічних меншин у країнах з низьким рівнем захисту працівників, відповідно, заповнення більш високооплачуваних посад, кваліфікованих та привабливих робочих місць чоловіками, що вказує на нерозвиненість політики рівних можливостей у секторі; використання періодичної сезонної зайнятості, що підвищує рівень бідності та унеможливорює планування кар'єри; надмірна залежність від неформальних методів вербування персоналу; відсутність свідочств використання добропорядної практики управління персоналом (HRM-практики); практично повна відсутність профспілок; високий рівень плинності робочої сили; труднощі в наборі й утриманні співробітників.

7.4. Системи національного менеджменту

Кожна країна має власну національну систему менеджменту, якій властиві такі характерні для більшості організацій і органів державної влади ознаки: переважання певного стилю управління, домінування вузького кола принципів і методів менеджменту, схожість організаційної культури, комунікаційного процесу та реалізації загальних функцій менеджменту і т. д. Таким чином, під впливом різного роду факторів, у країнах формуються власні (відмінні одна від одної) системи менеджменту, які користуються майже однаковим теоретичним апаратом, але досягають результатів різними практичними підходами.

Наприклад, у науковій літературі поширено інформацію про такі національні системи менеджменту: американська, англійська, ізраїльська, індійська, китайська, німецька, російська, українська, фінська, французька, шведська, японська. Специфічними є системи національного менеджменту у

країнах із високим рівнем державного регулювання економіки (наприклад, Білорусь, Венесуела, КНДР, Куба). Відомою є система національного менеджменту Сінгапуру.

Умовами стійкості та відомості національних систем менеджменту у світовому масштабі є наявність наукового та економічного результату в країні, якій обумовлює наявність крос-культурного менеджменту.

Крос-культурний менеджмент – управління відносинами, що виникають на кордоні національних і організаційних культур, дослідження причин міжкультурних конфліктів і їх нейтралізація, з'ясування і використання при управлінні організацією закономірностей поведінки, властивих національній діловій культурі. Ефективний крос-культурний менеджмент – спільне з представниками інших культур ведення бізнесу, засноване на визнанні, повазі крос-культурних відмінностей і формуванні загальної корпоративної системи цінностей, які б сприймалися і визнавалися кожним членом багатонаціонального колективу.

Згідно з традиційним уявленням крос-культурний менеджмент – це управління культурними відмінностями і здатність керувати культурним шоком. У новому розумінні – крос-культурний менеджмент розглядається не як менеджмент культурних відмінностей, а як діяльність, що здійснюється на перетині культур. Культура і культурні впливи в даному випадку розглядаються як об'єкт крос-культурного і когнітивного менеджменту на рівні організації.

Вченими розглядаються два рівня крос-культурного менеджменту:

- макрорівень – управління на стику національних і регіональних культур;
- мікрорівень – управління на стику локально-територіальних, вікових, професійних, організаційних та інших культур.

Предмет і завдання крос-культурного менеджменту

Предмет крос-культурного менеджменту – управління діловими відносинами, що виникають на стику різних культур, що включає:

- створення толерантної взаємодії і комунікацій, умов плідної праці та успішного бізнесу на перетині різних ділових культур;
- регулювання міжкультурних конфліктів в бізнес-середовищі;
- розвиток крос-культурної компетенції власників бізнесу, менеджерів і персоналу.

Сукупність цих трьох доданків дозволяє використовувати різноманітність культур не як перешкоду, а як ресурс організації.

Завдання міжкультурного менеджменту – створення, розвиток і управління технологіями культурного різноманіття – крос-культурними технологіями, а також формування і розвиток «міжкультурних» менеджерів з метою підвищення ефективності організації в умовах глобальної економіки.

Найджел Дж. Холден обґрунтовує нове розуміння крос-культурного менеджменту як форми менеджменту знань. За Холденом крос-культурний менеджмент – менеджмент багатьох культур, як всередині організації, так і в її зовнішніх зв'язках. Вчений розглядає культуру як об'єкт когнітивного менеджменту і як найважливіший організаційний ресурс. У традиційному вітчизняному та зарубіжному розумінні культура – джерело фундаментальних відмінностей і нові знання про них дозволяють домогтися успіху в міжнародному бізнесі.

Фактично ніхто до Холдена не розглядав крос-культурний менеджмент в трьох аспектах: як самонавчання організації, спільне використання знань і вибудовування інтерактивних мереж на локальному та глобальному рівнях. Тим часом саме сукупність цих трьох доданків дозволяє використовувати різноманітність культур не як перешкоду, а як ресурс організації.

Етапи формування крос-культурного менеджменту

Першими організаціями, які ініціювали і вперше досліджували міжкультурні відмінності в управлінській практиці, були американські транснаціональні компанії, що зіткнулися в 50-60-х рр XX ст. з необхідністю взаємодії з іншими національними культурами. Концептуальні засади, що дозволяють виявляти, ідентифікувати та оцінювати загальні риси і відмінності в

управлінських проблемах в різних країнах і регіонах світу, почали складатися в академічних дослідженнях в кінці 1960-початку 1970-х рр. У 80-х рр. XX ст. формується спеціальна дисципліна, яка отримала назву «крос-культурний менеджмент».

Перший етап

Пов'язаний з дослідженнями проблематики на глобальному та транснаціональному рівнях, в зв'язку з розширеним проникненням великих національних компаній на ринки інших держав. На даному етапі застосовувалася концепція монокультурності досліджуваних країн, концепція «національної держави», а також йшлося про «німецьку модель ділового менталітету» і «китайську модель» і т. д. В межах даного етапу засновники крос-культурного менеджменту провели аналіз численних чинників, які впливають на становлення тих чи інших особливостей властивого будь-якого народу чи нації менталітету – історичних, географічних, фольклорних, релігійних. Соціоекономічне обґрунтування самоцінності кожної національної моделі мало велике значення на тлі пропаганди абстрактних «загальнолюдських цінностей» і усереднених «прав людини». Творці крос-культурного менеджменту на даному етапі прийшли до висновку: все народи різні, кожен з них має свою системи цінностей, які вироблялися поколіннями і зміна їх не може пройти без шкоди для нації.

Другий етап

На даному етапі відбувався розвиток теорій і типологій корпоративних культур, пов'язаних з проблемами міжнародного поділу праці. Творцями було відзначено, що різні національні культури тяжіють до різних видів організації економічного процесу, породжують різні види організаційної поведінки і господарської діяльності. Було також проведено безліч досліджень типів корпоративних культур, заснованих на застосуванні національних ділових особливостей менталітету до конкретної економічної діяльності. Великим досягненням на даному етапі стало розуміння того, що корпоративна культура організації, по-перше, ґрунтується на національному економічному менталітеті,

по-друге, може бути змінена тільки з урахуванням її внутрішньої парадигми розвитку.

Третій етап

Останнім часом на перше місце виходять дослідження з управління «культурним розмаїттям», спрямовані на розробку механізмів, які б дозволяли, зберігаючи національно-культурну самобутність певних груп населення, забезпечити стійкий управлінський контроль шляхом вироблення загального і прийняттого для представників різних культур зразка крос культурних механізмів управління, як в бізнесі, так і в геополітиці, культурних технологій управління тощо.

Модель Герта Гофстеде

Герт Гофстеде охарактеризував культуру як процес колективного програмування розуму, який відрізняє членів однієї групи людей від іншої. Згідно Хофстеду, сприйняття і розуміння населенням різних країн різняться за чотирма параметрам:

1. Дистанція влади – визначає ступінь нерівності між людьми в фізичному і освітньому відношенні.

2. Неприйняття невизначеності – ступінь прагнення населення країни до використання формальних правил і фіксація схем життя, таких як структура кар'єри і закони, в якості засобів забезпечення стабільності.

3. Співвідношення мужності і жіночності – мужність домінує в суспільствах, де соціальні ролі чоловіків і жінок у значною мірою різняться. Мужність не обов'язково супроводжується юридичною нерівністю статей. Найімовірніше, мова йде про прагнення жінок в мужніх ділових культурах засвоїти багато стереотипів чоловічої поведінки.

4. Співвідношення індивідуалізму і колективізму. У процесі виховання особистості одні ділові культури роблять акцент на самостійність і ініціативність. В інших культурах система цінностей прямо протилежна. Тут люди розглядають себе як частину групи, колективу, організації.

Завдання для самостійного контролю:

1. Яким чином розділяють населення з позиції соціально-трудова відносин?
2. Знайдіть основні відмінності понять міграція та туризм (мігрант та турист).
3. Що вважається віртуальним міжнародним рухом?
4. Опишіть форми міжнародного руху людських ресурсів.
5. Розкрийте сутність етапів крос-культурного менеджменту.

Розділ 8. Речовинні ресурси в туризмі

Туристичні ресурси – природно-кліматичні, соціокультурні, історичні, архітектурні й археологічні, наукові і промислові, видовищні, культові та інші об'єкти або явища, спроможні задовольнити потреби людини в процесі туристичної діяльності.

Туристичні ресурси є національним надбанням. Проте ті з них, які мають особливе значення, належать до об'єктів і пам'яток світового значення. Їх перелік встановлює і щорічно оновлює ЮНЕСКО, перебувають під охороною держави. На їх збереження виділяє також кошти Організація Об'єднаних Націй.

8.1. Туристично-рекреаційні ресурси

Туристично-рекреаційні ресурси – це компоненти географічного довкілля, об'єкти антропогенної діяльності, які завдяки таким властивостям, як унікальність, історична або художня цінність, оригінальність, естетична привабливість і лікувально-оздоровлювальна значущість, можуть бути використані для організації різноманітних видів рекреаційних занять.

На цьому етапі виокремлюють три типи туристично-рекреаційних ресурсів: історико-культурні, природні, соціально-економічні.

8.1.1. Історико-культурні рекреаційні ресурси

До історико-культурних рекреаційних ресурсів належать історичні, історико-архітектурні пам'ятки, пам'ятки сучасної архітектури, унікальні споруди тощо. Історико-культурний потенціал, матеріальні та духовні цінності народу дуже важливі для формування світогляду задоволення матеріальних, а серед них і туристичних потреб. У розвинутих країнах світу це значний туристичний ресурс, який активно використовують для отримання прибутку. Деякі країни, наприклад Італія, Франція, інші більшу частину доходів, яку дає рекреаційне господарство, отримують завдяки вмілій експлуатації історико-культурного потенціалу. Цьому сприяє належна організація туристичних послуг. Загальновідомі пам'ятки історії та культури Риму, Венеції, Флоренції, Парижа приваблюють щороку сотні тисяч туристів.

До популярних туристичних об'єктів належать середньовічні замки – укріплене житло феодалів, королів, султанів, шахів та інших володарів. Багато замків у Європі і на Близькому Сході побудували войовничі чернечі ордени. Замки-фортеці зазвичай зводили у важкодоступних місцях, на крутих пагорбах і горах. Навколо замків замкових споруд концентрувалися селища, мешканці яких при появі ворога ховалися в них. Вони могли витримати довгі місяці облоги і були практично неприступними. У XIV і XV ст. замки втрачають своє колишнє військове призначення і здебільшого стають палацами знатних аристократів.

Значна частина замкових споруд дійшла до наших днів у вигляді руїн. Збережені й відновлені замки в Іспанії, Німеччині, Швейцарії були переобладнані під музеї з чудовими колекціями середньовічних картин, посуду, меблів та інших елементів інтер'єру. Вони є цікавим елементом туристичної програми, їх охоче відвідують туристи. Найбільша кількість старовинних замків збереглася в Іспанії та Франції – Шовіньї, Фалес, Лош, Кусі, Лувр, Віланда тощо.

Унікальним пам'ятником історії Нойшванштайн у Баварії (Німеччина). Зовнішній архітектурний вигляд цього замку з багатьма маленькими вежами послужив Болтові Діснею прототипом для створення казкового Діснейленду,

що став емблемою всіх тематичних парків цього типу (в Америці, Європі та Японії).

В Україні під охороною держави перебуває понад 70 тис. пам'яток історії та культури, серед них понад 12 тис. особливо цінних у туристичному плані, які є зразками монументальних витворів мистецтва.

Пам'ятки архітектури в Україні розміщені нерівномірно. Основна їх частина знаходиться в західних областях України, а також у Київській, Хмельницькій, Вінницькій, Чернігівській, Сумській областях та Республіці Крим. Східні і південні області не такі багаті на історичні пам'ятки, – найстаріші з них належать до XVII ст., що пов'язано з освоєнням території.

Найбільша кількість пам'яток архітектури припадає на місто Львів (2500) та Львівську область. Це пояснюється давнім освоєнням цієї території, віддаленістю від театрів воєнних дій минулого, порівняно високим економічним розвитком та щільністю населення. Львів розташований на перехресті важливих торговельних шляхів з півночі на південь, із заходу на схід. У Львові збереглися визначні пам'ятки, XII та наступних століть. Особливо цінними є архітектурні ансамблі площі Ринок (XV-XIX ст.), Вірменської (XIV-XIX ст.) та Руської вулиць, які занесені до списку світової архітектурної спадщини ЮНЕСКО. Мистецьку цінність європейського масштабу мають ансамблі Успенської церкви (XVI ст.), Святоюрського (XVII ст.) та Вірменського (XIV ст.) соборів; Домініканського костелу (XVIII ст.).

Другим щодо кількості пам'яток архітектури є місто Київ (понад 1500). Передусім це споруди епохи Київської Русі – Золоті ворота (1037 р.), Софіївський собор (1037 р.), Видубицький монастир (XI ст.), ансамбль Києво-Печерської Лаври (XI ст.). Зважаючи на виняткову художню цінність ансамбль споруд Софіївського собору та Києво-Печерської Лаври, за рішенням ЮНЕСКО, внесено до списку світової культурної спадщини.

Кам'янець-Подільський – місто-заповідник, який за кількістю пам'яток архітектури (понад 150) посідає третє місце в Україні. Особливо цінними є Стара фортеця (XI-XVIII ст.), церкви, костели, житлові споруди.

В Україні збереглися пам'ятки, пов'язані з колонізацією Причорномор'я стародавніми греками. Це руїни Херсонесу і Пантікапея в Криму, Ольвії – в Миколаївській області.

Через часті напади на землі України іноземних загарбників на території України споруджено чимало замків і фортець, які мають європейське значення. До найцінніших слід віднести замки в Ужгороді (XI-XVI ст.), Кремінці, Луцьку, Острозі (XIII-XIV ст.) та інші, а також на Волині та Поділлі.

Характерним елементом пізнавальних ресурсів є соціальні та природні об'єкти, явища, події, походження яких тісно пов'язане з територією України і тієї зарубіжної країни, в межах якої вони первісно виникли. Це місця, пов'язані з життям, діяльністю або перебуванням в Україні відомих письменників, художників, політичних діячів, наприклад, Оноре де Бальзака, Міцкевича, Костюшка, Растреллі, декабристів тощо. Деякі з них мають світове та європейське значення.

8.1.2. Природні рекреаційні ресурси

Бальнеологічні ресурси

Бальнеологічні ресурси – природні лікувальні речовини, які використовуються для немедикаментозного лікування на курортах і в поза курортних умовах.

Ці ресурси беруть участь в основному процесі суспільного виробництва – відтворенні робочої сили, яке полягає в неперервному відновленні: фізичних сил і розумових здібностей людини, її психічного стану, відновленні та підвищенні кваліфікації працівників, зростанні їх загальноосвітнього та фахового рівнів, «виробництві» людини як цілісного та універсального продукту суспільства.

До бальнеологічних ресурсів належать лікувальні мінеральні води та пелоїди (грязі). З природних лікувальних ресурсів насамперед виділяють ті, які безпосередньо використовуються у бальнеолікуванні, визначають його санаторно-курортну спеціалізацію і профілізацію. Це питні та купальні води,

лікувальні грязі та озокерит. До них відносять лікувальний клімат, різноманітні природні водойми та мальовничі ландшафти, які сприяють оздоровленню та реабілітації тих, хто одужує після хвороби.

Природні мінеральні води поділяють на вісім основних бальнеологічних груп: мінеральні води без специфічних компонентів та властивостей, вуглекислі, сірководневі, залізисті та миш'якові, йодобромні, радонові, борвмісні та слабо мінералізовані з високим вмістом органічних речовин.

Найбільший туристичний центр з використання бальнеологічних ресурсів розташований в Угорщині. В околицях Будапешта в 14 місцях із надр пробиваються 523 життєдайні джерела. Саме тут знаходиться найбільша в Європі купальня «Сечені».

Другий за обсягом використання бальнеологічних ресурсів є Близький Схід. Це відоме у світі Мертве море. Концентрація солей і мінералів у ньому складає 33 відсотки. Місцевість навколо Мертвого моря багата на гарячі мінеральні джерела. Найбільше з них розташоване на південному сході від узбережжя, в Хамей Зоар, поряд з оазою Ейн-Геді. Температура води у джерелі сягає +31°C. Ще один оздоровлювальний чинник Мертвого моря – повітря. Цей басейн є найнижчою місциною світу, відповідно, атмосферний тиск тут найвищий на планеті. Повітря відзначається особливою чистотою і високим вмістом кисню. Мертве море відоме ще й своїми цілющими мінеральними грязями. Насичені корисними органічними речовинами, мінералами та солями, вони мають рідкісні лікувальні властивості. До відомих у світі бальнеологічних курортів належать курорти в Таїланді (Пхукет, Самуї), Єгипті (Сіді Абдель Рахман, Агамі), Греції (о. Кіпр), Австрії (Бад-Халл).

Найбільшою бальнеологічною областю України є Карпатський регіон, зокрема Передкарпаття. Тут відомо понад 200 джерел і свердловин мінеральних вод. Першість в регіоні належить трускавецькій «Нафтусі». У Закарпатті зосереджено 600 джерел і свердловин мінеральних вод. Зокрема, дуже цінними у лікуванні є вуглекислі води. Також тут зосереджені джерела сірководневих вод, а на базі цінних питних лікувальних і лікувально-столових залізистих вод

діє Шаянський санаторний комплекс. Закарпаття багате на поклади заляганням рідкісних миш'яковомісних підземних вод, а також борвмісних, які використовуються як для ванн, так і для внутрішнього вживання.

Важливим бальнеологічним регіоном є Поділля. Тут розташовано 10 родовищ і 16 ділянок мінеральних вод. Сьогодні у цьому регіоні функціонують такі курорти, як Заліщики (Тернопільська обл.), Хмільник (Вінницька обл.) та ін.

Чималі запаси мінеральних вод, зокрема хлоридних, виявлено у Дніпропетровській, Полтавській, Київській та інших областях.

Лікувальні властивості грязей відомі в Україні з давніх часів. Їх застосовують для ванн у поєднанні з електропроцедурами. В Україні експлуатується сім торф'яних і 10 сульфідних родовищ. Значні поклади лікувальних торф'яних грязей відкрито у Львівській області (Немирівське, Великолюбінське родовища).

Унікальним і ще не до кінця вивченим є такий лікувальний засіб, як озокерит (земляний або гірський віск). Найбільш відоме у світі Бориславське родовище озокериту, який за якістю не має аналогів. Відомі і такі грязеві курорти, як Бердянськ, Євпаторія Хаджибей та ін.

Отже, бальнеологічні курорти – це екологічно найчистіші природні екосистеми, гармонізовані з соціальними потребами людини на основі досягнень науки і техніки. Без цього неможливий ні лікувальний ефект цих територій, ні його збалансований розвиток у майбутньому.

Фітолікувальні ресурси

Фітолікувальні ресурси обмежуються параметрами рекреаційного використання лісів, їхніми водоохоронно-захисними властивостями, цілющим впливом на організм людини і сприятливим санітарно-гігієнічним фоном для лікування, відпочинку, туризму.

Ліс – найдавніша окраса Землі, невичерпне джерело радості для людини. У це поняття ми вкладаємо всю сукупність геологічних і біологічних компонентів: озера і джерела з кришталево чистою водою, смарагдове

багатство різнотрав'я, п'янке повітря. У лісі кожного з нас приваблює голос самої природи. Лісова тиша сприятливо діє на психіку людини. Ліс стимулює творчі можливості, активно впливає на емоційну сферу, відновлює порушену рівновагу між людиною та довкіллям. Особливо привабливий ліс для відпочинку, якщо у ньому є невеликі галявини, струмки, озера. Рекреаційні ліси повинні бути декоративними, мати сприятливі умови для нормальної життєдіяльності лісових рослин.

Ліси на земній кулі зосереджені у двох поясах: північному, який представлений хвойними і мішаними лісами Євразії та Північної Америки, і південними, що охоплює ліси екваторіального та тропічного лісів (табл. 8).

Таблиця 8

Ліси Світу

Типи лісів	Млн га	%
Екваторіальні тропічні вологі ліси		
Нижній пояс	418	17,1
Гірський пояс	45	1,8
Вологі тропічні ліси	260	10,7
Сухі ліси	510	20,9
Ліси тропічних поясів, разом	1 233	50,5
Змінно вологі ліси помірних і субтропічних поясів, лаврові ліси	20	0,9
Ліси з твердих порід	170	7,0
Змішані широколистяні та гірські хвойні ліси	395	16,2
Північні хвойні ліси (тайга)	620	25,4
Ліси помірних поясів, разом	1 205	49,5
<i>Разом</i>	<i>2 438</i>	<i>100,0</i>

Найбільші запаси фітолікувальних ресурсів (вологі екваторіальні ліси) мають Бразилія, Індонезія, Венесуела, Конго. Ліси помірної поясу, особливо тайга, багаті на хвойні породи дерев, що є особливо цінним елементом для лікування. У Росії, США, Канаді, Скандинавських країнах та на півночі Китаю сконцентровані найбільші запаси помірної поясу. Західна Європа відзначається невеликою кількістю цінних фітолікувальних ресурсів.

Площа українських лісів державного значення становить 6,9 млн га, а тих, що можуть використовуватись для рекреаційної діяльності – 4 млн га. За іншими даними, рекреаційні ліси складають 10 відсотків державного лісового фонду. Комплексна оцінка його дала можливість виокремити 265 ефективних для рекреаційного освоєння територій і окремих місцевостей загальною площею понад мільйон гектарів (табл. 9).

Таблиця 9

**Розміщення окремих територій, придатних для рекреаційного
освоєння**

Природні зони	К-ть місць відпочинку	Загальна площа, тис. га	Площа, вкрита лісом, тис. га
Полісся	30	138	126
Лісостеп	145	646	596
Степ	62	149	85
Карпати	28	397	292
<i>Разом</i>	265	1 330	1 099

Ландшафтні ресурси

Серед ландшафтних рекреаційних ресурсів особливе місце посідають гори. Різноманітність природних ландшафтів, наявність екстремальних сприятливих і комфортних умов створюють передумови для розвитку різних видів рекреаційної діяльності – від спортивних до санаторно-лікувальних.

Найпривабливішими світовими гірськими ландшафтами, які притягують туристів мальовничими краєвидами, чистим повітрям, є Альпійські території Швейцарії, Австрії, Франції, Італії, американські Кордильєри, гірські райони Скандинавських країн, Карпати. Нині Альпійський макрорегіон щороку відвідує до 150 млн людей, а загальна кількість місць для розміщення туристів становить 3 мільйони.

Для розвитку зимових видів туризму (гірськолижний, санний) використовуються гірські райони Іспанії – Піренеї; Греції – гірськолижний центр Парнас Вермійон, Піліон, Олімп; США, Канади – Кордильєри. Великі перспективи має Азійський регіон, де розміщені найвищі у світі гори – Гімалаї.

Гірсько-рекреаційні ресурси нашої держави зосереджені в Карпатах і Кримських горах.

Карпати – це середньо високі гори з вологим теплим кліматом, значною лісистістю (40%), сприятливими перепадами висот для організації гірськолижних спусків, лижних полів. Гірські долини, захищені верховинськими хребтами, характеризуються благодатним мікрокліматом для розвитку кліматичних курортів (Яремча, Ворохта, Космач, Вижниця, Рахів та ін.). Рекреаційні ресурси Карпат оцінюються як найперспективніші для відпочинку та лікування упродовж року.

Кримські гори за екзотичністю не поступаються Карпатам, хоча тут менше сприятливих умов для відпочинку. Зате невисока лісистість (10%), круті оголені схили приваблюють скелелазів та любителів гострих відчуттів.

Кліматичні ресурси

Кліматичні ресурси – важлива умова розвитку рекреаційного господарства, оскільки вони визначають загальну комфортність території щодо лікування та відпочинку. Кліматичні умови деяких регіонів протипоказані для відвідування рекреантами з окремими захворюваннями (наприклад, бронхіальною астмою), зате в інших кліматичних умовах такі хворі почуватимуться прекрасно.

Україна належить до країн зі сприятливими погодними умовами для літніх видів рекреації. Тривалість періоду для їх інтенсивного розвитку в середньому коливається від 105 днів на півночі до 180 на південному березі Криму. Отже, комфортні умови для літніх видів відпочинку, туризму, кліматолікування існують не тільки влітку, а й на початку осені та в другій половині весни. Купальний сезон на більшості території не перевищує 80 днів, тоді як у Причорномор'ї, особливо на південному березі Криму, він триває 120 і більше.

Тривалість сприятливого періоду для зимових видів рекреації (лижні, санні, ковзанярські види спорту) коливається від 20-26 днів на півдні до 40 і більше – на півночі та північному сході. Для зимових видів відпочинку

найсприятливіші умови на гірських масивах Полонинського, Верховинського та Чорногірського хребтів Українських Карпат, де період занять гірськолижними видами відпочинку та спорту триває 90-100 днів.

Отже, кліматичні умови України дуже сприятливі для розвитку рекреаційної діяльності.

Пляжні ресурси

Пляжні ресурси посідають особливе місце серед рекреаційних ресурсів. Понад 55 відсотків рекреантів світу так чи інакше пов'язують свій відпочинок і оздоровлення з перебуванням біля води (приаквальні курорти, будинки відпочинку, круїзи тощо). Відомо, що перебування на пляжі особливо корисне для оздоровлення людей, адже тут на організм діє комплекс оздоровлювальних чинників, пов'язаних зі стихією моря.

Найпривабливішими та найпопулярнішими світовими пляжами є Лазурний берег Франції – від Тулона до Монако, протяжність якого складає 180 км, ширина – від 2 до 9 км. За останні десятиріччя популярними стають прибережні території Півдня Італії, Півдня і Сходу Іспанії, Сардинія, Балеарські і Канарські острови, Мальта, узбережжя Адріатики (Хорватія). Не втратило своєї привабливості причорноморське узбережжя Болгарії (Золоті Піски), Румунії, Південного берега Криму. Серед інших регіонів світу найпопулярнішими зонами відпочинку є узбережжя морів і океанів, що омивають береги США, Мексики, Гавайські, Багамські, Бермудські острови, а також курорти в Марокко, Тунісі, Єгипті, Ізраїлі, Туреччині, Таїланді, Індії, Китаї, Японії, Бразилії.

Пляжні ресурси України зосереджені у приморських територіях Одеської, Херсонської, Запорізької і Донецької областей та у Криму. Рекреаційна цінність морського узбережжя визначається поєднанням сприятливих кліматичних умов та бальнеологічних і ландшафтних ресурсів. Для рекреації можна використовувати майже 1500 км морського берега. Найвищу рекреаційну цінність має невелика територія Південного берега Криму, захищена з півночі Кримськими горами, на якій панує субтропічний середземноморський клімат.

Розвиток рекреаційної діяльності у приаквальних зонах спрямований на соціальні результати, де поєднуються можливості задовольнити потребу, як у лікуванні й відпочинку, так і в естетичному сприйнятті, у спілкуванні з природою.

Печери

Печери – це підземні порожнини, іноді дуже великих розмірів, які утворюються в легкорозчинних осадових породах (вапняку, кам'яній солі, гіпсі) внаслідок дії підземних вод (карстові печери). Найбільшою на землі печерою вважається Мамонтова печера в США, яка складається з низки сталактитових залів і коридорів. Загальна довжина її ходів перевищує 530 км. Найглибшими карстовими печерами є П'єр-Сен-Мартен (глибина 1171 м) і Берже (1141 м) у Франції.

У глибоких печерах, підземних ріках і озерах виявлена своєрідна фауна і флора: риби, земноводні і комахи, що перебувають у повній темряві, а тому позбавлені зору. Замість очей у них розвиваються щупальця, подовжуються вусики і лапки. У деяких печерах виявлені стоянки доісторичної людини з рідкісними наскельними малюнками. Багато печер світу – це найвідоміші об'єкти туризму, які охороняються державою.

В Україні є кілька печер, що входять до переліку найбільших у світі, які за відповідного обладнання можна перетворити на рекреаційно-туристичні об'єкти міжнародного значення. Виділяють три регіони їх розміщення: Подільсько-Буковинський (Тернопільська, Хмельницька, Чернівецька, Львівська та Івано-Франківська області), Крим та Карпати.

У Подільсько-Буковинському районі відомо понад 130 печер карстового походження, з них у Тернопільській області – 70, у Чернівецькій – 35. Сумарна протяжність їх складає 412 км, п'ять з них – найбільші у світі: Оптимістична (180 км), Попелюшка (60 км), Кришталева (22 км).

У Криму налічується більше 40 великих печер та 857 карстових порожнин різного розміру. Найбільші з них: Солдатська (500 м), Каскадна (400 м), Мармурова (1,6 км).

Карпатські печери розташовані у Закарпатській області в басейні річок Великої та Малої Угольки. За своїми розмірами вони значно менші від печер двох попередніх районів. Найбільша з них Дружба (довжина 270 м, глибина 46 м).

Серед печер Подільсько-Буковинського району однією з найбільш вивчених є Кришталева, яка має складну розгалужену систему лабіринтів. Стіни багатьох галерей та залів вкриті білосніжними та різнокольоровими, нерідко стрічкоподібної текстури кристалами вторинного гіпсу, що надає печері казкової краси. Головні галереї електрифіковані й обладнані для відвідування.

8.1.3. Туризм і екологія. Екотуризм

З початку виникнення перших туристичних продуктів стиль суспільного життя ставав щораз мобільнішим і активнішим. Швидкий розвиток туризму за останніх п'ятдесят років можна порівняти з промисловою революцією. Так, з 1950 по 1996 рік кількість міжнародних туристичних перевезень збільшилась в чотири рази.

Швидкі темпи розвитку туризму та його масовість призвели до негативних змін природного середовища в окремих регіонах. Стали непридатними для відпочинку і рекреації забруднені пляжі, території з надмірним шумом, розвиненою ерозією, збіднілим ландшафтом, тобто туризм почав нищити основи свого існування. З'явилася створення нової системи поглядів на розвиток цієї галузі, яка б змінила власне спосіб мислення людини. Свідченням перелому в ментальності сучасних туристів є:

- зростання екологічної свідомості;
- зростання досвідченості в подорожах;
- підвищені вимоги до якості послуг;
- вимогливий вибір мети подорожі.

Вплив туризму на природне довкілля

Вплив туристичної інфраструктури на довкілля

Вплив туристичного транспорту на природне довкілля виявляється через викиди в атмосферу шкідливих газів автомобілів, підвищення рівня шуму, а також через будівництво нових доріг, стоянок автозаправних станцій і станцій технічного обслуговування. Викиди забруднюють повітря (в атмосфері з'являється вуглекислий газ, важкі метали, сполуки хлору, фтору, ртуті, миш'яку), що призводить до зникнення рідкісних видів рослин, різних мікроорганізмів, переміщення в інші місця диких звірів. Надмірний шум відлякує їх, наприклад, шум силою 40-60 децибел викликає хвилювання, зменшує час відпочинку, апетит. При 65 децибелах спостерігається роздратування вегетативної і гормональної систем, при 75 – відбуваються глибші розлади. Внаслідок дії шуму у ссавців зменшується кількість молока, сповільнюється приріст молодняка, відбуваються передчасні пологи. Від шуму реактивного літака гинуть личинки бджіл, бджоли втрачають орієнтацію, у пташиних гніздах тріскається шкаралупа яєць.

Найчастіше усі заклади харчування і проживання, які обслуговують туристів, сконцентровані у важливих екосистемах. До них належать пляжі, узбережжя рік і озер, у горах вони розташовані неподалік гірських хребтів, на територіях з гарними краєвидами. Це призводить до знищення найцінніших природних систем і об'єктів. Досить часто неочищені стічні води з готелів, ресторанів, туристичних баз потрапляють в озера, ріки і моря, завдаючи значної шкоди підводній флорі й фауні, а також тваринам, життя яких пов'язане з водою (бобри, видри, дикі гуси, качки). Крім того, для експлуатації туристичних закладів потрібна велика кількість прісної води, внаслідок чого її брак відчуває природне середовище і його мешканці. Додаткову проблему створює значна кількість відходів. Часто сміття скидають посеред лісу чи в море, що, крім шкоди для довкілля, погіршує санітарно-епідеміологічний стан природних територій. Шкідливим є і будівництво нових туристичних об'єктів. Відбувається вирубування лісів, відлякування звірів, руйнується структура ґрунту, гине велика кількість дрібних тварин і рослин.

Вплив туристичних занять на природу

Одними з найпоширеніших туристичних занять є відпочинок, ігри, товариські зустрічі на природі. Це призводить до:

- витоптування, пошкодження рослин, ґрунту від вогнищ, відлякування звірів;
- винесення грибів, ягід, квітів;
- занесення органічних і неорганічних матеріалів (харчових відходів, паперу, металу, скла тощо), нових органічних видів (насіння, тварин).

Найгірший вплив має витоптування.

Присутність навіть однієї людини не минає для довкілля безслідно. Ущільнюється ґрунт, спресовується підстилка, гинуть сходи; збір грибів, ягід, квітів зменшує можливість самовідновлення рослин; зламана гілка, зарубка чи насічка на стовбурі спричиняють зараження дерев хворобами і шкідниками. Звичайно, вплив однієї людини чи групи людей ззовні малопомітний, оскільки раніше чи пізніше все відновлюється до попереднього стану. Проте при масовому напливі людей процеси відновлення відбуваються повільніше, аніж процеси руйнування.

Насамперед витоптується (ущільнюється, перетирається і руйнується) лісова підстилка на ділянках, які інтенсивно відвідують відпочивальники; її маса зменшується вдвічі й більше разів. Пошкоджуються корені та кореневища рослин, які знаходяться в підстилці або безпосередньо під нею. У лісах зникає багато типових трав, а на їх місці з'являються бур'яни. Корінні лісові трави – пролісок, ряст, анемона, купина та інші – ламкі.

Достатньо наступити на родину один раз, що вона загинула не кажучи вже про масове витоптування.

При витоптуванні зменшується повітромісткість ґрунту. Об'ємна вага його в незайманих місцях становить 0,55-0,88 г/см³, на стежках і дорогах збільшується до 1,61-1,63 г/см³. Внаслідок ущільнення ґрунту, особливо глинистого чи суглинистого, в нього погано проникає волога, збільшується глибина його промерзання, утруднюється постачання кореневої системи киснем, погіршуються інші необхідні для її росту умови, у коренів зменшується

кількість всмоктувальних закінчень, подача води у крони дерев, зростає поверхневий стік води, з'являється ерозія ґрунту, яка призводить до утворення ярів. Істотно погіршуються умови існування ґрунтових мікроорганізмів, зменшується чисельність мезофауни.

Під впливом інтенсивної рекреації поступово зменшується кількість листя на деревах, укорочується хвоя, знижується приріст по діаметру і у висоту, з'являється суховершинність. Частина дерев всихає, довговічність деревостану зменшується, порушується його ярусність, змінюється породний склад, а отже, затримується природне відновлення рослин. У лісах, які інтенсивно використовуються для відпочинку, зникають гриби і ягідні рослини, стає менше птахів, які гніздяться на землі та в нижньому ярусі (співочий дрізд, соловей, синьошийка та ін.), погіршуються умови існування для багатьох інших представників тваринного світу, збільшується кількість комах-шкідників.

Іншими негативними наслідками є засмічення, яке погіршує естетичний вигляд і санітарно-гігієнічний стан довкілля. Від необережного поводження з вогнем виникають лісові пожежі, які знищують ландшафти, призводять до появи ерозії (через знищення рослинного покриву). Вирубування дерев для заготівлі дров призводить до зникнення невеликих звірів, знеліснення, зміни екосистем, ерозії. Через постійний галас відпочивальників відлякуються звірі. Кожний турист прагне взяти сувенір на пам'ять, що призводить до знищення цінних природних об'єктів. Прикладом може бути г. Кара-Дат у Криму, де до відкриття національного парку відвідувачі по-варварськи вирубували цінні мінерали і коштовне каміння зі скель.

Ще одним популярним видом туристичних занять є лижні прогулянки, які у горах призводять до знищення трав'яного покриву і підліску на розташованих неподалік населених пунктів схилах гір. Металеві канти лиж легко зрізають кущі, нищать хвойні посадки, а в передвесняний сезон нерідко пошкоджують ґрунт, який за літо не встигає відновити своїх продуктивних властивостей. Внаслідок цього на місцях гірськолижних трас починається ерозія ґрунту, утворюються яри. Значної шкоди природному довкіллю завдають

роботи, пов'язані з підготовкою трас, надмірне знищення лісів на великих територіях, використання різної техніки (екскаваторів, бульдозерів).

Великою загрозою для природи є моторні човни і водні мотоцикли. Річ у тому, що мотороводні засоби пересування здійснюють високі хвилі, які розмивають береги й одночасно сприяють обмілінню та замулюванню річок. Безперервний шум виселив з берегів бобрів, диких качок і гусей. Відбувається забруднення води викидами двигунів: на воді утворюється масляниста плівка і, як наслідок, поступово зменшується кількість риби.

Великої шкоди довкіллю завдає неорганізований авто- і мототуризм. Хаотичний рух на автомобілях і мотоциклах за межами доріг призводить до розрихлення ґрунту, знищення трав'яного покриву, моху, ягідників, грибниць. В лісах, на луках автомобілі залишають особливо глибокі колії або виривають разом з корінням рослинність, яка скріплює ґрунт, розбивають ґрунтове покриття, перетворюють його на легко переносний матеріал для вітру і води. Місця зупинок і стоянок забруднюються моторними маслами, паливом, різними засобами для чищення.

Іншим досить небезпечним для природного середовища заняттям є гольф. Небезпека полягає у тому, що для підтримання в якісному стані гольфових полів потрібна велика кількість води і хімічних добрив. У середньому одне гольфове поле споживає 1500-2000 літрів води щоденно. Це призводить до того, що дефіцит прісної води відчуває природне довкілля і всі організми, які живуть у ньому. Тварини переселяються в інші місцевості, сохнуть дерева, кущі, трави.

Різні туристичні заняття спричиняють різний вплив на довкілля. Він може бути нульовим (наприклад, вплив серфінгу, ковзанярства на замерзлих річках і озерах) або ж найвищий ступінь знищення та забруднення природи, до якого призводять різні масові відпочинкові заходи, ігри й зустрічі на природі, авто- та мототуризм (див. табл. 9).

Саме ті форми туристичного відпочинку, які мають мінімальний чи нульовий вплив на довкілля, використовуватиме екологічний туризм.

Таблиця 9

Вплив туристично-рекреаційних занять на природу

	Безпосередній вплив на:					Посередній		Вплив	(забруднення)		
	рослинний	тваринний	грунт	рельєф поверхні	відкриті води	повітря	ВОДИ	поверхня землі	ландшафт	акустичність	загроза пожеж
Дуже сильний вплив на природне довкілля											
Автомобільні рейди	5	5	5	4	2	4	2	4	2	5	4
Рейди на мотоциклах	5	5	5	3	2	4	3	3	3	5	4
Відпочинок у лісі	5	5	4	4	3	3	2	4	1	5	2
Відпочинок у молодіжному таборі	4	3	4	3	3	3	3	2	2	3	3
Товариські зустрічі на природі	3	4	4	2	2	2	2	4	2	4	5
Ігри на природі	5	4	5	3	1	1	1	3	1	3	3
Караван	3	3	4	3	2	2	2	3	2	3	4
Значний вплив на природне довкілля											
Мандрівки на мотоциклах	2	2	3	2	1	3	1	3	1	4	3
Пішохідні мандрівки	4	3	3	2	—	1	—	3	—	3	4
Пішохідні подорожі в горах	3	2	4	4	2	—	1	2	—	3	3
Велосипедні прогулянки	3	3	3	2	—	—	—	2	—	1	2
Автомобільні поїздки по шосе	—	2	—	—	1	4	2	3	3	5	3
Подорожі річками та озерами	3	3	1	1	3	1	3	—	—	2	2
Сафарі	3	3	2	1	1	3	1	3	1	4	3
Спускання з гір на лижах	4	3	4	4	—	—	—	2	—	1	—
Збирання дарів природи	5	4	3	2	—	1	—	2	2	2	5
Мотороводні заняття	1	4	—	—	4	4	4	—	—	5	—
Відпочинок на пляжі	2	3	1	3	2	2	4	3	—	2	—
Спелеологічні мандрівки	2	2	2	3	1	2	2	3	—	—	—
Мандрівки з наметом	3	2	3	1	1	1	1	3	—	1	5
Спортивні ігри на природі	4	2	3	3	1	—	1	3	2	1	1
Красознавчий автотуризм	1	1	1	2	2	4	2	3	2	3	2
Мисливство	1	5	1	1	1	—	—	1	—	3	3
Має незначний вплив або зовсім не має впливу на природу											
Ловля риби з вудкою	1	3	1	—	2	—	2	—	—	—	—
Лижні мандрівки в горах	1	2	—	—	—	—	1	2	—	—	3
Альпінізм	2	1	3	2	—	—	—	3	—	1	—
Піші мандрівки дорогами	1	2	—	2	—	1	—	2	1	1	4
Відвідування об'єктів, які охороняються	1	2	—	—	1	—	1	2	2	3	3
Спортивна морська рибалка	—	3	—	—	2	—	2	—	—	3	—
Велосипедні мандрівки дорогами	1	1	—	—	—	—	—	2	—	—	3
Каякарство, веслярство	3	2	—	—	2	—	2	—	—	—	—
Аматорська стрільба	1	3	1	—	—	—	—	1	—	4	2
Пірнання	1	4	—	3	1	—	1	—	—	—	—

Екотуризм як зрівноважений вид туризму. Ознаки та пріоритети

На початку 70-х років XX ст. почалася критика масового туризму, що призвело до появи альтернативних його форм. А питання, пов'язане з охороною природи в туризмі, стало загальним предметом обговорення лише на початку 80-х. З'являються такі поняття, як екологічний туризм, зрівноважений туризм, зелений туризм. Вони мало чим відрізняються, можна навіть сказати, що вони аналогічні.

До екотуризму належать усі види туризму, які мінімально, або взагалі не впливають на природне довкілля і забезпечують рівновагу між туристом, природною і господарською діяльністю. Такими екологічно безпечними видами в туризмі вважають пішохідні й велосипедні прогулянки дорогами, альпінізм, спостереження за природою, плавання на байдарках та каное, спортивна морська рибалка, лижні мандрівки в горах тощо.

Ознаки зрівноваженого туризму:

- відповідність природному довкіллю: охорона ландшафтів, вод, рослинного і тваринного світу, а також природного довкілля в комплексі;
- відповідність з оздоровлювальними вимогами: дбайливе ставлення до здоров'я людей і тварин, постачання екологічно чистих продуктів, гарантування повної рекреації і відпочинку індивідуальним туристам і суспільству загалом;
- відповідність із суспільними вимогами: звертання уваги на моральність, звичаї, традиції, а також піклування про збереження суспільних структур;
- відповідність з економічними вимогами: гарантування зростання господарства туристичних регіонів, справедливий розподіл коштів, стимулювання розвитку туристичних форм;
- відповідність з матеріально-технічними умовами: планування інфраструктури, здатної пристосовуватися до розвитку туристичного руху.

Зрівноважений туризм перебуває в гармонії з екологічними потребами туристів, природного середовища і місцевого населення, одночасно охороняє

довкілля і зміцнює можливості розвитку туризму в майбутньому. Суть полягає в тому, щоб скерувати всі можливі засоби так, аби досягти економічної, суспільної та естетичної мети; щоб дотримувалась інтеграція у галузі культури, а екологічний процес, біологічні різновиди відповідали життєвим інтересам туристичних регіонів. Внаслідок досягнення такої гармонії довкілля не стає жертвою інтенсивного розвитку, а природа і туризм приносять взаємну користь. Зацікавлені в туристичному розвитку люди сприяють збереженню і відновленню порушених екосистем, створюють заповідники, заказники, національні і ландшафтні парки та інші природоохоронні території.

Така рівновага може бути досягнута лише за умов інтеграції приватної діяльності, економічних інструментів і регулювання правових засад. Все це може започаткувати виникнення нової туристичної культури, яка вважає найвищим пріоритетом охорону довкілля і є фундаментом для розвитку екотуризму.

Черговим кроком в розвитку екологічного туризму в світі була Міжнародна Конвенція на тему біологічної різноманітності та зрівноваженого туризму в березні 1997 року у Берліні, під час проведення якої було підписано Берлінську декларацію, що визначила пріоритети зрівноваженого туризму на найближче майбутнє:

- подорожі і туризм повинні сприяти здоровому способу життя у гармонії з природою;
- подорожі і туризм повинні сприяти охороні та відновленню екосистем;
- туризм має ґрунтуватися на зрівноважених моделях виробництва і споживання;
- різні народи повинні співпрацювати з метою відкритої ринкової економічної системи, в якій облік туристичних послуг може відбуватися згідно з правилами екотуризму;
- подорожі й туризм, спокій, суспільно-економічний розвиток і охорона довкілля взаємопов'язані;

- охорона природного довкілля повинна бути інтегрованою частиною процесу туристичного розвитку;
- розвиток туристичних регіонів має відбуватися за участі зацікавлених місцевих жителів, а питання щодо планування слід порушувати на місцевому рівні;
- розвиток туризму повинен вивчати і сприяти культурі та інтересам місцевого населення;
- слід враховувати взаємні інтереси туристів і місцевого населення;
- урізноманітнювати форми відпочинку, відкривати нові туристичні місцевості, щоб задовольняти екологічні, соціальні, фізичні інтереси туристів та регіонів відпочинку;
- туристична індустрія повинна поважати міжнародне право охорони природного довкілля.

Ці правила мають стати основою в проектуванні зрівноваженого туризму. Нова туристична концепція однаково необхідна як місцевому населенню, так і туристам, адже вона свідчить про ставлення до природних суспільних та культурних цінностей.

Стратегія і діяльність в екотуризмі

Сьогодні більшість організацій, установ і підприємств, які займаються туристичною діяльністю, усвідомлюють важливість охорони природи, підтримання зрівноваженого розвитку туризму в різних регіонах, оскільки від існування цих регіонів залежить доля туристичного сектору.

Однак для розвитку екотуризму потрібна також конкретна діяльність на міжнародному, національному та місцевому рівнях.

Діяльність на міжнародному рівні

Конвенція про охорону біологічної різновидності, а також П'ята програма діяльності Європейського Союзу в галузі охорони природного довкілля визначили транспорт і туризм одними із головних галузей, які сильно впливають на природу. Різноманітні міжнародні організації вважають, що

еволюція екологічної політики і охорони довкілля повинна поширюватися на всі галузі.

Повна реалізація такої політики може бути досягнута лише завдяки зміні директивного підходу на демократичний, який виявляється у розподілі відповідальності між усіма залученими сторонами – урядом, промисловістю і туристами.

Велике значення у розвитку екологічного туризму мають світові організації. Однією з них є «Світова рада подорожей і туризму» (WTTC), мета якої підтримувати туристичний розвиток, сприятливий для довкілля. З цією метою була розроблена програма «Зелений глобус», спрямована на охорону природного середовища і підвищення екологічної свідомості в галузі туризму. Основна її мета – надавати туристичним організаціям практичні рекомендації допомагати фірмам, які є її членами, постійно поліпшувати свою діяльність, а також створювати справжню культуру корпорацій і дотримуватися кодексів доброї практики. Програма містить щоразу більше туристичних регіонів, де співпраця з приватними організаціями має гарантувати розвиток галузі, який принесе добробут і нові робочі місця місцевій громаді.

У квітні 1995 року три провідні міжнародні організації – Світова рада подорожей і туризму, Всесвітня туристична організація і Земельна рада спільно розробили програму для туристичної індустрії і подорожей у рамках екологічного і зрівноваженого розвитку. У цьому ж році організація ЮНЕСКО організувала Всесвітню конвенцію зрівноваженого туризму, яка відбулася в Лансароті (Канарські острови). Її учасники ухвалили так звані Карту, яка має допомагати в галузі зрівноваженого туризму урядам держав і регіонам, які увійшли до цієї програми.

Екологічні питання враховує також V Програма діяльності європейської спільноти в галузі охорони довкілля. Пріоритетною сферою діяльності в цій програмі вважається туризм. Важливим кроком у визначенні потреб і дій ЄС у галузі туризму є широка дискусія з приводу Вступного проекту Європейської Комісії з питань ролі співдружності в цій сфері, яка відбулася у 1995 році.

Поряд з іншими питаннями цей документ описує завдання, реалізовані в галузі туризму, а також інструменти, з допомогою яких ЄС реалізує ці завдання.

Від 1996 року працює система ЕкоНет. Це система інформації Європейської Комісії з екологічних подорожей і туризму, яка працює на базі Інтернету та інших інформаційних систем, надає дані про подорожі і туризм, що стосуються охорони природи. Завдяки цій програмі можна отримати 250 документів, які містять приклади проведеної роботи, дають інформацію про відповідні організації та стислий зміст звітів.

Туристична галузь користується фінансовою підтримкою ЄС. Існує спеціальний цільовий фонд, що надає дотації на виконання конкретних завдань. Крім того, існують програми допомоги, які підтримують типові проекти з охорони довкілля і надають допомогу туристичному сектору. Таким прикладом може бути програма «Thermic», розроблена Європейською Комісією для популяризації найновіших енергетичних технологій. До головних її завдань належить: широке використання нових, екологічно чистих джерел енергії, вдосконалення методів використання вугілля та інших видів палива, щоб зменшити шкідливий вплив на довкілля. Також існує проект «LIFE», призначений для поліпшення якості довкілля та охорони цінних природних територій, яким загрожує знищення. Зокрема, цей проект підтримує концепцію зрівноваженого туризму як такого, що піклується про охорону природних ресурсів, традицій і національної культури.

У 1995 році була заснована програма «Туризм і середовище», основними цілями якої є:

- пропаганда концепції довготривалих засобів у всіх підрозділах туристичного господарства через підвищення рівня екологічної свідомості організаторів туризму;
- створення довгострокових систем взаємообміну інформацією між місцевою громадою, особами, які шукають інвесторів для розвитку

туризму в цьому регіоні, представниками місцевої адміністрації і політичними діячами, які переймаються проблемами туризму;

- нагородження зразкових проектів довгострокової політики у галузі туризму і довкілля, а не лише одноразові ініціативи.

У жовтні 1995 року в Софії Міжнародна конвенція «Середовище для Європи» ухвалила загальноєвропейську стратегію біологічної різноманітності та ландшафту. Вона визначила основні положення для діяльності, спрямованої на охорону природи і зрівноваженого використання її в Європі. Одним із стратегічних положень документа є спроба узгодити мотиви охорони природного довкілля з політикою в галузі туризму і рекреації, а також створити умови для розвитку екотуризму. Із впровадженням в життя такої стратегії одночасно буде гарантовано забезпечення охоронної діяльності, а також розвиток місцевого туристичного господарства.

Рада Європи за останні десять років провела низку конференцій щодо проблем розвитку туризму в країнах Центральної та Східної Європи. Такі конференції вже відбулися у Будапешті, Бухаресті, Софії, Варшаві та Маріборі. Їх учасники порушували проблеми туризму в лісових і гірських регіонах, охорону дельт, екологічний розвиток туризму, інтеграцію в галузі туризму. У співпраці з країнами Середньої і Східної Європи Рада Європи надала допомогу Словенії, Білорусі, Албанії у справі підтримання процесу формування зінтегрованих програм розвитку екотуризму. Загальноєвропейська стратегія біологічної різноманітності ландшафту дає сьогодні нові й ширші підстави для екологічних пропозицій у галузі туризму. Їх реалізують і поширюють спеціальні міжнародні групи, які працюють у 40 країнах – членах Ради. Крім згаданої у 1996 році Рада Європи організувала в Страсбурзі семінар, метою якого було виробити новий кодекс екологічних правил для туристичної діяльності. Було проведено низку досліджень, соціально-культурних та фінансових аспектів програм туристичного розвитку, а також розглядалася можливість передання методів діяльності в галузі екотуризму, які застосовувалися в інших європейських регіонах. Уже опрацьовано проект

стандартного курсу, який має бути впроваджений в школах, інститутах та університетах, де викладають туризм.

Діяльність на національному рівні

Основну роль на національному рівні відіграє держава, а саме виконавча і законодавча влада. Її завдання полягає у створенні відповідних законодавчих положень для туризму, пов'язаного з екологією. Тобто прийняття законів, які б регулювали вплив на природних середовище транспорту, закладів громадського харчування і розміщення, створення установ, які б здійснювали екологічний контроль. Важливим елементом є створення природоохоронних об'єктів з відповідними правилами в них, які б обмежували господарську діяльність. Потрібно створити пільгові умови діяльності для тих підприємств, установ, організацій, які займаються екотуризмом.

Важливим є поліпшення екологічної свідомості населення. Для цього потрібно запровадити деякі нововведення в галузі освіти. Це може бути внесення до шкільної програми уроків на тему екології чи охорони природи; шкільні екскурсії в національні парки або інші заповідні території, де б проводилося екологічне виховання одночасно із безпосереднім контактом з природою.

Для ефективної роботи різних проєкологічних установ, організацій і підприємств у галузі туризму необхідні кваліфіковані працівники. Для цього держава повинна сприяти створенню екологічних спеціальностей в різних училищах, технікумах, інститутах, університетах.

Сучасним способом підтримання екологічного розвитку туризму є організація конкурсів і надання екологічних знаків. Метою такого виду діяльності є спонукання туристичної діяльності до її екологізації. Екознаки можуть бути надані організаціям чи туристичним місцевостям у галузі рекреації, розміщення, транспорту чи спорту. Існує три головні вимоги, які гарантують, що такі знаки виконуватимуть свої основні функції:

- мають бути відомі критерії оцінювання з огляду на найвищі екологічні норми;

- засади надання екознаків повинні бути чіткі й прозорі;
- необхідний високий ступінь розпізнавання екознаків серед тих, хто пропонує послуги споживачам.

Також можуть засновуватися різноманітні спілки та об'єднання, які б всіляко сприяли впровадженню і розвитку екотуризму. Наприклад, в Україні діє Спілка сільського і зеленого туризму.

Звичайно, згадані заходи повинні мати досконалу законодавчу базу.

Діяльність на місцевому рівні

Діяльність на місцевому рівні в галузі екологічного туризму може бути досить різноманітною. Найважливішими завданнями такої діяльності є:

- зменшення до мінімуму відходів;
- поширення екологічної освіти;
- обмеження дорожнього руху;
- зменшення потреби у водних ресурсах та енергії;
- створення охоронних зон.

Особливе значення для екотуризму на місцевому рівні мають національні парки. Їхнє завдання – зберігати й охороняти природні комплекси, що мають екологічну, естетичну та історичну цінність, та ознайомлювати людей з природними і культурними пам'ятками; створювати умови для туристів і відпочивальників.

Щоб вплив на довкілля був мінімальним, розробляється спеціальна схема господарювання, яка включає створення доріжко-стежкової мережі, туристичних трас (піших, велосипедних), які б проходили через особливо цінні природні чи культурні об'єкти парку. Сюди належить облаштування місць для відпочинку та ночівлі, впорядкування майданчиків, притулків на випадок негоди, заготівля дров для вогнищ, нагромадження різного обладнання (кілочків для наметів, інвентар для прибирання місця ночівлі тощо), благоустрій джерел, влаштування оглядових майданчиків, автостоянок, сміттєзбірників. Доречними будуть і столики, лавочки, на яких можна розташуватися з обідом, а також місця особистої гігієни. Все це, звичайно, має

бути зроблено так, щоб не порушити ландшафт, не внести дисгармонію в природне середовище.

Впорядковуючи територію для відпочинку, залежно від кількості туристів, розраховують кількість місць, протяжність доріг і стежок, розміри відпочинково-галявинних комплексів, зважають на вид відпочинку – тривалий чи короткочасний, враховують пропускний потенціал довкілля, тобто кількість туристів, яку воно може прийняти, не зазнаючи серйозних змін. Приморські території можуть прийняти 800 осіб/га, луки – 100 осіб/га, пасовища – 300 осіб/га, ліси – майже 60 осіб/га. Обов'язковими є інформаційні показники: схеми місць відпочинку, дороговкази, правила для відпочивальників тощо.

Роль туристичних операторів полягає у складанні каталогів з екотуризму, виборі транспортних засобів і місця розселення туристів, які б не чинили негативного впливу на довкілля.

Туристичні оператори в сфері екологічного туризму:

- формують екологічну політику фірми;
- розширюють компетенцію фірми у сфері природоохоронної діяльності;
- розробляють екологічні форми туризму;
- спонукають до екологічної діяльності;
- проводять заняття з екологічної освіти серед туристів через опублікування в буклетах і каталогах правил перебування на території туристичного об'єкта;
- сприяють позитивному впливу на інші туристичні сектори (наприклад, готельний);
- навчають і виховують працівників в галузі охорони довкілля.

Прикладом туроператорів, які займаються екологічним туризмом, є «Студіоус» у Мюнхені. Його програми подорожей спроектовані згідно з екологічними вимогами, а у фірмових каталогах публікуються поради для клієнтів щодо поведінки на туристичних територіях. Фірма проводить опрацювання системи, за допомогою якої у майбутньому можна запобігти негативному впливу туристичної діяльності на довкілля, а також поліпшити

свої пропозиції, які б якнайкраще були погоджені з екологічними вимогами. «Студіоус» займається екологічним контролем всього асортименту туристичної продукції. Цей контроль здійснюється у таких галузях, як енергія, відходи, засоби очищення, маркетинг тощо.

Важливе місце на місцевому рівні посідає транспортна інфраструктура. На відміну від інших видів туризму, тут використовуються такі види транспорту, які завдають найменшої шкоди природному довкіллю. Це може бути транспорт з ефективнішим використанням енергії і зменшеною кількістю шкідливих викидів, який працює на альтернативних, екологічно чистих джерелах енергії (електродвигун, сонячні батареї), а також нетрадиційні засоби пересування – кінні візки, велосипеди (використовуються на невеликих дистанціях). Екотуризм передбачає зменшення руху транспорту, якого можна досягти, якщо:

- використовувати місцеву продукцію, що зменшує кількість вантажних перевезень;
- надавати переваги громадському транспорту над індивідуальним;
- пересування пішки.

Серед різноманітних видів закладів розміщення перевага надається малій нічліжній базі. До неї належать приватні оселі, пансіонати, бунгало, кемпінги і невеликі готельні підприємства. Особливе значення має гармонійне вписання цих об'єктів у довкілля, без нанесення йому шкоди. Це може бути забезпечено за таких обставин:

- обміркованого підбору місця для об'єкта;
- нешкідливого для довкілля процесу будівництва;
- економічного способу забезпечення водою;
- раціонального використання енергії;
- використання альтернативних джерел енергії (енергії вітру, води, сонця, геотермальних джерел);
- утилізація відходів і очищення стоків.

Щодо закладів харчування, то тут надають перевагу місцевим продуктам і вилученню із споживання продукції в одноразовому упакованні.

Індивідуальні туристи повинні усвідомлювати, з якими труднощами їм доведеться зіткнутися під час подорожі. Вони повинні вимагати від туристичних операторів різноманітної інформації, яка б дала їм можливість пристосуватися до місцевих умов, запобігти можливому нанесенню шкоди довкіллю. Туристи зобов'язані дотримуватися таких правил:

- бути готовими відмовитись від певного рівня комфорту;
- використовувати громадський транспорт. Індивідуальний дорожній рух туристів на автомобілях є значною загрозою довкіллю, тому слід надавати перевагу громадському транспорту;
- вміти організовувати свій вільний час, глибше пізнавати місцеву природу і культуру;
- цікавитися місцевими традиціями і способом життя та поважати їх;
- активно підтримувати охорону середовища. Мінімізувати негативний туристичний ефект, намагатися не нашкодити пам'яткам природи, тваринному і рослинному світу;
- відповідати за нанесену шкоду довкіллю, усвідомлювати, що за це вони несуть особисту відповідальність;
- обмежувати подорожі в часі. Зменшення тривалості індивідуальної подорожі кожного туриста; відповідно зменшить навантаження на довкілля, дорожній рух;
- надавати перевагу місцевим продуктам, що приносить безпосередню користь місцевому господарству.

Перспективи розвитку екотуризму в Україні

Україна багата на різноманітні природні туристичні ресурси, що є важливою передумовою розвитку екологічного туризму. Це кліматичні, біологічні, гідрологічні, ландшафтні ресурси, джерела мінеральних вод, лікувальні грязі та ін. Загальна площа земель, придатних для рекреації і туристичного використання, займає 9,4 млн га, що становить 15,6 відсотків

усієї території України. З них 7,1 млн га припадає на рівнинні рекреаційні території, 2,3 млн га – на гірські (1,9 млн га – на Карпати і 0,4 млн га – на Кримські гори). Умовно придатні для туристичного використання – 7,8 млн га.

Найсприятливіший для рекреації клімат характерний для Причорноморської частини України. Завдяки взаємодії сухих степових і теплих вологих морських повітряних мас тут створюється специфічний, корисний для здоров'я мікроклімат. Сумарна кількість сонячних годин становить 2500 на рік, а річна сума температур – понад 10 градусів – 2800-3600 годин на рік. Середня липнева температура коливається в межах $+21,5 - +23^{\circ}\text{C}$. Річна сума опадів – близько 400 мм за рік. Особливо цінний для рекреації субтропічний клімат південного берега Криму, для якого характерна тепла і волога зима та жарке і сухе літо, ще й гори захищають від проникнення холодного арктичного повітря. Море, яке влітку нагрівається до $+24 - +28^{\circ}\text{C}$ (прибережні води), теплий клімат приваблюють сюди багато туристів. Щороку кількість, придатних для купання днів в середньому складає 180. Завдяки цим чинникам вся приморська територія України має великі можливості щодо розвитку екотуризму та й туризму взагалі.

Іншим природним туристичним ресурсом нашої країни є її ліси. Загальна площа лісового фонду України становить 10 млн га (15% усієї території країни). Найбільша лісистість спостерігається на Поліссі і в Карпатах, менша – в Кримських горах. Основними лісоутворювальними породами є сосна, смерека, дуб, граб, бук. Найціннішими для туристичного використання і оздоровлення є соснові (Полісся) та смерекові (Карпати) ліси. Перебування в них позитивно впливає на дихальну, кровоносну й імунну системи, має заспокійливу дію, підвищує тонус. Ліси виділяють велику кількість аерозолів. Їх кількість залежить від стану погоди і лісоутворювальних порід. Наприклад, за перший сезон сосна виділяє 5-15 кг/га аерозольних сумішей. Вони позитивно впливають на шкіру, обмежують розмноження у повітрі шкідливих бактерій і грибків. Аерозолі, які знищують шкідливі бактерії, називаються фітоцидами. Великий показник фітоцидності має суха діброва (дубовий ліс). У букових і

соснових лісах середній бактеріологічний показник становить 200-300 бактерій/м³, у містах – 4000-8000 бактерій/м³.

Мінеральні води є по всій території України, та найбільше їх на Закарпатті, в Луганській, Дніпропетровській, Полтавській, Рівненській областях, трохи менше в Івано-Франківській, Харківській, Житомирській, Вінницькій та Хмельницькій. Цілющі лікувальні властивості мають води Передкарпаття (Моршин, Східниця, Трускавець). У нашій країні є різноманітні види мінеральних лікувальних вод: вуглекислі води – в районі Карпат і Полісся, сірководневі й бромисті – у Передкарпатті і Криму, хлоридно-натрієві – на Закарпатті та на півдні України, родонові – у Житомирській і Вінницькій областях. На Закарпатті є родовища залізистих і миш'якових вод, сульфатні – на півдні України, натрієві – майже по всій території країни.

Великі запаси лікувальних грязей зосереджені на півдні України (Куяльницький, Ходжибейський, Шоболоцький, Тилігульський лимани, озера Гаплі, Саки). На їх базі діють курорти – Куяльницький, Ходжибейський, Кароліно-Бугаз, Євпаторія, Бердянськ. Тут лікують захворювання периферійної нервової системи, деякі шлунково-кишкові та гінекологічні наслідки травм головного і спинного мозку, відновлюють рухливість органів опорно-рухового апарату. Грязеві курорти є також у Немирові, Моршині, Миргороді.

Великий туристичний потенціал мають Карпати і Кримські гори. Крім прекрасних краєвидів і чистого повітря, які є в Карпатах, тут є можливості для розвитку різноманітних видів гірськолижних видів спорту. Крим має чудові можливості щодо альпінізму і спелеології. Досить популярними, як у Кримських горах, так і в Карпатах, є звичайні мандрівки горами.

По всій території України розташовані різноманітні природоохоронні об'єкти. Це заповідники, заказники, національні і ландшафтні парки, пам'ятки природи тощо.

Є багато природних територій і об'єктів, придатних для відпочинку. Це річки, озера (наприклад Шацькі), окремі скелі, каньйони і просто території з чудовими краєвидами.

Якщо природа України має великий потенціал для розвитку екотуризму, то соціально-економічний потенціал нашої країни для розвитку цього виду туризму дуже незначний. Такий чинник, як низький рівень екологічної свідомості туристів, є причиною багатьох варварських вчинків і свідчить про неготовність населення займатися екологічними видами туризму. Відсутність кваліфікованих кадрів призводить до того, що мало хто з туроператорів хоче займатися цією діяльністю, а якщо хтось і береться, то його дії не зовсім відповідають принципам екологічного туризму. Ще одним чинником, який зменшує перспективи розвитку екотуризму в Україні, є недосконала законодавча база, яка відштовхує як внутрішніх, так і зовнішніх інвесторів. Закон України «Про туризм», державні стандарти з туристично-екскурсійного обслуговування та послуг населенню практично не торкаються питань екології і зменшення негативного впливу туристичних підприємств на довкілля.

За таких умов екологічний туризм хоч і розвиватиметься, проте досить повільними темпами. Втім, для підприємств, що надають туристичні послуги, має бути «золоте» правило: надання туристичних послуг не повинно супроводжуватися погіршенням характеристик природного довкілля (засміченням території, вигоптуванням рослинного покриву, пошкодженням і випалюванням чагарників і дерев тощо).

8.2. Туристичне районування світу

Найбільш придатними для туризму вважають такі регіони: Європа; Америка; Східна Азія та Тихоокеанський регіон; Південна Азія; Африка; Близький Схід.

Європа, незмінний світовий лідер за обсягами міжнародного туризму, спромоглася привабити понад 489,4 млн іноземців. Доходи теж сягнули чималої суми – 473,7 млрд доларів США. Значною мірою цьому сприяли рекреаційні ресурси країн Європи.

Серед країн, які найбільше приваблюють туристів, варто відзначити такі:

Франція – середземноморське узбережжя (Лазурове узбережжя), історико-архітектурні пам'ятки. Країна має сприятливі кліматичні умови для розвитку як літніх, так і зимових видів туризму. У Франції здійснюються 10 відсотків гірських баз світу, популярний конгресний туризм – понад 500 конгресів кожний рік. Щороку цю країну відвідує майже 79,3 млн туристів, а доходи від туризму становлять 55,6 млрд доларів США.

Іспанія. Популярними районами серед туристів є Канарські острови, райони Коста-Брава, пляжі Коста-Дорада, Коста дель Соль, острів Мальорка та давньоісторичні міста. Іспанію щорічно відвідує 57,3 млн туристів, доходи від туризму становлять 61,6 млрд доларів США.

Італія. Основними туристичними центрами є Рим, Неаполь та Флоренція. Пам'ятки 22 міст Італії є унікальними, а 1350 з них вважають надзвичайно привабливими. Щороку країну відвідує 42,7 млн туристів, доходи становлять 45,7 млрд доларів США.

Велика Британія популярна незайманою природою, історичними місцями та музеями, а південь її славиться піщаними пляжами. Щорічно до країни прибувають 30,2 млн іноземних туристів, доходи складають 36,03 млрд доларів США.

У Скандинавських країнах особливо поширений гірськолижний туризм.

Серед інших країн, які приваблюють значну кількість туристів, варто відзначити Німеччину, Угорщину, Грецію, Чехію, Австрію, Швейцарію, які мають не лише відповідну інфраструктуру, а й дуже давні традиції приймання значних потоків відпочивальників і туристів.

Америка. В Америці, як свідчить статистика, щорічно відпочиває близько 147 млн іноземних туристів. Позитивні зміни спостерігаються там в доходах від туризму – вони досягають 188,4 млрд доларів на рік. Але якщо в Аргентині, Канаді, Бразилії, Болівії, Перу, Сальвадорі, Панамі та Гондурасі туристів побільшало, то в США та Мексиці – навпаки, хоча прибутки від туризму там зросли.

В Америці туристів найбільше приваблюють острівні країни Карибського моря, Мексика, деякі райони США та Канади, а саме національні парки та резервації (Єллоустонський національний парк, Гранд Каньйон та ін.). Рекреаційними районами світового значення стали Флорида (Маямі) та Каліфорнія.

Потреба туристів в ознайомленні зі своєрідним органічним світом набуває великої популярності переважно у національних парках, а саме у мало освоєних районах, де людина може відчувати себе максимально близькою до природи. Цей вид туризму поширений в екваторіальних районах Латинської Америки. а також у тайгових лісах Канади.

Східна Азія та Тихоокеанський регіон. Загалом в Азії є значні рекреаційні ресурси. Тут і десятки тисяч кілометрів узбережжя теплих морів, і найвищі у світі гори, і тисячі унікальних історичних та архітектурних об'єктів, і дуже самобутня культура. Втім, потік туристів до країн Азії стримують різні політичні і соціальні фактори. У багатьох з них існують тоталітарні режими, тривають військово-політичні конфлікти. Недостатня кількість об'єктів сервісу та малорозвинена транспортна мережа у країнах Південно-Східної Азії.

Цей регіон не відзначається збільшенням показників з приймання туристів, а навпаки, щороку вони знижуються. Найбільших втрат зазнали Гонконг, Сінгапур, Індонезія, Японія, Австралія, Філіппіни, Нова Зеландія.

Водночас, Таїланд збільшив прийом туристів, хоча грошові надходження загалом від галузі знизилися. Стабільно розвивається туристична галузь Китаю. А Південна Корея – «торговий рай» збільшила і кількість туристів, і заробітки на них. Загалом цей регіон відвідує в середньому 173,8 млн туристів, доходи від надання туристичних послуг становлять майже 190,9 млрд дол. США.

Південна Азія також досить приваблива мандрівників. Серед країн, які значно поліпшили свої показники, варто відзначити Іран, Шрі-Ланку та Індію.

Найпривабливішими місцевостями цього регіону є екзотичні острови Індійського океану, Індія з її культурою, традиціями, архітектурними

пам'ятками, екзотикою тамтешніх мешканців тощо. Щороку її відвідує близько 5,4 млн туристів, а дохід становить майже 11,8 млрд доларів США.

Загалом за рейтингом регіонів світу на 2008 р., Південна Азія посідає останнє місце за прийманням туристів (10,3 млн) та за надходженнями від іноземного туризму (15,1 млрд дол. США).

Африка. ПАР та країни Північної Африки мають рекреаційні ресурси, схожі з європейським Середземномор'ям. В інших регіонах Африки переважають природні рекреаційні ресурси для спортивного (особливо сафарі) та пізнавального туризму. Але їх використання стримується надзвичайно низьким рівнем розвитку більшості країн та тропічними хворобами. Незважаючи на це, регіон найстрімкіше поліпшує всі показники, особливо ПАР, Замбія, Зімбабве, Марокко, Мадагаскар.

За даними 2008 р. до Африки в рік прибуває близько 46,7 млн туристів, що становить 30,6 млрд дол. США доходу від їхнього перебування.

Близький Схід. На Близькому Сході найактивніше на світовому ринку діяли Єгипет, Ліван, Бахрейн, Йорданія. Ці країни мають рекреаційні ресурси, схожі з європейським Середземномор'ям. Однак, їм більше притаманна східна культура, яка відображається в архітектурі, традиціях. У Єгипті величезні потоки туристів курсують до району пірамід або круїзами по Нілу. Загалом Близький Схід щороку відвідує у середньому 55,1 млн туристів, з них близько 12,3 млн – Єгипет, 14,8 млн – Саудівську Аравію.

8.3. Туристичне районування України

Рекреаційні ресурси, потоки рекреантів та матеріально-технічна база дозволяють виокремити в Україні такі зони.

Кримський рекреаційний регіон – найпопулярніший, всесвітньо відомий санаторно-курортний та оздоровлювальний регіон України. Цьому сприяють кліматичні, водні, грязеві, пляжні, пізнавальні ресурси. М'який середземноморський клімат Південного берега Криму є визначальним

чинником зростання популярності регіону. Щороку тут оздоровлюється до 8 млн людей. У Криму функціонує понад 700 лікувально-оздоровлювальних закладів, зокрема 128 санаторіїв та пансіонатів з лікуванням, 130 будинків відпочинку та пансіонатів. їх загальна рекреаційна місткість складає 207,2 тис. місць. Чисельність організованих рекреантів сягає 2 млн осіб, серед них 170 тис. іноземних туристів. Структура курортно-рекреаційної мережі Криму на 30 відсотків складається з лікувальних закладів і на 70 – із закладів відпочинку.

Найпопулярнішими курортами на заході Криму є Євпаторія, Саки, на півдні – Ялта, Алушта, Гурзуф. На території Кримського рекреаційного регіону функціонує 15 туристичних. Основними туристичними центрами є Севастополь, Керч, Феодосія, Судак. Питома вага потенційно рекреаційних територій у структурі земель Кримського півострова становить 20 відсотків площі регіону.

Відомим в Україні є Західно-Причорноморський рекреаційний регіон у межах Одеської, Миколаївської і Херсонської областей. Популярністю в цьому регіоні користуються такі райони: Кароліно-Бугаз, Чорноморка, Шабо, а також Скадовськ, Коблево, Сергіївка, що простягайся смугою завширшки 1-3 км вздовж Чорного моря. Приваблюють відпочивальників також лимани і джерела мінеральних вод, розташовані на відстані 15-20 км від узбережжя Чорного моря. Найціннішими рекреаційними ресурсами регіону є помірний континентальний клімат, тепле море, піщані пляжі, лікувальні грязі та мінеральні води. Численні лимани, мілководні затоки (Тендрівська, Джарилгіцька) створюють сприятливий мікроклімат і доступні для масового відпочинку дітей. Найбільші запаси лікувальних грязей зосереджені у Куяльницькому, Буджацькому, Хаджибейському і Тилігульському лиманах та в Грязевому озері. Мінеральні води залягають у Причорноморському артезіанському басейні (Очаків, Коблево, Одеса, Сергіївка, Кароліно-Бугаз, Татарбунари). Тут функціонує понад 350 лікувально-оздоровлювальних закладів, серед них 55 санаторіїв і пансіонатів з лікуванням та 67 будинків і пансіонатів відпочинку відповідно на 18 584 та 30 584 ліжко-місць.

Розвивається у цьому регіоні й пізнавальний туризм. Цьому сприяють морські круїзи, розгалужена мережа залізничних та автомобільних доріг. Відомими туристичними центрами є Одеса, Миколаїв, Херсон, Білгород-Дністровський. Загальна кількість організованих рекреантів сягає 0,5 млн осіб на рік. Якщо враховувати неорганізованих відпочивальників, то ця цифра зросте щонайменше у чотири рази.

Серед морських курортних місцевостей виділяється рекреаційний район Бердянського узбережжя, що займає територію від Федотової коси до східного кордону України і входить до Східно-Причорноморського регіону. Великою популярністю тут користуються відомі кліматичні та грязеві курорти Бердянська і Маріуполя. Клімат цього рекреаційного району перехідний від морського до континентального. Купальний сезон триває з травня по жовтень. У районі Бердянська функціонують чотири санаторно-курортні заклади, з них одна турбаза. Перспективи цього району тісно пов'язані з екологічним станом приморських міст та акваторії Азовського моря.

Сприятливим регіоном для санаторно-курортного лікування, оздоровлювального туризму та відпочинку є Українські Карпати.

Карпатський рекреаційний регіон займає територію у межах Закарпатської, Івано-Франківської, Чернівецької та Львівської областей. У його межах зосереджена третина рекреаційного потенціалу України. Тут налічується близько 800 джерел мінеральної води практично всіх бальнеологічних типів. Лікувальні торфогрязі, прикарпатський озокерит та сприятливі умови для клімато-лікування дають можливість розвивати мережу бальнеологічних та кліматичних курортів, пансіонатів, будинків і баз відпочинку, туристичних закладів. Природно-ресурсна база санаторної субгалузі дозволяє щороку оздоровлювати до 8 млн людей.

Регіон має значний потенціал рекреаційної місткості території – площа використовуваних та зарезервованих для рекреації ландшафтів становить 616,7 тис. га. Питома вага потенційно рекреаційних територій у Львівській, Івано-

Франківській і Чернівецькій областях складає 30-50 відсотків до площі області, а у Закарпатській – понад 50 відсотків.

Якщо брати до уваги нерівномірне розміщення рекреаційних ресурсів, і насамперед природно-ресурсної бази, то у регіоні можна виокремлюють три райони: Передкарпатський і Закарпатський курортно-оздоровлювальні та Гірсько-Карпатський туристсько-оздоровлювальний.

У Карпатах є великі природно-ресурсні можливості для організації і розвитку зимових видів відпочинку, зокрема гірськолижного. Сьогодні у регіоні освоєно до 30 гірськолижних трас, хоча їх кількість можна збільшити вдвічі й обслужити за сезон понад 250 тис. любителів зимового відпочинку.

Карпатський регіон має значні пізнавальні ресурси. Зокрема, в Ужгороді, Львові, Мукачеві, Самборі, Дрогобичі. Із сільських адміністративних районів високу пізнавальну цінність рекреаційних ресурсів має Мукачівський район Закарпатської, Косівський район Івано-Франківської, Дрогобицький, Старосамбірський і Сколівський райони Львівської областей.

У Карпатському регіоні діє 60 санаторіїв, 17 пансіонатів, 10 будинків відпочинку, 70 санаторіїв-профілакторіїв, 120 баз відпочинку, 150 таборів відпочинку для старшокласників і понад 180 заміських дитячих таборів.

Найпопулярнішим курортом є Трускавець, який спеціалізується на лікуванні захворювань нирок, печінки, сечовивідних шляхів, а також органів травлення та обміну речовин. За рік на курорті обслуговують понад 75 тис. осіб.

На кліматолікуванні спеціалізуються курорти в Яремчі, Ворохті, Косовому. У Карпатах розміщено 53 туристські бази, готелі, кемпінги, а також кілька десятків гірськолижних підйомників. Потужність туристичних закладів на день максимального розгортання становить понад 10 тис. місць. Дві третини туристичних об'єктів і 45 відсотків туристичних місць припадає на Закарпаття.

Більшу частину території України займає *Центральноукраїнська рекреаційна зона*, яка включає Придніпровський, Донецький, Подільський та Придністровський рекреаційні регіони. Основними рекреаційними ресурсами

цієї зони є помірний континентальний клімат, густа річкова мережа, чимало водосховищ, а також грязі і мінеральні води. Клімат центральної частини зони м'якший, з меншим ступенем континентальності. Опадів тут буває до 600 мм на рік. Річки Дніпро, Сіверський Донець, Дністр є стержнем рекреаційного регіону.

Якщо характеризувати регіони цієї зони загалом, то слід зауважити, що за кількістю купальних днів вони майже не поступаються, наприклад, Одеській групі курортів. Крім того, Донецький рекреаційний регіон виділяється групою озер (Солоний Лиман, Банне, Ріпне, Сліпне, Вейсове та Червонооскільське водосховища), які створюють сприятливі умови для розвитку водних видів туризму. Найгострішою проблемою для Центрально-української рекреаційної зони є охорона русла Дніпра від радіонуклідів Чорнобиля та стічних вод промислових гігантів центральної та східної частин України.

Частина Поліської рекреаційної зони сьогодні фактично закрыта для масового відпочинку та оздоровлення через шкідливий вплив Чорнобиля. З іншого боку, усвідомлення несприятливої ситуації у цій зоні викликає потребу формувати туристсько-рекреаційні райони для підвищення ролі рекреаційних ресурсів, як чинника оздоровлення населення. Вагоме місце у цій зоні займає Західно-Поліський рекреаційний район з центром у Шацьку, де налічується до 30 прісноводних озер. Тут зосереджено 74 рекреаційні заклади. Найбільшу цінність мають водокліматичні і лісові ресурси. Західно-Поліський район характеризується великими лісовими масивами з переважанням сосни, значними площами лук і боліт. Абсолютні висоти цієї рівнинної території становлять 160-190 м. Серед Шацьких озер наймальовничішими є Світязь (площа близько 2,5 тис. та максимальна глибина 58 м), Пулемецьке, Люцимир, Пісочне, Острів'янське, Перемут та ін. Значну частину району займає Шацький національний парк (майже 20% його площі припадає на озера). їх чиста вода, здебільшого піщані береги, аромат соснових лісів, ресурси різноманітних дикорослих плодів, ягід, грибів, значні рибні ресурси, а також теплий м'який клімат – усе це створює винятково сприятливі умови для відпочинку та

формування тут нового санаторно-курортного комплексу загальнодержавного значення.

Рекреаційні ресурси Поліської рекреаційної зони використовуються не повністю. Зокрема, питома вага потенційно рекреаційних територій у структурі земель Волинської, Житомирської, Київської і Чернігівської областей становить 30-50 відсотків до площі області, а в Рівненській області – понад 50.

Отже, рекреаційний комплекс України є багатофункціональним. Його діяльність сприяє масовому оздоровленню населення, підвищенню внутрішньої культури людини, її всебічному розвитку.

Завдання для самостійного контролю:

1. Назвіть види туристсько-рекреаційних ресурсів.
2. Розкрийте зміст елементів, що включені до поняття природні рекреаційні ресурси.
3. Наведіть приклади позитивного і негативного впливу туризму на природне довкілля.
4. Яку роль при цьому відіграє екологічний туризм?
5. Яка роль держави та місцевих органів управління в збереженні довкілля і природного середовища?
6. За яким принципом відбувається районування у світі та якими районами воно представлено?
7. За яким принципом відбувається районування в Україні та якими районами воно представлено?

Розділ 9. Неречовинні ресурси в туризмі

Під неречовинними ресурсами суб'єктів господарювання розуміється сукупність нематеріальних та інформаційних ресурсів, тобто ресурсів які не мають речовинної форми. За природою свого походження неречовинні ресурси

виникають або завдяки новим, унікальним знанням у будь-якій формі, або через рідкісність ресурсів (природну чи організовану).

9.1. Нематеріальні ресурси.

Нематеріальні ресурси – це сукупність об’єктів інтелектуальної власності, яка застосовується для визначення результатів творчої праці людини, позначення належності таких результатів творчої праці відповідним суб’єктам творчої діяльності, закріплення за цими суб’єктами особистих немайнових і майнових прав, пов’язаних із розробкою та використанням створених ними інтелектуальних продуктів.

У складі об’єктів інтелектуальної власності виокремлюють:

- об’єкти промислової власності (винаходи, корисні моделі, промислові зразки, знаки для товарів і послуг, зазначення походження товару, фірмове найменування, способи захисту від недобросовісної конкуренції),
- об’єкти що охороняються авторським правом і суміжними правами (твори в галузі науки, літератури та мистецтва, комп’ютерні програми, бази даних, топології інтегральних мікросхем, права виконавців),
- інші (нетрадиційні) об’єкти інтелектуальної власності (раціоналізаторські пропозиції, ноу-хау, комерційні таємниці).

Похідною категорією, яка виникає внаслідок володіння правами на нематеріальні ресурси та забезпечує їх використання є нематеріальні активи, до складу яких включають:

- права, що з’являються внаслідок володіння підприємством (патенти на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, свідоцтва на знаки для товарів і послуг, найменування місця походження товару, фірмове найменування);
- права, що виникають внаслідок володіння підприємством об’єктами авторського права (твори науки, літератури, мистецтва, комп’ютерні

програми, бази даних, топології інтегральних мікросхем) та суміжними правами (права виконавців, виробників фонограм та організацій мовлення);

- права на використання створених на підприємстві нетрадиційних об'єктів інтелектуальної власності (раціоналізаторських пропозицій, «ноу-хау», комерційних таємниць тощо);
- права на користування земельними ділянками та природними ресурсами;
- монопольні права та привілеї на використання рідкісних ресурсів, включаючи ліцензії на здійснення певних видів діяльності; організаційні витрати на створення підприємства;
- права, що з'являються внаслідок укладених підприємством з іншими організаціями ліцензійних угод на використання об'єктів інтелектуальної власності.

Нематеріальні активи є показником розвитку нематеріальних ресурсів.

9.2. Інформаційні ресурси.

Інформація – це сукупність повідомлень, які відображають конкретний аспект явища або події виробничо-господарської діяльності.

Інформаційні ресурси – це документи і масиви документів в інформаційних системах: бібліотеках, архівах, фондах, банках даних, депозитаріях, музейних сховищах і т. ін. Існують інформаційні ресурси спільного користування – сукупність інформаційних ресурсів державних органів науково-технічної інформації, наукових, науково-технічних бібліотек, а також комерційних центрів, фірм, організацій, які займаються науково-технічною діяльністю і з власниками яких укладено договори про їх спільне використання. Інша сфера – інформаційні ресурси науково-технічної інформації – систематизоване зібрання науково-технічної літератури і документації: книги, брошури, періодичні видання, патентна документація, нормативно-технічна документація, промислові каталоги, конструкторська

документація, звітна науково-технічна документація з науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, депоновані рукописи, переклади науково-технічної літератури і документації, зафіксовані на паперових чи інших носіях.

Найбільш універсальне визначення інформаційного ресурсу міститься в Законі України «Про національну програму інформатизації». Згідно зі ст. 1 Закону, інформаційний ресурс – це сукупність документів в інформаційних системах (бібліотеках, архівах, банках даних тощо). Проте наведене поняття не враховує ознак, що перетворюють інформацію на ресурс, який включає такі складові характеристики: «інформація», «інформаційний ресурс» як предмет і результат діяльності людини, як об'єкт права власності фізичних, юридичних осіб та держави, як об'єкт товарних відносин, як державний і національний ресурс. Крім того, важливими ознаками інформаційного ресурсу є те, що він може бути системоутворювальним і керованим чинником діяльності людини, суспільства і держави, позитивно впливати на соціально-економічний розвиток суспільства і держави та забезпечення національної безпеки. У разі браку цього ресурсу, низької його якості або негативної інформаційної експансії з боку інших країн завдавати шкоди суспільному життю; бути об'єктом кримінальних зазіхань і спеціальних заходів і засобів захисту; мати якості та ознаки, притаманні іншим ресурсам. Інформаційні ресурси поділяються за значимістю на національні та державні.

Національні інформаційні ресурси – це вся належна Україні інформація, включаючи окремі документи і масиви документів, незалежно від змісту, форми, часу і місця їх створення, форми власності, а також кінцеві результати інтелектуальної, творчої діяльності, зафіксовані на будь-яких носіях інформації, доступні для використання особою, суспільством і державою через засоби масової інформації та телекомунікації, архіви, бібліотеки, музеї, фонди, банки даних, публічні виступи, художньо-виконавську діяльність тощо.

Під інформацією необхідно розуміти не самі предмети й процеси, а їх відбиття або відображення у вигляді чисел, формул, описів, креслень, символів, образів.

До внутрішніх інформаційних ресурсів можна віднести інформацію яка отримується та створюється працівниками та посередниками суб'єктів господарювання завдяки комунікаційним процесам і накопичується у інформаційній системі або у певних носіях інформації підприємства та суб'єктів його зовнішнього середовища. Інформаційні ресурси підприємства є потужним засобом зв'язку та просування продуктів у зовнішнє середовище і відіграють значну роль в економічній безпеці.

Зовнішні інформаційні ресурси – створюються зовнішніми суб'єктами (міжнародні організації, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, інші учасники туристичного ринку). Наприклад, рекреаційно-туристичні кадастри (РТК) розглядаються як інформаційна база даних про ресурси (фактори) розвитку рекреаційно-туристичної індустрії.

9.3. Інформаційні системи.

Інформаційна система – система, призначена для реалізації й ведення інформаційної моделі будь-якої області людської діяльності.

У самому загальному випадку: інформаційна система – це взаємозалежна сукупність певної ідеології роботи з інформацією, методів, технологій, технічних засобів, використаних для збору, обробки, зберігання й видачі інформації споживачеві в інтересах досягнення поставленої мети. Сучасне розуміння інформаційної системи припускає застосування комп'ютера як основного технічного засобу переробки й використання інформації.

Під інформаційною системою підприємства розуміється сукупність (єдиний комплекс) персоналу, устаткування і процедур, призначену для збору, опрацювання, аналізу та розподілу у встановлений час достовірної інформації, необхідної для підготування і прийняття певних рішень.

Ця система повинна забезпечувати наступні засоби для протікання інформаційних процесів: збір інформації, перетворення й обробка, аналіз, зберігання й захист, передача для використання.

Носіями інформації є документація: документи, дискети, диски, графіки, перфострічки, перфокарти, магнітні стрічки, плакати, схеми, які відображають дані про факти, події, явища.

Під інформаційними технологіями (ІТ) розуміється вся сукупність форм, методів і засобів автоматизації інформаційної діяльності в різних сферах.

У туристичній сфері розроблення інформаційних технологій, як правило, обмежується формуванням програмних продуктів з оформлення документів, їх систематизації на рівні секретарської роботи й у кращому разі – автоматизації рутинних процесів і створення локальних баз даних для задоволення вузьких практичних потреб. Створення наскрізної інформаційної технології, що дозволяє об'єднати роботу всіх ланок організації, сформувати архіви зі швидким і гнучким доступом до інформаційних ресурсів є для багатьох турфірм лише перспективою через те, що впровадження таких або аналогічних ІТ непорівнянне з витраченими інвестиціями.

Останніми роками більшість туристичних підприємств створюють свої власні сайти в Інтернеті, а також використовують банерну рекламу.

Нині 98% зарубіжних підприємств сфери туризму використовують системи бронювання. На ринку подані в основному такі системи, як *Amadeus*, *Galileo*.

Одним із основних напрямів застосування інформаційних технологій у туризмі є впровадження мультимедійних технологій, зокрема довідників і каталогів.

На туристичному інформаційному ринку на сьогодні використовують більше 30 різних прикладних програм, що реалізують можливості введення, редагування і зберігання інформації про тури, готелі, клієнтів, розклад транспортних засобів, стан заявок та ін. Усі вони без виключення дають можливість друкувати безліч різних документів: від анкет, ваучерів і списків туристів до описів готелів, турів, роумінг-листів, а деякі – і фотографії панорам готелів. Наприклад, на сьогодні найчастіше використовують такі програми

автоматизації туристичних агентств: "СамоТур", "TurWin", "ТурбоТур", «Туручет» і "Лелека-2.5".

9.4. Просування турпродукту.

Маркетингові комунікації (просування, комплекс просування, промоушн-мікс) – це будь-яка форма повідомлень, використовуваних підприємством для інформування покупців про свій новий продукт або діяльність, переконання або нагадування. Кінцеве завдання просування полягає в здійсненні такого впливу на покупців, який би схилив їх до ухвалення рішення про покупку.

Маркетингові комунікації утворюють реклама, зв'язки з громадськістю, заходи стимулювання збуту та особисті дії персоналу.

Реклама – це будь-яка сплачена форма знеособленого уявлення і представлення товарів, підприємств, торгових марок.

Зв'язки з громадськістю (паблік рілейшнз) – встановлення і підтримка комунікацій між організацією і широкою громадськістю (потенційними споживачами, пресою, громадськими організаціями, інвесторами та ін.) з метою формування сприятливої думки про товар, підприємство, торгову марку або менеджмент. Зв'язки з громадськістю мають наступні форми: паблісіті або ж пропаганда – неособове і неоплачене спонсором стимулювання попиту на товар шляхом розповсюдження в ЗМІ відомостей про підприємство або товар (прес-релізи, прес-конференції, сюжети, передачі, інтерв'ю); спонсорство – надання фінансових коштів організаціям або особам, зайнятим у сфері культури, освіти, спорту, для досягнення маркетингових цілей; створення підприємницького стилю; інші заходи: написання статей, звіт, екскурсії, передачі, організація та участь у наукових роботах, конкурсах, грантах, конференціях.

Стимулювання збуту – короткочасні спонукальні заходи заохочення покупки або продажу продукту (кредит, знижки, прийоми мерчандайзинга, пробники, програми лояльності, конкурси, лотереї, ігри).

Особисті дії персоналу – це представлення товару працівниками підприємства з метою його продажу. Особисті дії персоналу передбачають персональний продаж (при безпосередньому спілкуванні зі споживачами) та здійснення прямого маркетингу (використання засобів комунікації).

Завдання для самостійного контролю:

1. Що відносять до не речовинних ресурсів в туризмі?
2. Опишіть склад нематеріальних активів туристичного підприємства.
3. Чим відрізняються внутрішні та зовнішні інформаційні ресурси за своїм змістом?
4. Опишіть сучасні інформаційні системи, якими користуються туристичні підприємства.
5. Розкрийте сутність сучасних методів просування туристичного продукту.

Розділ 10. Фінансові ресурси в туризмі

10.1. Особливості застосування фінансових ресурсів в туризмі.

Фінансові ресурси – це кошти, що перебувають у розпорядженні суб'єктів і призначені для виконання ними певних фінансових зобов'язань.

Фінансові ресурси підприємств формуються за рахунок внутрішніх (статутний капітал, амортизаційні відрахування, валовий дохід і прибуток) і зовнішніх (отримані кредити; пайові й інші внески; кошти, мобілізовані на фінансовому ринку) джерел.

Складовими фінансових ресурсів підприємств є: статутний фонд (капітал); додатково вкладений капітал; резервний капітал; централізовані кошти для фінансування капітальних вкладень; нерозподілений прибуток; амортизаційні відрахування; забезпечення поточних витрат і платежів; кредити

банків; відстрочені податкові зобов'язання; кредиторська заборгованість усіх видів.

Фінансові ресурси підприємств класифікують за основними ознаками: за джерелами формування; за етапами формування; за використанням; за формою реалізації.

Фінансові ресурси складаються з: 1) грошей; 2) цінних паперів; 3) інших грошових зобов'язань та недоїмок.

Гроші особливий товар, що є загальною еквівалентною формою вартості інших товарів та послуг. Гроші виконують функції мірила вартості та засобу обігу. Крім того, вони є засобами нагромадження та платежу. З утворенням світового ринку деякі національні гроші стали виконувати функції світових.

1. Гроші: готівкові, безготівкові, електронні, віртуальні (рис. 3).

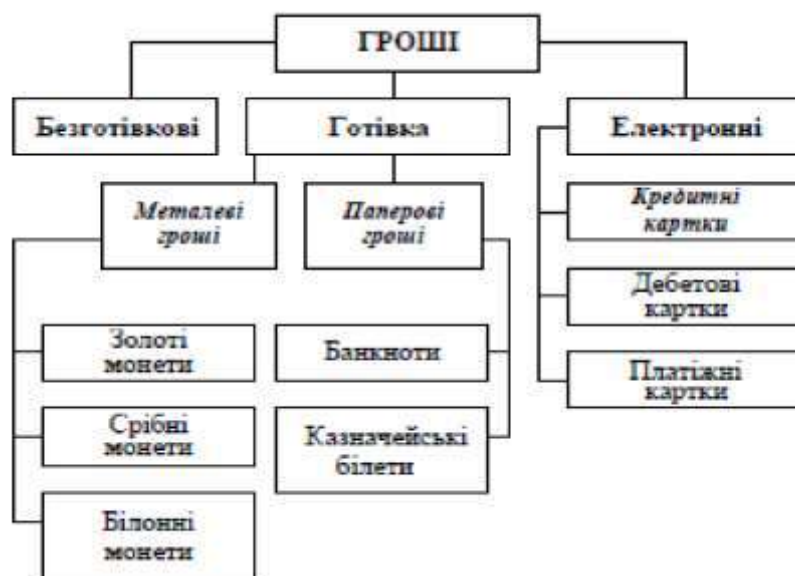

Рис. 3 – Сучасна структура грошей

Безготівкові гроші – це гроші, рух яких здійснюється шляхом перерахунків у кредитних установах з урахуванням взаємних вимог.

Гроші у готівковій формі представлені у вигляді грошових знаків і використовуються як засіб обігу і платежу, представлені у вигляді монет (зливки з золота, срібла або білонні) або паперових грошей.

Електронні гроші – умовна назва фінансових ресурсів, які використовує їх власник на основі електронної системи банківських послуг. Приводяться в

рух не за допомогою паперових носіїв, а завдяки запровадженню у сфері розрахункових операцій комп'ютерів і сучасних систем зв'язку.

Віртуальні гроші – віртуальний еквівалент, який перераховується на реальні гроші (бонуси, криптовалюта).

2. Цінні папери – документи, які засвідчують зобов'язальні відносини між особою, яка їх видала, та особою, яка є їхнім власником. Документ вважається цінним папером якщо відповідно до законодавства він може бути самостійним об'єктом прав.

Цінні папери, залежно від виду, засвідчують наявність певних правовідносин, зокрема: корпоративних прав (як акції), відносини позики (як облігації), а також передбачають можливість передачі всіх прав, що впливають із цих документів, іншим особам шляхом передачі прав на сам цінний папір.

Види цінних паперів в Україні

Згідно з чинним законодавством, за формою існування цінні папери поділяються на документарні та бездокументарні, а за порядком їх видачі на емісійні та неемісійні.

В Україні у цивільному обороті можуть бути такі групи цінних паперів:

- пайові цінні папери – цінні папери, які посвідчують участь їх власника у статутному капіталі (крім інвестиційних сертифікатів та сертифікатів *фонду операцій із нерухомістю* (ФОН)), надають власнику право на участь в управлінні емітентом (крім сертифікатів ФОН) і отримання частини прибутку, зокрема у вигляді дивідендів, та частини майна у разі ліквідації емітента (крім сертифікатів ФОН). До пайових цінних паперів відносяться:

- акції
- інвестиційні сертифікати
- сертифікат ФОН
- акції корпоративного інвестиційного фонду

- боргові цінні папери – цінні папери, що посвідчують відносини позики і передбачають зобов'язання емітента або особи, яка видала неемісійний

цінний папір, сплатити у визначений строк кошти, передати товари або надати послуги відповідно до зобов'язання. До боргових цінних паперів відносяться:

- облігації підприємств
- державні облігації України
- облігації місцевих позик
- казначейські зобов'язання України
- ощадні (депозитні) сертифікати
- векселі
- облігації міжнародних фінансових організацій
- іпотечні цінні папери – цінні папери, які забезпечені іпотечним покриттям (іпотечним пулом) та які посвідчують право власників на отримання від емітента належних їм коштів. До іпотечних цінних паперів відносяться: іпотечні облігації, іпотечні сертифікати, заставні
 - приватизаційні цінні папери – цінні папери, які посвідчують право власника на безоплатне одержання у процесі приватизації частки майна державних підприємств, державного житлового фонду, земельного фонду;
 - похідні цінні папери – цінні папери, механізм випуску та обігу яких пов'язаний з правом на придбання чи продаж протягом строку, встановленого договором, цінних паперів, інших фінансових та/або товарних ресурсів;
 - товаророзпорядчі цінні папери – цінні папери, які надають їхньому держателю право розпоряджатися майном, вказаним у цих документах.

3. Грошові зобов'язання та недоїмки.

Грошові зобов'язання – зобов'язання боржника сплатити кредитору певну грошову суму відповідно до цивільно-правового договору та на інших підставах, передбачених цивільним законодавством України. Визначаються на основі укладених угод і обов'язків (кредитний договір, договір позики, лізинговий, франчайзинговий тощо).

До складу грошових зобов'язань боржника не зараховуються недоїмка. Склад і розмір грошових зобов'язань, в тому числі розмір заборгованості за передані товари, виконані роботи і надані послуги, сума кредитів з урахуванням

процентів, які зобов'язаний сплатити боржник, визначаються на день подачі в господарський суд заяви про порушення провадження у справі про банкрутство

Недоїмка – пеня та штраф, визначена на дату подання заяви до господарського суду, а також зобов'язання, які виникли внаслідок заподіяння шкоди життю і здоров'ю громадян, зобов'язання з виплати авторської винагороди, зобов'язання перед засновниками (учасниками) боржника – юридичної особи, що виникли з такої участі, зобов'язання боржника – фізичної особи-підприємця, що виникли безпосередньо у фізичної особи на підставах, не пов'язаних із здійсненням таким боржником підприємницької діяльності. Недоїмка – сума єдиного внеску, своєчасно не нарахована та/або не сплачена у строки, встановлені Законом України "Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування", обчислена органом доходів і зборів у випадках, передбачених цим Законом (згідно визначення Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування».

Таблиця 10

Доходи від міжнародного туризму по регіонах світу, млрд дол. США

Рік	Світ	Африка	Америка	Азія та Тихоокеанський регіон	Європа	Близький Схід
2000	477	10,4	130,8	85,2	232,7	15,2
2001	464	11,5	119,8	88,0	227,7	15,6
2002	480	11,9	113,4	96,4	242,5	16,2
2003	524	15,5	114,1	94,9	282,9	16,8
2004	633	19,2	132,0	127,8	328,5	25,5
2005	676	21,7	145,2	134,5	348,8	26,3
2006	742	24,6	154,1	156,5	376,9	29,9
2007	858	29,1	171,3	186,8	435,2	35,0
2008	941	30,2	188,1	208,9	473,7	39,7
2009	851	28,8	166,2	203,1	410,9	42,0
2010	927	30,4	180,7	255,3	409,3	51,7
2011	1,042	32,7	197,9	298,6	466,7	46,4
2012	1,078	34,3	212,9	329,1	454,0	47,5
2013	1,197	35,5	264,2	360,7	491,7	45,2
2014	1,245	36,4	274,0	376,8	508,9	49,3

З таблиці 10 слідує, що обсяг доходів щорічно зростає та найбільше доходів від міжнародного туризму має європейський континент і це простежується протягом усіх років. Далі між собою конкурують Америка та

Азія і Тихоокеанський регіон. Динаміка вищенаведених даних засвідчує роль міжнародного туризму для суспільства та індивідів при здійсненні ними міжнародної мобільності.

Фінансове забезпечення туристичної галузі має ряд особливостей і специфічних рис, пов'язаних перш за все з механізмом її функціонування. В основному ця галузь потребує фінансування у суміжні сфери діяльності (готельне та ресторанне господарство, різні види транспорту та його інфраструктуру, заклади розваг, народні промисли та ін.), а з іншого боку, соціальний ефект полягає в тому, що модернізована інфраструктура використовується не лише туристами, але й місцевим населенням.

Дослідники туристичної галузі досить високо оцінюють ефективність її фінансування. С. Захарчук, зокрема, зазначає, що «туристична галузь – це галузь, яка при порівняно невеликих витратах може дати значний прибуток, адже оборотність капіталу у цій галузі у 4 рази вища, ніж у середньому в інших галузях світового господарства, при цьому витрати на створення одного робочого місця в інфраструктурі туризму в 20 разів менші, ніж у промисловості». Тому вирішення питань фінансового забезпечення туристичної галузі має державне значення.

Як зазначає у дослідженнях А. Кулінська, фінансове забезпечення має вирішувати такі основні завдання туристичної галузі:

- досягнення максимальної ефективності використання наявних фінансових ресурсів – максимізація обсягів виробленого ВВП на основі вибору раціональної моделі фінансового забезпечення;
- встановлення оптимальних пропорцій розподілу та перерозподілу виробленого ВВП із метою повного забезпечення потреб громадян, підприємств туристичної галузі, держави;
- всебічне сприяння залученню усіх тимчасово вільних коштів та отриманих доходів через інституції фінансового ринку на потреби фінансового забезпечення виробництва невиробничої сфери, зокрема туристичної галузі України.

Закон України «Про туризм» передбачає наступні **джерела фінансування туризму**. «Туристична діяльність здійснюється за рахунок:

- власних фінансових ресурсів суб'єктів туристичної діяльності, грошових внесків громадян і юридичних осіб;
- позикових фінансових коштів (облігаційні позики, банківські та бюджетні кредити);
- безоплатних та благодійних внесків, пожертвувань підприємств, установ, організацій і громадян;
- позабюджетних фондів;
- коштів фонду розвитку України, що формується за рахунок відрахувань суб'єктів підприємництва незалежно від форм власності;
- іноземних інвестицій;
- надходжень від туристичних лотерей;
- інших джерел, не заборонених законодавством України».

Відповідно до джерел коштів фінансування поділяється на внутрішнє і зовнішнє. Внутрішнє фінансування здійснюється за рахунок коштів, одержаних від діяльності самого підприємства: прибуток, амортизаційні відрахування, виручка від продажу чи здачі в оренду майна. Зовнішнє фінансування використовує кошти, не пов'язані з діяльністю підприємства: внески власників у статутний фонд, кредит, зобов'язання боржників, державні субсидії тощо.

Також розрізняють фінансування за рахунок власних і залучених коштів.

10.2. Формування фінансової політики в туризмі.

Фінансова політика – це сукупність заходів в області організації їх фінансових відносин з метою здійснення функцій і завдань, відображених у стратегії і тактиці розвитку з урахуванням зовнішніх і внутрішніх умов його функціонування.

Популярні інструменти фінансової політики: інвестиції, кредити, кооперація, міжнародні альянси, злиття та поглинання, страхування ризиків.

Щодо державного фінансування туристичної галузі, то форми і масштаби залежать від місця і ролі туризму в національній економіці. У багатьох країнах основну роль у цьому процесі відіграє держава. Фінансування туристичної галузі може здійснюватися із різних джерел: бюджетів різних рівнів, позабюджетних цільових фондів, власних коштів підприємств та ін.

Видатки державного бюджету України для розвитку туристичної галузі здійснюються через Державну службу туризму і курортів України за такими статтями:

1) Фінансова підтримка створення умов безпеки туристів та розбудови туристичної інфраструктури міжнародних транспортних коридорів та магістралей в Україні;

2) Фінансова підтримка розвитку туризму.

Як правило, туристичні підприємства створюють наступні фонди грошових коштів:

- статутний фонд формується в розмірах визначених Господарським Кодексом України, іншими законодавчими актами. При цьому в Законі України «Про туризм» зазначається, що загальний розмір частки туроператора в статутних фондах інших туроператорів не повинен перевищувати 20% їх статутних фондів.
- резервний фонд створюється на випадок припинення діяльності туристичних підприємств для покриття кредитної заборгованості, за рахунок відрахувань з чистого прибутку, в розміру визначеному статутними документами;
- амортизаційний фонд;
- фонд виплати дивідендів, створюється на туристичних підприємствах зареєстрованих в формі акціонерних товариств;
- фонд виплати заробітної плати;
- фонд матеріального стимулювання працівників;
- фонд фінансового забезпечення туроператорів і турагентів.

Згідно з законодавством про туризм для покриття своєї відповідальності за збитки, заподіяні туристу, передбачено формування фонду фінансового забезпечення для туроператорів в сфері міжнародного туризму не менше ніж 20 тис. євро; внутрішнього та в'їзного туризму не менше 10 тис. євро. Для турагента мінімальний розмір даного фонду становить суму не менше ніж 2 тис. євро.

Рис. 4 – Потенційні джерела інвестицій у туристичну діяльність

Джерелами формування фінансових ресурсів туристичних підприємств є (див. рис. 4):

- виручка від реалізації турпродукту та окремих послуг туризму;
- виручка від продажу майна туристичних підприємств або здачі його в оренду;
- прибуток;
- амортизаційні відрахування;
- спонсорська допомога;
- позикові кошти інших фірм (відстрочка платежів перед готельними, транспортними т.і. підприємствами);
- кошти засновників, акціонерів;

- кредити банківських установ, в основному короткострокові;
- надходження з бюджету на оплатній і безоплатній основі, т.і.

Основними напрямками використання фінансових ресурсів даних підприємств є: розрахунки за поточними операціями; сплата податків, зборів, обов'язкових платежів; сплата відсотків за отриманими кредитами; витрати на інвестиційний розвиток підприємств туризму та інші.

Завдання для самостійного контролю:

1. В чому полягають особливості застосування фінансових ресурсів в туризмі.
2. За рахунок яких джерел передбачається здійснення фінансування туристичної діяльності?
3. Яким чином відбувається формування фінансової політики в туризмі?
4. Що виступає джерелами формування фінансових ресурсів туристичних підприємств?
5. Що може виступати потенційними джерелами інвестицій у туристичну діяльність.

Розділ 11. Часові ресурси в туризмі

11.1. Життєвий цикл соціально-економічних систем.

Найбільш прийнятним підходом щодо загального визначення сутності «соціально-економічна система» (на підставі загального поняття «система»), є його розуміння через поняття «елемент», «структура», «взаємозалежність», «цілісність». Поняття «система», «елемент» і «структура» нерозривно пов'язані один з одним і взаємовизначаються одне через одне: елемент – це структурна одиниця системи, структура – це спосіб зв'язку елементів в системі, а система – це структурна єдність елементів, що її утворюють. Будь-якій системі притаманна низка властивостей: вона складається з сукупності елементів, які

об'єднуються відносинами взаємозалежності; цілісність, що утворюється сукупністю елементів і не зводиться до їх суми; відносини взаємозалежності між елементами і цілісність підпорядковані певним закономірностям та можуть набувати різних логічних форм (одиничне і загальне, сутність і явище, частина і ціле, зовнішнє і внутрішнє, безпосереднє і опосередковане). Цілісність і взаємозалежність – це загальносистемні властивості, які проявляються в тому, що змінення будь-якого компоненту системи впливає на всі інші компоненти і призводить до зміни системи в цілому, і навпаки, будь-яке змінення системи позначається на всіх компонентах системи. До зазначених властивостей необхідно додати також ієрархічність та інтегративність: перше полягає в тому, що система може розглядатись як елемент системи вищого порядку, а кожен з її елементів, у свою чергу, є системою; друга властивість означає, що системі притаманні властивості, які відсутні у її елементів, а також, що елементам притаманні властивості, яких не має система.

Представлений на рис. 5 графік наведений у вигляді пропорційно збалансованої кривої, яка описує позасистемний (виділено два загальних складових елементи) та системний (виділено три загальних складових елементи) стан підприємства, як системи. Визначення наявності двох позасистемних та трьох системних загальних складових елементів повторюваних змін надає можливість діагностики, прогнозування та регулювання динаміки показників розвитку підприємства.

У цьому контексті необхідно відзначити важливу роль знаходження ключових точок зміни характеру динаміки показників. Саме ключові точки зміни характеру динаміки показників визначають конкретні складові елементи (періоди, етапи, стадії, фази, хвилі тощо). Наприклад, нами визначено 8 конкретних складових елементів. Але кількість ключових точок зміни характеру динаміки показників і, відповідно, кількість конкретних складових елементів життєвого циклу (а також їх тривалість та межі коливань) у суб'єктів може відрізнятися й бути більшою, тому що на практиці крива трендів не є

«плавною», на ній спостерігаються постійні дисбалансовані зміни («ривки» та «затримки»).

Рис. 5 – Спрощена структура життєвого циклу підприємства

Розглянемо два поширені напрями управління життєвим циклом підприємства. Перший напрям, це регулювання співвідношення складових елементів діючого підприємства. Наприклад, в бізнес-діяльності, підприємці спрямовують свої зусилля, з одного боку на мінімізацію часу «досистемного стану», «зростання», «скорочення» та «післясистемного стану», а з другого на

максимізацію часу «стабілізації». Схематично регулювання співвідношення складових елементів підприємства наведено на рис. 6.

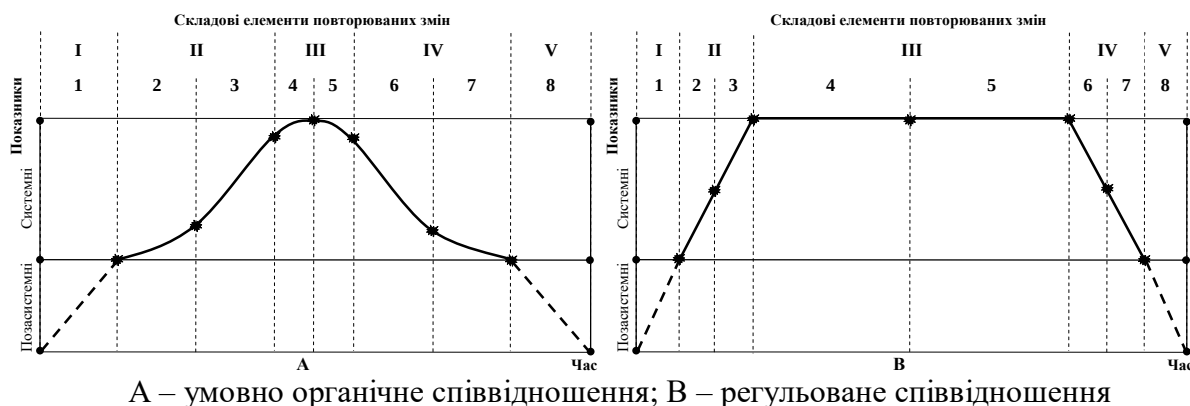

Рис. 6 – Регулювання співвідношення складових елементів життєвого циклу підприємства

Відповідно, на рис. 6.А наведено умовно органічне співвідношення складових елементів підприємства, яке приводиться для візуалізації нормального розподілу, а на рис. 6.В регульоване співвідношення складових елементів підприємства, яке здійснюється штучно за рахунок управлінського впливу. В управлінні цей підхід забезпечує підвищення тривалості максимально ефективної бізнес-діяльності.

Другий напрям, це регулювання часу створення нових підприємств. Наприклад, в бізнес-діяльності, підприємці спрямовують свої зусилля на прискорення відкриття нових товарів, нових видів діяльності, нових підприємств тощо. Схематично регулювання часу створення нового підприємства наведено на рис. 7.

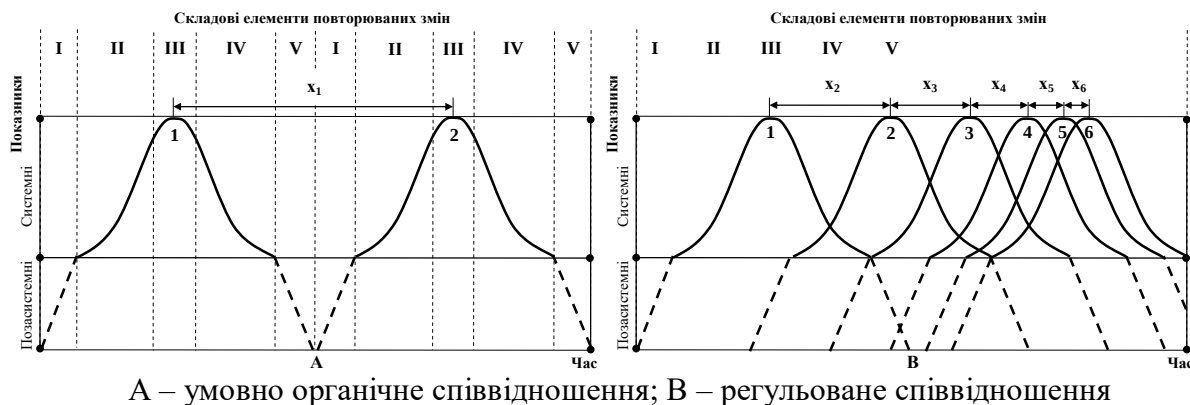

Рисунок 7 – Регулювання часу створення нового підприємства

На рис. 7.А наведено співвідношення часу створення нового підприємства №2, після повного проходження усіх складових елементів підприємства №1, коли час між усередненими центрами елементу «стабілізація» дорівнює величині x_1 .

На рис. 7.В наведено регульоване співвідношення часу створення нового підприємства №2, при початку його «досистемного стану» в період «стабілізації» підприємства №1 (відповідно час x_2 скорочується порівняно з x_1). При проектуванні підприємства №3 у періоді «зростання» підприємства №2, час x_3 скорочується порівняно з часом x_2 . І так далі ($x_1 > x_2 > x_3 > x_4 > x_5 > x_6$), при прискоренні часу створення нових підприємств, відбувається бажане для підприємців продовження часу підприємницької діяльності при максимальній її ефективності.

11.2. Стратегічні орієнтири.

Стратегічні орієнтири – очікуваний майбутній стан системи. Стратегічними орієнтирами вважаються: бачення, місія, мета, завдання та цілі. Визначення стратегічних орієнтирів управління здійснюється управлінцями на основі їх світогляду та концептуальних підходів. Світогляд управлінців визначає їх погляд на життя, природу, суспільство, людину й управління. Світогляд ґрунтується на теологічній або логічно-пізнавальній доктрині, особистому досвіді, властивостях характеру, моральності й визначає, як керівник ставиться до питань примату, рівності, свободи, допустимих засобів лідирування, мети буття і т. д. Світогляд реалізується у вигляді концептуальних підходів. Наприклад, в економічній площині, формуються концепції господарювання, що розуміється як система поглядів на те чи інше явище або конструктивний принцип, або вираження та спрямування головних зусиль (наприклад, пристосування, виживання, сталого розвитку, цільової перемоги, ухилення, запобігання бою, лідирування, знищення, самоліквідації, захоплення, співіснування та паритету, миротворчості тощо). Загальна концепція

господарювання втілюється у прикладних концепціях (наприклад, концепціях менеджменту і маркетингу). У цілому стратегічні орієнтири людини спрямовуються на облаштування сприятливого середовища існування, досягнення комфорту, реалізацію мрій у різного роду проектах, пізнання нового, ведення бажаної форми та ритму життя, визнання тощо.

11.3. Тайм-менеджмент.

Сутність тайм-менеджменту можна сформулювати як якісне виконання роботи, досягнення поставлених цілей за мінімальний проміжок часу. Дослівно тайм-менеджмент з англійської мови перекладається як «управління часом», що можна трактувати як раціональний розподіл та ефективне використання часу, тобто це облік і оперативне планування часу.

Завдання менеджера полягає в оптимізації діяльності шляхом визначення пріоритетів, мінімізації часу та отримання позитивного результату. Тобто, менеджер має організувати свою діяльність так, щоб гармонійно поєднати наявні в нього ресурси, в тому числі і часові.

Основними завданнями вивчення навчальної дисципліни «Тайм-менеджмент» є: надання здобувачам вищої освіти ясного і чіткого уявлення про теоретичні та методологічні засади сучасного тайм-менеджменту; виробити навички самоорганізації, мотивації, цілепокладання, розстановки пріоритетів, делегування повноважень, контролю і оцінки особистих показників діяльності, освоїти навички володіння методами організації робочого часу та раціонального використання ресурсів; сформувати навички самостійної, творчої роботи; вміння організовувати свою працю, розвинути здібності породжувати нові ідеї, знаходити нові підходи до їх реалізації.

Таблиця 10

Методи тайм-менеджменту

Методи тайм-менеджменту	Сутність методу	Особливості
-------------------------	-----------------	-------------

Принцип Парето або принцип 80:20	Стверджує, що 20% зусиль приносять 80% результату і навпаки. Варто відзначити, що дана пропорція між причинами та наслідками може в незначній мірі змінюватись, наприклад 85% і 15%.	Допомагає працівнику визначити від якої роботи він отримує найбільшу віддачу, щоб в подальшому спрямовувати на її виконання більше зусиль.
Метод прискореного аналізу за принципом Ейзенхауера	На основі таких критеріїв, як терміновість та важливість, завдання розподіляють на 4 групи: • справи А (важливі і термінові). Завдання такого типу потрібно виконувати без зволікань і вони принесуть найвагоміший ефект; • справи Б (важливі, але ще не термінові). Саме ці справи дають найбільшу віддачу. Якщо затягнути з їх виконанням, то вони перемістяться в групу А; • справи В (термінові, але не важливі). Виконання цих справ не дуже результативне і може негативно відбитися на ефективності роботи, оскільки вони відбирають час. Завдання такого типу найдоцільніше делегувати іншим; • справи Г (неважливі і нетермінові). Справи з цієї групи негативно впливають на робочий процес і не приносять ніякого позитивного результату.	Цей метод дозволяє поєднувати два критерії - «важливість» та «терміновість». Застосування методу Ейзенхауера на практиці підвищує ефективність діяльності людини шляхом розставлення пріоритетів.
Правило «6П»	Правильне попереднє планування попереджає погані показники	Складаний перелік справ дає нам чіткіше зрозуміти обсяг робіт, що необхідно виконати, і дозволяє визначити кінцевий результат від цього.
Getting Things Done	Методика, яка робить особливий наголос на записуванні поточних і майбутніх справ, фільтруванні щоденної інформації, що має вплив на особистий календар.	Зазначаються не тільки найголовніші справи, а й дрібні поточні з такою метою, щоб не перевантажувати мозок зайвою інформацією, яку потрібно завжди прокручувати в голові.
Метод ALPEN	Застосування цього методу передбачає виконання 5-ти послідовних етапів: складання переліку справ на завтра, розподіл часу на реалізацію кожного окремого завдання, співвідношення 60 : 40 (досвід показує, що план найкраще складати лише на 60% робочого часу), розстановка пріоритетів і делегування, оцінювання і перенесення.	Дозволяє краще контролювати робочий процес і є простим у використанні.

Методика «Помідора»	Передбачає розподіл роботи на 25-ти хвилинні періоди, між якими є невеликі перерви.	Перерви в ході робочого процесу будуть давати можливість відпочити, внаслідок чого підвищується продуктивність роботи.
Personal Efficiency Program	Система методів, спрямована на впорядкування робочої інформації. Основою є набір принципів, які оптимізують методи роботи.	Автор даного методу наголошує на важливості вироблення у працівників певних корисних звичок, позаяк це являється ключовим фактором у плідній діяльності.
Методика «Швейцарський сир»	В ситуації, коли важко вирішити з чого розпочати виконувати справу, слід зробити лише невелику частину роботи. Це і буде першою «дірочкою» в сирі, яких з часом буде з'являтися більше	Застосовується, коли певне завдання не можна поділити на дрібні частини. Цей метод дає змогу шляхом візуалізації побачити просування у роботі.
100 блоків	Кожна людина в середньому витрачає близько 7-ми годин на сон, в неї залишається 17 годин для роботи. Це приблизно 1000 хвилин в день, які для зручності потрібно розподілити на 100 блоків. На наступному кроці необхідно заповнити ці блоки (кожен з яких - 10 хвилин) тим, на що б ви хотіли витрачати свій день. Далі скласти таку ж саму схему, але заповнити блоки тими справами, якими ви займалися вчора. Порівнявши ці дві схеми, можна визначити, що саме заповнює ваш час. Регулярне складання таких схем сформує новий погляд на час і через розуміння його обмеженості виникне бажання його раціонального використання.	Шляхом порівняння власноруч складених графіків можна виявити недоліки організації часу та з'ясувати чинники, які заважають будувати розпорядок дня.

Піраміда Франкліна	Методика, за якою визначають довгострокові цілі на все життя та шляхи їх досягнення. Вказує, що має бути зроблено і на основі чого відбувається розподіл часу. Сутність даної методики полягає в тому, що глобальні завдання діляться на підзавдання, які в свою чергу також поділяються. Візуально це можна уявити як процес «будівництва піраміди»: ● фундаментом піраміди є життєві цінності, іншими словами - визначення сенсу життя; ● глобальна мета, яка має відповідати цінностям, що були визначені на попередньому етапі; ● генеральний план, який складається з кроків, які необхідні для досягнення глобальної мети; ● довгостроковий план розрахований на 3-5 років, з детальним описом конкретних цілей і термінами їх виконання; ● короткостроковий план, який складається на термін від кількох тижнів до декількох місяців; ● плани на кожен день - це щоденні невеликі кроки, які будуть наближати до глобальної мети.	Це методика глобального планування, яку можуть використовувати суб'єкти, що визначили пріоритетні цілі на далеке майбутнє. Реалізація планів за цією методикою займає багато часу, однак піраміда Франкліна чітко визначає послідовність кроків, які необхідно виконати. Така деталізація може мати позитивний результат, оскільки людині простіше робити щодня невеликі дії з усвідомленням того, що вони призведуть до подальшого успіху.
--------------------	--	--

Таблиця 11

Проблеми, які заважають менеджеру ефективного використовувати власний час

Проблеми, з якими стикаються менеджери при впровадженні принципів тайм-менеджменту	Шляхи вирішення
Відсутність конкретних строків. Працівник може не знайти час на виконання певного завдання, якщо буде думати, що він виконуватиме його у вільний час. Річ у тім, що вільний час завжди чимось зайнятий, і тому, коли потрібно зробити щось насправді важливе, необхідно виділяти для цього спеціальний інтервал.	Встановлення реальних термінів виконання роботи. Відомо, що реалізація завдання буде займати весь час, який на нього виокремлений, тому не потрібно його розтягувати, а дійсно оцінювати свої можливості, мінімізуючи часові витрати.
Невідповідність цілей. Постановка перед собою нереальних цілей може демотивувати працівника.	У випадку, якщо є якась глобальна ціль, буде доречним розписати маленькі кроки для її досягнення і їх виконання буде заохочувати рух в даному напрямку. Менеджер має оцінювати істинний стан своїх справ і, ґрунтуючись на цих даних, ставити перед собою такі цілі, які він в змозі досягти в майбутньому.

Іноді нам доводиться робити те, чого ми не хочемо або те, що здається нам марудним. У професійній діяльності іноді доводиться зіштовхуватися з відсутністю бажання виконувати певні обов'язки.	У такому випадку велику роль відіграє почуття відповідальності та самомотивації.
Невказування важливості справи. Навіть при складанні списку потрібних справ і викреслюванні вже зроблених, невиконаними можуть залишитися найважливіші та термінові завдання.	Щоб не оминати вагомі справи, рекомендується при складанні переліку виокремлювати найбільш значимі та термінові задачі, які слід виконувати в першу чергу.
Прокрастинація як відкладання термінів виконання справи, не дивлячись на те, що це спричинить негативні наслідки.	Креативно підходити до роботи, формувати певні ритуали, які налаштовують на робочу атмосферу.
Відкладання неприємних справ на майбутнє. Трапляється, що менеджер змушений зробити неприємну роботу і тому максимально відтягує час її виконання, тим самим весь цей час знаходячись в напруженні.	Краще одразу братися за такі справи, щоб уникати нервового напруження і швидше позбутися завдань, які по тій чи іншій причині викликають дискомфорт.
Мультизадачність. У ситуаціях недостатності часу виконання двох або більше задач одночасно може видатись гарною ідеєю, а, втім, це не так. Неможливо поєднувати два завдання, кожне з яких вимагає вашої зосередженості. Людина фізіологічно не в змозі однаково ефективно виконувати дві речі одночасно, можна лише переключатися з однієї на іншу і при цьому робити їх не так ефективно, як це можна зробити, виконуючи їх по черзі.	Зосереджувати свою увагу на чомусь конкретному, а не розсіювати її. Поступово та в порядку черги виконувати свої обов'язки.
Відсутність режиму. Режим дня є однією з складових частин самоконтролю, саме він визначає, наскільки буде продуктивним день.	Побудова зручного для менеджера розпорядку дня, в якому точно буде зазначений часовий проміжок присвячений роботі та час для відновлення сил.
Непотрібні рішення, які віднімають час. Кожне рішення, яке людина приймає, погіршує можливість для прийняття наступного. Щодня доводиться приймати безліч рішень різного ступеня важливості. І чим більше менеджер зосереджує увагу на малозначущих речах, тим менше він концентрується на тих, які справді вагомі. Марк Цукерберг сказав з цього приводу: «Я намагаюсь позбавити своє життя від непотрібних турбот, щоб сконцентруватись на роботі. Якщо я витрачаю свою енергію на речі, які неважливі в моєму житті, в мене з'являється відчуття, що я не виконую свою роботу належним чином».	Мінімізація малозначущих рішень та автоматизм у виконанні повсякденної рутини.
«Поглиначі часу» – це те, на що працівник даремно витрачає свій час. Серед них можна виокремити соціальні мережі, телефонні дзвінки, інші відволікаючі фактори.	Щоб уникнути марнування часу, варто проаналізувати всій робочий процес і надалі організовувати його так, щоб мінімізувати вплив чинників, які відволікають від наміченої роботи або не дають змогу на ній зосередитись.

11.4. Логістика в туризмі.

Логістика туризму (ЛТ) – сучасний науково-практичний напрям, який досліджує логістичні особливості туристичної галузі, зокрема прикладає логістичні засади до її геопросторової організації та управління.

Метою ЛТ є підвищення якості туристичних послуг, наближення їх до світових стандартів, детальне дослідження матеріальних та інформаційних потоків та їх оптимізація, скорочення витрат щодо туристичного супроводу, сервісу та обслуговування.

Комплексна структура логістики туризму охоплює її компонентну, регіональну та функціональну структури. До компонентної структури належать:

- логістика рекреаційно-туристичних ресурсів (ресурсної бази туризму);
- логістика матеріально-технічної бази туризму, у тому числі логістика сфер розміщення туристів (готельного господарства) та харчування (ресторанного господарства);
- логістика інформаційної інфраструктури (інформаційна логістика в туризмі);
- логістика транспортної інфраструктури туризму (логістика туристичних перевезень);
- логістика екскурсійного обслуговування;
- логістика супутніх послуг у туризмі;
- логістика виробництва та збуту туристичних товарів.
- Логістика туризму на рівні фірми охоплює такі функціональні сфери:
 - інформаційна, що передбачає: планування туру; обробку замовлень; прогнозування попиту;
 - транспортна, до складу якої входять: вибір виду транспорту; вибір компанії-перевізника; визначення оптимальної схеми перевезень за всім маршрутом;

- обслуговуючі виробництва, у тому числі: ті, що обслуговують процес формування туру; ті, які надають послуги туристам;
- кадрова, що передбачає: підбір кадрів; їх підготовку та перепідготовку; їх розподіл.
- Основними проблемами туризму в Україні є:
- залежність від екологічної ситуації;
- недостатність конкурентних переваг порівняно із туризмом розвинених країн;
- нестійка економічна ситуація, загроза економічних криз;
- часта невідповідність показників «ціна-якість» та інші.

Застосування логістичних засад в діяльності туристичних підприємств дозволяє значно підвищити прибутковість туристичного бізнесу за рахунок скорочення витрат та підвищення рівня логістичної координації всіх операцій з обслуговування туристів.

Комплекс складових туристичної послуги охоплює засоби розміщення та харчування туристів, їх транспортування та програмно-екскурсійне забезпечення, інформаційне та фінансове обслуговування тощо. У функціональному аспекті як окрема туристична послуга, так і її компонентні складові обов'язково передбачають логістичні функції постачання, виробництва та збуту. Тому кожен компонентну складову турпослуги слід розглядати як окрему туристичну підсистему, а це надає можливість організації діяльності всього туристичного комплексу певного геопросторового рівня: локального (тур); мікро (туристичне підприємство); мезо (туристичне господарство області, туристичної зони чи курортотолісу); макро (туристична індустрія держави), мега (туристичні макрорегіони світу чи інтеграційні об'єднання), мета (світовий туризм).

Логістичний підхід сприяє вирішенню проблеми сталого розвитку туризму, збереження та відновлення ресурсної бази галузі; дозволяє зменшити (а в ідеалі – виключити) ризики погіршення екологічної ситуації, зниження якості туристичних послуг, що надаються, загрози здоров'ю та безпеці

туристів, отже, може служити основою для визначення стратегії сталого розвитку туризму в країні та її регіонах.

Логістика туризму розглядається нами як складова логістики послуг, відповідно включає розгляд особливостей та класифікації послуг, сутності та складу туристичних та готельних послуг, зростання значення національного та міжнародного туризму, а також концептуальних основ логістики послуг. Теоретичні засади логістики туризму передбачають висвітлення комплексної структури логістики туризму, особливостей обслуговуючих потоків у логістиці туризму, а також базових понять цього напрямку. Розкриття логістичних основ сталого розвитку туризму охоплює концепцію сталого розвитку туризму, принципову логістичну модель розвитку галузі, характеристику логістичного потенціалу туристопотоку, ресурсної та матеріально-технічної бази туризму, розгорнуту логістичну модель та логістичний аудит сталого розвитку туризму, а також приклади застосування логістичного підходу в українському туризмі.

Логістика ресурсної бази туризму висвітлює такі питання, як значення ресурсної бази в туризмі та її логістичної оцінки, особливості визначення логістичного потенціалу рекреаційно-туристичних ресурсів та розрахунки логістичного потенціалу морської пляжної зони. Логістика турфірми охоплює концепцію логістики туристичного підприємства, питання стратегії, планування та організаційні форми логістики турфірми, вертикальної та горизонтальної інтеграції в туризмі, а також особливості логістичних каналів просування турпродукту за традиційними та новітніми підходами. В розділі про логістику туру розглядається класифікація та логістична розробка туру, класифікація туристичних маршрутів, узагальнена методика логістичної оптимізації туру із застосуванням теорії графів. Логістика міжнародного туризму передбачає висвітлення чинників розвитку міжнародного туризму, характеристику турпотоків за макрорегіонами світу та фінансових потоків у міжнародному туризмі, а також моделей управління туристичним бізнесом за кордоном. Логістика готельних послуг у туризмі має своїм змістом розкриття сутності сектору розміщення як основного постачальника туристичних послуг,

логістичного циклу обслуговування туристів у готелях, логістичних потоків та вузлів у готельному господарстві, логістичної системи управління готелями.

Інформаційна логістика в туризмі охоплює розгляд логістичних інформаційних систем у туризмі (в т. ч. принципів побудови та можливостей), інформаційних технологій як складників логістично-маркетингової політики в туризмі, логістичних проблем впровадження інформаційних технологій в практику українського туризму. Змістом фінансової логістики в туризмі є розкриття загальних особливостей логістики фінансово-банківських послуг, сутності грошових потоків у туризмі, управління фінансовими потоками туристичних підприємств, логістики фінансового планування та прогнозування туристичної діяльності. До сфери транспортної логістики в туризмі належать класифікація транспортних подорожей та транспортних засобів у туризмі, вибір виду транспорту та компанії-перевізника, а також висвітлення специфіки логістики повітряних, автомобільних та залізничних подорожей туристів, логістичного забезпечення морських круїзів та логістичної організації річкових круїзів та прогулянок. Розгляд міжнародних транспортних коридорів як чиннику розвитку туризму в Україні охоплює висвітлення таких питань, як інтеграція в Європейську транспортно-логістичну систему – стратегічний вибір України, розвиток туризму в Україні в контексті розбудови національної мережі Пан'європейський та трансконтинентальних транспортних коридорів, єврологістика та Україна (напрямки співпраці в ХХІ сторіччі).

Завдання для самостійного контролю:

1. Опишіть стадії життєвого циклу підприємства.
2. Розкрийте напрями управління життєвим циклом підприємства.
3. Які стратегічні орієнтири притаманні туристичній сфері?
4. Розкрийте сутність методів тайм-менеджменту.
5. В чому полягає роль логістики в туризмі?
6. Які функціональні сфери охоплює логістика туризму на макрорівні.

ЗАКЛЮЧНА ЧАСТИНА

Розвиток економічних, політичних і соціальних відносин в Україні суттєво залежить від розвитку туризму. Тому перехід до ринкових умов господарювання, вільної конкуренції та включення в світові інтеграційні процеси вимагає раціонального використання багатогранного інструментарію туризмології, узгодженого не тільки на мікрорівні управління підприємствами, але й зі змінами у світовому господарстві. Поширення глобалізації економіки, бурхливий розвиток НТП, трансформація міжнародних економічних відносин формують нову реальію, за якою деякі явища, котрим ще декілька десятків років приділялася незначна увага, починають відігравати помітну роль.

При написанні запропонованого вашій увазі підручника автори узагальнили розрізнені здобутки видатних вітчизняних і закордонних дослідників, які з різних кутів зору вивчали питання туризмології, щоб створити цілісну картину науково-методичних основ даної академічної дисципліни, та власні здобутки.

У запропонованому підручнику комплексно розглянуто питання туризмології в різних аспектах наукового бачення. Так, у першому розділі визначено науково-методичні аспекти, а в другому – особливості ресурсної політики в туризмі, це значною мірою збагачує методичні підходи до викладання дисципліни. У підручнику наводяться авторські розробки щодо: визначення ролі та місця туризмології у світових трансформаційних процесах; подання авторського бачення генези та еволюції науки про туризм; наведення методики органічного та регульованого співвідношення складових елементів туристичного підприємства для підвищення тривалості максимально ефективної бізнес-діяльності; розробки нових підходів до організації багатогранної ресурсної політики в туризмі; передбачення подальшого розвитку вчення про туризм в контексті бурхливого розвитку НТП.

Отже, бажаємо читачам опанувати цю важливу для розвитку навчальну академічну дисципліну.

СЛОВНИК-ДОВІДНИК

Словник туристичних термінів

А

Авіапаром – літак, спеціально обладнаний для перевезення пасажирів і автотранспорту (мікроавтобусів, автомобілів, мотоциклів тощо).

Авіатариф – вартість перевезення одного пасажирів літаком на певну відстань. У міжнародних авіаційних перевезеннях розрізняють індивідуальні та групові, звичайні та спеціальні А.

Авіатариф звичайний – повний тариф, що діє на даній ділянці в сезон «пік».

Автомобільна асистенція – страховий поліс про відповідальність за життя та здоров'я автотуристів та інших осіб на території іншої країни; обов'язковий документ для відкриття візи в посольстві. А.а. буває 2 типів, має поширення на 2 зони: 1) (Європу (включаючи азійську частину Туреччини та Ізраїль); 2) інші країни (і страхова компанія, що продала А.а., гарантує врегулювання конфліктів і виплату збитків, спричинених автотуристам та іншим особам під час дорожньо-транспортної пригоди, оплату лікування, а при необхідності – відправку до країни постійного проживання, якщо трапився нещасний випадок).

Автомобільний туризм (автотуризм) – популярний вид відпочинку, подорож з використанням автомобільного транспорту по основній частині маршруту. Подорожуючи на власному автомобілі або збираючись невеликою групою з декількох автомобілів, туристи найчастіше не вдаються до послуг організаторів туризму.

Автопоїзд – колона автобусів, що перевозить туристські групи згідно із затвердженим маршрутом.

Автостоп – різновид неорганізованого туризму з використанням в якості засобів пересування попутних автомобілів безкоштовно або за невелику плату.

Агентський договір – вид договірних відносин у підприємницькій діяльності, згідно з яким одна сторона (агент) зобов'язується за винагороду здійснити за дорученням іншої сторони (принципала) юридичні та інші дії від свого імені, але за рахунок принципала: а) за угодою, укладеною агентом з третьою особою від імені і за рахунок принципала, набуває права і стає зобов'язаним агент, хоча принципал і був названий в угоді або вступив з третьою особою в безпосередні відносини щодо її виконання; б) за угодою, укладеною агентом з третьою особою від імені та за рахунок принципала, права та обов'язки виникають безпосередньо у принципала. У туристичній діяльності як принципал виступає туроператор, а як агент – турагент.

Активний туризм – вид подорожі, пов'язаний з активними способами пересування маршрутом, використовуваний людиною в рекреаційних та спортивних цілях.

Агентські (конфіденційні) тарифи – ціни на готельні послуги, що пропонуються для реалізації турагенту і виражаються у вигляді процентних знижок від опублікованих тарифів.

Агломерація рекреаційна – взаємообумовлене поєднання населених пунктів, що розвиваються на певній території на основі спільності використання рекреаційних ресурсів та інфраструктури, об'єднаних між собою багатосторонніми зв'язками в територіально-господарську систему.

Аквізитор – співробітник або агент транспортних чи страхових підприємств і закладів, який відповідає за аквізицію іноземних туристів, нових вантажів чи страхувань.

Аквізіція – залучення іноземних туристів, нових вантажів, страхувань до країни.

Активні туристи – різнорідна (гетерогенна) група, що об'єднує представників різних соціальних прошарків і характеризується середнім рівнем прибутків (технічні працівники, висококваліфіковані робітники, службовці та ін). Відрізняються збалансованістю особистих потреб і економічності.

Альпінізм – вид спорту, високогірний туризм, сходження на важкодоступні гірські вершини, льодовики тощо.

Американський план – готельний тариф, що включає в себе вартість розміщення й триразового харчування.

Англійський сніданок – повний сніданок, зазвичай включає в себе фруктовий сік, яєчню з шинкою, тости, масло, джем і каву або чай.

Ануляційні терміни – кількість календарних днів до дати заїзду, при дотриманні яких ануляції вважаються своєчасними. При зменшенні встановлених термінів ануляції вважаються пізніми.

Ануляційний штраф – сума, що виплачується туроператором засобу розміщення у разі порушення ануляційних термінів (незаїзду або пізньої ануляції).

Ануляція – скасування туристичної поїздки.

Ануляція замовлення – відмова туроператора (турагента) від усього замовлення або якоїсь його частини. Ануляція підрозділяється на незаїзд та пізню ануляцію.

Ануляція поїздки – відмова (письмово) туриста, туроператора або турагента від виконання зобов'язань за договором про туристичне обслуговування.

Апартаменти – тип номерів у готелях, за своїм оформленням наближені до виду сучасних квартир, включаючи місця для приготування їжі (вартість харчування звичайно не включається у вартість номера).

Апарт-готель – тип номерів у готелях, за своїм оформленням наближених до виду сучасних квартир, включаючи місця для приготування їжі (вартість харчування звичайно не включається у вартість номера).

Апгрейд – надання послуги розміщення (номера) з підвищенням категорії без стягнення з туриста додаткової плати.

Атрактивне забезпечення рекреаційної системи – сукупність властивостей природних і культурних комплексів, технічних систем і обслуговуючого персоналу, що визначають вибір суб'єктом даної рекреаційної системи.

Б

Багажна квитанція – оформлюваний авіакомпанією офіційний документ, який видається пасажиру при реєстрації багажу й підтверджує, що авіакомпанія бере на себе перевезення цього багажу та видачу його пасажирові по закінченні перевезення.

База відпочинку – рекреаційне підприємство, місце обслуговування відпочиваючих.

Балунінг – катання туристів на повітряних кулях (теплових аеростатах, теплових повітряних кулях), прогулянка, подорож на них.

Бальнеологія – розділ культурології, що вивчає мінеральні води та їх лікувальні властивості.

Басбі – молодший службовець ресторану, бару (розлив води, прибирання столів, попільничок і т. д.).

Безмитне ввезення – пропуск для перевозу через митний кордон відповідної країни товарів без оподаткування їх ввізним митом. Зазвичай безмитно пропускаються предмети особистого вжитку в розумних межах.

Безмитний ввіз – пропуск для перевезення через митний кордон відповідної країни товарів без обкладання їх ввізним митом. Звичайно безмитно пропускаються предмети, що не є предметом торговельного обігу (наприклад, особисті речі).

Безповоротне квотування – зобов'язання туроператора та засобу розміщення, згідно з якими засіб розміщення передає туроператору право на реалізацію квоти на період дії договору; при цьому туроператор оплачує повну вартість квоти незалежно від фактичної кількості розміщених туристів, а об'єкт розміщення зобов'язується надати повний комплекс обумовлених у договорі послуг без права зупинки продажу.

Безпосадочний рейс – рейс, при якому літак не робить проміжних посадок впродовж всього шляху слідування від пункту вильоту до пункту призначення.

Белмен – службовець готелю, який підносить багаж і виконує доручення гостей.

Берегове обслуговування – сукупність послуг (екскурсій, театральних вистав і т.д.), що надаються учаснику круїзу в портах заходу круїзного судна в період його стоянки.

Бермудський план* – метод надання готельних послуг, при якому ціна включає сніданок і кімнату.

Бізнес-тур – тип подорожі, який необхідний діловим людям і, можливо, вимагає особливого сервісу, наприклад, кімнати для переговорів, послуг секретарів.

Блок-чартер – чартер, що обумовлює оренду певної частини транспортного засобу на один або декілька регулярних рейсів.

Бонусова система авіакомпаній – система премій для клієнтів конкретної авіакомпанії за досягнення встановлених показників числа тривалості польотів, льотних годин і т.д.

Ботель – рекреаційне підприємство, призначене для цілорічного функціонування, на зразок турбази на березі річки або іншої водойми.

Ботокемпінг – рекреаційне підприємство (низова ТРС) сезонного типу зі спорудами та засобами для технічного обслуговування плавзасобів. Знаходиться на березі річки або іншої водойми і розміщується в проміжних пунктах лінійних водних туристських маршрутів.

Бранч (brunch) – прийом їжі за часом після сніданку, але до обіду, який замінює і сніданок, і обід. Поширений в Європі серед людей, які в силу своєї зайнятості не можуть дозволити собі перериватися на сніданок, ланч і обід.

Бронювання – попереднє закріплення за певним туристом (пасажиром) або групою туристів (пасажирів) місць у готелях або транспортних засобах, квитків у культурно-видовищні заклади та ін. на конкретні дати.

Бронювання готельних послуг на договірних умовах – вид довгострокового співробітництва та партнерських відносин засоби розміщення з туроператорами, турагентами, корпоративними клієнтами на основі укладання взаємовигідних договорів, пов'язаний з такими поняттями, як продаж по запиті і вільний продаж.

Будинок відпочинку – рекреаційне підприємство (низова ТРС), що характеризується різноманітними циклами рекреаційних занять і переважним використанням ресурсів прилеглої території.

Будинок туриста – установа, завданнями якої є пропаганда туризму та екскурсій, надання методичної допомоги туристам та робітникам туристсько-екскурсійних установ.

Бунгало – окрема будівля, використовувана для розміщення туристів, часто пропонується в тропічних і південних країнах.

Бутики-готелі – елітні міні-готелі, що поєднують високий рівень комфортності з оригінальними інтер'єрами і домашньою атмосферою.

Бюджет часу – система показників, що характеризують розподіл затрат часу за видами його використання як окремої людини та її сім'ї, так і певної групи населення. На основі аналізу розробляють заходи щодо раціоналізації праці, організації побуту та відпочинку.

Бюро обслуговування – бюро у готелі, здійснює різноманітний інформаційний сервіс, валютно-фінансові операції, забезпечення його транспортними квитками і квитками для відвідування культурно-видовищних заходів, організацію медичної допомоги.

В

Важлива комерційна персона (Commercially Important Persons) – покупець спеціального документа, що дає право йому (їй) займати привілейоване становище стосовно інших пасажирів.

Валютна ефективність – співвідношення надходжень в іноземній валюті за реалізацію товарів або послуг і витрат на виробництво цих товарів або послуг у національній валюті.

Вартість туру – грошовий вираз туристського обслуговування на маршруті, путівки. Включає аванс і повну вартість туру.

Ваучер туристський – документ, виданий туристської або транспортною фірмою на підтвердження того, що турист оплатив конкретні види послуг: проживання в готелі, харчування, екскурсійне обслуговування, проїзд на транспорті і т.д., – що є підставою для отримання цього обслуговування. На підставі ваучера проводиться врегулювання взаєморозрахунків між приймаючої і спрямовуючої сторонами. Форма ваучера визначається зазначеними вище сторонами. Ваучер встановлює право туриста на послуги, що входять в турпакет, і підтверджує факт їх надання.

Велосипедний туризм – популярний вид активного відпочинку, що має безліч різновидів – від невеликих прогулянок та екскурсій до складних велосипедних подорожей. Маршрути велосипедного туризму прокладаються в різних місцевості: путівцями, рівнинами і через гірські перевали. Для велосипедного туризму розроблені спеціальні конструкції велосипедів.

Весільний туризм – вид туризму, розрахований на молодят.

Вибірковість ТРС – оціночне ставлення потенційних споживачів або відпочиваючих до ТРС чи її підсистем.

Вид з вікна готелю:

1) Sea View – номер з видом на море. Вид буває як прямий, так і боковий, коли будівля стоїть до моря торцем і побачити воду можна тільки визирнувши з вікна вбік або вийшовши на балкон. Це хитрий хід охоче використовують власники готелів, гордо декларуючи: "У нас всі номери з видом на море!". За номер з прямим видом можуть вимагати доплату, але це не означає, до речі, що між вами і морем не буде басейну, бару, дискотеки та інших гучних місць;

2) Garden View – номер з видом на сад. Моря звідти не видно, швидше за все, під вікном буде гайок з співаючими птахами і чарівними запахами. Коштує дешевше, ніж кімната з видом на море;

3) Pool View – номер з видом на басейн. Вкрай рідко виділяється в окремий вид і практично ніколи не оцінюється додатково.

Види розміщення в готелі – визначаються місцем або приміщенням, що складається з одного або кількох місць, придатних для проживання в готелі, в тому числі: місце (ліжко-місце) – площа з ліжком, призначена для однієї людини (B); номер-приміщення (кімната, кілька кімнат), що складається з одного або кількох місць (R). Номер є одиничним елементом бронювання; одномісний номер – приміщення для розміщення однієї людини (SGL, SNGL); двомісний номер – приміщення для розміщення двох чоловік на роздільних ліжках (TWIN) або на сімейній ліжка (DBL); тримісний номер – приміщення для розміщення трьох чоловік (TRL, TRPL); чотиримісний номер – приміщення для розміщення чотирьох чоловік (QD); в двомісному номері з двома дорослими за додаткову плату може бути розміщений дитина віком до 12 років (CHI, child, CHD) або ще один дорослий на додатковому ліжку (EXB, extra bed).

Високий сезон – період найбільшої діяльної активності в туризмі, найпопулярніший час року для поїздок (подорожей); період найбільш високих

тарифів на туристичні послуги. Високий сезон може не збігатися з порами року. У низці країн він не може бути менше трьох місяців.

Відвідувач (візитер) – людина, що приїхала в іншу країну, має будь-яку мету, крім придбання заробітку від своєї професійної діяльності. Це визначення стосується як туристів, так і екскурсантів.

Відкритий квиток – відкрита дата від'їзду. Пасажир може забронювати квиток на більш пізній час (день).

Відпочинок – специфічна сфера життя і діяльності людини; в містобудівному аспекті – просторова організація вільного часу, поєднання природного і штучно створеного матеріального середовища, що перебуває в тісній взаємодії з виробництвом і житлом.

Відстань до моря (на гірськолижних курортах – до підйомника) – *насторожитесь, якщо турагент вимірює його не метрами, а хвилинами ходьби або їзди. 10 хвилин пішки? З якою швидкістю, дозвольте дізнатися? Та й чи знаєте ви, що відстань, яку людина легко долає за 10 хвилин в кросівках, в гірськолижних черевиках не пройдеш і за півгодини? Куди більше довіри викликають туристичні каталоги, де відстані позначені в метрах. Правда, майте на увазі, що вимірюється воно ближньої до моря точки (тобто, цілком можливо, один корпус готелю буде коштує в 100 метрах моря, а інший – в 500).*

Віза – спеціальний дозвіл відповідних органів іноземного уряду на в'їзд, виїзд, проживання або проїзд через територію даної держави.

Виїзний туризм – подорожі громадян, які постійно проживають в Україні, в іншу країну.

Вілла – окремих будиночок на 3–6 кімнат, однорівневий або дворівневий, з великою вітальною, кількома спальнями та санвузлами. Басейн може бути як індивідуальним, так і 1 на кілька вілл. У хороших п'ятизіркових готелях для гостей вілл працює окремих ресторан, клієнти можуть користуватися персональним електрокаром, а іноді навіть послугами дворецького.

В'їзний туризм – подорожі в межах країни осіб, які не проживають у ній постійно, з туристичними цілями без заняття оплачуваної діяльності з місцевого джерела.

Властивості ТРС – характеристики (різноманітність, динамічність, комфортність, стійкість, ефективність, ієрархічність, надійність тощо), завдяки яким ТРС (туристсько-рекреаційна система) сприймається як цілісна система.

Внутрішній туризм – туризм всередині країни. Подорожі в межах України громадян, які постійно проживають в Україні. Особливістю внутрішнього туризму є тимчасовий виїзд громадян конкретної країни з постійного місця проживання для відпочинку, задоволення пізнавальних інтересів, занять спортом та інших туристичних цілей. Здійснюється тільки в межах національних кордонів цієї країни. Використовується для визначення туризму резидентів в межах власної країни. У міжнародних розрахунках і статистиці внутрішній туризм може належати до визначення діяльності і витрати на туризм і нерезидентів в даній країні. Внутрішній туризм не є окремою сферою, а пов'язаний з усіма іншими секторами національного життя.

Водний туризм – вид туризму, при якому відпочинок здійснюється на воді з використанням байдарок, човнів, катамаранів, теплоходів і інших плавальних засобів.

Все включено (all inclusive) – система обслуговування в готелях, при якій харчування, напої (найчастіше місцевого виробництва) і окремі види послуг не вимагають додаткової оплати. Різновидом даної системи обслуговування є система *max inclusive*, коли перелік додаткових послуг може бути істотно розширений і включати безкоштовне користування сауною, перукарнею, заняття різними видами спорту і т.д.

Г

Галяви́ни ви́топтування – ділянки рекреаційних територій, в межах яких внаслідок перевищення нормативно припустимих рекреаційних, навантажень (т.з. «туристського перевигулу») рослинний покрив (за винятком деревостою) практично відсутній.

Гарантоване бронювання – вид прямого бронювання, при якому засіб розміщення надає клієнту номер до розрахункової години дня, наступного за днем запланованого заїзду. При цьому застосування штрафних санкцій залежить від форми оплати замовлення. У випадку пізньої ануляції поїздки або не заїзду розмір штрафних санкцій, як правило, становить вартість одного дня перебування (ночівлі).

Гарячий лист – лист з відомостями про втрачені або вкрадені кредитні карти, який розсилається в готелі та інші організації, де використовуються кредитні картки.

Гастрономічний туризм – тури для гурманів і любителів смачної їжі. Багато туристські регіони залучають мандрівників вишуканою кулінарією або винами. У проспектах туристських фірм міститься інформація про характерні для даної місцевості блюда для гурманів.

Геокваліметрія – наука про вимірювання якостей геосистем, пограничний науковий напрям, метою якого є оцінка природних умов і ресурсів.

Гід – провідник-професіонал, який показує туристам пам'ятки міста або місцевості.

Гід-перекладач – екскурсивод, провідник туристської групи, який вільно володіє мовою країни перебування.

Гідропарк – впорядкована територія (організований простір), характеризується перевагою водойм як найважливіших об'єктів організації літнього відпочинку. Розміри Г. від 1000 га і більше, співвідношення площ водойм, насаджень та луків – 2:1:1.

Гірський туризм – походи, передбачають проходження маршрутів пішки по гірській місцевості, подолання перевалів вище 3000–3500 м, проходження скельних ділянок, крутих схилів, льодовиків, сніжників, гірських річок. Для гірського туризму використовується спеціальне спорядження: льодоруби, високогірні черевики, "кішки", скельні і льодові гаки, карабіни, мотузки і т.д.

Гірськолижна станція – рекреаційне підприємство (низова РС), до складу якого входять житловий комплекс, механічні підйомачі, лижні траси, автомобільні стоянки тощо.

Гість – людини, яка проживає та оплачує своє проживання в готелі.

Гостьовий чек – квитанція, що надається власнику ресторану або бару, часто використовується як частина ваучера.

Готельна діяльність – діяльність юридичних осіб та індивідуальних підприємців, які володіють або наділені майновими правами на будь-який колективний засіб розміщення за безпосереднім розпорядженням та управлінням ним, для надання послуг розміщення і обслуговування громадян, а також інша діяльність з надання готельних послуг, в тому числі й реалізація.

Готельний каталог – офіційне інформаційно-довідкове видання туроператора, що включає в себе перелік та види готелів-контрагентів, а також їх формальний опис, в тому числі телефони, системи бронювання, перелік послуг, які надаються готелем тощо.

Готельний ланцюг – одна з ланцюгових, франшизних або інших готельних систем, члени якої користуються особливими привілеями, особливо в національній системі бронювання.

Громадський/приватний пляж – громадським пляжем можуть користуватися всі, туристи і не туристи. У деяких країнах (наприклад, у Греції, Іспанії, Тунісі) усі пляжі громадські. Вони забираються з такою ж частотою, що й приватні, на них теж є бари і ресторани, але за лежачки, пляжні рушники і парасольки доводиться платити, зазвичай по 1 долару США (або 1 євро) за предмет. Правда, іноді власники готелів платять за своїх туристів, тоді вартість пляжних послуг включається в ціну проживання. Приватний пляж – це викуплена власником готелю смуга узбережжя, устаткована ним на свій розсуд для своїх туристів. Тут за лежачки і парасольки платити не доведеться.

Гроші кишенькові – сума грошей, призначена для оплати дрібних витрат туристів і визначена відповідно з існуючими в країні правилами.

Група туристів – група осіб, подорожуючих разом, прибувають і відбувають в один і той же час, на однакових умовах (стандартний пакет послуг) і які є для турагента і готелю окремою одиницею. Групі туристів готельні послуги (розміщення та харчування) надаються на пільгових умовах, тобто за спеціальними цінами, рахунок на всю суму виписується один на групу. За міжнародними нормами група – 15 чоловік, проте групою можуть вважатися і 7–10 чоловік

Група туристська додаткова – туристська група понад протокол або угоду, що визначають кількість прийнятих груп протягом туристського року.

Група туристська спеціалізована – туристська група, що має певну виробничу, суспільну або навчальну програму.

Груповий інклюзивний тур – тур, що включає авіа- і наземне обслуговування не менше 15 людей.

Груповий туризм – вид туризму, при якому туристську подорож здійснюють групи людей (в тому числі і сім'ї) за індивідуальним планом або за планом туристичної фірми, що включає визначення районів відвідування, тривалість

зупинок, умов ночівлі тощо. Під час подорожі групи виникає тимчасовий колектив, який забезпечує високу ступінь виховного впливу в ході зустрічей, контактів і бесід, передбачених програмами перебування груп на маршрутах або туристських центрах. Можливість отримання групового тарифу робить цей вид туризму дуже привабливим.

Гуртожиток – недорогий готель з обмеженим сервісом. Надає платне розміщення для молоді, мандрівної пішки, на велосипедах і т. п.

Д

Дайвінг – вид туризму та відпочинку, підводне плавання з аквалангом (Червоне та Карибське моря, Середземне море в районі о Мальти, Мальдівські, Коморські острови в Індійському океані, Великий Бар'єрний Риф біля узбережжя Австралії в Тихому океані).

Далекий туризм – поїздки, що вимагають значних витрат часу на проїзд до місця призначення (понад чотирьох годин літаком, чотирьох днів автомобілем і чотирьох-п'яти днів теплоходом або поїздом і т.д.).

Дата зняття броні* – дата, коли незатребувана заброньована кімната надходить в основний продаж.

Декларація митна – документ, що видається митними службами, який містить відомості про багаж, наявність валюти у туриста і заповнюється туристом при перетині кордону.

Денна норма – обмежена ціна для розміщення не більше ніж на ніч або на день.

День від'їзду – дата виїзду туриста із засобу розміщення.

День заїзду – дата прибуття туриста в засіб розміщення.

Державні природні парки – складова частина державного природно-заповідного фонду; території, призначені для науково-пізнавального, спортивно-оздоровчого туризму та відпочинку; розташовуються на відстані від великих міст і мають власний режим природокористування.

Детопонімізація – трансформація власне географічної назви у загальновживаний термін (наприклад, плато Карст на Балканському півострові - карстові процеси).

Джампінг – стрибки сторч головою у прірву з прив'язаним до ніг еластичним тросом. Набув поширення в гірських місцинах США, Мексики, Аргентини.

Динамічність ТРС – властивість, що відображає мінливість ТРС у часі.

Дитячий туризм – організована подорож групи дітей шкільного віку (від 7 до 17 років) у супроводі керівника. У сучасних умовах існує в нових формах: освітнього дитячого туризму з метою вивчення іноземної мови; оздоровчого дитячого туризму у спортивних та літніх таборах, розташованих як на території нашої країни, так і за кордоном; екскурсійно-пізнавального дитячого туризму і т.д. Існують турфірми, які спеціалізуються на дитячому туризмі.

Договір доручення – вид договірних відносин у підприємницькій діяльності між виробником послуги (туроператором) і її продавцем (турагентом).

Договір комісії – вид договірних відносин, згідно з яким одна сторона (комісіонер) зобов'язується за дорученням іншої сторони (комітента) за винагороду вчинити одну або кілька правочинів від свого імені, але за рахунок комітента.

Договір про туристичне обслуговування – угода між споживачем туристичної послуги (туристом) і туроператором або турагентом, які реалізують пакет послуг. Договір укладається у письмовій формі і містить істотні умови договору, в тому числі достовірну інформацію про реалізовані пакетні послуги, роздрібною ціни та порядок оплати, а також визначає взаємні права та обов'язки сторін при організації та проведенні поїздки (подорожі).

Договір франшизи – договір про передачу прав і привілеїв виробника туристичних послуг на їх реалізацію (збут); передбачає використання торгової марки франшизодавця як гарантії якості послуг.

Додаткові послуги – перелік і обсяг послуг, що перевищують обсяг і перелік придбаних основних послуг, оплачуваних туристами додатково в місці споживання даних послуг.

Документальні пам'ятки – акти органів державної влади, управління, інші писемні та графічні документи, кіно- та фотодокументи, звукозаписи, давні рукописи та архіви, записи фольклору і музики, рідкісні друковані видання.

Документи проїзні групові – транспортні папери, оформлені на групу туристів і підтверджуючі право групи на проїзд у даному транспорті (квитки, турпутівки з відривним талоном та ін.).

Дорожній чек – банківський платіжний засіб, який може бути обмінаний на готівку в тій валюті, в якій він виписаний, або на еквівалентну суму в іноземній валюті за чинним курсом. Банки, що видають дорожні чеки, гарантують повне повернення грошей у випадку втрати цих чеків в результаті крадіжки, знешкодження тощо.

Дьюті-фрі (duty free) – система безмитної торгівлі в аеропортах, на бортах літаків, поромів і інших транспортних засобів, або в окремих місцях відвідування іноземців (як правило, сигарети, вино, парфумерія і сувеніри).

Е

Екзотичність території – ступінь контрастності місця відпочинку і місця постійного проживання.

Екологічна місткість регіону – кількісно виражена здатність природного або природно-господарського комплексу підтримувати необхідну соціально-екологічну рівновагу на певній території.

Екологічний туризм (екотуризм) – відвідування місць з відносно незайманою природою і добре збереженим культурно-історичною спадщиною.

Екологічні стежки – екскурсійні маршрути, які прокладаються в межах найбільш відвідуваних територій з метою духовного і фізичного розвитку особистості. Початково такі маршрути маркірувались поблизу заповідних територій та пам'яток природи.

Економічна оцінка рекреаційних ресурсів лісу – вартісне відбиття природного рекреаційного потенціалу лісу.

Екскурсант – тимчасовий відвідувач, що перебуває в країні відвідування менше 24 годин; поняття Е. включає круїзних мандрівників, але виключає транзитних пасажирів.

Екскурсійний пункт – поселення з невеликим культурно-історичним потенціалом спеціалізованої тематики і мінімальним набором необхідних інфраструктурних об'єктів, що забезпечують надання спеціалізованих екскурсійних послуг.

Ефективність ТРС – властивість, що ставить у відповідність витратам ресурсу досягнутий при цьому результат; відбиває ступінь досягнення мети при фіксованих витратах ресурсу.

Є

Євролайн – міжнародна асоціація перевізників, що об'єднує 35 великих європейських автобусних компаній. Система Євролайн з'єднує між собою 21 велике місто Європи. При використанні спеціального проїзного квитка Євролайн-пас можна отримувати значні знижки протягом від 30 до 60 днів на пасажирські автобусні рейси по Європі без вікових обмежень.

Європейський план – готельний тариф, що включає в себе тільки вартість розміщення (без вартості харчування).

Ємність ТРС – здатність забезпечувати заняття певній кількості рекреантів без порушення психофізичної комфортності і стійкості природних та культурних комплексів.

З

Залізничний круїз – залізнична туристична поїздка протягом декількох днів круговим маршрутом з використанням поїзда не тільки для пересування, але й для надання туристам розміщення, харчування і т.д. з зупинками по маршруту для проведення екскурсій.

Замкнений круговий маршрут – маршрут з транспортуванням туристів до місця призначення та назад одним видом транспорту.

Замовлення – одноразовий акт бронювання певних послуг на певні терміни для певних туристів.

Заява про місію готелю – декларативний документ про головну мету діяльності даного засобу розміщення.

Зворотне квотування – передача засобом розміщення туроператору права на реалізацію протягом певного періоду (періоду квотування) квоти для розміщення туристів – клієнтів туроператора.

Зелена карта – поліс обов'язкового страхування громадянської відповідальності перед третіми особами (прийнятий в усіх країнах світу); обов'язковий документ для перетину кордону на автомобілі.

Зелена територія – дуже розмитий термін, який може мати на увазі як "три горді пальми", так і дійсно пристойний парк. У готелях-новобудовах зелена територія – велика рідкість, зазвичай вона зустрічається в старих, добре обжитих готелях, де бунгало встигають укутатися плющем, а пальми обрости листям. Якщо дерева встигли перетворитися на лісок, в каталогах зазвичай пишуть "птопає в зелені". Але в цьому випадку в номерах на нижніх поверхах нічого чекати виду на море.

Зелений коридор – місце перетину кордону для провезення речей, що не підлягають обов'язковому митному декларуванню.

Знижка – зниження первісної продажної ціни від опублікованій, довідкової. Знижки бувають сезонні, групові, вихідного дня, для постійних клієнтів, дітей і т.д.

Зустріч і проводи – набір послуг (допомога перекладача, піднос багажу, автотранспорт), що надаються туристам при їх доставці з ж / д вокзалу, з аеро- або морського порту в готель і назад.

I

Ієрархічність ТРС – властивість, що відображає існуючу супідрядність ТРС, нові якості в рекреаційних системах різних рангів.

Імідж – сприятливе чи несприятливе сприйняття споживачем певної фірми, а також її товарів на ринку. Розглядається як мета роботи з маркетингу.

Інвалідний туризм – вид рекреаційного туризму, розрахованого на людей з обмеженими фізичними можливостями.

Індивідуальний тур – тур з певним набором турпослуг, замовлений клієнтом (або невеликою групою) за своїм розсудом, включаючи розміщення, харчування, трансфер, екскурсійну та розважальну програму.

Індивідуальний туризм – подорож однієї людини за власною програмою. Фірми виконують замовлення туристів-індивідуалів (визначення районів відвідування, тривалості зупинок, умов ночівлі тощо). Індивідуальний туризм може розвиватися каналами родинних і сімейних зв'язків, творчих обмінів і відвідувань на запрошення. Індивідуальний туризм практикується також за програмами соціального і молодіжного туризму. Обслуговування при індивідуальному туризмі здійснюється спеціальними, звичайними або спеціалізованими турфірмами.

Індивідуальні туристи – туристи, які подорожують за індивідуально організованою програмою перебування, і, як правило, не користуються груповими знижками і пільгами.

Інклюзивний тур (Інклюзив-тур) – найбільш поширений вид індивідуальної чи групової подорожі в організованому туризмі. І.т. – чітко спланована за маршрутом, часом початку та закінчення поїздки, що включає обов'язковий набір послуг із зазначенням їх вартості та якості.

Інтенсив-туризм – різновид ділового туризму, тобто туристичні поїздки (зазвичай групові), що надаються адміністрацією підприємств і установ своїм

співробітникам на виключно пільгових умовах або безкоштовно як премії за високі виробничі показники.

Интер-Райл – система проїзних квитків на залізничному транспорті, що дозволяє протягом певного терміну дії їздити в зоні квитка без обмежень.

Інформаційний чек – алфавітний листок, де зареєстровані гості записані відповідно номерам кімнат.

Інформація, що надається туристу продавцем – достовірні відомості про організатора подорожі (поїздки) і продавця, наявності відповідних ліцензій та сертифікатів відповідності, туристських формальностей, необхідних для здійснення поїздки (подорожі) і терміни їх оформлення, про приймаючу сторону; відомості про повний і конкретний зміст пропонованого пакету послуг.

Інфраструктура – дороги, стоянки для автомобілів, дренаж стічних вод, каналізація, водопровід, електрика – все необхідне для повноцінного проживання на даній території. Експлуатується туристами і місцевими жителями. За своїм розвитком повинна обганяти розвиток суперструктури.

К

Кааба – мусульманська святиня, мечеть у місті Мекка (Саудівська Аравія), в стіну якої вмуровано "чорний камінь", що нібито впав з неба; з давніх часів К. – місце паломництва мусульман.

Каботажна ціна – знижена ціна для жителів певної країни, які подорожують всередині цієї країни.

Кайонінг – спуск по гірських річках і водоспадах в гідрокостюмах без застосування плавзасобів.

Кантрі-туризм – етнографічний туризм, один з видів пізнавального туризму, що набув поширення в сільській місцевості; передбачає знайомство з фольклором, побутом корінного населення, народними традиціями, архітектурою та іншими ментальними цінностями та стимулює розвиток.

Каньйонінг – спортивне проходження водоспадів і каньйонів з використанням спелеологічного спорядження та техніки. К. останніми роками набув поширення у Франції, Іспанії.

Караван – обладнаний під житло самохідний транспортний засіб або фургон, що причіплюється до автомобіля.

Караванінг – поширений вид автомобільного туризму на каравані або автомобілі типу "будинок на колесах" зі спеціально обладнаним для житла кузовом або причепом.

Караванний туризм – вид автотуризму, при якому в якості засобу розміщення використовується самохідний або причеплюваний до автомобіля фургон (караван).

Картка прибуття – спеціальний бланк, що заповнюється пасажиром, який прибуває в іншу країну літаком або теплоходом, і здається прикордонній службі.

Каталог туроператора – інформаційно-рекламний проспект туроператора, який містить детальну характеристику його інклюзивних турів.

Категорія готелю – класифікація готелів за категоріями, заснована на комплексі вимог до будівель, матеріально-технічному обладнанню, номенклатурі і якості надаваних послуг, рівнем обслуговування. Категорії позначаються символом * (зірка).

Квота – кількість номерів, що виділяються засобом розміщення туроператору (турагенту) на підставі договору та в певний період.

Кейтеринг – надання харчування і напоїв поза приміщенням кафе чи ресторану засоби розміщення.

Кемпер – турист, що подорожує на автотранспорті та користується кемпінгом.

Кемпінг – табір для автотуристів, обладнаний наметами або іншими легкими спорудами літнього типу (наприклад, бунгало), автомобільною стоянкою, системою водопостачання та каналізації, а пристосуваннями для приготування їжі.

Кімнатний лист* – лист з прізвищами, що використовується в готелі для предреєстрації груп, а також для організації вечорів відпочинку.

Кімнатний сервіс* – наявність в готелі послуг з доставки в номер їжі, напоїв, кореспонденції.

Кінець маршруту – місце і час надання туристу останньої туристичної послуги на маршруті, зазначеної в договорі туристського обслуговування.

Кінний туризм – форма активного відпочинку, вид спортивного туризму.

Клас – розряд пасажирських залізничних вагонів, кают на теплоходах, місць на літаках, який встановлюється залежно від ступеня зручностей, що надаються пасажиром (туристам).

Кліматичний сезон – відрізок часу, що виділяється на основі кількісних та якісних характеристик складових певних природних компонентів (клімату, гідрографічної мережі та ін.).

Кліринг – система розрахунків за послуги, що базується на обліку взаємних вимог сторін, які беруть участь у розрахунках.

Клуб туристів – установа, завданнями якої є пропаганда туризму та екскурсій серед населення, організація масового самодіяльного туризму в приміській зоні, підготовка туристів до категорійних туристських походів (створюються в містах, районах, невеликих підприємствах).

Клуб-готель (HV-1, HV-2) – досить часто в туристичних каталогах можна зустріти позначення HV-1 або HV-2. При цьому навіть турагенти не завжди можуть чітко пояснити різницю між звичайним готелем 5* і клубом HV-1 (або готелем 4* і HV-2). Між тим це принципово різна організація відпочинку. Готель розрахований на те, що турист досить багато часу проводитиме в основній будівлі – в номері, ресторані, холі і т.д., і для нього вкрай важливий комфорт і спокій. Номер напевно буде просторим, з великим вікном, обов'язково з ванною (а не душовою кабіною), телевізором з великою діагоналлю і гарними меблями. У готелі великі гарні холи, маса можливостей проводити час усередині будівлі – ресторани, бари, тренажерний зал, масажна кімната, перукарня, ігрова для дітей і т.д. і т.п. Територія може

бути і великий, а може – й ні, а інфраструктура готельного відпочинку та розважальна програма може бути досить скромною. Іншими словами, туриста залишають у спокої: чим він займатиметься на відпочинку, його особиста справа. Інша річ HV – Holiday Village, туристичне село. Ніяких великих будівель – вам доведеться жити в бунгало (звичайно на кілька номерів). У кімнаті буде все необхідне, однак це лише місце, куди ви приходите поспати, перепочити і прийняти душ. Так що ліжко буде зовсім не королівських габаритів, килимове покриття на підлозі замінять приліжкові килимком, а в куточку притулювся телевізор розміром з пейджер. Балкон або тераса – надмірність. Прокинулися? Бігом на вулицю: сонце повітря і вода – наші найкращі друзі! Території HV величезні. Там є безліч куточків, де можна пограти в гігантські шахи або великий теніс, покататися на конях, постріляти з лука чи погойдатися на гойдалках – клуби просто змагаються за кількістю пропонованих розваг. Бунгало, в яких живуть туристи, все-таки стоять на віддалі шуму. Веселоці веселоцями, а й відіспатися непогано.

Кодекс відносин між готелями та туроператорами – міжнародний нормативний документ, що являє собою готельну конвенцію про основоположні принципи взаємовідносин між туроператорами і готелями.

Коефіцієнт використання готельного фонду – число наданих діб, поділене на показник одноразової місткості і кількості днів у році.

Комбінований квиток – квиток на поїзду з використанням двох і більше транспортних засобів (наприклад, літак-теплохід, поїзд-автобус і т.д.)

Комерційна норма* – знижена ставка для постійного клієнта, в якому зацікавлений готель, для зайнятості номерів готелю.

Комерційний готель – готель, забезпечений всім необхідним для гостей-бізнесменів.

Комісійні – сума грошей, що визначається у відсотках вище продажної ціни, яку пропонують власники туроператорських і транспортних компаній (та інші) турагентам за продаж туристичних послуг, послуг авіакомпаній і т. п.

Комплексне обслуговування – стандартний набір туристичних послуг, що зазвичай включає в себе зустріч і проводи, розміщення в готелі, харчування та екскурсійне обслуговування.

Комфортність ТРС – здатність територіальної рекреаційної системи задовольняти вимоги відпочиваючих.

Континентальний план – метод розрахунку вартості кімнати в готелі, коли ціна включає в себе континентальний сніданок – солодку булочку та кави, а також вартість самої кімнати.

Континентальний сніданок – легкий сніданок, що складається з кави або чаю, соку, булочки, масла і джему.

Кон'юнктура туристичного ринку – рівень цін на туристичні послуги та товари, що склався на ринку на певний момент часу.

Корпоративні тарифи – ціни на готельні послуги, що пропонуються колективним замовникам, які не здійснюють туроператорську і турагентську діяльність; виражаються чисельно у вигляді процентних знижок від опублікованих тарифів.

Круїз – морська або річкова туристська подорож, як правило, по замкненому колу на одному теплоході за встановленим маршрутом із зупинками в місцях, що викликають певний інтерес у туристів або у відправних пунктах екскурсій.

Культурний туризм – вид міжнародного туристського подорожі, пов'язаний зі знайомством туристів з національними культурами, звичаями, традиціями в країні перебування.

Культурні комплекси – поєднання об'єктів матеріальної та духовної культури (штучні споруди, що несуть у собі певний стиль, смаки людей, самі люди з їх звичаями, костюмами, мовою).

Культурно-інформаційна місцевість – елемент територіальної структури культурно-інформаційної системи, поєднання одного або декількох культурно-історичних об'єктів з природно-антропогенним комплексом.

Культурно-інформаційна система – територіально цілісна, антропоцентрична, взаємопов'язана сукупність культурно-історичних та природно-антропогенних комплексів, функціонування яких спрямоване на задоволення культурологічних і рекреаційних потреб людини.

Культурно-інформаційний ландшафт – сукупність культурно-інформаційних, компактно розташованих місцевостей, що мають достатній культурно-історичний потенціал для задоволення культурологічних та рекреаційних потреб людини.

Культурно-інформаційний район – об'єднання культурно-інформаційних ландшафтів, що характеризується спільним використанням інфраструктурних об'єктів.

Культурно-історичний потенціал системи – категорія, що визначається пізнавальною цінністю окремих об'єктів культурно-інформаційної системи.

Курорт – готель, в який прибувають гості на час відпустки, з рекреаційними цілями, для розваг.

Курортна зона – територія зі сприятливими для відпочинку та лікування кліматичними умовами та високою естетичною привабливістю пейзажу (морські, озерні, річкові узбережжя, бальнеологічні комплекси на базі термальних і мінеральних джерел).

Курортний збір – місцевий податок, платниками якого є фізичні особи, які прибувають у курортні місцевості

Курортний збір – податок, що встановлюється місцевою владою курортів і збирається з усіх відвідувачів, які прибувають на ці курорти та користуються будь-якими засобами розміщення.

Курортологія – галузь медичних знань, що вивчає мінеральні води, лікувальні грязі, клімат (у межах лікувальних місцевостей) та їх використання з профілактичною та лікувальною метою

Л

Лапідарний склад (стиль) – найбільш стислий склад (стиль); початково найбільш стислий і виразний склад, характерний для написів на давньогрецьких, давньоримських пам'ятниках.

Лижний туризм – різновид спортивного туризму, що передбачає проходження маршруту на лижах по рівнинах і передгір'ях. Лижний туризм вимагає спеціальної підготовки учасників і підвищеної уваги організаторів.

Листок очікування – складений у порядку надходження запитів список осіб, які очікують звільнення місць у разі відмови пасажирів або клієнтів від бронювання. Замовлення задовольняються відповідно до черги за списком при вивільненні броні.

Лікувально-оздоровчий туризм – вид туризму, який чинять з оздоровчими або лікувальними цілями. Курорти надають туристам комплекси лікувально-оздоровчих процедур, послуги масажних кабінетів і т.п.

Лінії розташування готелів – територіальний розподіл готелів за показником їх віддалення від берегової лінії. Розташування готелю на першій лінії означає, що між пляжем і готелем немає інших будов. Але може бути дорога. *Іноді символічна, проселочная, а іноді (скажімо, на Коста-Брава в Іспанії) – справжнісінька, залізна, з проходять поїздами. Часом абсолютно всі готелі курорту відокремлені від води променадом (таку картину ви зустрінете, наприклад, в Шарм-ель-Шейху, в бухті Наама Бей). А трапляється, що між готелем і морем розташований громадський басейн. Готелі другої лінії від моря (або третьої) за визначенням завжди дешевше, ніж на першій, хоча іноді навіть вище якістю і, як правило, новіше. До речі, багато готелів, які стоять на першій лінії, мають свої "філії" на другій. У цьому випадку клієнти останнього можуть користуватися всією інфраструктурою "головного" готелю.*

Лісопарк – впорядкована територія лісу, призначена для короткочасного відпочинку і перетворена шляхом поступової її реконструкції на певну ландшафтно-планувальну систему. Об'єднує рекреаційні, ландшафтно-архітектурні, санітарно-гігієнічні, пізнавальні та лісогосподарства.

Лісорекреаційна область – найбільша територіальна одиниця лісорекреаційного районування, яка характеризується відносною спільністю природних та економічних умов розвитку рекреаційної діяльності.

Лісорекреаційне районування – окремий вид рекреаційного районування, що ґрунтується на обліку характеру та ступеня рекреаційної освоєння приміських та інших лісових масивів рекреаційного призначення.

Лісорекреаційний округ – територія з близькими за історією розвитку природними ландшафтами і лісовими формаціями з однаковими або спорідненими ґрунтово-кліматичними умовами і напрямками рекреаційної діяльності.

Ліцензія на здійснення діяльності, пов'язаної з наданням туристичних услуг – спеціальний дозвіл, що підтверджує право його власника на здійснення відповідного виду або комплексу видів діяльності.

Лотель – рекреаційне підприємство, призначене для занять кінним туризмом та спортом. Організовується на турбазах (турбазах-готелях), де створюються пункти прокату коней.

Лукопарк – впорядкована територія луки, що характеризується перевагою відкритих лукових просторів, що становлять більше половини її території, інша частина відводиться під насадження та водойми.

Льотний купон – частина авіаквитка, на якій вказується інформація про бронювання місця для пасажирів.

М

Маніфест – список членів команди та пасажирів морського пасажирського судна із зазначенням паспортних даних.

Маркетинг у туризмі – діяльність, спрямована на задоволення потреб різних категорій населення в тому чи іншому виді рекреаційно-туристських послуг, вивчення ринку останніх; фізичне переміщення товару та послуг від виробника (туроператор, турфірма тощо) до споживача (рекреант).

Маркірування – найпростіший та необхідний вид благоустрою туристських маршрутів, зон відпочинку, природних об'єктів, що перебувають під охороною.

Маршрут – заздалегідь намічений або встановлений шлях прямування мандрівників (туристів) або транспортних засобів.

Межа стійкості лісу до рекреаційних навантажень – ступінь порушення лісових біогеоценозів, до якого вони можуть зберігати здатність до самовідновлення; визначається гранично-припустимим рекреаційним навантаженням.

Мертвий сезон – пора року в цій країні, коли туристичне життя завмирає або знаходиться на нижчому рівні. Відрізняється низьким рівнем цін. Може бути вкрай несприятливим для здійснення подорожей.

Мимовільні туристи – категорія, що об'єднує туристів, які не мають фінансової або культурної можливості виїхати за кордон (робітники та службовці середньої та низької кваліфікації, студенти, пенсіонери тощо).

Митна декларація – письмова або усна заява з боку туристів митним органам при перетинанні кордонів, що містить дані про речі та предмети, які провозять туристи.

Митниця – державна установа, яка здійснює контроль і пропуск товарів та особистих речей, що провозяться через кордон, і стягування мита.

Митні пільги – часткове або повне звільнення від сплати мита на ввезення в країну предметів чи товарів, зазвичай оподатковуваних митом; часткове або повне зняття обмежень на вивезення з країни певних предметів чи товарів.

Мито – податок, яким обкладаються деякі товари, що пропускалися через кордон якої-небудь країни.

Міграційна рекреація – використання вільного часу для власного задоволення поза межами населеного пункту, що є місцем постійного мешкання.

Міжнародний молодіжний табір (ММТ) – рекреаційне підприємство (низова ТРС), призначене для відпочинку та розвитку дружніх зв'язків між молоддю різних країн. Аналогічне призначення мають міжнародні молодіжні центри (ММЦ).

Міжнародний студентський квиток – документ певної форми, що підтверджує факт навчання в університеті або іншому вищому навчальному закладі, для одержання ряду пільг студентами при здійсненні туристичних поїздок.

Міжнародний туризм – подорожі за межами своєї рідної країни.

Міжнародний туристичний ваучер – документ, який об'єднує ваучер і офіційний документ як його невід'ємну частину; призначений для бронювання місць в готелях, оренди автомобілів та інших видів обслуговування, що вимагають попередньої оплати.

Міжпоселенський центр відпочинку – один з перспективних компонентів рекреаційних територій, що виникає в системі групового розселення; поліфункціональне утворення, що характеризується універсальністю в наданні рекреаційних послуг.

Міні-бар – маленький холодильник в номері з алкогольними та безалкогольними напоями; зазвичай сплачується окремо.

Міні-готель – готель, номерний фонд якої не перевищує 30 номерів. Може розташовуватися в житловому будинку. Міні-готелі не проходять класифікацію і не мають «зірок», хоча існує умовний поділ в цьому готельному сегменті.

Міні-курорт – серійний готель на березі моря, що надає клієнту повний набір сервісних послуг за порівняно невелику плату. Вперше готелі такого типу було відкрито в 1964 р. С. Керзнером.

Мінімальний час стикування – спеціально встановлений для кожного аеропорту час, що необхідний для пересадки з одного рейсу на інший при їх стикуванні.

Міста-курорти – урбанізовані території, функції яких спрямовані на задоволення потреб у лікуванні (з переважанням помірною режиму) або в розвагах; характеризуються значною кількістю технічних систем, розвинутою сферою обслуговування.

Місце призначення – місце, куди за контрактом туроператором (турагентом) повинен доставити туриста (пасажира) перевізник.

Модифікований американський план – готельний тариф, що включає в себе вартість розміщення й дворазового харчування (сніданок та обід або сніданок і вечеря).

Мокемп – установа туризму комбінованого типу (рекреаційне підприємство), до складу якої входить мотель (автотуристський готель), який функціонує протягом року, і кемпінг (функціонує влітку).

Молодіжний туризм – конкретний вид туристської діяльності юнацтва та підлітків, що реалізовується як в рамках національних кордонів, так і на регіональному та світовому рівнях.

Мотель – готель для автотуристів, розташований на автостраді, як правило, устаткований гаражем, станцією технічного обслуговування, автозаправної станцією та іншими службами, що потрібні автотуристам.

Музейний туризм – різновид туризму, специфіка якого полягає у використанні туристського потенціалу музеїв і прилеглих до них територій. Співпраця музеїв

та туризму заснована на формуванні системи історико-культурних та природних територій.

Н

Навчально-пізнавальні угіддя – природні комплекси, що забезпечують можливість наочного показу різноманітних природних об'єктів (ботанічних, зоологічних, геологічних, історичних, гідрологічних та ін.

Надзвичайний ключ* – один ключ, який відкриває всі кімнати готелю, включаючи ті, які закриті зсередини.

Надійність ТРС – властивість ТРС, що вказує на безвідмовність її функціонування.

Наземне обслуговування – сукупність послуг, що надаються туристу (за винятком послуг перевізника) з моменту його прибуття до пункту (країни) призначення.

Напівпансіон – обслуговування туриста протягом доби, надання йому неповного набору послуг (ночівля, сніданок, бронювання місць на транспорт); вид комплексного обслуговування, що складається із зустрічі та проводів, розміщення, дворазового харчування.

Направляюча сторона – юридична особа або індивідуальний підприємець, що організує поїздки (подорож) в країну (місце) тимчасового перебування і відправляє туди своїх клієнтів (туристів) за договором з контрагенту.

Народні промисли – специфічний тип культурно-історичних рекреаційних ресурсів, поширений в Україні (особливо в західній частині); фактор розвитку туризму.

Національний природний парк – територія, на якій представлені одна чи кілька екосистем, мало або зовсім не змінених людиною, що становлять науковий, освітній, рекреаційний та естетичний інтерес.

Незаїзд – фактичне неприбуття туриста на засіб розміщення у запланований день заїзду або ануляція замовлення, зроблена менш ніж за 24 години до дати заїзду, вказаної в замовленні.

Негарантоване бронювання – вид прямого бронювання, при якому засіб розміщення надає клієнту номер в день заїзду до 18.00, після чого броня анулюється без застосування штрафних санкцій.

Негнучка ціна – ціна на кімнати в готелі без знижок (наприклад, з міркувань престижу), коли не береться до уваги той фактор, що всі кімнати пустують.

Неорганізований туризм – самодіяльні поїздки туристів, як правило, організовані самими туристами без допомоги туристського збутового апарату; оплата послуг зазвичай проводиться у міру користування ними.

Неробочий час – час, що складається з витрат, пов'язаних з роботою на виробництві (пересування до місця роботи та назад, витрати часу на підприємствах, що не входять до складу робочого часу, що оплачується, тощо), на домашню працю та самообслуговування.

Низький сезон – найменш популярний час для поїздок (подорожей), як правило, період дії максимальних знижок.

Номерний фонд – загальна кількість номерів у готельному підприємстві.

Норма багажу – максимальна вага або габарит багажу, прийнятого авіакомпанією до безкоштовного перевезення. Норми диференційовані за класами пасажирських місць.

Норма багажу – максимальна вага або об'єм багажу, що приймається авіакомпанією до безкоштовного перевезення.

Ностальгічний (етнічний) туризм – вид туризму, який здійснюється людьми на місця свого історичного проживання. Учасники ностальгічного туризму – здебільшого літні люди, які раніше проживали в цій місцевості.

О

Об'єкти рекреації – матеріальні тіла, системи, процеси, явища, що створюють умови рекреаційної діяльності, формують її матеріальну основу.

Обмінний ваучер – юридичний документ, в якому відображені всі моменти відносин між туристом і будь-якою туристичною організацією.

ОВІР – відділ віз і реєстрації. Здійснює видачу загальногромадянських (районні, обласні та республіканські ОВІР) і дипломатичних (при МЗС) закордонних паспортів.

Одноразова місткість – загальна кількість місць (ліжко-місць, постійних ліжок) в готельному підприємстві або спеціалізованому засобі розміщення.

Оздоровчо-туристський табір – рекреаційне підприємство (низова ТРС), яке займається організацією відпочинку, походів та екскурсій.

Ознайомча поїздка (рекламний або інформаційний тур) – безкоштовний або пільговий тур, організований для турагентств і (або) співробітників авіакомпанії з метою їх ознайомлення з певними туристськими маршрутами та центрами.

Оплата за фактом надання послуг – порядок оплати, при якому туроператор протягом певного терміну після підтвердження засобом розміщення факту надання послуг у повному обсязі оплачує дані послуг. При цьому факт надання послуг підтверджується пред'явленням засобом розміщення туроператору рахунки, туристського ваучера та інших документів, визначених договором.

Оптовий продавець турів – компанія, яка складає, збуває та керує турами. Продаж турів здійснюється через посередників: роздрібних турагентів, асоціації, клуби або турорганізатора, але ніколи безпосередньо клієнтові, як це робить іноді туроператор.

Опубліковані тарифи – офіційно опубліковані для клієнтів довідкові ціни, ціни роздрібного продажу готельних послуг, ціни "у стійки"; як правило, це максимально високі ціни.

Організатор туру – приватна особа (іноді турагент) або організація, які збирають групу туристів для участі в турі (часто цільового призначення), що пропонує будь-яка туристська фірма.

Організаційне забезпечення рекреаційної системи – комплекс заходів, спрямованих на взаємопов'язане управління функціонуванням підсистеми

забезпечення відповідно до цільової функції рекреаційної системи шляхом регулювання юридичних, економічних та інших факторів.

Організований туризм – подорож одного туриста чи групи туристів за точним маршрутом і регламентом, встановленим туристичною фірмою. При цьому туристи і туристська фірма пов'язані між собою взаємними вимогами і зобов'язаннями. Путівки на подібні тури реалізуються зазвичай на умовах попередньої оплати.

Освітній туризм – туристська поїздка, в якій турист поєднує відпочинок з навчанням.

Основні готельні послуги – перелік і обсяг послуг, стандартно надаються туристу засобом розміщення і оплачуються при укладенні договору.

Отелерія – сукупність підприємств, які мають в своєму розпорядженні сучасне обладнання і відповідні організаційні можливості для прийому, розміщення, проживання та харчування туристів (повний пансіон або напівпансіон, кімната та сніданок, ресторан).

Оферта – формальне пропозицію на укладення угоди із зазначенням умов.

П

Пакет – заздалегідь підготовлений тур, що включає транспортування, проживання, харчування, трансфер, відвідування визначних пам'яток, оренду автомобіля і т. д. Може варіюватися, але зазвичай включає три компоненти; має фіксовану ціну.

Паломницький туризм – різновид релігійного туризму, скоєного віруючими людьми різних конфесій по святих місцях.

Пам'ятка містобудування – унікальний містобудівний комплекс, у межах якого сконцентровано визначні пам'ятки історії та культури світового (за списками ЮНЕСКО), загальнодержавного та місцевого значення.

Пам'ятки історії – складова частина соціально-історичних рекреаційних ресурсів (пам'ятні місця, будинки, споруди та предмети, пов'язані а найважливішими історичними подіями в житті народу, розвитком суспільства і держави).

Пам'ятки мистецтва – складова частина соціально-історичних рекреаційних ресурсів (витвори монументального, образотворчого, декоративно-ужиткового та інших видів мистецтва, які використовуються у сфері пізнавального туризму).

Парадори – готелі, що належать державі та побудовані в національному стилі на околицях міст або в сільській місцевості (Іспанія).

Параотелерія – місця прийому туристів, що виникли після Другої світової війни внаслідок економічних (фінансування будівництва нових готелів, реконструкція старих та ін.), психологічних (свобода в проведенні дозвілля, виборі одягу, харчування тощо) та інших чинників.

Парарекреаційні ресурси (ПР) – об'єкти, явища природного, природно-антропогенного, суспільно-історичного, біосоціального, подійного походження,

які ні юридично, ні фактично не залучені до туристської індустрії, але характеризуються певним пізнавально-туристським потенціалом.

Парасейлінг (parasailing) – катання з парашутом, який прив'язаний тросом до моторного човна.

Паркінг – місце для стоянки автотранспорту.

Пасажир авіаційного транспорту – особа, за винятком членів екіпажу, яка перевозиться на повітряному судні відповідно до договору повітряного перевезення.

Пасажир автомобільного транспорту – особа, яка користується транспортним засобом і знаходиться в ньому, але не причетна до керування ним (п. 1.9 «Правил дорожнього руху», затверджених Постановою Кабінету Міністрів України від 31.12.1993 № 1094).

Пасажир залізничного транспорту – фізична особа, яка користується залізничним транспортом на підставі особистого проїзного документа або є членом організованої групи осіб, яка проїздить на підставі придбаного групового проїзного документа. Пасажирами також вважаються особи, що здійснюють поїздку за посвідченням, якщо це передбачено законодавством України (п. 1.8 «Правил перевезень пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти залізничним транспортом України», затверджених наказом Міністерства транспорту України від 28.07.98 № 297).

Пасажир морського транспорту – будь-яка особа, яка перевозиться на судні за договором перевезення або за згодою перевізника для супроводження автомашини або живих тварин, які є предметом договору перевезення вантажів (ст. 1 Афіїнської конвенції про перевезення морем пасажирів та їх багажу 1974 р.).

Пасажир транзитний – пасажир, що здійснює пересадки на станціях і має документи на виїзд із пунктів пересадки, оформлені в пункті початкового відправлення (п. 1.8 «Правил перевезень пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти залізничним транспортом України», затверджених Наказом Міністерства транспорту України від 28.07.98 № 297).

Пасажирський талон – карта для пасажирів, що вручається йому до посадки в літак. Містить відомості про багаж, докладну інформацію про клас, яким летить пасажир, номер крісла в літаку.

Паспорт засобу розміщення – документ, що містить точний опис місця розташування, матеріально-технічної бази та переліку послуг, що надаються клієнту в засобі розміщення.

Пекідж-тур – будь-який тур (індивідуальний або груповий), що складається з деякого набору послуг (перевезення, розміщення, харчування, екскурсії тощо), загальна продажна вартість якого дорівнює сумі вартості його елементів.

Перевага багажу – надлишки багажу (за вагою і габаритами) понад встановлені авіакомпанією межі, перевезення яких оплачується пасажиром додатково.

Перевізник – юридична особа – власник або орендар вагона, який уклав договір на перевезення з пасажиром або відправником вантажобагажу або замовником організованої групи пасажирів (п. 1.8 «Правил перевезень

пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти залізничним транспортом України», затверджених Наказом Міністерства транспорту України від 28.07.98 № 297). П. – власник товарів або уповноважена ним особа, яка здійснює перевезення та безпосередньо володіє товарами протягом усього терміну їх переміщення між митницями (пп. 1.3.4 «Положення про порядок контролю за переміщенням товарів та інших предметів між митницями на території України», затвердженого Наказом Держмитслужби України від 04.04.97 № 150). П. – особа, яка або від імені якої укладено договір перевезення, незалежно від того, чи здійснюється фактично перевезення ним самим чи замінюючим перевізником (ст. 1 Афіньської конвенції про перевезення морем пасажирів та їх багажу 1974 р.). П. – спеціалізована транспортна організація або юридична особа, яка зобов'язується за договором перевезення і відповідно до транспортних статутів, кодексів і правил своєчасно доставити довірений предмет лізингу в пункт призначення, видати його лізингоодержувачу або іншій уповноваженій на одержання предмета лізингу особі і відповідальна до цього моменту за втрату, недостачу і псування предмета лізингу, що транспортується (ст. 1 Конвенції про міждержавний лізинг від 1998 р.).

Перевізник автомобільний – будь-яка фізична або юридична особа, яка здійснює автомобільні перевезення вантажів на комерційній основі або за свій рахунок (п. 1 «Правил перевезень вантажів автомобільним транспортом в Україні», затверджених Наказом Міністерства транспорту України від 14.10.97 № 363).

Перевізник-передавальник – авіаперевізник (авіакомпанія), який згідно з договором повітряного перевезення доставив пасажирів, багаж, вантаж або пошту в аеропорт трансферу (п. 1.3 Інструкції про порядок розшуку багажу, що не надійшов до аеропорту призначення, затвердженої наказом Міністерства транспорту України від 01.11.99 № 526).

Перевізник-приймальник – авіаперевізник (авіакомпанія), який згідно з договором повітряного перевезення здійснює подальше перевезення пасажирів, багажу, вантажу або пошти з аеропорту трансферу (п. 1.3 Інструкції про порядок розшуку багажу, що не надійшов до аеропорту призначення, затвердженої наказом Міністерства транспорту України від 01.11.99 № 526).

Перевізні документи – накладна та інші залізничні документи на вантаж (п. 6 Статуту залізниць України, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 06.04.1998 № 457).

Периферійна зона національних парків – територія, що призначена для забезпечення інтенсивної рекреації й розміщення матеріальної бази туризму (основні туристські споруди, відкриті басейни, заклади для активного відпочинку, впорядковані пляжі та інші споруди, пов'язані з організацією масового відпочинку).

Період зупинки продажів – період, за який нереалізований залишок квоти туроператора (турагента) вилучається засобом розміщення.

Перон – частина території вокзалу, на якій проводиться посадка та висадка пасажирів, завантаження та розвантаження багажних, поштових вагонів (п. 1.8 Правил перевезень пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти залізничним

транспортом України, затверджених наказом Міністерства транспорту України від 28.07.98 № 297).

Під'їзні колії – залізничні колії, які призначені для транспортного обслуговування одного або кількох підприємств, організацій та установ у взаємодії із залізничним транспортом загального користування (ст. 1 Закону України «Про залізничний транспорт» від 04.07.1996 № 273/96-ВР).

Підтвердження замовлення – офіційна відповідь засобу розміщення про згоду прийняти і виконати замовлення.

Пізній виїзд* – гість залишається в готелі після моменту, коли він повинен виїхати. У цьому разі він зобов'язаний сплатити 50 % денної норми.

Пізніше прибуття* – гість, який забронював номер в готелі, але прибув після години зняття броні і попередив про своє пізнє прибуття.

Пізня оплата* – часткова оплата, яка передається на фронтдеск, коли гість вже виїхав.

Пік сезону – пора року в країні, коли торгівля турпослугами і ціни на них найвищі.

Пішохід – особа, яка бере участь у дорожньому русі поза транспортними засобами і не виконує на дорозі будь-яку роботу. До пішоходів прирівнюються також особи, які рухаються в інвалідних колясках без двигуна, ведуть велосипед, мопед, мотоцикл, везуть санки, візок, дитячу чи інвалідну коляску (п. 1.9 Правил дорожнього руху, затверджених Постановою Кабінету Міністрів України від 31.12.1993 № 1094).

Пішохідний туризм – різновид туристської подорожі, яка здійснюється пішки. Маршрути пішохідних походів частіше прокладаються на рівнині або в передгір'ях, невисоких горах (орієнтовно до 3000 м), практично в будь-яких районах. Для пішохідного туризму необхідне спеціальне спорядження: рюкзак, намет, взуття тощо.

Плавзасіб – будь-який засіб, що не є судном, але пристосований для пересування на ньому людей по воді: водний мотоцикл, водний велосипед, моторний гідродельтаплан, віндсерфінг та інші засоби, основні параметри яких не перевищують будь-якого параметра, встановленого для таких засобів Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними та Севастопольською міською державними адміністраціями (п. 2 Положення про прикордонний режим, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 27.07.1998 № 1147).

Планер – повітряне судно, важче за повітря, що не приводиться до руху силовою установкою і підйомна сила якого створюється переважно за рахунок аеродинамічних реакцій на нерухомих поверхнях за даних умов польоту (пп. 2.1.21 п. 2.1 Правил видачі свідоцтв авіаційному персоналу в Україні, затверджених наказом Міністерства транспорту України від 07.12.98 № 486).

План-карта – схема розташування місць у каютах або купе.

Планова тарифна виручка – кошти, необхідні для покриття експлуатаційних витрат на визначені види діяльності, сплати податків, обов'язкових платежів та відрахувань, утворення планового чистого прибутку (розділ «Терміни і визначення» Методу розрахунку тарифів за надані послуги з транспортування

нафти територією України магістральними нафтопроводами, перевалки та наливу нафти, затвердженої Постановою Національної комісії регулювання електроенергетики України від 30.07.1999 № 993).

Плацкарт – додаток до проїзного квитку картки або ж/д квитанція на право заняття певного місця в поїзді далекого прямування.

Пляж – елементарний природно-територіальний комплекс (фація); пологий намитий берег, що утворився в результаті дії прибою і складений наносами (найчастіше піском, гравієм чи галькою). Захищає берег від розмиву, нерідко виконує рекреаційні функції.

Повітряна лінія – авіаційний маршрут, на якому виконується перевезення пасажирів та (або) вантажу повітряними суднами на основі виконання регулярних рейсів, додатково з якими можуть виконуватись і нерегулярні рейси (п. 3.8 «Положення про порядок видачі дозволів, що регулюють доступ експлуатантів на ринок авіаційних перевезень та робіт», затвердженого наказом Державного департаменту авіаційного транспорту України від 24.04.96 № 118).

Повітряна траса – диспетчерський район або його частина, що являє собою коридор у повітряному просторі, обмежений за висотою та шириною, призначений для безпечного виконання польотів повітряними суднами і забезпечений аеродромами, засобами навігації, контролю та управління повітряним рухом (ст. 9 Повітряного кодексу України від 04.05.1993 № 3167-XII).

Повітряне судно (ПС) – будь-який апарат, що підтримується в повітрі за рахунок його взаємодії з повітрям, виключаючи взаємодію з повітрям, яке відбите від земної поверхні (п. 5 Порядку збирання та практичного використання інформації бортових систем реєстрації на підприємствах цивільної авіації України, затвердженого наказом Міністерства транспорту України від 02.12.96 № 382).

Повітряний рух – рух повітряних суден у польоті, а також при маневруванні на майдані аеродрому (пп. 2.1.25 п. 2.1 Правил видачі свідоцтв авіаційному персоналу в Україні, затверджених наказом Міністерства транспорту України від 07.12.98 № 486).

Повний або часткового аванс – порядок оплати, при якому туроператор перераховує на рахунок засобу розміщення авансовий платіж за послуги, що будуть надані клієнтам після отримання авансу; аванс може становити повну суму вартості послуг (повний аванс) або неповну суму вартості послуг (частковий аванс), планованих надати туроператором.

Повний пансіон – вид харчування у готелі, при якому у вартість проживання входить трьох-або чотирьохразове харчування.

Податок із власників транспортних засобів – платниками податку з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів є підприємства, об'єднання та організації, які є юридичними особами, іноземні юридичні особи, а також громадяни України, іноземні громадяни та особи без громадянства, які мають власні транспортні засоби (автомобілі, мотоцикли, моторолери, трактори та мотоблоки) та інші самохідні машини і механізми на пневматичному ході. Платниками податку є також власники моторних човнів

(катерів, яхт), мотосаней. Ставки та порядок сплати податку встановлюються місцевими Радами народних депутатів базового рівня. Податок не справляється з власників машин і механізмів на гусеничному ході, а також зернозбиральних і спеціальних комбайнів з двигунами (ст. 1 Закону України «Про податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів» від 11.12.1991 № 1963-XII).

Подорож – поїздка або пересування пішки до іншої, ніж постійне місце проживання, місцевості або країни з будь-якою метою, що включає заняття, що оплачується, в цій місцевості або країні.

Подорож інформаційно-рекламна – туристська подорож, що здійснюється з метою ознайомлення з особливостями маршруту для підготовки серії інформаційно-рекламних матеріалів.

Подорожний лист – первинний документ про облік вантажних автомобільних перевезень, що всебічно характеризує роботу автомобіля і водія з моменту їх виїзду з автотранспортного підприємства і до повернення на підприємство (п. 1 Правил перевезень вантажів автомобільним транспортом в Україні, затверджених наказом Міністерства транспорту України 14.10.97 № 363).

Поїзд – сформований та екіпірований склад вагонів (тролейбусів) або одиничний вагон (тролейбус), який обслуговується водієм або поїзною бригадою (п. 1.1 Правил експлуатації трамвая та троллейбуса, затверджених наказом Державного комітету України по житлово-комунальному господарству від 10.12.96 № 103).

Польотний купон – частина квитка, в обмін на яку авіакомпанія перевозить пасажирів на вказаній у ній ділянці.

Пором – самохідне судно, спеціально обладнане для перевезення пасажирів і транспортних засобів (автомобілів, ж/д вагонів тощо) при перевезенні через водойми (моря, протоки та ін.)

Порт – транспортне підприємство, призначене для обслуговування суден, пасажирів і вантажів на відведеній порту території та акваторії, а також перевезення вантажів і пасажирів на судах, що належать порту (п. 2 Положення про прикордонний режим, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 27.07.1998 № 1147).

Порт заходу – пункт проміжної стоянки морського пасажирського судна, передбачений його маршрутом.

Портовий збір – збір, що стягується з пасажирів при їх прибутті у будь-яке місто або країну, при від'їзді з будь-якого міста чи країни в разі проходження ними через морський, річковий або аеропорт.

Портові збори – у морському порту стягуються такі цільові портові збори: корабельний, причальний, якірний, канальний, маяковий, вантажний, адміністративний та санітарний. Їх розмір встановлюється Кабінетом Міністрів України. Використання портових зборів допускається виключно за їх цільовим призначенням (ст. 84 Кодексу торговельного мореплавства України від 23.05.1995 № 176/95-ВР).

Порядок оплати замовлення – порядок розрахунків, вироблених туроператором із засобом розміщення, який включає повний або частковий

авансовий платіж (передоплату), при цьому остаточний розрахунок за надані послуги проводиться за фактом надання даних послуг.

Посадковий талон – картка, що видається пасажиром на авіа- і морських лініях, яку вони зобов'язані здати контрольній службі при посадці.

Початок маршруту – місце і час надання туристу першої туристської послуги на маршруті, зазначеної в договорі туристського обслуговування.

Пошкодження багажу – фізичні чи хімічні зміни, через які суттєво зменшилася вартість багажу чи вантажу (п. 1.3 Інструкції про порядок розшуку багажу, що не надійшов до аеропорту призначення, затвердженої наказом Міністерства транспорту України від 01.11.99 № 526).

Пошта – сукупність поштових відправлень та закритих поштових речей (п. 1.6 Правил перевезення пошти автомобільним транспортом, затверджених наказом Міністерства зв'язку України, Міністерства транспорту України від 12.03.97 № 32/76; п. 1.1 Правил перевезення пошти та експлуатації поштових вагонів на залізницях України, затверджених наказом Міністерства зв'язку і Міністерства транспорту України від 20.03.97 № 26/90).

Поштовий вагон – залізничний вагон спеціальної конструкції, призначений для перевезення, обробки та обміну пошти на шляху прямування (п. 1.1 Правил перевезення пошти та експлуатації поштових вагонів на залізницях України, затверджених наказом Міністерства зв'язку і Міністерства транспорту України від 20.03.97 № 26/90).

Поштовий контейнер – спеціалізований контейнер, призначений для перевезень та тимчасового зберігання пошти (п. 1.6 Правил перевезення пошти автомобільним транспортом, затверджених наказом Міністерства зв'язку України, Міністерства транспорту України від 12.03.97 № 32/76).

Поштовий маршрут – шлях прямування транспорту між підприємствами зв'язку (п. 1.6 Правил перевезення пошти автомобільним транспортом, затверджених наказом Міністерства зв'язку України, Міністерства транспорту України від 12.03.97 № 32/76).

Правила надання готельних послуг – документ, що встановлює обсяг інформації, доводиться до туриста, про готельні послуги, порядок оформлення проживання у готелі (укладання договорів на бронювання та надання послуг, включаючи їх оплату); порядок надання послуг (включаючи послуги без додаткової оплати), а також відповідальності виконавця і споживача за якість і своєчасність надання послуг.

Предреєстрація* – процедура, яку виробляють до приїзду гостей, яка використовується з групами туристів для зменшення переповненості в службі прийому, щоб гості не реєструвалися безпосередньо в момент приїзду.

Президентський сьют (King Suite, Presidential Suite) – найвища сьютова сходишка, зазвичай включає в себе пару спалень, вітальню, робочий кабінет, пару санвузлів. Безкоштовні вино і фрукти в номері – норма, меблі можуть бути ексклюзивною, загалом, оскільки в таких номерах прості громадяни не зупиняються, поруч зазвичай розташований невеликий номер для охорони. Заплатити за це пишність доведеться як мінімум в три рази більше, ніж за стандартний номер.

Прибережне плавання – плавання в обмежених районах з допустимим віддаленням від берега не більше 20 миль (п. 2.3 Положення про безпечне укомплектування екіпажами морських суден рибного господарства, затвердженого наказом Державного комітету рибного господарства України від 05.05.99 № 68).

Пригодницький туризм – вид туризму, пов'язаний з організацією нестандартних турів в екзотичні й екологічно чисті природні резервації, з незвичайними нетрадиційними транспортними засобами. До пригодницького туризму належать похідні експедиції, сафарі-тури (полювання, риболовля, фотополювання тощо), кругосвітнє плавання (яхтінг).

Приймання вантажу – подання вантажовідправником підготовленого для відправлення вантажу та товарно-транспортних документів перевізнику з наступним навантаженням на транспортний засіб та оформлення документів про прийняття вантажу перевізником для відправлення (п. 1 Правил перевезень вантажів автомобільним транспортом в Україні, затверджених наказом Міністерства транспорту України від 14.10.97 № 363).

Приймач-здавач багажу – службовець станції, який приймає багаж та вантажобагаж до перевезення у багажному вагоні та видає його на станціях зупинки поїзда працівникам станції або пасажиру (п. 1.8 Правил перевезень пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти залізничним транспортом України, затверджених наказом Міністерства транспорту України від 28.07.98 № 297).

Приймаюча сторона – юридична особа або індивідуальний підприємець, контрагент, приймаючий туристів, прибувших до країни (місця) тимчасового перебування. Зміст обслуговування, яке надається приймаючою стороною, визначається ваучером, виданим направляючою стороною.

Приміський квиток – документ для проїзду в приміському сполученні одного або декількох пасажирів на вказаний поїзд або дату (п. 1.8 Правил перевезень пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти залізничним транспортом України, затверджених наказом Міністерства транспорту України від 28.07.98 № 297).

Припустимі рекреаційні навантаження – межа інтенсивності впливу рекреаційних навантажень на природні комплекси, при досягненні якої природна система в цілому не втрачає здатності до самовідновлення, тобто процеси рекреаційної дигресії є оборотними.

Природний потенціал часу – здатність лісових насаджень позитивно впливати на психічний та фізичний стан людини, забезпечувати відновлення її працездатності та підвищення продуктивності праці.

Причал – комплекс будівель та гідротехнічних споруд, які функціонують у складі порту, пристані або самостійно і призначені для підходу, швартування, стоянки та обслуговування суден, посадки і висадки пасажирів, вантажних операцій тощо (п. 2 Положення про прикордонний режим, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 27.07.1998 № 1147).

Програма туристської подорожі (програма обслуговування, перебування) – план послідовних заходів із зазначенням дати та часу перебування в пунктах зупинок на маршрутах, готелі, відвідування місць туристського показу з метою

їх огляду (екскурсії), харчування, також переміщення на маршруті з допомогою вказаних в програмі всередині-маршрутних транспортних засобів.

Продаж послуг засобів розміщення за запитом – направлення засобом розміщення запиту туроператора після кожної заявки клієнта. Підтвердження або відмова від заявки повинні бути направлені туроператору в строк 24 годин.

Проїзний документ – документ встановленого Укрзалізницею зразка, який посвідчує право пасажирів на проїзд залізничним транспортом (п. 1.8 Правил перевезень пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти залізничним транспортом України, затверджених наказом Міністерства транспорту України від 28.07.98 № 297).

Проміжний період – пора року в даній країні між піковим та мертвим сезоном, протягом якого ціни середні (проміжні).

Просторово-часова локалізація рекреаційного процесу – сукупність функціонально-однорідних подій, пов'язаних із задоволенням рекреаційних потреб населення, близьких у просторово-часовому аспекті.

Просування туристичного продукту – комплекс засобів, спрямованих на реалізацію туристичного продукту (реклама, доля у спеціалізованих виставках, ярмарках, організація туристичних інформаційних центрів продаж туристичного продукту, видавництво каталогів, буклетів тощо).

Пряме бронювання – пряме бронювання без посередників.

Пряме залізничне сполучення – перевезення вантажів і пасажирів у межах двох і більше залізниць України (ст. 1 Закону України «Про залізничний транспорт» від 04.07.1996 № 273/96-ВР).

Пряме змішане сполучення – перевезення, що здійснюється залізницями разом з іншими видами транспорту за єдиним транспортним документом, складеним на весь шлях прямування (ст. 1 Закону України «Про залізничний транспорт» від 04.07.1996 № 273/96-ВР).

Прямий політ – політ між двома певними пунктами без пересадки на інший літак, навіть якщо відбудеться проміжна посадка.

Прямий рейс – рейс, при якому пасажир не робить пересадок на всьому шляху прямування від пункту вильоту до пункту призначення.

Пул – угода між авіакомпаніями, за якою прибуток надходить до спільного фонду і розподіляється між його учасниками відповідно до встановленої пропорції.

Путівка – документ, що підтверджує оплату послуг на маршруті та який є основою для надання цих послуг.

Р

Райони екскурсійного туризму – території високої концентрації культурно-історичних об'єктів, які включають мережу екскурсійних центрів та пунктів, пов'язаних системою екскурсійних маршрутів, загальним інфраструктурним забезпеченням, єдиною системою управління.

Раритетні рекреаційні об'єкти – винятково рідкісні (екзотичні, дивовижні) соціально-історичні та природні об'єкти, що використовуються для рекреації.

Рафтинг – сплав по гірських річках на човнах, катамаранах або плотах, не обладнаних моторними засобами.

Реаліз-дата – день повернення туроператором (турагентом) засобу розміщення непроданих (незарезервованих) номерів, віддалений від фактичної дати на тривалість реалізаційного періоду.

Регістр судноплавства України – національне класифікаційне товариство, яке здійснює технічний нагляд і проводить класифікацію морських і річкових торговельних суден відповідно до статті 22 Кодексу торговельного мореплавства України (176/95-ВР) і статей 26 і 29 Закону України «Про транспорт» (232/94-ВР). Регістр здійснює в межах своєї компетенції нагляд за виконанням вимог міжнародних конвенцій, угод і договорів, у яких бере участь Україна (п. 1 Положення про Регістр судноплавства України, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 08.06.1998 № 814).

Регламентована (планова) рекреація – подорож і перебування за точним попередньо оголошеним регламентом. Рекреанти забезпечуються комплексом послуг, вказаних у заздалегідь придбаній путівці.

Регулярний рейс – рейс, що входить до серії польотів, пов'язаних із громадськими перевезеннями пасажирів, вантажу та пошти, які доступні для загального платного користування та виконуються згідно з офіційно затвердженим розкладом руху між одними й тими ж двома чи більше пунктами, незалежно від комерційної завантаженості. До регулярних рейсів належать і додаткові рейси цієї серії, які виконуються цим же експлуатантом (п. 1.4 Положення про порядок проведення конкурсу на право експлуатації міжнародної повітряної лінії, затвердженого наказом Міністерства транспорту України від 28.01.99 № 41).

Реєстраційна картка – видається в ряді країн прикордонними властями тимчасовим відвідувачам при в'їзді в країну і повертається ними прикордонним влади при виїзді з країни документ, що підтверджує реєстрацію цих відвідувачів владою даної країни.

Реєстраційний знак повітряного судна – знак, який складається з групи символів та надається Укрaviaцією конкретному повітряному судну, що реєструється у Державному реєстрі цивільних повітряних суден України (п. 1.4 Правил реєстрації цивільних повітряних суден в Україні, затверджених наказом Міністерства транспорту України від 07.09.99 № 434).

Реєстрація квитків та оформлення багажу – один із етапів технології обслуговування пасажирів, який передбачає визначення точної кількості пасажирів на рейс, зважування та оформлення багажу для перевезення (п. 1.3 Інструкції про порядок розшуку багажу, що не надійшов до аеропорту призначення, затвердженої наказом Міністерства транспорту України від 01.11.99 № 526).

Режим заповідний – повністю або частково обмежене втручання людини в природні процеси на основі підтримки екологічної рівноваги для збереження видів живих організмів (їх угруповань) і елементів неживої природи (геологічні пам'ятки природи).

Резерват – загальна назва території, що охороняється (пам'ятки природи, заказники, заповідники); природна територія заповідно-еталонного або ресурсозахисного типу.

Рейс автобуса – рух автобуса від початкової до кінцевої зупинки маршруту (п. 2 Правил надання послуг пасажирського автомобільного транспорту, затверджених Постановою Кабінету Міністрів України від 18.02.1997 № 176).

Рейс електротранспорту – рух трамвая (тролейбуса) від початкової до кінцевої зупинки маршруту (розділ 1 Правил користування трамваем і троллейбусом у містах України, затверджених наказом Державного комітету будівництва, архітектури та житлової політики України від 18.11.1997 № 22).

Реклама в туризмі – друковане, рукописне, усне, графічне або інші повідомлення (інформація) про особливості, засоби споживання туристського товару, його якості, місце реалізації тощо. Поділяється на: 1) рекламу в періодиці, 2) друковану рекламу, 3) кіно-, теле-, радіорекламу.

Рекламація – претензія; заява однієї сторони про те, що інша сторона не виконала (повністю або частково) своїх обов'язків, та вимога у зв'язку з цим відповідного відшкодування.

Рекламний тур – безкоштовний або пільговий тур, організований для турагентств та (або) співробітників авіакомпанії з метою їх ознайомлення з певними туристичними маршрутами та центрами.

Рекреалогія – галузь знань про причини та способи здійснення рекреаційної діяльності як невід'ємної складової життя кожної людини та суспільства, соціально-культурні, економічні, антропо-екологічні механізми організації цієї діяльності та її наслідки.

Рекреаційна водойма – водний об'єкт (або його частина) природного або штучного (антропогенного) походження (річка, озеро, водосховище, ставок та ін.), призначений для задоволення рекреаційних потреб населення (оз. Свитязь в Шацькому національному парку в Україні).

Рекреаційна географія – галузь географічної науки, яка вивчає закономірності формування, функціонування, динаміки та розміщення територіальних рекреаційних систем (TRC) усіх типів і рангів

Рекреаційна дигресія – процес, який відбувається внаслідок стихійного рекреаційного освоєння території (організований та неорганізований відпочинок, необґрунтовано високі рекреаційні навантаження).

Рекреаційна діяльність – система заходів, пов'язаних з використанням вільного часу для оздоровчої, культурно-пізнавальної діяльності людей на спеціалізованих територіях, які розташовані поза межами їх постійного проживання.

Рекреаційна діяльність відпочиваючих – діяльність, що спрямована на реалізацію рекреаційних потреб, відтворення та розвиток фізичних і духовних сил людини, її інтелектуальне вдосконалення, що характеризується самоцінністю не тільки результатів, але й самого процесу.

Рекреаційна діяльність невідпорядкована – складова частина рекреаційної діяльності, яка не передбачає укладання взаємних зобов'язань між рекреантами та рекреаційними підприємствами.

Рекреаційна екологія – наука про взаємодію рекреанта з довкіллям. Виникла на стику двох наукових напрямів: рекреації, рекреаційної географії (індустріально-орієнтованої) та екології людини (науки про взаємодію людини з живою природою).

Рекреаційна ємність природного парку – головна господарська норма, дотримання якої при проектуванні та експлуатації території природного парку гарантує збереження природних ландшафтів

Рекреаційна ємність території – кількість відпочиваючих, які без суттєвої шкоди для природного комплексу можуть перебувати на певній території (акваторії) в певний проміжок часу.

Рекреаційна місцевість – природний комплекс, що має необхідні передумови для використання його з рекреаційною метою.

Рекреаційна освоєність території – стан розвитку рекреаційної функції в межах певної території (акваторії) за визначений період.

Рекреаційна система – керована, частково самокерована система, що складається із взаємопов'язаних підсистем: відпочиваючих, природних і культурних комплексів, інженерних споруд, органу управління, обслуговуючого персоналу.

Рекреаційна суцесія – послідовна зміна стереотипів рекреаційної діяльності (поведінки відпочиваючих). Вивчення зміни стереотипів поведінки рекреантів і відповідних їм фізичних середовищ відпочинку дає можливість управляти рекреаційними системами та конструювати їх за заданим критерієм. Термін введений американськими дослідниками Ч. Шонтцем і П. Дорфманом (1977), які вивчали вплив "фабрики відпочинку" "Біг Скай" у каньйоні Галантин (США, штат Монтана) на довкілля.

Рекреаційна територія – складова земельного фонду, що використовується в туризмі, лікуванні та відпочинку; система взаємопов'язаних природних, природно-соціальних і соціальних компонентів, функціонування яких покликано забезпечувати рекреаційний попит населення.

Рекреаційна хронограма – графічний спосіб відображення віку та кількості архітектурно-історичних пам'яток у межах певної території.

Рекреаційне господарство – складова частина господарського комплексу країни, в межах якої реалізується основний технологічний процес планування, управління, обслуговування рекреантів; комплексна, складна, динамічна галузь обслуговування населення.

Рекреаційне з'єднання – система рекреаційних комбінатів, що забезпечує проведення кількох циклів рекреаційних занять.

Рекреаційне навантаження – показник, що характеризується кількістю рекреантів на одиницю площі за певний період.

Рекреаційне об'єднання – у морфоструктурному плані – сукупність підприємств, комбінатів і з'єднань, пов'язаних між собою своєрідним каркасом – мережею шляхів сполучення та маршрутів.

Рекреаційне освоєння – багатосторонній процес пристосування території для певних видів рекреаційних занять та їх комбінацій. Процес історичного

розвитку просторової рекреаційної функції включає 3 стадії: формування, стабілізації, деградації.

Рекреаційне підприємство – низова ТРС (див. територіальна рекреаційна система), елементарна ланка в ієрархії рекреаційних систем (санаторій, турбаза, пансіонат, туристський теплохід, будинок рибалки тощо).

Рекреаційне планування – спеціалізований вид планування; організація території з метою раціонального використання природних і соціально-економічних рекреаційних ресурсів, культурно-побутових традицій.

Рекреаційне районування – поділ території на певні таксономічні одиниці, що відрізняються спеціалізацією рекреаційного обслуговування, структурою рекреаційних ресурсів і напрямками їх освоєння та охорони.

Рекреаційне районування лісу – розчленування земель лісового фонду за природними і економічними умовами на ієрархічні підпорядковані одиниці різного рангу відповідно до особливостей і перспектив розвитку на їх території рекреаційного господарства.

Рекреаційне середовище – сукупність природних, технічних і соціальних об'єктів, процесів і явищ, серед яких відбувається рекреаційна діяльність.

Рекреаційний вузол – просторове поєднання рекреаційних систем різного функціонального профілю, ієрархії, планових і самодіяльних туристських маршрутів у межах міського або інші поселення, яке містить розвинуту рекреаційну інфраструктуру.

Рекреаційний ефект – стан рекреанта як наслідок, підсумок, результат (позитивний або негативний) рекреаційного процесу; психофізіологічна реакція (об'єктивна і/або суб'єктивна) на проходження рекреаційного циклу (одно-, дводенного, тижневого, відпускнуго, сезонного тощо).

Рекреаційний кадастр – систематичне зведення, що містить якісний і кількісний опис природних об'єктів та явищ рекреаційного призначення і складається з географічної характеристики, даних про динаміку, ступінь дослідження об'єкта чи явища, рекомендацій з використання.

Рекреаційний комбінат – взаємопов'язане поєднання однотипних підприємств, що характеризуються чітко вираженою спеціалізацією на певному циклі рекреаційних занять.

Рекреаційний комплекс (РК) – це сукупність галузей і видів економічної діяльності, які забезпечують рекреаційними послугами населення країни, регіону, міста та створюють необхідні передумови для нормального функціонування рекреаційно-туристичного господарства.

Рекреаційний ландшафт – підтип антропогенного ландшафту; геотеріальна система, в якій тісно взаємопов'язані природні і антропогенно-техногенні елементи; підтип географічних систем, що беруть участь у відтворенні ресурсів та умов природного середовища, психофізичної енергії населення.

Рекреаційний парк – вид ТРС, функцією якого є задоволення потреб у використанні природних, культурних цінностей, у фізичних заняттях, аматорській діяльності, найбільш тісному спілкуванні з природою.

Рекреаційний підрайон – частина рекреаційного району, що включає один або кілька курортів однакового профілю з зонами відпочинку і центрами туризму в межах адміністративного району.

Рекреаційний простір – частина соціального простору, що використовується для рекреаційної діяльності; формується внаслідок діяльності відпочиваючих і організаторів відпочинку.

Рекреаційний район – частина рекреаційного регіону, що включає курорти однакового профілю, зони відпочинку та центри туризму в межах територіального поєднання географічних ознак і факторів, а також рекреаційних ресурсів. Р.р. становить основу функціонально-територіальної організації.

Рекреаційний регіон – ТРС, до складу якої входять підсистеми тривалого та короткочасного відпочинку, санаторно-курортного лікування і туризму, управління, обслуговування, транспорту, переважно в межах економічного району.

Рекреаційний сюжет карти – складова частина змісту карти, яка характеризує певні властивості ТРС або її елементів (і зв'язки між ними), відбиває зв'язки ТРС з іншими системами.

Рекреаційний час – частина соціального часу особистості, групи, суспільства, що використовується для збереження, відтворення та розвитку фізичного, духовного здоров'я та інтелектуального вдосконалення.

Рекреаційні заклади – спеціалізовані заклади короткочасного (щоденного, щотижневого) та тривалого розміщення людей, призначені для задоволення їх рекреаційних потреб (лікувально-оздоровчих, культурно-освітніх і спортивних), розташовані поза межами місць постійного проживання.

Рекреаційні зміни – антроподинамічна дигресія складу, структури та функціонування ценоекоосистем, насамперед завдяки значному ущільненню ґрунту, знищенню рослин, дрібних тварин та ін.

Рекреаційні карти – тематичні карти, створені в результаті спеціальних досліджень, що містять інформацію про рекреаційну діяльність як соціально-економічне явище.

Рекреаційні ресурси – це компоненти природного середовища і феномени (об'єкти, явища) соціокультурного характеру, які, завдяки певним властивостям, можуть використовуватись для рекреаційної діяльності.

Рекреаційні ресурси культурно-історичні – складова частина рекреаційних ресурсів; матеріальні об'єкти, що несуть семантичну та естетичну інформацію і можуть бути використані в екскурсійній діяльності для забезпечення специфічних потреб людини у спілкуванні з культурним надбанням суспільства.

Рекреаційні ресурси природні – природні та природно-технічні геосистеми, тіла та явища природи (в т.ч. і риси її територіальної різноманітності), що мають комфортні властивості для рекреаційної діяльності та придатні для використання з метою організації відпочинку та оздоровлення населення.

Рекреаційні суспільні потреби – потреби у відновленні фізичних, духовних, психічних сил і всебічному розвитку всіх членів суспільства.

Рекреаційно-гідрологічне районування – частковий вид природно-географічного районування, що базується на обліку характеру та ступеня рекреаційного освоєння природних та штучних гідрологічних об'єктів (морів, річок, озер, водосховищ та ін.), зокрема, прирічкових та приморських територій.

Рекреаційно-господарський потенціал – основні фонди, за допомогою яких відбувається пряме виробництво, продаж товарів і надання послуг рекреантам, додаткові засоби праці, що безпосередньо не беруть участі у даному процесі, але сприяють поліпшенню умов рекреації.

Рекреаційно-лікувальний тип ТРС – рекреаційна система, що характеризується лікуванням як основною функцією і спирається на використання основних природних факторів (мінеральні води, лікувальні грязі, кліматичні умови).

Рекреаційно-оздоровчий тип ТРС – рекреаційна система, головною функцією якої є відновлення і розвиток фізичного та духовного потенціалу людини, профілактика захворювань, зняття виробничої (фізичної та нервової) втоми.

Рекреаційно-пізнавальний тип ТРС – рекреаційна система, основною функцією якої є духовний розвиток людини під час екскурсій, що здійснюється шляхом споживання природних та культурних цінностей.

Рекреаційно-ресурсний потенціал – сукупність природних і антропогенних факторів, необхідних для рекреаційного використання (кліматичні і ландшафтні умови, морські акваторії та їх узбережжя, джерела водозабезпечення, інженерно-будівельні, ґрунтово-рослинні умови тощо).

Рекреаційно-спортивний тип ТРС – рекреаційна система, основною функцією якої є фізичний розвиток людини під час фізичних занять з тренувальним режимом (спортивні ігри, змагання, альпінізм, мисливство, рибальство).

Рекреаційно-туристський маркетинг – ефективна організація "виробничих" та "збутових" заходів (ланки ланцюга від прийому туристів та відпочиваючих, виробництва товарів, надання послуг та ін. до обслуговування рекреантів по закінченню рекреаційного циклу, реалізації товарів, послуг).

Рекреаційно-туристські ресурси – це сукупність природних, природно-технічних, соціально-економічних комплексів та їх елементів, що сприяють відновленню та розвитку фізичних і духовних сил людини, її працездатності.

Рекреація – форма соціального руху і антропогенного впливу на природні комплекси, мета якого полягає у відновленні людиною психофізичної енергії, втраченої в процесі трудової, навчальної, побутової діяльності тощо.

Рекреологія – галузь знань про причини та способи здійснення рекреаційної діяльності як невід'ємної складової життя кожної людини та суспільства, соціально-культурні, економічні, антропо-екологічні механізми організації цієї діяльності та її наслідки.

Реліз-період (період вивільнення) – період, протягом якого відбувається вивільнення номерів з квоти.

Ресепшн (reception) – стійка реєстрації.

Ресурси спортивного туризму – природні, природно-технічні геосистеми, тіла, явища природи, що мають специфічні якості (важкопрохідність, наявність та характер перешкод, малозаселеність) і визначаються метою категорійних спортивних подорожей.

Ресурсно-рекреаційний паспорт території – посвідчення певного просторового об'єкта, що розкриває наявність, структуру, спеціалізацію, використання природних, природно-антропогенних, соціальних, біосоціальних рекреаційних ресурсів в його межах; зведення кількісних і якісних показників і характеристик.

Ретрорекреаційні реконструкції – комплекс заходів, спрямований на відновлення, реконструкцію та реставрацію соціально-історичних, природних рекреаційно-туристських ресурсів (пам'яток архітектури і природи, монументального та образотворчого мистецтва, некрополів тощо), частково або повністю.

Рецепція – загальний зал або кімната в готелях для прийому, реєстрації та оформлення гостей, а також місцезнаходження чергових-порт'є для прийому і видачі ключів від номерів та виконання різноманітних доручень гостей готелю.

Різноманітність ТРС – властивість, що відображає можливість поділу множини на підмножини, класифікацію та об'єктивні відмінності різних ТРС.

Річковий транспорт – до його складу входять підприємства річкового транспорту, що здійснюють перевезення пасажирів і вантажів, порти і пристані, судна, суднобудівно-судноремонтні заводи, ремонтно-експлуатаційні бази, підприємства шляхового господарства, а також підприємства зв'язку, промислові, торговельні, будівельні та постачальницькі підприємства, навчальні заклади, заклади охорони здоров'я, фізичної культури та спорту, культури, проектно-конструкторські організації та інші підприємства, установи і організації незалежно від форм власності, що забезпечують роботу річкового транспорту (ст. 27 Закону України «Про транспорт» від 10.11.94 № 232/94-ВР).

Роздрібний продавець – середня ланка на ринку, продає товари безпосередньо споживачеві (зазвичай турагентство).

Розклад руху – графік або таблиця, що містить відомості про час прибуття, стоянки та відправлення поїзда (п. 1.8 «Правил перевезень пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти залізничним транспортом України», затверджених наказом Міністерства транспорту України від 28.07.98 № 297).

Розміщення без харчування – розміщення в готелі, у вартість якого не входить харчування (RO).

Розміщення з напівпансіоном – розміщення в готелі, у вартість якого входить дворазове харчування (за вибором): сніданок і обід або сніданок і вечеря.

Розміщення з повним пансіоном – розміщення в готелі, у вартість якого входить триразове харчування або харчування в будь-який час за бажанням туриста (AL, ALL Incl).

Розміщення і сніданок – розміщення в готелі, у вартість якого входить тільки сніданок (RB, BB).

Розрахункова година – момент початку (закінчення) доби (переважно 12.00 годин дня), до настання якого клієнт готелю зобов'язаний звільнити номер чи оплатити повністю або частково наступну добу.

Ротель – пересувний готель-вагон.

Ротель* – установа туризму, що призначена для літнього відпочинку автотуристів, які подорожують на автомобілях з трейлерами або в кемперах.

Рум сервіс (Room Service) – обслуговування в номері (їжа і напої з ресторану за меню на замовлення).

Рухомий склад автомобільного транспорту — для здійснення перевезень вантажів, пасажирів, багажу та пошти автотранспортні підприємства і організації повинні мати рухомий склад: вантажні автомобілі і автомобільні причеми різної вантажопідйомності (бортові, самоскиди, фургони, цистерни, автомобілі і автомобільні причеми з ізоtermічними та іншими спеціалізованими кузовами), автомобілі підвищеної прохідності, автомобілі-тягачі з напівпричепами, автобуси різних типів і легкові автомобілі, включаючи таксомотори (п. 12 Статуту автомобільного транспорту Української РСР, затвердженого Постановою Ради Міністрів Української РСР від 27.06.69 № 401).

Ручна поклажа – предмети або речі, які перевозяться разом з пасажиром (п. 1.8 Правил перевезень пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти залізничним транспортом України, затверджених наказом Міністерства транспорту України від 28.07.98 № 297).

Ручна поклажа пасажирів авіатранспорту – речі пасажирів, які знаходяться під час перевезення під наглядом самого пасажирів (п. 2 Положення про взаємодію в контрольованій зоні аеропортів та авіапідприємств щодо забезпечення авіаційної безпеки, затвердженого наказом Міністерства транспорту України від 16.04.97 № 140).

Ручна поклажа пасажирів автотранспорту – упаковані для перевезення речі, що перевозяться пасажиром (п. 2 Правил надання послуг пасажирського автомобільного транспорту, затверджених Постановою Кабінету Міністрів України від 18.02.97 № 176).

Ручний багаж – речі, які авіакомпанія дозволила без додаткової плати перевозити при собі, причому відповідальність за збереження ручного багажу несе пасажир.

Рьокан – готель в традиційному японському стилі. При вході відвідувачі скидають своє взуття та взувають традиційне японське.

С

Самодіяльний туризм – різновид туризму, в якому подорожі груп або окремих туристів, що здійснюються не за планом, передбаченим туристичними організаціями і підприємствами.

Самохідне судно – судно з механічним двигуном, який є енергетичним джерелом для його руху (п. 2 «Положення про прикордонний режим», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 27.07.1998 № 1147).

Санаторій (санаторій-профілакторій) – рекреаційне підприємство (низова ТРС), лікувально-профілактичний заклад, призначений переважно для курортного лікування на основі використання клімато- та фізіотерапії, дієти, спеціального режиму дня тощо.

Сафарі – туристична поїздка з метою полювання або знайомства з місцевою природою, як правило, у країнах Центральної Африки.

Сезонні норми – різноманітність цін на різні послуги, які змінюються залежно від сезону.

Сезонно-ціновий план – сукупність всіх цінових періодів, що утворюють рік або сезони, коли функціонує засіб розміщення.

Середня ціна номера – середня ціна номера в готелі або ряді готелів.

Сертифікат відповідності – документ, що підтверджує якість туристичних послуг та їх відповідність конкретному стандарту чи іншому нормативному документу.

Сертифікат експлуатанта – оформлений у встановленому порядку чинний документ, який засвідчує, що експлуатант здатний виконувати повітряні перевезення відповідно до вимог чинного законодавства України (п. 1.4 Положення про порядок проведення конкурсу на право експлуатації міжнародної повітряної лінії, затвердженого наказом Міністерства транспорту України від 28.01.99 № 41).

Сертифікат льотної придатності – документ, що свідчить про відповідність екземпляра повітряного судна чинним вимогам льотної придатності і дає право на льотну експлуатацію повітряного судна згідно з установленими обмеженнями (п. 1.4 Правил реєстрації цивільних повітряних суден в Україні, затверджених наказом Міністерства транспорту України від 07.09.99 № 434).

Сертифікат типу – юридичний документ, що засвідчує відповідність типу авіаційної техніки чинним вимогам норм льотної придатності (п. 1.4 Правил видачі дозволів на бортові радіостанції цивільних повітряних суден України, затверджених наказом Міністерства транспорту України від 21.09.1999 № 461, п. 1.4 Правил реєстрації цивільних повітряних суден в Україні, затверджених наказом Міністерства транспорту України від 07.09.99 № 434).

Сертифікація туристичних послуг – процедура перевірки якості пропонуванних продуктів туристичної фірми з подальшою видачею сертифікату відповідності якості.

Система "фортуна" – продаж пакету туруслуг зі знижкою за розміщення без зазначення конкретного готелю, назва якого стає відомо тільки по приїзді на місце відпочинку; система гарантує розміщення в готелі не нижче заздалегідь певної категорії.

Сімейний номер (Family Room) – дві суміжних кімнати (за розміром – півтори), у кожній з яких зазвичай стоять два ліжка (в "дитячої" ліжка може бути двоповерховою).

Сімейний план – система знижок з вартості розміщення, що надаються в деяких країнах готелями членам однієї сім'ї, які подорожують разом.

Скі-пас – розміщення або пропуск на користування підйомниками в певному місці для спуску на гірських лижах чи сноуборді.

Снорклінг (snorkeling) – плавання з маскою і трубкою в ластах.

Сноубординг – спуск по снігу з гірських схилів на спеціально обладнаній дошці.

Соціальний туризм – це подорожі, що субсидуються із джерел позабюджетного фінансування та за рахунок коштів, що виділяються з державного бюджету на соціальні потреби; громадський рух учасників соціального туризму; професійна діяльність з формування, просування та реалізації соціального туристського продукту.

Спелеотуризм – один з видів активного туризму, основним фактором розвитку якого є наявність спелеоресурсів (печери, лійки, підземні озера та інші карстові форми).

Спеціалізовані автомобілі – це автомобілі, які за своєю конструкцією та обладнанням призначені для перевезення пасажирів або вантажів певних категорій (п. 4.6 Норм витрат палива і мастильних матеріалів на автомобільному транспорті, затверджених Державним департаментом автомобільного транспорту України № 43 від 10.02.98).

Спеціальні автомобілі – це автомобілі, які за своєю конструкцією та обладнанням призначені для виконання спеціальних робочих функцій (п. 4.6 Норм витрат палива і мастильних матеріалів на автомобільному транспорті, затверджених Державним департаментом автомобільного транспорту України № 43 від 10.02.98).

Спина до спіни – вигідна система заповнення готелю, за якої послідовність вибуття і прибуття груп туристів організовується туроператором таким чином, щоб виділені йому власником го-телю номери не залишалися вільними (інтервал між заселен-нями тільки на збори).

Суб'єкти рекреації – люди, що здійснюють рекреаційну діяльність відповідно до своїх стандартів. Надання рекреаційних послуг окремому рекреанту називають туром.

Суб'єкти туристичної діяльності – підприємства, установи, організації незалежно від форм власності, фізичні особи, що зареєстровані у встановленому чинним Законодавством України порядком и мають ліцензію на здійснення діяльності, пов'язаної з наданням туристичних услуг.

Судна закордонного плавання – будь-які плавзасоби, що прибувають на митну територію України або відбувають з цієї території.

Судно – плавуча інженерна споруда, що використовується або може бути використана як засіб для перевезення вантажів і пасажирів та виконання інших робіт на воді (п. 2 Положення про прикордонний режим», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 27.07.1998 № 1147).

Судновий агент – особа, яка надає судновласнику послуги на основі морського агентського договору.

Судновий патент (судновий білет) – реєстрація судна у Державному судновому реєстрі України засвідчується свідоцтвом про право плавання під Державним прапором України (судновий патент), а реєстрація у Судновій книзі України – судновим білетом. За реєстрацію судна у Державному судновому реєстрі України або Судновій книзі України і будь-які подальші записи,

пов'язані зі змінами стосовно реєстрації суден, стягується встановлений збір, порядок стягнення та розмір якого встановлюються Міністерством транспорту України за погодженням з Міністерством економіки України (ст. 28 Кодексу торговельного мореплавства України від 23.05.1995 № 176/95-ВР).

Судновласник – юридична або фізична особа, яка експлуатує судно від свого імені незалежно від того, є вона власником судна чи використовує його на інших законних підставах (ст. 20 Кодексу торговельного мореплавства України від 23.05.1995 № 176/95-ВР).

Суперструктура – готелі та інші місця розміщення туристів, ресторани, магазини, розваги.

Сполучення пасажирське – перевезення пасажирів, багажу та вантажобагажу в пасажирських, швидких, фірмових поїздах. Види С.п.: а) на мережі однієї залізниці – місцеве; б) на мережі двох та більше залізниць – пряме. Залежно від способів доставки пасажирів до місця призначення пасажирське сполучення поділяється на пересадкове та безпересадкове (п. 1.8 Правил перевезень пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти залізничним транспортом України, затверджених наказом Міністерства транспорту України від 28.07.98 № 297).

Спортивний (активний) туризм – вид активного відпочинку; активні і цілеспрямовані види фізичної підготовки і вправ, тренування, наприклад плавання, біг, велосипедні прогулянки та ін.

Спортивно-тренувальні угіддя – природні комплекси, що забезпечують можливість проведення навчальних, тренувальних занять (пересування по схилах, скелях, подолання перешкод).

Стійкість ТРС – властивість, яка відображає здатність системи зберігати протягом тривалого часу заданий їй стан, протистояти зовнішнім та внутрішнім (що виходять з підсистем) впливам.

Страхова премія – винагорода, яку турист вносить за страховий поліс: в кожній страховій компанії діють встановлені тарифи, які, як правило, складають 0.5–1 USD за кожний день перебування за кордоном; для осіб старше 65 і молодше 3 років страховий поліс коштує трохи дорожче, підвищується тариф також для любителів гірських лиж, сноуборду, дайвінгу та інших видів екстремального спорту і туризму.

Страхова сума – грошова сума, в межах якої може бути надана необхідна допомога, перелік надаваних послуг безпосередньо залежить від розміру суми. в деяких країнах існує строго встановлений ліміт – не менше 30 000 USD, що пов'язано з вартістю медичних послуг у конкретній країні

Студентський туризм – різновид молодіжного туризму; подорожі студентів та учнів.

Суперточка-тур – локальна (просторово обмежена) територія антропогенного ("синтетичного") або природного походження, що являє собою унікальне поєднання природних компонентів (пейзажне різноманіття, атрактивність ландшафтів).

Супроводжуючий – службовець туристичної фірми, в обов'язки якого входить супровід туристів за маршрутом, організація розміщення, харчування та перевезення.

Сьют – покращений номер. Просторий двокімнатний номер (хоча кімнати можуть розділятися символічної аркою), прекрасно оброблений, з багатою меблями, часто з двома санвузлами (але навіть якщо санвузол один, там можуть бути ванна і душова кабіна одночасно або, наприклад, дві раковини). Як правило, в день приїзду гостей зустрічають вином і фруктами. Обійдеться все це задоволення на 50 відсотків дорожче звичайного номера в п'ятизірковому готелі. Делюкс сьют (Deluxe Suite, Excellence Suite) – наступний ступінь сьютів. Кімнат дві або три, причому їх розміри запросто дозволять кататися на роликах. Джакузі у ванній – майже норма, тераса або балкон – величезні. Варто вся ця краса, як правило, в два рази дорожче стандартного номера в готелі 5 *. Джуніор Сьют (Junior Suite) – кімната більшою, порівняно зі стандартним номером, площі, поділена на дві зони: спальну і вітальню, які іноді відокремлюються один одного декоративною полицею, а іноді – лише рівнем підлоги. Меблі тут краще, ніж у стандартних кімнатах, та й обслуговування теж: наприклад, прибираються такі номери в першу чергу. Junior Suites зазвичай зустрічаються в готелях 5 *, рідше – в 4 *, і коштують вони відсотків на 30 дорожче стандартних кімнат.

Т

Тайм-чартер – надання фрахтувальнику судна, укомплектованого екіпажем (ст. 203 Кодексу торговельного мореплавства України від 23.05.1995 № 176/95-ВР).

Таймшер – покупка права користування номером на один-два тижні в тій чи іншій готелі (пансіоні, апартаментах) протягом тривалого періоду, при цьому, як правило, створюються умови для обміну, що дозволяє власникам таймшерів змінювати місця відпочинку: транспортні витрати до оплати таймшера не належать.

Таксі – спеціальний легковий автомобіль, обладнаний таксометром і призначений для перевезення пасажирів та багажу в порядку індивідуального користування (п. 2 Правил надання послуг пасажирського автомобільного транспорту, затверджених Постановою Кабінету Міністрів України від 18.02.1997 № 176).

Такс-фрі (tax free) – система часткового повернення податку на додану вартість в ряді країн при купівлі та вивезенні товару іноземцями. Як правило, використовується у великих магазинах при купівлі товару дорожче

Таласотерапія – оздоровчі процедури з використанням властивостей морської води, грязей і водоростей.

Тара – основний елемент упаковки, що являє собою виріб для розміщення продукції (п. 1 Правил перевезень вантажів автомобільним транспортом в Україні, затверджених наказом Міністерства транспорту України від 14.10.97 № 363).

Тариф пасажирський – система цін, яка включає затверджені у встановленому порядку розміри плати за перевезення пасажирів, багажу, вантажобагажу, а також правила їх обчислення та застосування (п. 1.8 Правил перевезень

пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти залізничним транспортом України, затверджених наказом Міністерства транспорту України від 28.07.98 № 297.

Тарифи авіаквитків – диференційована система оплати авіап перевезення залежно від рівня наданих послуг, умов використання, обміну та повернення авіаквитків. Деякі види Т.А.: екскурсійний – бронювання в будь-який день, зворотна дата може бути відкритою в межах терміну дії тарифу, повернення квитка в будь який момент з втратою невеликої суми; молодіжний – знижка близько 20 % від екскурсійного тарифу; груповий – пільговий тариф для групи від 6–10 чоловік на термін перебування від 6 днів до 1 місяця; АРЕХ – бронювання не менш ніж за 7 днів дати вильоту туди і назад строго фіксовані, штраф при здачі квитків за 7 і більше днів до вильоту 50 %, при більш пізньому терміну повернення квитків гроші не повертаються; РЕХ – бронювання в будь-який час, дата вильоту чітко фіксується, штраф 50 % при поверненні квитка до реєстрації вильоту

Тарифи залізничні – тарифи на перевезення вантажів, пасажирів, багажу, вантажобагажу – система цінових ставок та правил їх застосування, за якими проводяться розрахунки за перевезення залізницями (п. 6 Статуту залізниць України, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 06.04.1998 № 457.

Територіальна організація рекреаційної діяльності – складний діалектичний процес, зумовлений дією об'єктивних факторів, кожний з яких специфічно впливає на розміщення рекреаційних об'єктів, підприємств, супутніх галузей.

Територіальна рекреаційна система (ТРС) – форма організації рекреаційної діяльності на певній території, що забезпечує функціональний взаємозв'язок, взаємодію та координацію всіх підсистем, блоків і елементів рекреаційного господарства для надання послуг відпочинку.

Територіальна структура туристського господарства – система ієрархічних одиниць, що включає підсистеми: туристський пункт – турцентр – туркомплекс – турвузол – туррайон – туррегіон – турзона.

Територіально-рекреаційний комплекс (ТРК) – особлива форма територіальної організації господарства, яка формується в процесі взаємопов'язаного розвитку рекреаційної та інших видів господарської діяльності на компактній території, що має специфічні соціально-економічні і природні характеристики.

Територіально-туристський комплекс (ТТК) – складне територіально-господарське утворення, сукупність туристських закладів, підприємств сфери обслуговування, об'єднаних тісними економічними та виробничими зв'язками і спільним використанням рекреаційних ресурсів території.

Термін чинності проїзного документа – період часу, протягом якого проїзний документ є чинним для здійснення поїздки (п. 1.8 Правил перевезень пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти залізничним транспортом України).

Технічне забезпечення рекреаційної системи – сукупність властивостей технічних засобів і споруд, що забезпечують реалізацію цільової функції

системи; виділяють 3 основні типи засобів: цільового забезпечення (екскурсійне, культурне тощо), розміщення та харчування, транспорту.

Товарно-транспортна документація – комплект юридичних документів, на підставі яких здійснюють облік, приймання, передавання, перевезення, здавання вантажу та взаємні розрахунки між учасниками транспортного процесу (п. 1 Правил перевезень вантажів автомобільним транспортом в Україні, затверджених наказом Міністерства транспорту України від 14.10.97 № 363).

Товарно-транспортна накладна – єдиний для всіх учасників транспортного процесу юридичний документ, що призначений для списання товарно-матеріальних цінностей, обліку на шляху їх переміщення, оприбуткування, складського, оперативного та бухгалтерського обліку, а також для розрахунків за перевезення вантажу та обліку виконаної роботи (п. 1 Правил перевезень вантажів автомобільним транспортом в Україні).

Топлес – використання купальника без верхньої частини (у деяких країнах не рекомендується або забороняється).

Торговельне судно – самохідна чи несамохідна плавуча споруда, що використовується: 1) для перевезення вантажів, пасажирів, багажу і пошти, для рибного чи іншого морського промислу, розвідки і добування корисних копалин, рятування людей і суден, що зазнають лиха на морі, буксирування інших суден та плавучих об'єктів, здійснення гідротехнічних робіт чи піднімання майна, що затонуло в морі; 2) для несення спеціальної державної служби (охорона промислів, санітарна і карантинна служби, захист моря від забруднення тощо); 3) для наукових, навчальних і культурних цілей; 4) для спорту; 5) для інших цілей (ст. 15 Кодексу торговельного мореплавства України від 23.05.1995 № 176/95-ВР).

Транзит – провезення пасажирів (туристів) з однієї країни в іншу через проміжну країну.

Транзитні перевезення – це перевезення через територію України вантажів (продукції, товарів), вироблених за її межами, без будь-якого їх використання в Україні та передачі іншому власнику. До транзитних перевезень прирівнюють також транспортування через територію України нафти, нафтопродуктів, природного газу та інших рідин і газоподібних речовин трубопроводами (п. 9,10 Правил здійснення транспортно-експедиційної діяльності під час перевезення зовнішньоторговельних і транзитних вантажів, затверджених Постановою Кабінету Міністрів України від 21.09.1993 № 770).

Транспортна мережа – сукупність транспортних сполучень, якими здійснюються пасажирські перевезення (п. 2 Правил надання послуг пасажирського автомобільного транспорту, затверджених Постановою Кабінету Міністрів України від 18.02.1997 № 176).

Транспортна послуга – перевезення вантажів та комплекс допоміжних операцій, що пов'язані з доставкою вантажів автомобільним транспортом (п. 1 Правил перевезень вантажів автомобільним транспортом в Україні, затверджених наказом Міністерства транспорту України від 14.10.97 № 363).

Транспортний документ – документ, відповідно до якого здійснюється міжнародне перевезення товарів, у тому числі документи, за якими здійснюється перевезення до митного кордону (при вивезенні товарів) та від митного кордону до місця призначення (при ввезенні товарів) (п. 1.7 Інструкції про порядок заповнення вантажної митної декларації, затвердженої наказом Державної митної служби України від 09.07.97 № 307).

Транспортування – виробничий процес, який включає накопичення, вантаження, вивантаження, перевезення, а також зберігання вантажів на транспортних складах (розділ 3 Положення про порядок підготовки та подання інформації про вантаж для його безпечного морського перевезення, затвердженого наказом Міністерства транспорту України від 14.12.98 № 497).

Трансфер – будь-яке перевезення туриста всередині туристичного центру (доставка з вокзалу. Аеропорту або морського порту в готель і назад; з одного вокзалу, аеро- або морського порту на інший; з готелю в театр і назад тощо).

Трансфер в туризмі – перевезення туристів на ділянках аеропорт – база – аеропорт, вокзал – база – вокзал, яке здійснюється переважно автобусами.

Трансферний багаж – зареєстрований багаж трансферного пасажир, який прийнято для перевезення від пункту відправлення до пункту призначення з перевантаженням у пункті трансферу (п. 1.3 Інструкції про порядок розшуку багажу, що не надійшов до аеропорту призначення, затвердженої наказом Міністерства транспорту України від 01.11.99 № 526).

Трансферний пасажир – пасажир, який згідно з договором повітряного перевезення прибув в аеропорт одним рейсом, а далі прямує іншим рейсом (п. 1.3 Інструкції про порядок розшуку багажу, що не надійшов до аеропорту призначення, затвердженої наказом Міністерства транспорту України від 01.11.99 № 526).

Трекінг – піші походи по пересіченій місцевості без спеціальної підготовки учасників.

Трудове забезпечення рекреаційної системи – сукупність живої праці, необхідної для технічного й організаційного забезпечення функціонування рекреаційної системи.

Тур – туристична поїздка за певним маршрутом в певний термін з певним комплексом послуг (перевезення, розміщення, харчування та ін.). Розрізняють індивідуальну та групову подорож.

Турагент – 1. Роздрібна туристична фірма, що займається реалізацією турів, які організуються оптовими туристичними фірмами, а також продажем споживачам окремих туристичних послуг (транспортних квитків, екскурсій тощо). 2. Співробітник туристичної фірми.

Турагентська діяльність – діяльність з просування та реалізації туристичного продукту, яка здійснюється на основі ліцензії юридичною особою або індивідуальним підприємцем.

Турброкер – особа або компанія, яка не має власного транспорту, а орендує його для надання сервісу, включеного в турпакет оптовим продавцем турів.

Турдокументи – документи, що видаються туристам обслуговуючої їх туристичною фірмою в обмін на ваучер в першому пункті обслуговування

(готельні талони, талони на харчування та екскурсії), за якими туристам надаються конкретні туристичні послуги.

Туризм – тимчасові виїзди громадян з постійного місця проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових, спортивних, релігійних та інших цілях без заняття оплачуваною діяльністю; подорож (поїздка, похід) у вільний час – один з видів активного відпочинку; тимчасовий виїзд людини з місця постійного проживання в оздоровчих, пізнавальних або професійно-ділових цілях без зайняття оплачуваною діяльністю. Т. – найбільш ефективний засіб задоволення рекреаційних потреб.

Туризм дальній – поїздки, що вимагають витрати часу на проїзд до місця призначення літаком – більш ніж 4 год., автомобілем – 4 дні, теплоходом – 4-5 днів.

Туризм діловий – тимчасові відрядження зі службовою метою, включаючи участь у конференціях, конгресах тощо, без отримання прибутку в місці відрядження. Вид туризму, складовою якого є подорожі спеціалізованих груп однорідного професійного складу.

Туризм екологічний – складова рекреаційної діяльності, за якої негативний вплив на природне середовище та його компоненти є мінімальним. Т.е. передбачає гармонійне єднання людини, засобів рекреації, природного середовища та рекреаційної інфраструктури; виник наприкінці 80-х.

Туризм екскурсійний – подорожі тривалістю не більш 24 годин, як правило, без ночівлі.

Туризм заохочувальний – туристські поїздки (як правило, групові), що надаються адміністрацією підприємств та установ своїм співробітникам на пільгових умовах або безкоштовно як премії за високі виробничі показники.

Туризм кочовий – вид рекреаційної діяльності, що передбачає постійне пересування, зміну місця перебування.

Туризм круїзний – туристські поїздки з використанням транспортних засобів не тільки для перевезення, але й як засобу розміщення, харчування, розваг тощо.

Туризм соціальний – туризм, що субсидується коштами, виділеними на соціальні потреби.

Туризм стаціонарний – групові або індивідуальні поїздки без активного пересування за маршрутом з перебуванням в одному або двох місцях призначення з оздоровчими та пізнавальними цілями.

Турист – особа, яка здійснює подорож по Україні або в іншу країну з різними, що не заборонені законом країни перебування, цілями на термін від 24 годин до шести місяців без здійснення будь-якої оплачуваної діяльності та із зобов'язанням залишити країну або місце перебування у зазначеній термін; мандрівник, який проживає в місці призначення не менше 24 годин, мета поїздки якого – відпочинок, бізнес, сім'я, певна місія, зустріч.

Туристика – комплексна дисципліна, що досліджує фактори та явища, пов'язані з туризмом. Термін використовується в Польщі, Чехії, Словачії та інших країнах.

Туристична діяльність – діяльність з надання різноманітних туристичних послуг відповідно до вимог закону та інших актів законодавства України;

Туристична індустрія – сукупність різних суб'єктів туристичної діяльності (готелі, туристичні комплекси, кемпінгі, мотелі, пансіонати, підприємства харчування, транспорту, заклади культури, спорту тощо), які забезпечують прийом, обслуговування та перевезення туристів.

Туристична компанія – підприємство, що здійснює збут туристичних послуг споживачам. Залежно від функцій, виконуваних туристичними фірмами, їх поділяють на турагентів і туроператорів.

Туристична путівка – документ, який підтверджує факт передачі туристичного продукту.

Туристичний продукт – комплекс туристичних послуг, необхідних для задоволення потреб туриста під час його подорожі;

Туристичні перевезення – перевезення пасажирів заздалегідь визначеними маршрутами з туристичною метою (п. 14 Правил надання послуг пасажирського автомобільного транспорту, затверджених Постановою Кабінету Міністрів України від 18.02.1997 № 176).

Туристичні послуги – послуги суб'єктів туристичної діяльності щодо розміщення, харчування, транспортного, інформаційно-рекламного обслуговування, а також послуг закладів культури, спорту, побуту, розваг тощо, спрямовані на задоволення потреб туристів.

Туристичні ресурси – сукупність природно-кліматичних, оздоровчих, історико-культурних, пізнавальних та соціально-побутових ресурсів відповідної території, які задовольняють різноманітні потреби туриста.

Туристична база – рекреаційне підприємство (низова ТРС), місце обслуговування туристів (готелі, будинки молоді, молодіжні табори й центри, мотелі, кемпінги тощо); установа, що пов'язана з активним туризмом; місце початку радіальних та кільцевих маршрутів; пункт відпочинку.

Туристська група – група людей, об'єднаних прагненням здійснити туристичну подорож за обраним маршрутом.

Туристична зона – територіально-туристське утворення, яке об'єднує окремі туристичні регіони, райони, вузли, комплекси, центри. Забезпечує проведення кількох циклів рекреаційних занять (пізнавального, оздоровчого, спортивного); ландшафтно-планувальне утворення.

Туристична інфраструктура – сукупність шляхів сполучення та місць розміщення, транспортних засобів, комунікацій та різних установ, необхідних для стабільного функціонування туристичних комплексів.

Туристична місткість об'єкта – місткість об'єктів туристичного господарства, що визначає максимальну кількість туристів, які одночасно користуються об'єктами туристичної інфраструктури і не викликають зменшення набору та рівня туристичних послуг.

Туристична місткість території – максимальна кількість туристів, що одночасно перебувають на даній території і не викликають порушення природної рівноваги.

Туристична путівка – письмовий акцепт оферти туроператора або турагента на продаж пакету послуг, що являє собою невід'ємну частину договору на туристичне обслуговування, а також документ первинного обліку діяльності туроператора або турагента. Путівка, будучи бланком суворої звітності туроператора, служить підтвердженням факту укладення договору туристичного обслуговування та його оплати. Т.п. – документ, який підтверджує факт передачі туристичного продукту.

Туристична сезонність – щорічна зміна в активності туристичної діяльності (зумовлена зміною пір року), що виявляється в коливанні чисельності туристів.

Туристична спеціалізація – професійна або вікова однорідність туристичних груп.

Туристична фірма – підприємство, що здійснює збут туристичних послуг споживачам. Залежно від функцій, виконуваних туристичними фірмами, їх поділяють на турагентів і туроператорів.

Туристичне агентство – роздрібна туристична фірма, що займається реалізацією турів населенню, які організовуються гуртовими туристичними фірмами, а також продажем споживачам окремих туристичних послуг (транспортних квитків, екскурсій і т.п.).

Туристичний ваучер (путівка) – документ, що підтверджує статус особи або групи осіб як туристів, оплату услуг чи її гарантію і є підставою для отримання туристом або групою туристів туристичних услуг.

Туристичний вузол – територіально-туристичне утворення комплексного характеру, сукупність пунктів та центрів, об'єднаних спільністю транспортно-географічного положення, наявністю рекреаційних ресурсів, певною системою населених пунктів.

Туристичний коледж – середній спеціальний навчальний заклад, який готує фахівців для сфери туризму і готельного господарства; ланка в системі безперервної освіти кадрів туристично-екскурсійної галузі.

Туристичний комплекс – замкнута мережа споруд, що призначається для обслуговування туристів і складається з бази для ночівлі (готелі, мотелі тощо), харчування (ресторани, кафе, бари тощо), супутніх послуг (обладнані пляжі, оглядові та спортмайданчики, стадіони, басейни, кабаре).

Туристичний маршрут – шлях, порядок подорожі тур груп через певні пункти проходження за заздалегідь складеним графіком руху.

Туристичний об'єкт – місце, що приваблює туристів завдяки своїм природним і штучно створеним рисам (природа, художні та археологічні цінності, кліматичні умови тощо).

Туристичний обмін – одна з форм туризму на двосторонній чи багатосторонній основі за участю представників двох чи кількох країн, що передбачає перебування туристів за кордоном на без валютній основі.

Туристичний підрайон – складова туристичного району, що охоплює ареал з однорідними туристичними комплексами (Чорноморський підрайон Кавказько-Чорноморського району).

Туристичний продукт – набір послуг, що входять у вартість туристичної поїздки за певним маршрутом з комплексним обслуговуванням.

Туристичний пункт – одиничний туристичний об'єкт, первинна ланка туристичного районування, функціонування якого базується на використанні природного (соціального) рекреаційного потенціалу місцевості (турбаза, кемпінг, мотель, туристський поїзд тощо).

Туристичний регіон – (в територіальному аспекті): 1. Місцевий ринок туристичних послуг у будь-якому пункті. 2. Районний ринок туристичних послуг у межах територіальної одиниці країни. 3. Єдиний національний ринок туристичних послуг на території всієї країни.

Туристичний рік – проміжок часу, який точно визначає період здійснення туристського обміну протягом календарного року.

Туристичний сезон – період найбільш інтенсивного потоку туристів (наприклад, період червень-вересень в літній сезон).

Туристичний транспорт – спеціалізований вид пасажирського транспорту, що функціонує самостійно і призначений лише для обслуговування туристів під час подорожі або перебування поза межами постійного місця проживання.

Туристичний центр – функціонально-планувальний центр туристичної зони, вузловий пункт туристичних маршрутів; місце розташування основних підприємств і установ туристичного обслуговування, об'єктів господарського призначення, загальних для зони.

Туристичні карти (картосхеми, плани) – тематичні карти, що містять певну туристично-географічну інформацію і використовуються організаторами туризму та рекреаційної діяльності, рекреологами, туристами тощо в їх діяльності.

Туристичні послуги – специфічний вид споживчих послуг, до яких входять послуги готельної сфери, підприємств громадського харчування, станції ремонту та обслуговування, пунктів прокату, підприємств розваг і відпочинку.

Туристські потоки – специфічний вид міграції населення в незначному часовому періоді без зміни постійного місця проживання, що здійснюється, як правило, в рекреаційно-туристичних цілях.

Туристичні ресурси – сукупність природно-кліматичних, історико-культурних і соціально-економічних умов і ресурсів даної території.

Туристично-рекреаційна зона – це частина території держави із значним природним, рекреаційним та історико-культурним потенціалом, на якій вводиться спеціальний правовий режим з метою ефективного його використання та збереження.

Туроператор – оптова туристична фірма, що займається розробкою турів, розрахованих на масовий споживчий попит, їх рекламою і збутом через мережу роздрібних турагентів; туристична установа, що займається організацією внутрішніх та міжнародних туристських подорожей з різноманітним асортиментом послуг.

Туроператорська діяльність – діяльність з формування, просування та реалізації туристичного продукту, яка здійснюється на основі ліцензії юридичною особою або індивідуальним підприємцем.

Турпакет – туристичний план (маршрут), що охоплює основні елементи відпочинку: транспорт, розміщення, екскурсії та ін. послуги.

У

Українське судно – судно, зареєстроване у Державному судновому реєстрі, Судновій книзі (п. 1 Порядку митного оформлення продукції морського промислу, яка ввозиться на митну територію України, затвердженого наказом Державної митної служби України від 17.08.98 № 504).

Умови рекреаційного районування – природне та соціально-економічне середовище, в якому відбувається формування і функціонування рекреаційних районів.

Унікальні ландшафти – природно-територіальні комплекси, що відрізняються своєю індивідуальністю та неповторністю; різноманітні природні утворення – ділянки пустелі, каньйони, лісові масиви, озера тощо.

Уповноважений агент експлуатанта – відповідальна особа, що представляє експлуатанта чи виступає від його імені під час виконання формальностей, пов'язаних із прильотом повітряного корабля даного експлуатанта (п. 1.3 Інструкції про порядок розшуку багажу, що не надійшов до аеропорту призначення, затвердженої наказом Міністерства транспорту України від 01.11.99 № 526).

Учасник дорожнього руху – особа, яка бере безпосередню участь у процесі руху на дорозі як пішохід, водій, пасажир, погонич тварин (п. 1.9 Правил дорожнього руху, затверджених Постановою Кабінету Міністрів України від 31.12.1993 № 1094).

Ф

Фактичний перевізник – особа, яка не є договірним перевізником, але за його повноваженнями виконує повітряне перевезення або частину повітряного перевезення. Наявність зазначених повноважень передбачається доведенням від протилежного (п. 1.4 Положення про порядок проведення конкурсу на право експлуатації міжнародної повітряної лінії, затвердженого наказом Міністерства транспорту України від 28.01.99 № 41).

Фіксована квота (fix) – квота із закріпленням певних номерів готельного фонду за конкретним туроператором.

Флотель (плавготель, готель на воді) – рекреаційне підприємство сезонного типу, що функціонує повністю на плаву, з розміщенням спальних і громадських приміщень на дебаркадерах чи застарілих теплоходах (місткість 200–300 місць).

Форс-мажор – обставина, настання якої не могло бути попереджено стороною, відповідальною за виконання зобов'язання, і є причиною невиконання останнього (наприклад, війна, стихійне лихо тощо).

Фотосафарі – туристична поїздка з метою фотографування рідкісних тварин і рослин в природних умовах їх існування.

Франшиза, франчайз – незалежний готель або мотель, який має право користуватися фірмовою маркою і платить за це право.

Фрахт – це провізна плата власнику транспортного засобу за перевезення вантажів або пасажирів будь-якими шляхами сполучення, особливо морськими і водними (Лист Державної податкової адміністрації України від 13.05.1998 № 5047/11/15-2216 «Щодо визначення терміну «фрахт» та поширення на цей вид оподатковуваного доходу норм міжнародних угод про уникнення подвійного оподаткування»).

Фрахтування – укладення чартеру.

Фул Хаус (full house) – термін позначає завантаження готелю на 100% (всі номери продані).

Функція рекреаційної місцевості – здатність природного комплексу надавати відпочиваючим можливість його використання для різних видів рекреаційної діяльності.

Х

Ходологія – розділ туристики, що вивчає рухливість людини, її здатність долати природні, психологічні перешкоди; хобі, наслідування інших людей і т.ін. під час відпочинку в природних умовах.

Хостел – різновид готелів з невеликим набором послуг, міні-готель (на 5–10 номерів) з багатомісними номерами, де здаються ліжко-місця зі зручностями на поверсі; орієнтований на молодь і клієнтів, які шукають економічне розміщення. Обслуговування гостей забезпечується власником або родиною, які зазвичай проживають у цьому ж будинку.

Ц

Централізовані перевезення – при централізованих перевезеннях автотранспортні (транспортно-експедиційні) підприємства та організації, поєднуючи перевезення і транспортно-експедиційне обслуговування, здійснюють за договором на перевезення вантажів вивіз (завіз) вантажів із промислових підприємств, баз, складів, станцій залізниць, портів (пристаней) і аеропортів (п. 38 Статуту автомобільного транспорту Української РСР, затвердженого Постановою Ради Міністрів Української РСР від 27.06.1969 № 401).

Цивільне повітряне судно – повітряне судно є цивільним, якщо воно зареєстровано у державному реєстрі цивільних повітряних суден (ст. 15 Повітряного кодексу України від 04.05.1993 № 3167-XII).

Цикл рекреаційної діяльності – визначена в часі стійка комбінація систем занять, що повторюються, яка у відповідності до функції рекреаційної діяльності може розглядатись як певний цілісний процес.

Ч

Чартер – договір між власником транспортного засобу (теплохода, літака, автобуса тощо) та фрахтувальником (наймачем) на оренду всього транспортного засобу або його частини на певний рейс або термін.

Чартер – договір про фрахт ПС, у якому зазначені сторони, розмір фрахту, період виконання конкретної за номенклатурою та обсягом роботи, позначення ПС та вантажу, місце завантаження і призначення (п. 3.19 Правил з питань процедур експлуатаційної сертифікації та інспектування експлуатантів, затверджених наказом Міністерства транспорту України від 08.08.96 № 254).

Чартерний рейс – рейс, замовлений ексклюзивно для спеціальної групи людей, які належать одній організації або їх переліт організовується від одного імені (наприклад, туроператором). Чартерні рейси зазвичай набагато дешевше, ніж регулярні рейси авіаліній за розкладом. Ці рейси можуть здійснюватися додатковими літаками або літаками, що виконують регулярні рейси.

Чартерний тур – подорож, яка виконується поза регулярним розкладом руху транспортного засобу на умовах чартеру, тобто оренди (теплохода, літака, автобуса тощо) на певний рейс або термін.

Час закриття дня – довільно обраний менеджером готелю час, коли закінчується один день і починається інший.

Час звільнення номеру – час (місцевий), не пізніше якого турист повинен звільнити номер у день виїзду.

Час надання номера – час заселення туриста в номер (місцевий) в день заїзду. У більшості європейських готелів – 14.00; в готелях США – 15.00 або 16.00.

Часова динаміка функцій рекреаційного об'єкта – зміна функцій рекреаційного об'єкта (що має як соціальне, антропогенне, так і природне походження) внаслідок виникнення нових суспільних потреб (зміни соціального замовлення). Зміна соціальної ролі характерна для культових об'єктів (церкви, храми, мечеті).

Чистий транспортний документ – це документ, який не має застережень чи поміток, що безпосередньо констатують дефектний стан товару та/або упаковки.

Член екіпажу повітряного судна – особа авіаційного персоналу, якій в установленому порядку доручено виконання певних обов'язків на борту повітряного судна протягом виконання польотного завдання (пп. 2.1.41 п. 2.1 Правил видачі свідоцтв авіаційному персоналу в Україні, затверджених наказом Міністерства транспорту України від 07.12.98 № 486).

III

Шатл-сервіс – позначення транспорту (літака, автобуса, поїзда), який робить дуже часті рейси, в основному на дуже коротку відстань.

Шведський стіл – вид самообслуговування в ресторанах, кафе, що відрізняється тим, що відвідувачі за єдину усереднену плату отримують будь-яку кількість страв за своїм бажанням серед запропонованих, раніше виставлених в залі.

Шенгенська віза – єдина віза, яка дає можливість безперешкодно пересуватися територією країн Шенгенської групи (Німеччина, Франція, Бельгія, Голландія, Люксембург, Іспанія, Португалія, Італія, Швеція, Норвегія, Фінляндія, Данія, Австрія, Греція) протягом терміну дії візи.

Шоп-тур (shop-tour) – туристична поїздка, метою якої є покупка певних видів товарів, характерних для країни перебування.

Я

Ядерне судно – судно, що обладнане ядерною енергетичною установкою (ст. 15 Кодексу торговельного мореплавства України від 23.05.1995 № 176/95-ВР).

Іноземна термінологія

A-la carte – меню, в якому кожна страва вказана за своєю ціною.

Back of the House – служби сервісу, розташовані так, щоб не бути на виду.

Bed Occupancy – раціональне відношення кількості спальних місць до кількості заявлених до продажу (середня загрузка).

Blanket Reservation – планування якого-небудь визначеного числа кімнат (блоку) для груп.

Brunch – приймання їжі після вечері, але до обіду, що заміняє обидва.

Cabana – побудова на пляжі (або біля басейну), типу бунгало, яка стоїть окремо від основної будівлі і інколи обладнана як спальня.

Commercially important persons – покупець спеціального документа, який дає право йому (їй) займати привілейоване положення стосовно інших пасажирів.

Complimentary ticket – безкоштовний проїзд.

Continental breakfast – легка вечеря (чай, сік або кава, булочка, масло, джем).

Deluxe – розкішний тип готелю (приватна ванна і повний сервіс).

Double-up – організація системи подвійного заселення (коли незнайомі люди поселені в одному номері, в адміністрації на спеціальному стенді зберігаються 2 картки (чека) в кишенці під номером цієї кімнати).

Duty-free Goods – товари, які не підлягають митному податку.

Endorsment – повноваження, які полягають в можливості замінити або перереєструвати авіаквиток на інший літак.

English breakfast – повна вечеря (+ яєчня з телятиною, тости).

Family Room – сімейний номер, розміром більше стандартного.

Free port – порт, де туристи можуть придбати товари без уплати митних податків.

Front Desk (фронтдеск) – стійка адміністратора готелю, де гості реєструються.

Full House (повний дім) – термін, який визначає загрузку готелю на 100% (всі номери продані).

Grand master – один ключ, який відкриває всі гостеві кімнати, які зачинені зсередини.

Guest History (Card) – запис повної програми перебування гостя, яка включає зайняті кімнати, оплату, особливі потреби, кредит (такий запис робиться на картках, у великих готелях дані заносяться в комп'ютер).

Hotel Garni – готель без ресторану (навіть без сніданку).

Housekeeper's report – лист із записами, які знаходяться у фронт-офісі, в якому відбиваються реальні відомості про стан кімнат (прибирання, ремонт і т. д.).

Inclusive Terms – тариф на розміщення і харчування (трьохразове).

Junior Suite – велика кімната з відгородженим спальним місцем, яке вдень використовується як гостева кімната.

Luggage Pass – карта, яка дає право туристу на винесення багажу з готелю.

Master Key – один ключ, який замінює всі ключі від усіх кімнат на поверсі.

Most important person – особливо важлива персона.

Mystery Tour – притулок в горах (використовується в гірському туризмі).

No-Show Employees – персонал, який працює за розпорядком і проводить роботи суворо за відсутності гостя.

Out Of Order – кімната не готова до заселення через помилку, поломку устаткування цієї кімнати.

Party ticket – груповий білет.

Rack Rate – повний тариф вартості номера (без знижок).

Referral – система бронювання, коли в кімнаті залишається щось з особистого майна гостя до його наступного переїзду.

Residential Hotel – готель, який довгий час займається гостями, які можуть зробити своєю власністю цей дім або резиденцію.

Rest House – невеликий готель.

Revalidation sticker – офіційний напис на літньому купоні, що означає нову броню, яка повинна бути зроблена.

Room Board – інформація про готельний номер (умови, сервіс, можливості).

Safe-Deposit Boxes – індивідуальна секція у сховищі, де гості зберігають цінності, готівкові гроші.

Service charge – звичайно від 10 до 20 процентів додається до рахунку для оплати роботи служби сервісу.

Skipper – гість, який поїхав таємно, залишив неоплачений рахунок.

Standby – пасажир, у якого не має підтвердженої броні, але який чекає в аеропорту можливості вильоту, якщо посадкові місця в літаку з'являться в продажу в останню хвилину. Більшість авіакомпаній пропонують дуже низькі ціни для таких пасажирів.

Suite – номер підвищеною комфортабельності з декількома жилими приміщеннями, має зону відпочинку.

Tourist Class – також називають екологічний клас. У номері такого класу гість не має особистої ванної.

Transient Hotel – готель для транзитних гостей, які зупиняються в готелі на короткий строк на шляху в інший готель (постійне місце відпочинку).

Very Important Passenger (дуже важливий пасажир (VIP)) – людина, для якої пропонується особливий сервіс.

Іноземні аббревіатури

All Inc (all inclusive) – система «все включено»: сніданок, обід, ленч, вечеря, напої впродовж дня.

BB, B&B (bed & breakfast) – сніданок.

BG (bungalow) – окремі побудови.

BO (bed only), RO – розміщення без харчування.

BV (beach view) – вид на пляж.

CHD (child) – дитина, як правило, до 12 років.

DBL (double) – двухмісний номер з одним двоспальним ліжком.

DBL + 2 CHD(2-6) (6-12); (double +2 children) – 2 дорослих: перша дитина 6-12 років.

EXB (extra bed) – додаткове ліжко.

FB (full board) – повний пансіон: обід, ленч, вечеря.

GV (garden view) – вид на сад.

HB (half board) – напівпансіон: сніданок та вечеря.

HV (holiday village) – готель, який являє собою комплекс бунгало.

INF (infant) – маленька дитина до 2 років.

LUX (luxе) – апартаменти класу люкс.

LV (land view) – вид на місцевості.

MB (mainbuilding) – основне завдання.

MV (mountain view) – вид на гори.

RO – без харчування.

ROH (runofthehouse) – розміщення в готелі без уточнення типу номеру і виду з вікна.

SGL(single) – одномісний номер.

SGL + CHD (2-6) (single + children) – 1 дорослий + дитина від 2-6 років.

STD (standard) – стандартний номер.

SUT (suite) – номер підвищеної комфортабельності з декількома жилими приміщеннями, має зону для відпочинку.

SV (sea view) – вид на море.

TWIN (twin) – двухмісний номер з двома роздільними ліжками.

TRIPL (triple) – трьохмісний номер.

Ultra All Inc (ultra all inclusive) – All Inc + напої імпорного виробництва + набір послуг.

Нормативно-правова база з туризмології

1. Господарський кодекс України. – К. : Видав. дім «Скіф», 2010. – 184 с.
2. Земельний кодекс України (станом на 12.10.2012). – Харків : Право, 2012. – 144 с.
3. Кодекс законів про працю України (станом на 12.10.2012). Постанови Пленуму Верховного Суду України з питань трудового права. – Харків : Право, 2012. – 160 с.
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення : наук.-практ. ком. із змінами та доп. станом на 10.11.2010 / Р.А. Калюжний. та ін. – 3-є вид. – К. : Правова єдність, 2011. – 712с.
5. Кодекси України про надра, лісовий, водний, повітряний. – К. : Вид. Паливода А.В., 2008. – 168 с.
6. Конституція України: зі змінами. – Харків : Право, 2012. – 64 с.
7. Кримінальний кодекс України. – К. : Видав. дім «Скіф», 2010. – 152 с.
8. Цивільний кодекс України (станом на 26.10.2012). – Харків : Право, 2012. – 440 с.
9. Про туризм : Закон України від 18.11.2003 № 128 зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tourism.gov.ua/publ.aspx?id=1879>.
10. Про курорти : Закон України від 05.10.2000 № 2026-III.
11. Про день туризму : Указ Президента України від 21.09.1998 № 1047/98.
12. Про підтримку розвитку туризму в Україні : Указ Президента України від 02.03.2001 № 127/2001.
13. Про основні напрями розвитку туризму в Україні до 2010 року : Указ Президента України від 10.08.1999 № 973/99.
14. Основні напрями розвитку туризму в Україні до 2010 року : схвалено Указом Президента України від 10.08.1999 № 973/99.
15. Про затвердження державної програми розвитку туризму на 2002–2010 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.04.2002 № 583.
16. Державна програма розвитку туризму на 2002–2010 роки : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 29.04.2002 № 583.
17. Про затвердження Державної цільової соціальної програми розвитку в Україні спортивної та туристичної інфраструктури у 2011–2022 роках : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.06.2011 № 707.
18. Державна цільова соціальна програма розвитку в Україні спортивної та туристичної інфраструктури у 2011–2022 роках : затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 29.06.2011 № 707.
19. Про Програму розвитку туризму в Дніпропетровській області на 2009–2012 роки : рішення обласної ради від 10.06.2009 № 549-19/У.
20. Програма розвитку туризму в Дніпропетровській області на 2009–2012 роки : затв. рішенням обласної ради від 10.06.2009 № 549-19/У.
21. Про музеї та музейну справу : Закон України від 29.06.1995 № 249/95-ВР.
22. Про сільський зелений туризм : проект Закону України.

23. Про міжнародні договори України : Закон України від 29.06.2004 № 1906-IV.
24. Міжгалузева програма "Пізнай свою країну" на 2007–2012 роки : затв. наказом МКТ, МОН, Мінсім'ямолодьспорту, Держкомтелерадіо від 27.07.2007 № 49/765/3027/308.
25. Резолюція Київського міжнародного туристичного форуму від 30.11.2012.
26. Про Положення про Державне агентство України з туризму та курортів : Указ Президента України від 08.04.2011 № 444/2011.
27. Положення про Державне агентство України з туризму та курортів : затв. Указом Президента України від 08.04.2011 № 444/2011.
28. Про затвердження Положення про Державний комітет України по туризму : Постанова Кабінету Міністрів України від 12.08.1993 № 625.
29. Положення про Державний комітет України по туризму : затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 12.08.1993 № 625.
30. Про Національну раду по туризму : Постанова Кабінету Міністрів України від 13.03.1996 № 322.
31. Положення про Національну раду по туризму : затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 13.03.1996 № 322.
32. Про Державний комітет молодіжної політики, спорту і туризму України : Указ Президента України від 31.05.2000 № 740/2000.
33. Положення про Державний комітет молодіжної політики, спорту і туризму України : затв. Указом Президента України від 31.05.2000 № 740/2000.
34. Про реорганізацію Державного комітету молодіжної політики, спорту і туризму України : Указ Президента України від 22.11.2001 № 1132/2001.
35. Питання Державної туристичної адміністрації України : Указ Президента України від 11.04.2002 № 331/2002.
36. Положення про Державну туристичну адміністрацію України : затв. Указом Президента України від 11.04.2002 № 331/2002.
37. Про Положення про Міністерство культури і туризму України : Указ Президента України від 02.12.2005 № 1688/2005.
38. Положення про Міністерство культури і туризму України : затв. Указом Президента України від 02.12.2005 № 1688/2005.
39. Про утворення Державної служби туризму і курортів : Постанова Кабінету Міністрів України від 12.07.2005 № 564.
40. Положення про Державну службу туризму і курортів : затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 13.02.2006 № 132.
41. Про заходи щодо вдосконалення координації діяльності органів виконавчої влади у сфері зовнішніх зносин : Указ Президента України від 18.09.1996 № 841/96.
42. Про державний кордон України : Закон України від 04.11.1991 № 1777-XII.
43. Про затвердження Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2011–2015 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 01.12.2010 № 1088.

44. Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на 2011–2015 роки : затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 01.12.2010 № 1088.
45. Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України : Закон України від 21.01.1994 № 3857-XII.
46. Про затвердження Правил перетинання державного кордону громадянами України: Постанова Кабінету Міністрів України від 27.01.1995 № 57.
47. Правила перетинання державного кордону громадянами України : затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 27.01.1995 № 57.
48. Про правовий статус іноземців : Закон України від 04.02.1994 № 3929-XII.
49. Правила в'їзду іноземців в Україну, їх виїзду з України і транзитного проїзду через її територію : затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 29.12.1995 № 1074.
50. Порядок продовження строку перебування та продовження або скорочення строку тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства на території України : затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 15.02.2012 № 150.
51. Про запровадження нового порядку оформлення візових документів для в'їзду в Україну : Постанова Кабінету Міністрів України від 20.02.1999 № 227.
52. Правила оформлення візових документів для в'їзду в Україну : затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 20.02.1999 № 227.
53. Про затвердження Правил оформлення віз для в'їзду в Україну і транзитного проїзду через її територію : Постанова Кабінету Міністрів України від 01.06.2011 № 567.
54. Правила оформлення віз для в'їзду в Україну і транзитного проїзду через її територію : затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 01.06.2011 № 567.
55. Інструкція про порядок оформлення візових документів іноземцям та особам без громадянства для в'їзду в Україну : затв. наказом Міністерства закордонних справ України від 07.04.1999 № 63.
56. Про затвердження Інструкції про порядок оформлення іноземцям та особам без громадянства віз для в'їзду в Україну і транзитного проїзду через її територію : наказ Міністерства закордонних справ України від 26.07.2011 № 196.
57. Інструкція про порядок оформлення іноземцям та особам без громадянства віз для в'їзду в Україну і транзитного проїзду через її територію : затв. наказом Міністерства закордонних справ України від 26.07.2011 № 196.
58. Про затвердження Правил оформлення і видачі паспорта громадянина України для виїзду за кордон і проїзного документа дитини, їх тимчасового затримання та вилучення : Постанова Кабінету Міністрів України від 31.03.1995 № 231.
59. Правила оформлення і видачі паспорта громадянина України для виїзду за кордон і проїзного документа дитини, їх тимчасового затримання та

вилучення : затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 31.03.1995 № 231.

60. Угода між Україною та Європейським Співтовариством про спрощення оформлення віз від 18.06.2007.

61. Про страхування : Закон України від 07.03.1996 № 85/96-ВР.

62. Положення про обов'язкове особисте страхування від нещасних випадків на транспорті : затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 14.08.1996 № 959.

63. Про порядок і умови проведення обов'язкового страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.09.1996 № 1175.

64. Положення про порядок і умови проведення обов'язкового страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів : затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 28.09.1996 № 1175.

65. Положення про моторне (транспортне) страхове бюро : затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 28.09.1996 № 1175.

66. Про порядок провадження діяльності страховими посередниками : Постанова Кабінету Міністрів України від 18.12.1996 № 1523.

67. Положення про порядок провадження діяльності страховими посередниками : затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 18.12.1996 № 1523.

68. Про затвердження порядку надання медичної допомоги іноземним громадянам, які тимчасово перебувають на території України : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.01.1997 № 79.

69. Порядок надання медичної допомоги іноземним громадянам, які тимчасово перебувають на території України : затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 28.01.1997 № 79.

70. Про утворення державної спеціалізованої аварійно-рятувальної служби пошуку і рятування туристів : Постанова Кабінету Міністрів України від 11.12.1999 № 2264.

71. Про затвердження положення про пошуково-рятувальні служби суб'єктів туристичної діяльності, що спеціалізуються на організації туристичних подорожей з використанням активних форм пересування туристів : наказ Державного комітету України по туризму від 10.07.1996 № 33.

72. Положення про пошуково-рятувальні служби суб'єктів туристичної діяльності, що спеціалізуються на організації туристичних подорожей з використанням активних форм пересування туристів : затв. наказом Державного комітету України по туризму від 10.07.1996 № 33.

73. Про ліцензування певних видів господарської діяльності : Закон України від 01.06.2000 № 1775-III.

74. Про затвердження переліку документів, які додаються до заяви про видачу ліцензії для окремого виду господарської діяльності : затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 04.07.2001 № 756.

75. Ліцензійні умови провадження туроператорської та турагентської діяльності : затв. наказом Державного комітету України з питань регуляторної

політики та підприємництва, Міністерства культури і туризму України від 11.09.2007 № 111/55.

76. Про захист прав споживачів : Закон України від 12.05.1991 № 1023-XII.

77. Про рекламу : Закон України від 03.07.1996 № 270/96-ВР.

78. Про захист від недобросовісної конкуренції : Закон України від 07.06.1996 № 236/96-ВР.

79. Інструкція про порядок оформлення ваучера на надання туристичних послуг та його використання : затв. наказом Держтурадміністрації України від 06.06.2005 № 50.

80. Правила користування готелями й аналогічними засобами розміщення та надання готельних послуг : затв. наказом Держтурадміністрації України від 16.03.2004 № 19.

81. Порядок встановлення категорій готелям та іншим об'єктам, що призначаються для надання послуг з тимчасового розміщення (проживання) : затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 29.07.2009 № 803.

82. Правила роботи закладів (підприємств) ресторанного господарства : затв. наказом Міністерства економіки та з питань Європейської інтеграції України від 24.07.2002 № 219.

83. Про громадські об'єднання : Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI.

84. Правила проведення туристських подорожей з учнівською та студентською молоддю України : затв. наказом Міністерства освіти України від 06.04.1999 № 96

85. Заходи щодо державної підтримки розвитку молодіжного та дитячого туризму : затв. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12.05.2004 № 298-р.

86. Порядок взаємодії з питань забезпечення перевезення організованих груп дітей на оздоровлення в табори відпочинку та інші оздоровчі заклади, а також проведення туристичних та екскурсійних подорожей (поїздок) : затв. наказом Міністерства транспорту України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства України у справах сім'ї, дітей та молоді від 27.07.2004 № 672/831/623/120.

87. Положення про порядок видачі дозволів на право здійснення туристичного супроводу фахівцям туристичного супроводу : затв. наказом Держтурадміністрації України від 24.09.2004 № 83.

88. Положення про туристські маршрутно-кваліфікаційні комісії навчальних закладів системи Міністерства освіти і науки України : затв. наказом Міністерства освіти і науки України від 16.05.2005 № 295.

89. Порядок організації виїзду дітей за кордон на відпочинок та оздоровлення : затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 21.12.2005 № 1251.

90. Правила організації полювання та надання послуг іноземним туристам-мисливцям : затв. наказом Держкомлісгоспу України від 09.09.1999 № 83.

91. Положення про значок "Турист України".

ДОДАТКИ

ЗАКОН УКРАЇНИ ПРО ТУРИЗМ

Закон введено в дію з дня опублікування — 14 листопада 1995 року згідно з Постановою Верховної Ради України від 15.09.1995 № 325/95-ВР

Цей Закон визначає загальні правові, організаційні та соціально-економічні засади реалізації державної політики України в галузі туризму та спрямований на забезпечення закріплених Конституцією України прав громадян на відпочинок, свободу пересування, охорону здоров'я, на безпечне для життя і здоров'я довкілля, задоволення духовних потреб та інших прав при здійсненні туристичних подорожей. Він встановлює засади раціонального використання туристичних ресурсів та регулює відносини, пов'язані з організацією і здійсненням туризму на території України.

Розділ I. Загальні положення

Стаття 1. Визначення термінів

У цьому Законі наведені нижче терміни вживаються в такому значенні:

туризм — тимчасовий виїзд особи з місця проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових чи інших цілях без здійснення оплачуваної діяльності в місці, куди особа від'їжджає;

турист — особа, яка здійснює подорож по Україні або до іншої країни з не забороненою законом країни перебування метою на термін від 24 годин до одного року без здійснення будь-якої оплачуваної діяльності та із зобов'язанням залишити країну або місце перебування в зазначений термін;

туристичний продукт — попередньо розроблений комплекс туристичних послуг, який поєднує не менше ніж дві такі послуги, що реалізується або пропонується для реалізації за визначеною ціною, до складу якого входять послуги перевезення, послуги розміщення та інші туристичні послуги, не пов'язані з перевезенням і розміщенням (послуги з організації відвідувань об'єктів культури, відпочинку та розваг, реалізації сувенірної продукції тощо);

супутні туристичні послуги та товари — послуги та товари, призначені для задоволення потреб споживачів, надання та виробництво яких несуттєво скоротяться без їх реалізації туристам;

характерні туристичні послуги та товари — послуги та товари, призначені для задоволення потреб споживачів, надання та виробництво яких суттєво скоротяться без їх реалізації туристам;

просування туристичного продукту — комплекс заходів, спрямованих на створення та підготовку до реалізації туристичного продукту чи туристичних послуг (організація рекламно-ознайомлювальних подорожей, участь у спеціалізованих виставках, ярмарках, видання каталогів, буклетів тощо);

місце продажу (реалізації) туристичних послуг — країна, в якій зареєстровано відповідний суб'єкт господарювання, що реалізує туристичний продукт;

місце надання туристичних послуг — країна, на території якої безпосередньо надаються туристичні послуги; **готель** — підприємство будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, що складається з шести і більше номерів та надає готельні послуги з тимчасового проживання з обов'язковим обслуговуванням. Порядок встановлення категорій готелям визначається Кабінетом Міністрів України;

готельна послуга — дії (операції) підприємства з розміщення споживача шляхом надання номера (місця) для тимчасового проживання в готелі, а також інша діяльність, пов'язана з

розміщенням та тимчасовим проживанням. Готельна послуга складається з основних та додаткових послуг, що надаються споживачу відповідно до категорії готелю;

аналогічні засоби розміщення — підприємства будь-якої організаційно-правової форми власності, що складаються з номерів і надають обмежені готельні послуги, включно з щоденним заправлінням ліжок, прибиранням кімнат та санвузлів.

Стаття 2. Законодавство України про туризм

Законодавство України про туризм складається з Конституції України, цього Закону, інших нормативно-правових актів, виданих відповідно до них.

Майнові відносини в галузі туризму, засновані на рівності, автономії волі і майновій самостійності їх учасників, регулюються Цивільним та Господарським кодексами України з урахуванням особливостей, встановлених цим Законом.

Якщо міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, передбачені інші правила, ніж ті, що встановлені цим Законом, застосовуються правила міжнародного договору.

Стаття 3. Туристичні ресурси України

Туристичними ресурсами України є пропоновані або такі, що можуть пропонуватися, туристичні пропозиції на основі та з використанням об'єктів державної, комунальної чи приватної власності.

Напрями освоєння і розвитку туристичних ресурсів України визначаються органами державної влади, органами місцевого самоврядування відповідно до програм розвитку туризму.

Класифікація та оцінка туристичних ресурсів України, режим їх охорони, порядок використання з обліком гранично припустимих навантажень на об'єкти культурної спадщини та довкілля, порядок збереження цілісності туристичних ресурсів України, заходи для їх відновлення визначаються відповідно до закону.

Унікальні туристичні ресурси можуть знаходитися на особливому режимі охорони, що обмежує доступ до них. Обмеження доступу до туристичних ресурсів визначається їх реальною пропускною спроможністю, рівнем припустимого антропогенного навантаження, сезонними та іншими умовами.

Під час містобудівного планування, проектування, розміщення, будівництва і реконструкції об'єктів містобудування на територіях рекреаційних зон відповідні органи виконавчої влади, власники об'єктів містобудування повинні передбачати максимальну інтеграцію споруджуваних об'єктів до місцевого соціально-економічного, природного та історико-культурного середовища.

Стаття 4. Організаційні форми та види туризму

Організаційними формами туризму є **міжнародний і внутрішній туризм**.

До міжнародного туризму належать: **в'їзний туризм** — подорожі в межах України осіб, які постійно не проживають на її території, та **виїзний туризм** — подорожі громадян України та осіб, які постійно проживають на території України, до іншої країни.

Внутрішнім туризмом є подорожі в межах території України громадян України та осіб, які постійно проживають на її території.

Залежно від категорій осіб, які здійснюють туристичні подорожі (поїздки, відвідування), їх цілей, об'єктів, що використовуються або відвідуються, чи інших ознак існують такі види туризму:

дитячий; молодіжний; сімейний;

для осіб похилого віку; для інвалідів; культурно-пізнавальний; лікувально-оздоровчий; спортивний;

релігійний; екологічний (зелений); сільський;

підводний; гірський; пригородницький; мисливський; автомобільний; самодіяльний тощо.

Особливості здійснення окремих видів туризму встановлюються законом.

Стаття 5. Учасники відносин, що виникають при здійсненні туристичної діяльності

Учасниками відносин, що виникають при здійсненні туристичної діяльності, є юридичні та фізичні особи, які створюють туристичний продукт, надають туристичні послуги (перевезення, тимчасового розміщення, харчування, екскурсійного, курортного, спортивного, розважального та іншого обслуговування) чи здійснюють посередницьку діяльність із надання характерних та супутніх послуг, а також громадяни України, іноземці та особи без громадянства (туристи, екскурсанти, відвідувачі та інші), в інтересах яких здійснюється туристична діяльність.

Суб'єктами, що здійснюють та/або забезпечують туристичну діяльність (далі — суб'єкти туристичної діяльності), є:

туристичні оператори (далі — туроператори) — юридичні особи, створені згідно із законодавством України, для яких виключною діяльністю є організація та забезпечення створення туристичного продукту, реалізація та надання туристичних послуг, а також посередницька діяльність із надання характерних та супутніх послуг і які в установленому порядку отримали ліцензію на туроператорську діяльність;

туристичні агенти (далі — турагенти) — юридичні особи, створені згідно із законодавством України, а також фізичні особи — суб'єкти підприємницької діяльності, які здійснюють посередницьку діяльність з реалізації туристичного продукту туроператорів та туристичних послуг інших суб'єктів туристичної діяльності, а також посередницьку діяльність щодо реалізації характерних та супутніх послуг;

інші суб'єкти підприємницької діяльності, що надають послуги з тимчасового розміщення (проживання), харчування, екскурсійних, розважальних та інших туристичних послуг;

гідди-перекладачі, екскурсоводи, спортивні інструктори, провідники та інші фахівці туристичного супроводу — фізичні особи, які проводять діяльність, пов'язану з туристичним супроводом, крім осіб, які працюють на відповідних посадах підприємств, установ, організацій, яким належать чи які обслуговують об'єкти відвідування;

фізичні особи, які не є суб'єктами підприємницької діяльності та надають послуги з тимчасового розміщення (проживання), харчування тощо.

Перелік посад фахівців туристичного супроводу та кваліфікаційні вимоги до них визначаються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері туризму та курортів, за погодженням із центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері трудових відносин.

Розділ II. Державна політика та державне регулювання в галузі туризму

Стаття 6. Основні способи та цілі державного регулювання в галузі туризму. Основні пріоритетні напрями державної політики в галузі туризму

Держава проголошує туризм одним з пріоритетних напрямів розвитку економіки та культури і створює умови для туристичної діяльності.

Реалізація державної політики в галузі туризму здійснюється шляхом:

визначення і реалізації основних напрямів державної політики в галузі туризму, пріоритетних напрямів розвитку туризму;

визначення порядку класифікації та оцінки туристичних ресурсів України, їх використання та охорони; спрямування бюджетних коштів на розробку і реалізацію програм розвитку туризму;

визначення основ безпеки туризму;

нормативного регулювання відносин у галузі туризму (туристичного, готельного, екскурсійного та інших видів обслуговування громадян);

ліцензування в галузі туризму, стандартизації туристичних послуг, визначення кваліфікаційних вимог до посад фахівців туристичного супроводу; встановлення системи статистичного обліку і звітності в галузі туризму та курортно-рекреаційного комплексу; організації і здійснення державного контролю за дотриманням законодавства в галузі туризму;

визначення пріоритетних напрямів і координації наукових досліджень та підготовки кадрів у галузі туризму; участі в розробці та реалізації міжнародних програм з розвитку туризму.

Державне регулювання в галузі туризму здійснюється іншими способами, визначеними законом. Основними цілями державного регулювання в галузі туризму є:

забезпечення закріплених Конституцією України прав громадян на відпочинок, свободу пересування, відновлення і зміцнення здоров'я, на безпечне для життя і здоров'я довкілля, задоволення духовних потреб та інших прав;

безпека туризму, захист прав та законних інтересів туристів, інших суб'єктів туристичної діяльності та їх об'єднань, прав та законних інтересів власників або користувачів земельних ділянок, будівель та споруд; збереження цілісності туристичних ресурсів України, їх раціональне використання, охорона культурної спадщини та довкілля, врахування державних і громадських інтересів при плануванні та забудові територій; створення сприятливих умов для розвитку індустрії туризму, підтримка пріоритетних напрямів туристичної діяльності.

Основними пріоритетними напрямами державної політики в галузі туризму є:

удосконалення правових засад регулювання відносин у галузі туризму;

забезпечення становлення туризму як високорентабельної галузі економіки України, заохочення національних та іноземних інвестицій у розвиток індустрії туризму, створення нових робочих місць; розвиток в'їзного та внутрішнього туризму, сільського, екологічного (зеленого) туризму;

розширення міжнародного співробітництва, утвердження України на світовому туристичному ринку; створення сприятливих для розвитку туризму умов шляхом спрощення та гармонізації податкового, валютного, митного, прикордонного та інших видів регулювання;

забезпечення доступності туризму та екскурсійних відвідувань для дітей, молоді, людей похилого віку, інвалідів та малозабезпечених громадян шляхом запровадження пільг стосовно цих категорій осіб.

Стаття 7. Органи, що здійснюють регулювання в галузі туризму

Регулювання в галузі туризму здійснюється Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України, центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері туризму та курортів, Верховною Радою Автономної Республіки Крим та Радою міністрів Автономної Республіки Крим, місцевими державними адміністраціями, органами місцевого самоврядування, а також іншими органами в межах їх компетенції.

Стаття 8. Повноваження Верховної Ради України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування в галузі туризму

1. До виключних повноважень Верховної Ради України в галузі туризму належать: визначення основних напрямів державної політики в галузі туризму;

визначення правових засад регулювання відносин у галузі туризму, їх удосконалення та адаптація із загальновизнаними нормами міжнародного права;

визначення в законі про Державний бюджет України обсягу фінансового забезпечення туристичної галузі. Верховна Рада України відповідно до Конституції України може брати до свого розгляду й інші питання, що стосуються туризму.

Верховна Рада Автономної Республіки Крим, обласні і районні ради відповідно до їх повноважень: затверджують регіональні програми розвитку туризму, що фінансуються з бюджету Автономної Республіки Крим, обласних і районних бюджетів;

визначають кошти бюджету Автономної Республіки Крим, обласних і районних бюджетів для фінансового забезпечення регіональних програм розвитку туризму; контролюють фінансування регіональних програм розвитку туризму за кошти бюджету Автономної Республіки Крим, обласних і районних бюджетів.

2. Верховна Рада Автономної Республіки Крим відповідно до Конституції та законів України здійснює інше нормативне регулювання з питань туризму, історико-культурних заповідників, музеїв, інших закладів культури, вирішує питання щодо організації і розвитку курортно-рекреаційної сфери і туризму тощо.

3. Представницькі органи місцевого самоврядування — сільські, селищні, міські ради відповідно до їх повноважень:

затверджують місцеві програми розвитку туризму;

визначають кошти місцевих бюджетів для фінансового забезпечення місцевих програм розвитку туризму; доручають своїм виконавчим органам фінансування місцевих програм розвитку туризму за рахунок коштів місцевого бюджету;

вживають заходів для стимулювання суб'єктів господарювання, які здійснюють діяльність з надання туристичних послуг.

Стаття 9. Повноваження Кабінету Міністрів України в галузі туризму

Кабінет Міністрів України відповідно до Конституції та законів України:

здійснює державне управління та забезпечує реалізацію державної політики в галузі туризму;

розробляє та затверджує програми розвитку туризму в Україні і фінансує їх виконання відповідно до бюджетного законодавства;

приймає нормативно-правові акти, що регулюють відносини в галузі туристичної діяльності; забезпечує раціональне використання туристичних ресурсів і вжиття заходів для їх збереження; сприяє розвитку туристичної індустрії та створенню ефективної туристичної інфраструктури; вживає заходів щодо забезпечення безпеки туристів, захисту їх прав, інтересів і власності;

організовує та забезпечує реалізацію державної інвестиційної політики в галузі туристичної діяльності;

готує та подає на розгляд Верховної Ради України як складову частину проекту закону про Державний бюджет України на відповідний рік пропозиції щодо обсягів бюджетних коштів для фінансової підтримки проектів і програм з розвитку туризму;

інформує Верховну Раду України про виконання програми розвитку туризму в Україні; визначає порядок організації рятувальних команд і порядок вжиття рятувальних заходів; створює державну систему наукового забезпечення в галузі туристичної діяльності; здійснює міжнародне співробітництво в галузі туризму;

вирішує інші питання, віднесені Конституцією та законами України до його повноважень.

Стаття 10. Повноваження центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері туризму та курортів

1. Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері туризму та курортів:

організує та забезпечує реалізацію державної політики в галузі туризму, виконання цього Закону та інших нормативно-правових актів;

бере участь у підготовці проектів нормативно-правових актів у галузі туризму, у межах своєї компетенції розробляє і затверджує нормативно-правові акти, узагальнює практику застосування законодавства в галузі туризму, курортно-рекреаційної сфери, вносить пропозиції щодо його удосконалення;

забезпечує реалізацію програм розвитку туризму в Україні;

організує облік туристичних ресурсів України, забезпечує їх раціональне використання та охорону;

організує здійснення контролю за якістю наданих туристичних послуг;
реалізує державну інвестиційну політику в галузі туризму та курортно-рекреаційній сфері;
бере участь у розробці програм облаштування транспортних магістралей об'єктами туристичної інфраструктури;
бере участь у підготовці, перепідготовці та підвищенні кваліфікації кадрів, визначенні пріоритетних напрямів наукових досліджень у галузі туризму та проведенні науково-дослідних робіт у цій галузі;
проводить дослідження туристичного ринку, готує і поширює інформацію про Україну і її туристичні можливості на міжнародному туристичному ринку та всередині держави;
у межах своєї компетенції розробляє, укладає і виконує міжнародні договори в галузі туристичної діяльності, представляє країну у міжнародних туристських організаціях і на міжнародних заходах щодо туризму; вживає заходів щодо розширення міжнародного співробітництва, утвердження України на світовому туристичному ринку;
сприяє координації діяльності органів виконавчої влади, суб'єктів підприємницької діяльності, їх об'єднань, що здійснюють діяльність у галузі туризму;
надає суб'єктам туристичної діяльності методичну, консультативну та іншу допомогу;
пропонує для спільного використання юридичними особами та громадянами-підприємцями, які надають туристичні послуги, знаки для товарів і послуг;
поширює соціальну рекламу в галузі туризму;
для забезпечення реалізації своїх повноважень, узгодження та врахування інтересів суб'єктів туристичної діяльності утворює координаційно-дорадчий орган.

2. Інші центральні органи виконавчої влади в межах своїх повноважень: забезпечують реалізацію державної політики в галузі туризму;
здійснюють підготовку пропозицій щодо реалізації державної політики в галузі туризму;
беруть участь у створенні організаційно-правових та економічних механізмів реалізації державної політики в галузі туризму,

Стаття 11. Повноваження Ради міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій, виконавчих органів місцевого самоврядування в галузі туризму

1. Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації в межах своїх повноважень: здійснюють виконавчі та організаційно-розпорядчі функції щодо організації і розвитку курортно-рекреаційної сфери і туризму;
розробляють проекти регіональних програм розвитку туризму і подають їх для затвердження відповідно Верховній Раді Автономної Республіки Крим, обласним і районним радам;
вживають заходів щодо виконання регіональних програм розвитку туризму;
сприяють туристичній діяльності у своєму регіоні і створенню сучасної туристичної інфраструктури; розробляють і впроваджують заходи для захисту місцевих туристичних ресурсів;
аналізують ринок туристичних послуг у межах адміністративно-територіальних одиниць, представляють центральному органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері туризму та курортів, необхідні відомості про розвиток туризму в адміністративно-територіальних одиницях; здійснюють соціальну рекламу туристичних ресурсів, утворюють відповідні інформаційні центри;
сприяють дитячому та молодіжному туризму;
беруть участь у підготовці, перепідготовці і підвищенні кваліфікації кадрів у галузі туристичної діяльності, що фінансуються за рахунок коштів місцевого бюджету;
надають суб'єктам туристичної діяльності методичну і консультативну допомогу щодо організації їх діяльності;
залучають підприємства, установи і організації, розташовані на підпорядкованій їм території, до розв'язання проблем розвитку туризму в регіонах;

подають центральному органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері туризму та курортів, пропозиції стосовно включення заходів з регіональних програм розвитку туризму до відповідних програм;

вносять у встановленому порядку до центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері туризму та курортів, пропозиції про анулювання відповідної ліцензії; здійснюють іншу діяльність у галузі туризму відповідно до законодавства.

2. Виконавчі органи місцевого самоврядування в межах їх повноважень:

розробляють проекти місцевих програм розвитку туризму і подають їх для затвердження відповідним місцевим радам;

вживають заходів щодо виконання місцевих програм розвитку туризму;

залучають на договірних засадах підприємства, установи і організації, розташовані на відповідній території, до розв'язання проблем розвитку місцевого туризму та підтримки туристичних ресурсів;

організують проведення інвентаризації туристичних ресурсів місцевого значення; сприяють охороні і збереженню туристичних ресурсів;

залучають місцеве населення до туристичної діяльності, створюючи нові робочі місця; сприяють розвитку на відповідній території різних видів туризму.

Стаття 12. Програми розвитку туризму в Україні

Для забезпечення охорони туристичних ресурсів України, їх збереження та відновлення, раціонального використання, забезпечення безпеки туризму, конституційних прав громадян на відпочинок та інших прав громадян, патріотичного виховання органами державної влади та органами місцевого самоврядування в межах їх повноважень затверджуються державні цільові, регіональні та інші програми розвитку туризму.

Програми розвитку туризму затверджуються з метою реалізації довгострокових пріоритетів країни в галузі туризму і становлять комплекс взаємопов'язаних правових, економічних та організаційних заходів, спрямованих на реалізацію конституційних прав громадян, розвиток туристичної галузі.

Державні цільові, регіональні та інші програми розвитку туризму повинні передбачати заходи щодо забезпечення безпеки в галузі туризму.

Порядок формування, фінансування і реалізації регіональних та місцевих програм розвитку туризму визначається законом.

Розділ III. Безпека туризму

Стаття 13. Безпека в галузі туризму

Безпека в галузі туризму — сукупність факторів, що характеризують соціальний, економічний, правовий та інший стан забезпечення прав і законних інтересів громадян, юридичних осіб та держави в галузі туризму. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи в межах своїх повноважень вживають заходів, спрямованих на:

забезпечення закріплених Конституцією України прав громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля при здійсненні туристичних подорожей, захист громадян України за її межами;

забезпечення особистої безпеки туристів, збереженість їх майна, незавдання шкоди довкіллю; інформування суб'єктів туристичної діяльності про загрозу безпеці туристів у країні (місці) тимчасового перебування;

надання необхідної допомоги туристам, які опинилися у надзвичайній ситуації;

забезпечення туристам (екскурснтам) можливості безперешкодного одержання медичної, правової та інших видів невідкладної допомоги, доступу до засобів зв'язку;

заборонення використання туризму з метою незаконної міграції, сексуальної, трудової та інших видів експлуатації громадян;
охорону туристичних ресурсів України, встановлення гранично припустимих навантажень на об'єкти культурної спадщини та довкілля;
забезпечення безпеки об'єктів туристичних відвідувань з урахуванням ризику виникнення природних і техногенних катастроф та інших надзвичайних ситуацій тощо.
З метою забезпечення безпеки туристів суб'єкти туристичної діяльності, здійснюючи відповідний вид діяльності, зобов'язані:
інформувати туристів про можливі небезпеки під час подорожі, необхідність виконання загальнообов'язкових вимог та запобіжних чи попереджувальних заходів (медичних щеплень тощо); створювати безпечні умови в місцях надання туристичних послуг, забезпечувати належне облаштування трас походів, прогулянок, екскурсій тощо;
забезпечувати спеціальні вимоги безпеки під час надання туристичних послуг з підвищеним ризиком (автомобільний, гірський, лижний, велосипедний, водний, мотоциклетний, пішохідний туризм, спелеотуризм тощо);
забезпечувати туристів кваліфікованими фахівцями туристичного супроводу, спеціальним спорядженням та інвентарем;
забезпечувати навчання туристів засобам профілактики і захисту від травм, попередження нещасних випадків та надання першої медичної допомоги;
забезпечувати надання оперативної допомоги особам, які постраждали під час подорожі, транспортування потерпілих;
оперативно інформувати органи місцевої влади та відповідальних осіб про надзвичайні ситуації, в яких опинилися туристи, подавати відомості про зниклих осіб.
Особи, які організовують експлуатацію туристичних ресурсів, зобов'язані забезпечувати виконання вимог щодо охорони довкілля та охорони культурної спадщини, а також вживати заходів щодо забезпечення мінімізації або припинення шкідливого впливу на довкілля і соціально-культурне середовище та компенсувати завдані їм при цьому збитки.
Надання необхідної допомоги туристам, які опинилися у надзвичайній ситуації в межах території України, здійснюється спеціалізованими державними, комунальними та приватними службами, а також рятувальними командами, що утворюються відповідно до законодавства.
Організація рятувальних команд і порядок здійснення рятувальних заходів визначаються Кабінетом Міністрів України.
Держава забезпечує захист законних прав та інтересів іноземних туристів відповідно до законодавства та міжнародних договорів України.

Стаття 14. Захист інтересів українських туристів за межами України

Держава гарантує захист законних прав та інтересів громадян України, які здійснюють туристичні подорожі за кордон.
У разі виникнення надзвичайних ситуацій держава вживає заходів щодо захисту інтересів українських туристів за межами України, у тому числі заходів для їх евакуації з країни тимчасового перебування.

Стаття 15. Фінансове забезпечення відповідальності туроператора та турагента

З метою забезпечення прав та законних інтересів громадян — споживачів туристичних послуг туроператор та турагент зобов'язані здійснити фінансове забезпечення своєї цивільної відповідальності (гарантією банку або іншої кредитної установи) перед туристами.
Туроператор для покриття своєї відповідальності за збитки, що можуть бути заподіяні туристу в разі виникнення обставин його неплатоспроможності чи внаслідок порушення процесу про визнання його банкрутом, які пов'язані з необхідністю покриття витрат туриста з його повернення в місце проживання (перебування), відшкодування вартості ненаданих послуг, передбачених договором, повинен надати підтвердження фінансового забезпечення

своїєї відповідальності (гарантію банку або іншої кредитної установи) перед туристом, в установленому порядку.

Турагент для покриття своєї відповідальності за збитки, що можуть бути заподіяні туристу в разі виникнення обставин його неплатоспроможності чи внаслідок порушення процесу про визнання його банкрутом, та які пов'язані з необхідністю відшкодування вартості ненаданих послуг, передбачених договором, повинен надати підтвердження фінансового забезпечення своєї відповідальності (гарантію банку або іншої кредитної установи) перед туристом, в установленому порядку.

Мінімальний розмір фінансового забезпечення туроператора має становити суму, еквівалентну не менше ніж 20000 євро. Розмір фінансового забезпечення туроператора, який надає послуги виключно з внутрішнього та в'їзного туризму, має становити суму, еквівалентну не менше ніж 10000 євро. Мінімальний розмір фінансового забезпечення турагента має становити суму, еквівалентну не менше ніж 2000 євро.

Будь-які суми, надання яких гарантується фінансовим забезпеченням цивільної відповідальності туроператора, використовуються виключно для задоволення вимог, що висуваються на підставі та за наявності обставин, зазначених у цій статті.

Відшкодування збитків, заподіяних туристу в разі виникнення обставин неплатоспроможності туроператора (турагента) чи внаслідок порушення процесу про визнання його банкрутом, здійснюється відповідною кредитною установою на підставі заяви туриста, договору на туристичне обслуговування (ваучера) та документів, що підтверджують невиконання туроператором (турагентом) договірних зобов'язань.

Стаття 16. Страхування туристів при здійсненні туристичних поїздок

Страхування туристів (медичне та від нещасного випадку) є обов'язковим і забезпечується суб'єктами туристичної діяльності на основі угод із страховиками. Туристи вправі самостійно укладати договори на таке страхування. У цьому випадку вони зобов'язані завчасно підтвердити туроператору чи турагенту наявність належним чином укладеного договору страхування.

Договором страхування повинні передбачатися надання медичної допомоги туристам і відшкодування їх витрат при настанні страхового випадку безпосередньо в країні (місці) тимчасового перебування. Інформація про умови обов'язкового страхування має бути доведена до відома туриста до укладення договору на туристичне обслуговування.

Обов'язкове (медичне та від нещасного випадку) страхування здійснюється один раз на весь період туристичної подорожі.

За вимогою туриста туроператор чи турагент забезпечують страхування інших ризиків, пов'язаних із здійсненням подорожі.

За бажанням туриста з ним може бути укладено угоду про страхування для покриття витрат, пов'язаних з анулюванням договору на туристичне обслуговування з ініціативи туриста, або угоду про страхування для покриття витрат, пов'язаних з передчасним поверненням до місця проживання при настанні нещасного випадку або хвороби.

Компенсація шкоди, заподіяної життю чи здоров'ю туриста або його майну, проводиться у встановленому порядку.

Розділ IV. Організація туристичної діяльності

Стаття 17. Ліцензування туристичної діяльності

З метою створення рівних можливостей суб'єктам туристичної діяльності на ринку туристичних послуг та забезпечення захисту прав і законних інтересів громадян, захисту навколишнього природного середовища, підвищення рівня туристичного обслуговування здійснюється ліцензування туроператорської діяльності.

Суб'єкт підприємницької діяльності, який отримав ліцензію на туроператорську діяльність, має виключне право на надання послуг з оформлення документів для виїзду за межі України. Туроператор може здійснювати також і турагентську діяльність.

Загальний розмір частки туроператора в статутних фондах інших туроператорів України не може перевищувати 20 відсотків їх статутних фондів.

Суб'єкт господарювання не має права у своїй назві використовувати слово «туроператор» без отримання ним ліцензії на здійснення туроператорської діяльності.

Не може бути видана ліцензія на туроператорську діяльність суб'єкту підприємницької діяльності із назвою, тотожною назві іншого суб'єкта підприємницької діяльності, якому ліцензія видана раніше і інформація про нього внесена до відповідного реєстру.

Стаття 18. Стандартизація у сфері туристичної діяльності

Державна система стандартизації у сфері туристичної діяльності спрямована на:

захист інтересів споживачів і держави з питань безпеки туризму, життя і здоров'я громадян, охорони майна та довкілля;

класифікацію туристичних ресурсів України, забезпечення їх охорони, встановлення гранично припустимих навантажень на об'єкти культурної спадщини та довкілля;

підвищення якості товарів, робіт, послуг відповідно до потреб споживачів;

забезпечення безпеки об'єктів туристичних відвідувань з урахуванням ризику виникнення природних і техногенних катастроф та інших надзвичайних ситуацій;

взаємозамінність та сумісність товарів, робіт, послуг, їх уніфікацію;

створення нормативної бази функціонування систем стандартизації і сертифікації товарів, робіт, послуг. Частину другу статті 18 виключено

Частину третю статті 18 виключено Частину четверту статті 18 виключено

Стаття 19. Встановлення категорій об'єктів туристичної інфраструктури

З метою підвищення рівня туристичного обслуговування, сприяння споживачам у свідомому виборі туристичних послуг, забезпечення рівних можливостей суб'єктам туристичної діяльності на ринку туристичних послуг, забезпечення захисту прав і законних інтересів, життя, здоров'я та майна громадян, підвищення рівня екологічної безпеки об'єктам туристичної інфраструктури присвоюються категорії якості та рівня обслуговування.

Встановлення об'єктам туристичної інфраструктури (готелям, іншим об'єктам, призначеним для надання послуг з розміщення, закладам харчування, курортним закладам тощо) відповідної категорії здійснюється за заявою його власника.

Види категорій об'єктів туристичної інфраструктури, порядок їх встановлення та зміни, а також порядок доведення до споживачів інформації про вид об'єкта туристичної інфраструктури та про вид його категорії визначаються Кабінетом Міністрів України.

Встановлення категорії об'єктів туристичної інфраструктури (готелів, інших об'єктів, призначених для надання послуг з розміщення, закладів харчування, курортних закладів тощо) здійснюється центральним органом виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері туризму та курортів, а об'єктів туристичної інфраструктури, розташованих на території Автономної Республіки Крим, — органом виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань туризму.

Забороняється надавати послуги з розміщення без наявності свідоцтва про встановлення відповідної категорії.

Стаття 19-1. Інформування споживачів про умови надання туристичних послуг

Будь-яка інформація, надана туроператором (турагентом), повинна містити достовірні відомості про умови договору на туристичне обслуговування.

Інформація про умови надання туристичних послуг, яку туроператор (турагент) поширює до укладення договору на туристичне обслуговування, має доводитися у доступній, наочній формі, бути розбірливою, зрозумілою та містити відомості про:

- 1) місце надання туристичних послуг, програму туристичного обслуговування;
- 2) характеристику транспортних засобів, що здійснюють перевезення, зокрема їх вид і категорію;
- 3) характеристику готелів та інших об'єктів, призначених для надання послуг з тимчасового розміщення, у тому числі місце їх розташування, категорію, строки і порядок оплати готельного обслуговування;
- 4) види і способи забезпечення харчування під час туристичної подорожі;
- 5) мінімальну кількість туристів у групі, а також інформування туриста про те, що туристична подорож не відбудеться через недобір групи, не пізніше ніж за три дні до початку туристичної подорожі;
- 6) ціну туристичних послуг.

Туроператор (турагент) зобов'язаний додержуватися умов надання комплексу туристичних послуг, про які був поінформований споживач до укладення договору на туристичне обслуговування, крім випадків, коли про зміну таких умов повідомлено споживача до укладення договору або якщо зміни внесені на підставі угоди, укладеної між сторонами договору.

До укладення договору на туристичне обслуговування споживачеві туристичного продукту надається інформація про:

- 1) основні вимоги до оформлення в'їзних/виїзних документів (паспорт, дозвіл (віза) на в'їзд/виїзд до країни тимчасового перебування), у тому числі строк їх оформлення;
- 2) медичні застереження стосовно здійснення туристичної подорожі, зокрема протипоказання через певні захворювання, особливості фізичного стану (фізичні недоліки) і вік туристів, а також умови безпеки туристів у країні (місці) тимчасового перебування;
- 3) туроператора (турагента), його місцезнаходження, поштові реквізити, контактний телефон, наявність ліцензії на провадження туристичної діяльності та інші відомості відповідно до законодавства про захист прав споживачів;
- 4) керівника групи та засоби зв'язку з ним у разі здійснення туристичної подорожі за кордон чи перебування за кордоном неповнолітньої та/або малолітньої особи з метою встановлення законними представниками неповнолітньої або малолітньої особи прямого зв'язку з нею;
- 5) час та місце проміжних зупинок і транспортних сполучень та категорію місця, яке споживач займатиме в певному виді транспортного засобу;
- 6) види і тематику екскурсійного обслуговування, порядок здійснення зустрічей і проводів, супроводу туристів;
- 7) стан навколишнього природного середовища, санітарного та епідеміологічного благополуччя;
- 8) назву, адресу та контактний телефон представництв туроператора або організації (організацій), уповноваженої туроператором на прийняття скарг і претензій туристів, а також адреси і телефони дипломатичних установ України у країні (місці) тимчасового перебування або місцевих служб, до яких можна звернутися у разі виникнення труднощів під час туристичної подорожі;
- 9) порядок забезпечення туроператором обов'язкового та/або добровільного страхування туристів, розмір, порядок і умови виплати страхового відшкодування, а також можливість та умови добровільного страхування витрат, пов'язаних з розірванням договору на туристичне обслуговування за ініціативою туриста, страхування майна;
- 10) розмір фінансового забезпечення туроператора (турагента) на випадок його неплатоспроможності (банкрутства) та кредитну установу, яка надала таке забезпечення.

Стаття 20. Договір на туристичне обслуговування

За договором на туристичне обслуговування одна сторона (туроператор, який укладає договір безпосередньо або через турагента) зобов'язується надати за замовленням іншої сторони (туриста) комплекс туристичних послуг (туристичний продукт), а турист зобов'язується оплатити його.

До договору на туристичне обслуговування застосовуються загальні положення договору про надання послуг, якщо інше не передбачено законом.

Договір на туристичне обслуговування укладається в письмовій чи електронній формі відповідно до закону. У договорі на туристичне обслуговування зазначаються істотні умови договору:

- 1) строк перебування у місці надання туристичних послуг із зазначенням дат початку та закінчення туристичного обслуговування;
- 2) характеристика транспортних засобів, що здійснюють перевезення, зокрема їх вид і категорія, а також дата, час і місце відправлення та повернення (якщо перевезення входить до складу туристичного продукту);
- 3) готелі та інші аналогічні засоби розміщення, їх місце розташування, категорія, а також строк і порядок оплати готельного обслуговування;
- 4) види і способи забезпечення харчування;
- 5) мінімальна кількість туристів у групі (у разі потреби) та у зв'язку з цим триденний строк інформування туриста про те, що туристична подорож не відбудеться через недобір групи;
- 6) програма туристичного обслуговування;
- 7) види екскурсійного обслуговування та інші послуги, включені до вартості туристичного продукту;
- 8) інші суб'єкти туристичної діяльності (їх місцезнаходження та реквізити), які надають туристичні послуги, включені до туристичного продукту;
- 9) страховик, що здійснює обов'язкове та/або добровільне страхування туристів за бажанням туриста, інших ризиків, пов'язаних з наданням туристичних послуг;
- 10) правила в'їзду до країни (місця) тимчасового перебування та перебування там;
- 11) вартість туристичного обслуговування і порядок оплати;
- 12) форма розрахунку.

Зміна ціни туристичного продукту після укладення договору на туристичне обслуговування допускається лише у разі необхідності врахування зміни тарифів на транспортні послуги, запровадження нових або підвищення діючих ставок податків і зборів та інших обов'язкових платежів, зміни курсу гривні до іноземної валюти, в якій виражена вартість туристичного продукту.

Зміна ціни туристичного продукту можлива не пізніше як за 20 днів до початку туристичної подорожі. При цьому збільшення ціни туристичного продукту не може перевищувати п'яти відсотків його початкової ціни. У разі якщо ціна туристичного продукту вища за початкову ціну на п'ять відсотків, турист має право відмовитися від виконання договору, а туроператор (турагент) зобов'язаний повернути йому раніше сплачену суму.

Кожна із сторін договору на туристичне обслуговування до початку туристичної подорожі може вимагати внесення змін до цього договору або його розірвання у зв'язку із зміною істотних умов договору та обставин, якими вони керувалися під час укладення договору, зокрема у разі:

- 1) погіршення умов туристичної подорожі, зміни її строків;
- 2) непередбаченого підвищення тарифів на транспортні послуги;
- 3) запровадження нових або підвищення діючих ставок податків і зборів, інших обов'язкових платежів;
- 4) істотної зміни курсу гривні до іноземної валюти, в якій виражена ціна туристичного продукту;
- 5) домовленості сторін.

Туроператор (турагент) зобов'язаний не пізніше як через один день з дня, коли йому стало відомо про зміну обставин, якими сторони керувалися під час укладення договору на туристичне обслуговування, та не пізніше як за три дні до початку туристичної подорожі повідомити туриста про таку зміну обставин з метою надання йому можливості відмовитися від виконання договору без відшкодування шкоди туроператору (турагенту) або внести зміни до договору, змінивши ціну туристичного обслуговування.

Туроператор або турагент вправі відмовитися від виконання договору лише за умови повного відшкодування замовникові збитків, підтверджених у встановленому порядку та заподіяних внаслідок розірвання договору, крім випадку, якщо це відбулося з вини туриста.

Турист вправі відмовитися від виконання договору на туристичне обслуговування до початку туристичної подорожі за умови відшкодування туроператору (турагенту) фактично здійснених ним документально підтверджених витрат, пов'язаних із відмовою.

Якщо під час виконання договору на туристичне обслуговування туроператор не в змозі надати значну частину туристичного продукту, щодо якого відповідно до договору на туристичне обслуговування сторони досягли згоди, туроператор повинен з метою продовження туристичного обслуговування вжити альтернативних заходів без покладення додаткових витрат на туриста, а в разі потреби відшкодувати йому різницю між запропонованими послугами і тими, які були надані. У разі неможливості здійснення таких заходів або відмови туриста від них туроператор зобов'язаний надати йому без додаткової оплати еквівалентний транспорт для повернення до місця відправлення або іншого місця, на яке погодився турист, а також відшкодувати вартість ненаданих туроператором туристичних послуг і виплатити компенсацію у розмірі, визначеному в договорі за домовленістю сторін.

Туроператор несе перед туристом відповідальність за невиконання або неналежне виконання умов договору на туристичне обслуговування, крім випадків, якщо:

невиконання або неналежне виконання умов договору на туристичне обслуговування сталося з вини туриста;

невиконання або неналежне виконання умов договору на туристичне обслуговування сталося з вини третіх осіб, не пов'язаних з наданням послуг, зазначених у цьому договорі, та жодна із сторін про їх настання не знала і не могла знати заздалегідь;

невиконання або неналежне виконання умов договору на туристичне обслуговування сталося внаслідок настання форс-мажорних обставин або є результатом подій, які туроператор (турагент) та інші суб'єкти туристичної діяльності, які надають туристичні послуги, включені до туристичного продукту, не могли передбачити.

Договір на туристичне обслуговування може передбачати компенсацію у разі спричинення шкоди туристу невиконанням або неналежним виконанням туристичних послуг, включених до туристичного продукту, відповідно до міжнародних конвенцій, що регламентують надання таких послуг.

Права і обов'язки, відповідальність сторін та інші умови договору між туроператором і турагентом визначаються відповідно до загальних положень про агентський договір, якщо інше не передбачено договором, укладеним між ними, а також цим Законом.

Якість туристичних послуг має відповідати умовам договору на туристичне обслуговування, порядок і способи захисту порушених прав туристів визначаються Законом України «Про захист прав споживачів». Відповідальність за шкоду, заподіяну життю, здоров'ю та майну туриста, встановлюється законом, якщо договором на туристичне обслуговування не передбачена більша відповідальність туроператора.

Стаття 21. Договір на екскурсійне обслуговування

За договором на екскурсійне обслуговування одна сторона (суб'єкт, що здійснює туристичну діяльність) за встановлену договором плату зобов'язується надати за замовленням іншої сторони (екскурсанта) обслуговування, істотною частиною якого є послуги екскурсовода (гіда-перекладача) загальною тривалістю не більше 24 годин, які не включають у себе послуги з розміщення.

Договір на екскурсійне обслуговування укладається за правилами, визначеними цивільним законодавством, у тому числі шляхом видачі ваучера.

Загальні положення про договір на надання послуг застосовуються до договору на екскурсійне обслуговування, якщо інше не передбачено законом та не суперечить суті зобов'язання.

Особа, яка надає екскурсійні послуги, зобов'язана до укладення договору на екскурсійне обслуговування надати екскурсанту необхідну і достовірну інформацію щодо екскурсійного обслуговування, його видів і особливостей, кваліфікації екскурсовода, про порядок і строки оплати екскурсійних послуг, а також надати екскурсанту на його прохання іншу інформацію з питань екскурсійного обслуговування.

Відповідальність сторін за невиконання, неналежне виконання зобов'язань відповідно до договору на екскурсійне обслуговування, порядок припинення договору на екскурсійне обслуговування визначаються відповідно до цивільного законодавства та законодавства з питань захисту прав споживачів.

Стаття 22. Договір на готельне обслуговування

За договором на готельне обслуговування одна сторона (готель або інший суб'єкт, що надає послуги з розміщення) зобов'язується за дорученням іншої сторони (проживаючого) надати послуги по тимчасовому проживанню (ночівлІ) у спеціально обладнаному жилому приміщенні (номерІ), виконати або організувати виконання інших визначених договором на готельне обслуговування послуг, пов'язаних з тимчасовим проживанням, а проживаючий зобов'язується сплатити за ці послуги встановлену плату.

До послуг, пов'язаних з тимчасовим розміщенням, належать послуги з обслуговування жилого приміщення (номера), харчування (ресторанного обслуговування), із збереження майна і багажу проживаючого, а також інші послуги, надані залежно від категорії готелю.

До відносин за договором на готельне обслуговування застосовуються норми цивільного законодавства, цей Закон, законодавство з питань захисту прав споживачів та інші нормативно-правові акти, прийняті відповідно до них. Цей Закон застосовується при наданні готельного обслуговування в мотелях, будинках відпочинку, санаторіях, пансіонатах, а також інших місцях, призначених для розміщення громадян.

Готель або інший суб'єкт, що надає послуги з розміщення, зобов'язаний до укладення договору надати необхідну і достовірну інформацію про послуги з готельного обслуговування, їх види і особливості, про порядок і терміни оплати послуг готелю та надати проживаючому на його прохання інші пов'язані із договором і відповідним готельним обслуговуванням відомості, а також іншу інформацію, передбачену законодавством про захист прав споживачів.

Договір на готельне обслуговування укладається як шляхом укладення письмового договору, так і шляхом прийняття готелем заявки на бронювання за допомогою поштового, телефонного чи іншого зв'язку, що дозволяє достовірно встановити особу, від якої надходить заявка. У разі прийняття заявки договір на готельне обслуговування вважається укладеним з моменту отримання підтвердження готелю про прийняття замовлення та вказівки можливого початку надання готельного обслуговування з визначеного часу.

Відповідальність за шкоду, заподіяну життю, здоров'ю чи майну проживаючого, визначається відповідно до цивільного законодавства, якщо договором на готельне обслуговування не передбачена підвищена відповідальність готелю.

Права й обов'язки, відповідальність сторін та інші умови договору між туроператором (турагентом) та готелем чи іншим суб'єктом, що надає послуги з розміщення, визначаються загальними положеннями про агентський договір, якщо інше не передбачено договором між ними та цим Законом.

Стаття 23. Ваучер

Ваучер — форма письмового договору на туристичне або на екскурсійне обслуговування, яка може використовуватися відповідно до цього Закону.

У договорі на туристичне обслуговування, укладеному шляхом видачі ваучера, мають міститися такі дані: найменування та місцезнаходження суб'єкта туристичної діяльності, номер ліцензії на відповідний вид діяльності, юридична адреса;

прізвище, ім'я (по батькові) туриста (при груповій поїздці прізвища, імена (по батькові) членів групи); строки надання і види туристичних послуг, їх загальна вартість; назва, адреса та номер телефону об'єкта розміщення, його тип та категорія, режим харчування; розмір фінансового забезпечення відповідальності туроператора (турагента) або межі відповідальності суб'єкта туристичної діяльності за договором агентування; інші дані, обумовлені характером угоди, складом групи тощо; дата видачі ваучера. Частину 3 виключено Порядок оформлення ваучера та його використання затверджується центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері туризму та курортів.

Стаття 24. Права та обов'язки суб'єктів туристичної діяльності

Суб'єкти туристичної діяльності мають право:

- виробляти і реалізовувати туристичні послуги згідно із законодавством;
- вносити пропозиції щодо охорони туристичних ресурсів України, їх збереження та відновлення, порядку використання;
- вносити пропозиції щодо вдосконалення освітніх програм з професійного навчання в галузі туризму, підвищення рівня професійної підготовки працівників і фахівців у галузі туризму;
- на встановлення об'єктам туристичної інфраструктури (готелям, іншим об'єктам, призначеним для надання послуг з розміщення, закладам харчування, курортним закладам тощо), власниками яких вони є, відповідної категорії;
- на отримання в установленому порядку інформації, необхідної для здійснення їх діяльності, в органах державної влади та органах місцевого самоврядування;
- брати в установленому порядку участь у розробці програм розвитку туризму та курортно-рекреаційної сфери;
- визначати та оприлюднювати шляхом опублікування загальні умови типового (публічного) договору на надання туристичних послуг;
- визначати мінімальну кількість туристів (екскурсантів) у групі;
- на відшкодування збитків, заподіяних внаслідок незаконних рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб чи заподіяних суб'єктами туристичної діяльності.

Суб'єкти туристичної діяльності зобов'язані:

- проводити діяльність у галузі туризму, яка підлягає ліцензуванню, лише за наявності ліцензій;
- залучати до надання туристичних послуг осіб, які відповідають встановленим законодавством відповідним кваліфікаційним вимогам;
- надавати туристам необхідну і достовірну інформацію про туристичні послуги, права, обов'язки та правила поведінки туристів (екскурсантів), умови страхування, порядок відшкодування завданих збитків, умови відмови від послуг, правила візового митного режиму, перетинання державного кордону та іншу інформацію, передбачену цим Законом;
- надавати туристичні послуги в обсягах та в терміни, обумовлені договором;
- виконувати вимоги закону щодо забезпечення безпеки туристів, охорони туристичних ресурсів України та довкілля;
- вести облікову та іншу визначену законодавством документацію, надавати в установленому порядку бухгалтерську та статистичну звітність;
- відшкодовувати в установленому порядку збитки, завдані туристам (екскурсантами), іншим особам та довкіллю.

Стаття 25. Права та обов'язки туристів і екскурсантів

Туристи і екскурсанти мають право на:

реалізацію закріплених Конституцією України прав громадян на відпочинок, свободу пересування, відновлення і зміцнення здоров'я, на безпечне для життя і здоров'я довкілля, задоволення духовних потреб, захист і повагу людської гідності;

необхідну і достовірну інформацію про правила в'їзду до країни (місця) тимчасового перебування, а також виїзду з країни (місця) тимчасового перебування і перебування там, про звичаї місцевого населення, пам'ятки природи, історії, культури та інші об'єкти туристичного показу, що знаходяться під особливою охороною, стан навколишнього середовища;

інформацію про наявність ліцензії у суб'єкта, що здійснює підприємницьку діяльність у галузі туризму, інших документів, наявність яких передбачена законодавством;

отримання обов'язкової інформації, що передує укладенню договору; отримання туристичних послуг, передбачених договором; особисту безпеку, захист життя, здоров'я, прав споживача, а також майна; одержання відповідної медичної допомоги;

відшкодування матеріальних і моральних збитків у разі невиконання або неналежного виконання умов договору;

сприяння з боку органів державної влади України в одержанні правових та інших видів допомоги, а громадяни України також і за її межами;

реалізацію інших прав.

Туристи і екскурсанти зобов'язані:

не порушувати права та законні інтереси інших осіб, вимоги законів, які діють на території країни перебування;

виконувати митні, прикордонні, санітарні та інші правила;

поважати політичний та соціальний устрій, традиції, звичаї, релігійні вірування країни (місця) перебування; зберігати довкілля, дбайливо ставитися до об'єктів природи та культурної спадщини в країні (місці) тимчасового перебування;

дотримуватися умов і правил, передбачених договором про надання туристичних послуг; надавати персональну інформацію в обсязі, необхідному для реалізації туристичного продукту; дотримуватися під час подорожі правил особистої безпеки;

відшкодовувати збитки, завдані їх неправомірними діями.

Виконувати інші обов'язки, передбачені законодавством України та законодавством країни тимчасового перебування.

Розділ V. Професійна підготовка фахівців та наукове забезпечення туризму. Об'єднання підприємств та неприбуткові організації в галузі туризму

Стаття 26. Професійна підготовка фахівців у галузі туризму

Професійна підготовка, перепідготовка і підвищення кваліфікації кадрів у галузі туризму здійснюються державними, комунальними та приватними навчальними закладами в порядку, визначеному законодавством.

Підготовка окремих категорій фахівців туристичного супроводу (гідів-перекладачів, екскурсувачів, спортивних інструкторів, провідників тощо), які не потребують здобуття громадянами професійно-технічної або вищої освіти із здобуттям кваліфікації за певним освітньо-кваліфікаційним рівнем, може здійснюватися у встановленому порядку юридичними чи фізичними особами.

Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері туризму та курортів бере участь у підготовці навчальних планів і програм навчання фахівців у галузі туризму, їх професійній підготовці, перепідготовці та підвищенні кваліфікації.

Стаття 27. Наукові дослідження розвитку туризму

Наукові дослідження розвитку туризму проводяться з метою:

наукового забезпечення державної політики в галузі туризму, прогнозування та визначення перспектив його розвитку;

встановлення методик класифікації та оцінки туристичних ресурсів, режиму їх охорони, збереження та відновлення, порядку використання;
обліку гранично припустимих навантажень на об'єкти культурної спадщини та довкілля;
розробки пропозицій щодо проектів державних цільових, регіональних та місцевих програм розвитку туризму, а також щодо визначення ліцензійних умов та переліку посад фахівців туристичного супроводу, кваліфікаційних вимог щодо них, удосконалення професійної підготовки фахівців у сфері туристичної діяльності тощо.
Визначення пріоритетних напрямів, керівництво та координація наукових досліджень у галузі туризму належать до компетенції наукового центру розвитку туризму.
Положення про науковий центр розвитку туризму затверджується центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері туризму та курортів.

Стаття 28. Об'єднання суб'єктів туристичної діяльності та неприбуткові організації в галузі туризму

Учасники відносин, що виникають при здійсненні туристичної діяльності, — юридичні особи та громадяни, які надають туристичні послуги, залежно від мети можуть утворювати об'єднання підприємств, що є юридичними особами чи без створення юридичних осіб, або вступати в такі об'єднання в порядку, визначеному Господарським кодексом України та іншими законами.

З метою реалізації та захисту своїх прав і законних інтересів у галузі туризму суб'єкти туристичної діяльності можуть створювати неприбуткові організації у сфері туристичної діяльності в порядку, визначеному Цивільним кодексом України або Законом України «Про об'єднання громадян» чи іншими законами.

Громадяни України, іноземці та особи без громадянства з метою реалізації та захисту прав і законних інтересів можуть об'єднуватися в громадські організації туристичної спрямованості.

Неприбуткові організації в галузі туризму можуть спрямовувати свою діяльність на: формування і поширення інформації про туристичні ресурси України;

підготовку пропозицій щодо розвитку туризму, курортно-рекреаційної сфери, охорони туристичних ресурсів України, їх збереження та відновлення, порядку використання;

популяризацію туризму і сприяння його розвитку;

розробку власних стандартів туристичного, готельного, екскурсійного та іншого обслуговування, схвалення кодексів усталеної практики та правил професійної етики;

впровадження власних систем контролю якості здійснення туристичної діяльності;

пропонування для спільного використання юридичними особами та громадянами-підприємцями, що надають туристичні послуги, знаків для товарів і послуг;

вдосконалення освітніх програм з професійного навчання в галузі туризму, підвищення рівня професійної підготовки працівників і фахівців у галузі туризму;

саморегулювання в галузі туризму;

реалізацію та захист спільних прав і інтересів учасників туристичної діяльності; вирішення інших завдань, що не суперечать законодавству України.

Громадські організації туристичної спрямованості можуть відповідно до закону представляти інтереси громадян — споживачів туристичних послуг.

Розділ VI. Контроль за діяльністю в галузі туризму. Відповідальність за порушення законодавства України про туризм

Стаття 29. Органи, уповноважені на здійснення контролю за діяльністю в галузі туризму

Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, їх посадові та службові особи у випадках і в порядку, визначених законом, здійснюють контроль за дотриманням вимог

законодавства з питань туристичної діяльності, проводять перевірки якості надаваних (наданих) туристичних послуг, додержання ліцензійних умов, стандартів, норм і правил щодо здійснення туристичної діяльності та відповідно до закону накладають стягнення і вживають інших заходів за порушення законодавства в галузі туризму.

Стаття 30. Відповідальність за порушення законодавства в галузі туризму

Порушення законодавства в галузі туризму тягне за собою відповідальність згідно із законом. Порушеннями законодавства в галузі туризму є:

провадження туроператорської діяльності без отримання відповідної ліцензії або недодержання ліцензійних умов;

залучення до надання туристичних послуг осіб, які не відповідають встановленим законодавством відповідним кваліфікаційним вимогам;

ненадання, несвоєчасне надання або надання туристові інформації, що не відповідає дійсності; порушення вимог стандартів, норм і правил у галузі туризму;

незаконне використання категорії об'єкта туристичної інфраструктури;

порушення умов договору між туристом і суб'єктом туристичної діяльності з надання туристичних послуг; невиконання розпоряджень уповноважених органів та осіб про усунення порушень ліцензійних умов; порушення правил щодо охорони чи використання об'єктів туристичної інфраструктури, знищення або пошкодження об'єктів відвідування;

створення перешкод уповноваженій на те законом посадовій чи службовій особі у здійсненні контролю за туристичною діяльністю, у проведенні перевірки якості надаваних (наданих) туристичних послуг або додержанні ліцензійних умов, стандартів, норм і правил щодо здійснення туристичної діяльності; незаконне втручання у здійснення туристичної діяльності;

розголошення відомостей, що становлять конфіденційну або іншу охоронювану законом інформацію. Законами може передбачатися відповідальність і за інші порушення у сфері туристичної діяльності.

Стаття 31. Відповідальність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб у галузі туристичної діяльності

Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, їх посадові і службові особи у галузі туристичної діяльності за порушення законодавства несуть відповідальність згідно із законом.

Рішення, дії або бездіяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб можуть бути оскаржені до суду в порядку, встановленому законом.

Шкода, заподіяна органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами фізичним чи юридичним особам під час виконання ними покладених на них обов'язків, підлягає відшкодуванню в порядку, встановленому законом.

Стаття 32. Цивільно-правова та інші види відповідальності суб'єктів туристичної діяльності

За неналежне виконання своїх зобов'язань туроператор, турагент, інші суб'єкти туристичної діяльності несуть майнову та іншу відповідальність, визначену в договорі відповідно до чинного законодавства.

Розмір майнової відповідальності туроператора, турагента чи іншого суб'єкта туристичної діяльності не може перевищувати фактично завданих замовнику збитків з їх вини.

Спори майнового характеру між суб'єктами туристичної діяльності та споживачами туристичних послуг вирішуються у встановленому порядку з дотриманням вимог цього Закону.

За порушення встановлених законодавчими актами правил здійснення господарської діяльності до суб'єктів господарювання органи державної влади та органи місцевого самоврядування відповідно до своїх повноважень та в порядку, встановленому законом, застосовують заходи організаційно-правового або майнового характеру, спрямовані на припинення суб'єктом господарювання правопорушення та ліквідацію його наслідків.

Стаття 33. Відшкодування шкоди, завданої порушенням законодавства у галузі туристичної діяльності

Суб'єкт туристичної діяльності, який порушив законодавство в галузі туристичної діяльності при наданні туристичної послуги, що завдало шкоду, зобов'язаний відшкодувати туристу збитки у повному обсязі, якщо договором або законом не передбачено відшкодування у меншому або більшому розмірі.

Заподіяна туристу моральна (немайнова) шкода, якою порушені його законні права, відшкодовується суб'єктом туристичної діяльності в порядку, встановленому законом.

Суб'єктам туристичної діяльності, яким заподіяна шкода юридичними чи фізичними особами внаслідок порушення ними законодавства в галузі туризму, збитки відшкодовуються відповідно до закону.

Стаття 34. Порядок розгляду спорів з питань надання туристичних послуг

Спори з питань надання туристичних послуг розглядаються у встановленому законом порядку третейськими судами та судами загальної юрисдикції.

Розділ VII. Міжнародне співробітництво в галузі туризму

Стаття 35. Міжнародні договори України в галузі туризму. Участь України в міжнародних туристичних організаціях

Правову основу міжнародного співробітництва в галузі туризму становлять міжнародні договори України, укладені відповідно до Закону України «Про міжнародні договори України».

Держава сприяє розширенню та зміцненню міжнародного співробітництва в галузі туризму на принципах і нормах, розроблених Всесвітньою туристською організацією (ВТО).

Органом державної влади, що забезпечує представництво і реалізацію інтересів України в галузі туризму у відносинах з іншими країнами та з міжнародними туристичними організаціями, є центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері туризму та курортів, який у встановленому порядку бере участь в укладенні міжнародних договорів з питань туризму.

Україна бере участь у діяльності міжнародних туристичних організацій відповідно до міжнародно-правових зобов'язань України та статутних документів таких організацій.

Стаття 36. Представництва України в галузі туризму за межами України

З метою розширення міжнародного співробітництва, утвердження України на світовому туристичному ринку та ефективного використання її туристичних ресурсів окремі повноваження з представництва інтересів України в галузі туризму за межами України покладаються на її торгові представництва.

За поданням центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері туризму та курортів, Кабінет Міністрів України може відкривати за межами України туристичні представництва. Порядок створення, діяльності і ліквідації туристичних представництв визначається Кабінетом Міністрів України відповідно до міжнародних договорів України.

Стаття 37. Особливості здійснення діяльності в Україні іноземними суб'єктами туристичної діяльності

Юридичні особи, створені за законодавством інших держав, іноземці та особи без громадянства здійснюють туристичну діяльність на території України відповідно до міжнародних договорів України в порядку, визначеному законом.

Іноземні юридичні та фізичні особи можуть здійснювати туроператорську та турагентську діяльність шляхом утворення підприємств за законодавством України та отримання в установленому порядку ліцензії на здійснення туроператорської діяльності.

Туристичний супровід, що здійснюється на території України, може надаватися фахівцями туристичного супроводу, громадянами України та особами, які постійно проживають на території України, якщо інше не передбачено міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

Посередницька діяльність на території України з укладення договорів на туристичне обслуговування з іноземними суб'єктами туристичної діяльності не допускається. Така діяльність може здійснюватися лише через туроператорів, створених за законодавством України.

Угоди, укладені з порушенням вимог цієї статті, є недійсними.

Розділ VIII. Прикінцеві та перехідні положення

1. Цей Закон набирає чинності з 1 січня 2004 року.

2. До приведення законодавства у відповідність із цим Законом закони та інші нормативно-правові акти застосовуються в частині, що не суперечить цьому Закону.

3. Фізичні і юридичні особи, які отримали ліцензії на організацію іноземного, внутрішнього, зарубіжного туризму, екскурсійну діяльність до дня офіційного опублікування цього Закону, до 1 квітня 2004 року можуть безкоштовно на термін дії ліцензії старого зразка отримати ліцензію на провадження туроператорської чи турагентської діяльності за умови виконання вимог цього Закону та Закону України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності».

4. Кабінету Міністрів України у місячний строк з дня набрання чинності цим Законом: підготувати та подати на розгляд Верховної Ради України пропозиції щодо приведення законів України у відповідність із цим Законом; відповідно до своєї компетенції забезпечити прийняття нормативно-правових актів, передбачених цим Законом; привести свої нормативно-правові акти у відповідність із цим Законом; забезпечити перегляд і скасування міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади їх нормативно-правових актів, що суперечать цьому Закону.

5. Пункт 50 статті 9 Закону України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» (Відомості Верховної Ради України, 2000 р., № 36, ст. 299; 2001 р., № 22, ст. 105) викласти в такій редакції:

«50) туроператорська та турагентська діяльність».

ЗАКОН УКРАЇНИ ПРО КУРОРТИ

Цей Закон визначає правові, організаційні, економічні та соціальні засади розвитку курортів в Україні та спрямований на забезпечення використання з метою лікування і оздоровлення людей природних лікувальних ресурсів, природних територій курортів, які є надбанням народу України, та їх охорони.

Розділ I Загальні положення

Стаття 1. Визначення термінів

У цьому Законі терміни вживаються у такому значенні:

курорт - освоєна природна територія на землях оздоровчого призначення, що має природні лікувальні ресурси, необхідні для їх експлуатації будівлі та споруди з об'єктами інфраструктури, використовується з метою лікування, медичної реабілітації, профілактики захворювань та для рекреації і підлягає особливій охороні;

лікувально-оздоровча місцевість - природна територія, що має мінеральні та термальні води, лікувальні грязі, озокерит, ропу лиманів та озер, кліматичні та інші природні умови, сприятливі для лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань;

особливо цінні та унікальні природні лікувальні ресурси - ресурси, які рідко (не часто) зустрічаються на території України, мають обмежене поширення або невеликі запаси у родовищах та є особливо сприятливими і ефективними для використання з метою лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань;

загальнопоширені природні лікувальні ресурси - ресурси, які зустрічаються в різних регіонах України, мають значні запаси та придатні для використання з метою лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань;

медичний (бальнеологічний) висновок - це висновок, зроблений на підставі медико-біологічних та інших спеціальних досліджень складу та властивостей природних лікувальних ресурсів про можливість їх використання з метою лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань;

курортна справа - сукупність усіх видів науково-практичної та господарської діяльності, спрямованих на організацію та забезпечення лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань із використанням природних лікувальних ресурсів.

Стаття 2. Законодавство про курорти та його завдання

Законодавство про курорти базується на положеннях Конституції України і складається з цього Закону та інших нормативно-правових актів.

Завданням законодавства про курорти є регулювання суспільних відносин у сфері організації і розвитку курортів, виявлення та обліку природних лікувальних ресурсів, забезпечення їх раціонального видобутку, використання і охорони з метою створення сприятливих умов для лікування, профілактики захворювань та відпочинку людей.

Стаття 3. Принципи державної політики у сфері курортної справи

Державна політика України у сфері курортної справи визначається Верховною Радою України і будується на принципах:

законодавчого визначення умов і порядку організації діяльності курортів;

забезпечення доступності санаторно-курортного лікування для всіх громадян, в першу чергу для осіб з інвалідністю, ветеранів війни та праці, учасників бойових дій, громадян, які постраждали внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС, дітей, жінок репродуктивного віку, які страждають на гінекологічні захворювання, хворих на туберкульоз та хворих з травмами і захворюваннями спинного мозку та хребта;

врахування попиту населення на конкретні види санаторно-курортних послуг при розробці та затвердженні загальнодержавних і місцевих програм розвитку курортів; економного та раціонального використання природних лікувальних ресурсів і забезпечення їх належної охорони; сприяння перетворенню санаторно-курортного комплексу України у високорентабельну та конкурентоспроможну галузь економіки.

Стаття 4. Види курортів

За характером природних лікувальних ресурсів курорти України поділяються на курорти державного та місцевого значення.

До курортів державного значення належать природні території, що мають особливо цінні та унікальні природні лікувальні ресурси і використовуються з метою лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань.

До курортів місцевого значення належать природні території, що мають загальнопоширені природні лікувальні ресурси і використовуються з метою лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань.

Стаття 5. Медичний профіль (спеціалізація) курортів

Медичний профіль (спеціалізація) курортів визначається з урахуванням властивостей природних лікувальних ресурсів.

За своєю спеціалізацією курорти поділяються на курорти загального призначення та спеціалізовані курорти для лікування конкретних захворювань.

Медичний профіль (спеціалізація) курортів установлюється центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я.

Стаття 6. Природні лікувальні ресурси

До природних лікувальних ресурсів належать мінеральні і термальні води, лікувальні грязі та озокерит, ропа лиманів та озер, морська вода, природні об'єкти і комплекси із сприятливими для лікування кліматичними умовами, придатні для використання з метою лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань.

Розділ II Створення та розвиток курортів

Стаття 7. Підстава для створення курорту

Підставою для прийняття рішення про оголошення природної території куротною є наявність на ній природних лікувальних ресурсів, необхідної інфраструктури для їх експлуатації та організації лікування людей.

Стаття 8. Клопотання про оголошення природних територій курортними

Підготовку та подання клопотань про оголошення природних територій курортними можуть здійснювати центральні та місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування або інші заінтересовані підприємства, установи, організації та громадяни.

Клопотання про оголошення природних територій курортними мають містити обґрунтування необхідності оголошення природних територій курортними; характеристику природних лікувальних ресурсів, їх лікувальних факторів, кліматичних, інженерно-геологічних та інших умов, сприятливих для лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань, інших цінностей природних територій, що пропонуються для оголошення; відомості про місцезнаходження, розміри, характер використання та про власників і користувачів природних територій, а також відповідний картографічний матеріал.

Клопотання про оголошення природних територій курортними подаються до відповідних органів виконавчої влади, уповноважених цим Законом здійснювати їх попередній розгляд.

Стаття 9. Розгляд клопотань про оголошення природних територій курортними

Клопотання про оголошення природних територій курортними у місячний термін розглядається центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері курортів, з урахуванням пропозицій Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських рад.

У разі схвалення клопотання центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері курортів, погоджує це клопотання з власниками чи користувачами земельних ділянок.

На підставі результатів погодження клопотань центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері курортів, забезпечує розроблення проектів оголошення природних територій курортними.

Стаття 10. Експертиза проектів оголошення природних територій курортними

Проекти оголошення природних територій курортними підлягають оцінці впливу на довкілля та державній санітарно-гігієнічній експертизі, які проводяться відповідно до законів України "Про оцінку впливу на довкілля" і "Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення".

Стаття 11. Прийняття рішень про оголошення природних територій курортними

У разі позитивного висновку з оцінки впливу на довкілля та позитивного висновку державної санітарно-гігієнічної експертизи щодо проектів оголошення природних територій курортними матеріали передаються центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері курортів:

щодо курортів державного значення - до центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у зазначеній сфері, для внесення в установленому порядку на розгляд Кабінету Міністрів України;

щодо курортів місцевого значення - місцевими органами виконавчої влади відповідно до Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій.

Рішення про оголошення природних територій курортними територіями державного значення приймає Верховна Рада України за поданням Кабінету Міністрів України.

Рішення про оголошення природних територій курортними територіями місцевого значення приймають Верховна Рада Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські ради за поданням відповідно Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій.

Стаття 12. Забудова курортів

Забудова курортів здійснюється відповідно до затверджених у встановленому законодавством порядку генеральних планів курортів, іншої містобудівної документації.

Будівництво на курортах нових і розширення діючих промислових підприємств та інших об'єктів, не пов'язаних безпосередньо із задоволенням потреб відпочиваючих і місцевого населення, потреб курортного та житлового будівництва, або таких, що можуть негативно впливати на природні лікувальні фактори, забороняється.

Стаття 13. Надання земельних ділянок для створення або розширення курорту

Надання земельних ділянок для створення або розширення курорту здійснюється у порядку, встановленому Земельним кодексом України, на підставі розроблення техніко-економічних обґрунтувань використання землі та проектів відведення земельних ділянок з урахуванням затверджених округів і зон санітарної (гірничо-санітарної) охорони, схем медичного зонування.

Земельні ділянки курортів використовуються у порядку, визначеному проектом організації використання території та генеральним планом забудови курорту, з дотриманням вимог статей 31, 32 і 33 цього Закону.

Стаття 14. Розвиток курортів

Розвиток курортів здійснюється згідно з довгостроковими комплексними і цільовими державними та місцевими програмами.

Програми розвитку курортів розробляються на основі даних кадастрів природних лікувальних ресурсів, об'єктивних показників ефективності лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань, результатів спеціальних наукових досліджень і проектних робіт, фінансово-економічних показників діяльності курортів. При цьому визначаються параметри та режим використання природних лікувальних ресурсів з урахуванням екологічних та санітарно-гігієнічних обмежень тощо.

Містобудівна документація, що регламентує всі види будівництва на території курортів, розробляється відповідно до законів України "Про основи містобудування", "Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні" та інших нормативно-правових актів і підлягає обов'язковій стратегічній екологічній оцінці.

Розділ III Використання природних лікувальних ресурсів

Стаття 15. Використання природних територій для діяльності курортів

З метою організації діяльності курортів юридичні та фізичні особи використовують спеціально визначені природні території, які мають мінеральні та термальні води, лікувальні грязі та озокерит, ропу лиманів та озер, акваторію моря, кліматичні, ландшафтні та інші умови, сприятливі для лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань.

Стаття 16. Виявлення та облік природних лікувальних ресурсів

Виявлення природних лікувальних ресурсів здійснюється шляхом проведення комплексних медико-біологічних, кліматологічних, геолого-гідрологічних, курортологічних та інших дослідницьких робіт.

Медико-біологічна оцінка якості та цінності природних лікувальних ресурсів, визначення методів їх використання здійснюються центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я на підставі даних дослідницьких робіт, зазначених у частині першій цієї статті.

Визначені за результатами геолого-розвідувальних робіт експлуатаційні запаси родовищ лікувальних підземних мінеральних вод, лікувальних грязей та інших корисних копалин, що належать до природних лікувальних ресурсів, затверджуються та вносяться до Державного фонду родовищ, корисних копалин України і передаються для використання за призначенням відповідно до законодавства України.

Стаття 17. Надання природних лікувальних ресурсів у користування

Родовища корисних копалин, що належать до природних лікувальних ресурсів, надаються у користування юридичним і фізичним особам для використання з метою лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань. Підземні лікувальні мінеральні води можуть використовуватися для промислового розливу. Порядок надання у користування таких родовищ визначається Кодексом України про надра та іншими актами законодавства.

Державний нагляд і контроль за додержанням правил і норм використання природних лікувальних ресурсів здійснюють центральні органи виконавчої влади, що реалізують державну політику у сфері охорони здоров'я, із здійснення державного нагляду (контролю) у сферах охорони праці, геологічного вивчення та раціонального використання надр, охорони навколишнього природного середовища, інші органи виконавчої влади відповідно до закону.

Стаття 18. Плата за спеціальне використання природних лікувальних ресурсів

Спеціальне використання природних лікувальних ресурсів здійснюється за плату відповідно до Кодексу України про надра.

Нормативи плати за користування природними лікувальними ресурсами та порядок її справляння встановлюються Кабінетом Міністрів України.

Стаття 19. Розробка родовищ підземних лікувальних мінеральних вод, лікувальних грязей та інших природних лікувальних ресурсів

Розробка родовищ підземних лікувальних мінеральних вод, лікувальних грязей та інших корисних копалин, що належать до природних лікувальних ресурсів, здійснюється за спеціальним дозволом на користування надрами в порядку, визначеному законодавством України.

Мінеральні води, лікувальні грязі, що належать до природних лікувальних ресурсів, видобуваються в обсягах, ліміт яких затверджується центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр. Якість природних лікувальних ресурсів регламентується спеціальним медичним (бальнеологічним) висновком, який визначає кондиційний склад корисних і шкідливих для людини компонентів.

Медичний (бальнеологічний) висновок надається центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я.

Видобуток, підготовка, переробка та використання підземних лікувальних мінеральних вод, лікувальних грязей та інших корисних копалин, що належать до природних лікувальних ресурсів, здійснюються згідно із затвердженими проектами та встановленими центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр квотами.

Відповідальність за недотримання затверджених проектами умов і встановлених квот покладається на суб'єкт підприємницької діяльності, який одержав у центральному органі виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр спеціальний дозвіл на використання надр з метою експлуатації родовищ корисних копалин.

Розділ IV Організація лікування та обслуговування на курортах

Стаття 20. Організація лікування на курортах

Організація лікування на курортах спрямовується на забезпечення громадян природними лікувальними ресурсами і здійснюється відповідно до науково обґрунтованих методик, що розробляються для кожного виду (типу) природних лікувальних ресурсів і затверджуються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я.

Направлення хворих на лікування в санаторно-курортні заклади, незалежно від їх форми власності і відомчого підпорядкування, проводиться відповідно до медичних показань.

Стаття 21. Організація обслуговування на курортах

Організація обслуговування на курортах здійснюється санаторно-курортними закладами різних форм власності, створеними в установленому законодавством України порядку, і спрямовується на забезпечення умов для повноцінного лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань шляхом прийняття громадянами лікувальних процедур, а також забезпечення належних умов їх проживання, харчування, одержання культурно-побутових послуг.

У разі виникнення у громадян, які прибули на курорт, гострих інфекційних та інших захворювань, а також різкого погіршення здоров'я амбулаторна та стаціонарна медична

допомога їм надається закладами охорони здоров'я за місцем розташування курорту в порядку, встановленому законодавством України.

Порядок госпіталізації громадян, які перебувають на курортах, встановлюється центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я.

Стаття 22. Санаторно-курортні заклади

Санаторно-курортні заклади - це заклади охорони здоров'я, що розташовані на територіях курортів і забезпечують подання громадянам послуг лікувального, профілактичного та реабілітаційного характеру з використанням природних лікувальних ресурсів.

Санаторно-курортні заклади створюються в порядку, передбаченому статтею 16 Основ законодавства України про охорону здоров'я та іншими нормативно-правовими актами.

Перелік видів санаторно-курортних закладів затверджується центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я.

Напрями спеціалізації санаторно-курортних закладів визначаються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я з урахуванням лікувальних властивостей природних лікувальних ресурсів курортів.

Типове положення про санаторно-курортний заклад затверджується Кабінетом Міністрів України.

Розділ V Економічне та фінансове забезпечення організації та функціонування курортів

Стаття 23. Економічні заходи забезпечення організації та функціонування курортів

Економічні заходи забезпечення організації та функціонування курортів передбачають: ведення Державного кадастру природних лікувальних ресурсів України, здійснення їх економічної оцінки;

розробку та здійснення програм збереження та розвитку курортної галузі України та забезпечення її державної підтримки;

податкові, митні, кредитні пільги, що надаються у порядку, встановленому законом, і спрямовані на сприяння збереженню та розвитку курортів;

застосування спеціальних платежів та зборів, забезпечення в установленому законодавством порядку компенсації збитків, завданих внаслідок порушення законодавства про курорти; матеріальне та фінансове забезпечення курортної галузі.

Стаття 24. Економічне обґрунтування розвитку курорту та економічна оцінка його природних лікувальних ресурсів

Економічне обґрунтування розвитку курорту та економічна оцінка його природних лікувальних ресурсів здійснюються відповідно до Державного кадастру природних лікувальних ресурсів України на основі спеціальних методик, що розробляються і затверджуються в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Стаття 25. Фінансове забезпечення курортів

Фінансування курортів державного та місцевого значення, включаючи розвиток транспорту, систем водопостачання та каналізації, телерадіомовлення та зв'язку, енергозабезпечення, проведення природоохоронних заходів, здійснюється відповідно до державних і місцевих програм за рахунок джерел, передбачених законом України.

Для цієї мети можуть також залучатися кошти позабюджетних і благодійних фондів, кошти підприємств, установ, організацій і громадян.

Стаття 26. Приватизація санаторно-курортних закладів

Приватизація санаторно-курортних закладів, що знаходяться на територіях курортів державного значення, використовують природні лікувальні ресурси зазначених територій і

на момент прийняття цього Закону перебувають у державній або комунальній власності, забороняється.

Приватизація спеціальних санаторно-курортних закладів (дитячих, кардіологічних, пульмонологічних, гінекологічних, для лікування громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, для лікування хворих на туберкульоз, хворих з травмами і хворобами спинного мозку та хребта), що знаходяться на територіях курортів місцевого значення, використовують природні лікувальні ресурси зазначених територій і на момент прийняття цього Закону перебувають у державній або комунальній власності, забороняється. Приватизація інших санаторно-курортних закладів, що знаходяться або створюються на територіях курортів місцевого значення і використовують природні лікувальні ресурси зазначених територій, може здійснюватися в порядку, встановленому законами з питань приватизації, за умови збереження профілю об'єктів, що приватизуються.

Розділ VI Санітарна охорона курортів

Стаття 27. Мета санітарної охорони курортів

Метою санітарної охорони курортів є збереження природних властивостей наявних лікувальних ресурсів, запобігання забрудненню, пошкодженню та передчасному виснаженню цих ресурсів. З цією метою в межах курорту встановлюється округ санітарної (гірничо-санітарної) охорони.

Стаття 28. Поняття округу санітарної охорони

Округ санітарної охорони - це територія земної поверхні, зовнішній контур якої збігається з межею курорту. В межах цієї території забороняються будь-які роботи, що призводять до забруднення ґрунту, повітря, води, завдають шкоди лісу, іншим зеленим насадженням, сприяють розвитку ерозійних процесів і негативно впливають на природні лікувальні ресурси, санітарний та екологічний стан природних територій курортів.

Для курортів, які використовують родовища корисних копалин, що належать до природних лікувальних ресурсів (підземні мінеральні води, лікувальні грязі тощо), встановлюються округи гірничо-санітарної охорони.

У разі використання пов'язаних між собою родовищ мінеральних вод, суміжних пляжів та інших природних лікувальних ресурсів декількома курортами для них може встановлюватись єдиний округ санітарної охорони.

Стаття 29. Порядок встановлення меж та режиму округів і зон санітарної (гірничо-санітарної) охорони курортів

Межі округів і зон санітарної (гірничо-санітарної) охорони курортів державного значення затверджуються Верховною Радою України одночасно з прийняттям рішення про оголошення природних територій курортними територіями державного значення.

Межі округів і зон санітарної (гірничо-санітарної) охорони курортів місцевого значення затверджуються відповідно Верховною Радою Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими радами одночасно з прийняттям рішення про оголошення природних територій курортними територіями місцевого значення.

Режими округів і зон санітарної (гірничо-санітарної) охорони курортів державного значення затверджуються Кабінетом Міністрів України, а курортів місцевого значення - Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями відповідно до статей 31, 32 і 33 цього Закону.

Стаття 30. Зони округу санітарної охорони

Округ санітарної охорони поділяється на три зони:

перша зона (зона суворого режиму);

друга зона (зона обмежень);

третя зона (зона спостережень).

Встановлення меж зон санітарної охорони здійснюється в порядку розроблення проектів землеустрою.

Стаття 31. Перша зона (зона суворого режиму)

Перша зона (зона суворого режиму) охоплює місця виходу на поверхню мінеральних вод, території, на яких розташовані родовища лікувальних грязей, мінеральні озера, лимани, вода яких використовується для лікування, пляжі, а також прибережну смугу моря і прилеглу до пляжів територію шириною не менш як 100 метрів.

На території першої зони (зони суворого режиму) забороняється:

користування надрами, не пов'язане з використанням природних лікувальних ресурсів, розорювання земель, провадження будь-якої господарської діяльності, а також інші дії, що впливають або можуть вплинути на розвиток небезпечних геологічних процесів, на природні лікувальні фактори курорту та його екологічний баланс;

прокладення кабелів, у тому числі підземних кабелів високої напруги, трубопроводів, інших комунікацій;

спорудження будь-яких будівель та інших об'єктів, не пов'язаних з експлуатаційним режимом та охороною природних і лікувальних факторів курорту;

скидання дренажно-скидних та стічних вод;

влаштування стоянок автомобілів, пунктів їх обслуговування (ремонт, миття тощо);

влаштування вигребів (накопичувачів) стічних вод, полігонів рідких і твердих відходів, полів фільтрації та інших споруд для приймання та знешкодження стічних вод і рідких відходів, а також кладовищ і скотомогильників;

проїзд автотранспорту, не пов'язаний з обслуговуванням цієї території, використанням родовищ лікувальних ресурсів або природоохоронною діяльністю;

постійне і тимчасове проживання громадян (крім осіб, які безпосередньо забезпечують використання лікувальних факторів).

На території першої зони (зони суворого режиму) дозволяється провадити діяльність, пов'язану з використанням природних лікувальних факторів, на підставі науково обгрунтованих висновків і результатів державної санітарно-гігієнічної експертизи та оцінки впливу на довкілля виконувати берегоукріплювальні, протизсувні, протиобвальні, протикарстові та протиерозійні роботи, будувати хвилерізи, буни та інші гідротехнічні споруди, а також влаштовувати причали.

Забудова цієї території (нове будівництво, реконструкція, реставрація, капітальний ремонт та упорядкування об'єктів містобудування) здійснюється відповідно до законодавства, державних норм, затвердженої містобудівної документації.

Стаття 32. Друга зона (зона обмежень)

Друга зона (зона обмежень) охоплює: територію, з якої відбувається стік поверхневих і ґрунтових вод до місця виходу на поверхню мінеральних вод або до родовища лікувальних грязей, до мінеральних озер та лиманів, місць неглибокої циркуляції мінеральних та прісних вод, які формують мінеральні джерела; природні та штучні сховища мінеральних вод і лікувальних грязей; територію, на якій знаходяться санаторно-курортні заклади та заклади відпочинку і яка призначена для будівництва таких закладів; парки, ліси та інші зелені насадження, використання яких без дотримання вимог природоохоронного законодавства та правил, передбачених для округу санітарної охорони курорту, може призвести до погіршення природних і лікувальних факторів курорту.

На території другої зони (зони обмежень) забороняється:

будівництво об'єктів і споруд, не пов'язаних з безпосереднім задоволенням потреб місцевого населення та громадян, які прибувають на курорт;

проведення гірничих та інших видів робіт, не пов'язаних з безпосереднім упорядкуванням території;

спорудження поглинаючих колодязів, створення полів підземної фільтрації;
забруднення поверхневих водойм під час здійснення будь-яких видів робіт;
влаштування звалищ, гноєсховищ, кладовищ, скотомогильників, а також накопичувачів рідких і твердих відходів виробництва, інших відходів, що призводять до забруднення водойм, ґрунту, ґрунтових вод, повітря;
розміщення складів пестицидів і мінеральних добрив;
здійснення промислової вирубки зелених насаджень, а також будь-яке інше використання земельних ділянок і водойм, що може призвести до погіршення їх природних і лікувальних факторів;
скидання у водні об'єкти сміття, стічних, підсланевих і баластних вод, витікання таких вод та інших речовин з транспортних (плавучих) засобів і трубопроводів.
Усі багатоквартирні будинки в межах другої зони (зони обмежень) повинні мати водопровід та каналізацію. Туалети у приватних будинках в обов'язковому порядку мають бути обладнані водонепроникними вигребами. Території тваринницьких ферм асфальтуються і по периметру огорожуються та обладнуються водовідвідними канавами з водонепроникними відстійниками для поверхневих вод. При в'їзді на територію ферм споруджуються капітальні санпропускники з дезінфекційними бар'єрами.
У разі масового поширення небезпечних та карантинних шкідників і хвороб рослин у парках, лісах та інших зелених насадженнях за погодженням з державною санітарно-епідеміологічною службою дозволяється використання нетоксичних для людини і таких, що швидко розкладаються в навколишньому природному середовищі, пестицидів.

Стаття 33. Третя зона (зона спостережень)

Третя зона (зона спостережень) охоплює всю сферу формування і споживання гідромінеральних ресурсів, лісові насадження навколо курорту, а також території, господарське використання яких без дотримання встановлених для округу санітарної охорони курорту правил може несприятливо впливати на гідрогеологічний режим родовищ мінеральних вод і лікувальних грязей, ландшафтно-кліматичні умови курорту, на його природні та лікувальні фактори.

На території третьої зони (зони спостережень) забороняється:

будівництво підприємств, установ і організацій, діяльність яких може негативно впливати на ландшафтно-кліматичні умови, стан повітря, ґрунту та вод курорту;
спуск на рельєф неочищених промислових та побутових стічних вод, проведення вирубок зелених насаджень (крім санітарних рубок).

Третя зона (зона спостережень) є водночас межею округу санітарної охорони курорту і на її території дозволяється проведення видів робіт, які не впливатимуть негативно на лікувальні та природні фактори курорту, не погіршуватимуть його ландшафтно-кліматичних, екологічних і санітарно-гігієнічних умов.

Стаття 34. Санітарна охорона водопроводів і джерел водопостачання населених пунктів

Санітарна охорона водопроводів і джерел водопостачання населених пунктів у межах округу санітарної охорони курорту здійснюється в порядку, встановленому законодавством України.

Розділ VII Моніторинг і кадастр природних територій курортів

Стаття 35. Моніторинг природних територій курортів

З метою забезпечення збирання, оброблення, збереження та аналізу інформації про стан довкілля і природних лікувальних ресурсів, прогнозування їх змін під впливом господарської діяльності, а також розроблення науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття управлінських рішень створюється система державного моніторингу природних територій курортів.

Моніторинг природних територій курортів є складовою частиною державної системи моніторингу навколишнього природного середовища і здійснюється в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Стаття 36. Державний кадастр природних територій курортів України

Державний кадастр природних територій курортів України є системою відомостей про правовий статус, належність, режим, географічне положення, площу, запаси природних лікувальних ресурсів, якісні характеристики цих територій, їх лікувальну, профілактичну, реабілітаційну, природоохоронну, наукову, рекреаційну та іншу цінність.

Державний кадастр природних територій курортів України створюється і ведеться центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері курортів упорядку, встановленому центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері діяльності курортів.

Державний кадастр природних територій курортів України включає геопросторові дані, метадані та сервіси, оприлюднення, інша діяльність з якими та доступ до яких здійснюються у мережі Інтернет згідно із Законом України "Про національну інфраструктуру геопросторових даних".

Стаття 37. Державний кадастр природних лікувальних ресурсів України

Державний кадастр природних лікувальних ресурсів України є системою відомостей про кількість, якість та інші важливі з точки зору лікування та профілактики захворювань людини характеристики всіх природних лікувальних ресурсів, що виявлені та підраховані на території України, а також можливі обсяги, способи та режими їх використання.

Державний кадастр природних лікувальних ресурсів України створюється та ведеться в порядку, встановленому центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я.

Державний кадастр природних лікувальних ресурсів України включає геопросторові дані, метадані та сервіси, оприлюднення, інша діяльність з якими та доступ до яких здійснюються у мережі Інтернет згідно із Законом України "Про національну інфраструктуру геопросторових даних".

Розділ VIII Органи, що здійснюють управління у сфері діяльності курортів, та їх повноваження

Стаття 38. Органи, що здійснюють управління у сфері діяльності курортів

Управління у сфері діяльності курортів здійснюють Кабінет Міністрів України, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері діяльності курортів, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері курортів, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації, інші органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування.

Стаття 39. Повноваження Кабінету Міністрів України

До повноважень Кабінету Міністрів України у сфері діяльності курортів належать:

- 1) реалізація державної політики у сфері діяльності курортів;
- 2) забезпечення розроблення і виконання державних програм та прогнозів розвитку курортів;
- 3) встановлення норм і правил користування природними лікувальними ресурсами;
- 5) затвердження режиму округів і зон санітарної (гірничо-санітарної) охорони курортів державного значення;
- 6) проведення державної експертизи державних програм розвитку курортів і генеральних планів курортів, що мають державне значення, та їх затвердження;
- 7) затвердження порядку ведення моніторингу природних територій курортів;

- 8) затвердження типового положення про санаторно-курортний заклад;
- 9) вирішення інших питань у сфері діяльності курортів відповідно до законів України.

Стаття 40. Повноваження центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері курортів та інших центральних органів виконавчої влади

До повноважень центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері курортів належать:

- 1) реалізація державної політики у сфері діяльності курортів;
- 2) розроблення проектів загальнодержавних програм і прогнозів розвитку курортів;
- 3) координація діяльності курортних закладів (незалежно від форм власності), пов'язаної з використанням лікувальних ресурсів, а також діяльності підприємств, установ та організацій, які обслуговують курорти;
- 4) участь у створенні Державного кадастру природних лікувальних ресурсів України;
- 5) організація наукових досліджень з метою розширення курортного потенціалу держави та підвищення ефективності його використання;
- 6) здійснення контролю за додержанням державних норм у сфері санаторно-курортного лікування та відпочинку;
- 7) ведення Державного кадастру природних територій курортів України;
- 8) вирішення інших питань у сфері діяльності курортів відповідно до законів України.

Міністерства, інші центральні органи виконавчої влади беруть участь у формуванні та реалізації державної політики України у сфері діяльності курортів в межах своєї компетенції, визначеної законами.

Стаття 41. Повноваження Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій у сфері діяльності курортів

До повноважень Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій у сфері діяльності курортів відповідно належать:

- 1) реалізація загальнодержавних і місцевих програм освоєння земель оздоровчого та рекреаційного призначення, генеральних планів (програм) розвитку курортів;
- 2) здійснення контролю за раціональним використанням і охороною природних лікувальних ресурсів, природних територій курортів і прилеглих до них округів санітарної охорони;
- 3) затвердження режиму округів і зон санітарної (гірничо-санітарної) охорони курортів місцевого значення;
- 4) вирішення інших питань у сфері діяльності курортів відповідно до законів України.

Стаття 42. Повноваження органів місцевого самоврядування у сфері діяльності курортів

До повноважень органів місцевого самоврядування у сфері діяльності курортів належать:

- 1) затвердження місцевих програм розвитку мінерально-сировинної бази, раціонального використання та охорони природних лікувальних ресурсів;
- 2) управління курортами місцевого значення відповідно до закону;
- 3) погодження видачі дозволів на користування природними лікувальними ресурсами державного значення;
- 5) здійснення контролю за використанням природних лікувальних ресурсів;
- 6) внесення до відповідних органів виконавчої влади клопотань про оголошення природних територій курортними;
- 7) оголошення природних територій курортними територіями місцевого значення;
- 8) вирішення інших питань у сфері діяльності курортів відповідно до законів України.

Розділ IX Відповідальність за порушення законодавства про курорти

Стаття 43. Відповідальність за порушення законодавства про курорти

Особи, винні у порушенні вимог законодавства про курорти, несуть цивільно-правову, адміністративну або кримінальну відповідальність відповідно до законів України.

Розділ X Міжнародне співробітництво

Стаття 44. Участь України у міжнародному співробітництві

Україна бере участь у міжнародному співробітництві у сфері раціонального використання та охорони природних лікувальних ресурсів, природних територій курортів відповідно до норм міжнародного права.

Стаття 45. Міжнародні договори

Якщо міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті, що містяться у законодавстві України про природні лікувальні ресурси та природні території курортів, застосовуються правила міжнародного договору.

Розділ XI Прикінцеві положення

1. Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування.
2. До приведення законів, інших нормативно-правових актів у відповідність з нормами цього Закону вони застосовуються у частині, що не суперечить цьому Закону.
3. Кабінету Міністрів України у шестимісячний термін:
подати на розгляд Верховної Ради України пропозиції щодо внесення змін до законів України, що впливають з цього Закону;
привести свої нормативно-правові акти у відповідність із цим Законом;
забезпечити перегляд і скасування міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади України прийнятих ними нормативно-правових актів, що не відповідають вимогам цього Закону.

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про музеї та музейну справу

Цей Закон регулює суспільні відносини у сфері музейної справи, визначає правові, економічні, соціальні засади створення і діяльності музеїв України та особливості наукового формування, вивчення, обліку, зберігання, охорони і використання Музейного фонду України, його правовий статус.

Цей Закон поширюється на всі види музеїв та заповідників у частині їх музеєфікації, а також обліку, зберігання та використання, охорони, консервації, реставрації музейних предметів, музейних колекцій та предметів музейного значення.

Розділ I ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Основні терміни та їх визначення

У цьому Законі наведені нижче терміни вживаються у такому значенні:

асортиментний кабінет (кімната зразків виробів) - приміщення на підприємствах, у яких зберігаються унікальні зібрання художніх виробів, наукові колекції, інші колекції або окремі зразки виробів, що мають історичну, художню, науково-технічну цінність;

зберігання - один з основних видів діяльності музею щодо створення матеріальних умов і правових засад, за яких забезпечується збереження музейних предметів та музейних колекцій;

консервація - здійснення комплексу організаційних, науково обґрунтованих заходів щодо забезпечення захисту музейних предметів та предметів музейного значення від подальших руйнувань, збереження їх автентичності з мінімальним втручанням у їх існуючий вигляд;

культурні цінності - об'єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню, охороні, перелік яких визначено Законом України "Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей";

музеєфікація - сукупність науково обґрунтованих заходів щодо приведення об'єктів культурної спадщини до стану, придатного для екскурсійного відвідування;

музей - науково-дослідний та культурно-освітній заклад, створений для вивчення, збереження, використання та популяризації музейних предметів та музейних колекцій з науковою та освітньою метою, залучення громадян до надбань національної та світової культурної спадщини;

музейна колекція - сукупність музейних предметів, що об'єднані однією або кількома спільними ознаками;

музейна справа - спеціальний вид наукової та культурно-освітньої діяльності, що включає комплектування, зберігання, охорону та використання музеями культурних цінностей та об'єктів культурної спадщини України, в тому числі їх консервацію, реставрацію, музеєфікацію, наукове вивчення, експонування та популяризацію;

музейне зібрання - сукупність музейних колекцій та музейних предметів, а також пов'язаних з ними бібліотечних фондів, архівів, каталогів та наукової документації музею;

музейний облік - один з основних напрямів роботи музею, що здійснюється шляхом ведення фондово-облікової документації (у тому числі в електронному вигляді), яка містить назву предмета (прізвище автора твору), датування, місце створення, дату надходження до музею, матеріал, техніку виготовлення, короткий опис, наукову атрибуцію, стан збереження, облікові позначення та забезпечує можливість їх ідентифікації, правовий статус музейних предметів і музейних колекцій;

музейний предмет - культурна цінність, якість або особливі ознаки якої роблять необхідним для суспільства її збереження, вивчення та публічне представлення;

Музейний фонд України - сукупність окремих музейних предметів, музейних колекцій, музейних зібрань, які постійно зберігаються на території України, незалежно від їх

походження та форм власності, а також музейних предметів і музейних колекцій, що знаходяться за межами України і є власністю України або відповідно до міжнародних договорів підлягають поверненню в Україну;

охорона музеїв - система правових, організаційних та фінансово-економічних заходів, що забезпечують недоторканність музейного приміщення і музейного зібрання;

предмет музейного значення - культурна цінність, особливі ознаки якої є підставою для внесення її до Музейного фонду України та набуття статусу музейного предмета з метою збереження, вивчення і публічного представлення;

реставрація - здійснення комплексу науково обґрунтованих заходів щодо зміцнення фізичного стану та поліпшення зовнішнього вигляду, розкриття найбільш характерних ознак, відновлення втрачених або пошкоджених елементів музейних предметів та предметів музейного значення із забезпеченням збереження їх автентичності.

Стаття 2. Музейна справа та основні напрями діяльності музеїв

Музейна справа уособлює національну музейну політику, музеєзнавство та музейну практику.

Основними напрямками діяльності музеїв є науково-дослідна, культурно-освітня діяльність, комплектування музейних зібрань, експозиційна, фондова, видавнича, реставраційна, виставкова, пам'яткоохоронна робота, а також діяльність, пов'язана з науковою атрибуцією, експертизою, класифікацією, державною реєстрацією та усіма видами оцінки предметів, які можуть бути визначеними як культурні цінності, з метою включення до Музейного фонду України.

Стаття 3. Національна музейна політика

Національна музейна політика - це сукупність основних напрямів і засад діяльності держави і суспільства в галузі музейної справи.

Основними напрямками національної музейної політики є:

збереження та державна підтримка Музейного фонду України;

забезпечення соціально-економічних, правових і наукових умов для ефективної діяльності музеїв;

сприяння формуванню сучасної інфраструктури музейної справи;

підтримка і розвиток мережі музеїв;

забезпечення підготовки та підвищення фахової кваліфікації музейних кадрів, їх правовий і соціальний захист;

бюджетне фінансування (у тому числі на дольових засадах) і пріоритетне матеріально-технічне забезпечення розробки і реалізації державних, регіональних і місцевих програм розвитку музейної справи;

забезпечення охорони музеїв;

підтримка фундаментальних і прикладних наукових досліджень, пов'язаних з музейною справою;

сприяння міжнародному співробітництву в галузі музейної справи.

Стаття 4. Законодавство України про музеї та музейну справу

Законодавство України про музеї та музейну справу базується на Конституції України і складається з цього Закону та інших нормативно-правових актів.

Якщо міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені законодавством України про музеї та музейну справу, то застосовуються правила міжнародного договору.

Стаття 5. Національні, регіональні та профільні організації музеїв України. Участь у міжнародних організаціях

Музеї України мають право об'єднуватись у національні, регіональні та профільні організації (спілки, асоціації тощо), вступати до міжнародних музейних організацій і фондів.

Розділ II ВИДИ МУЗЕЇВ. ПОРЯДОК СТВОРЕННЯ І МАТЕРІАЛЬНА БАЗА МУЗЕЇВ

Стаття 6. Види музеїв

За своїм профілем музеї поділяються на природничі (антропологічні, біологічні, ботанічні, геологічні, зоологічні, мінералогічні, палеонтологічні), історичні (загальноісторичні, військово-історичні, історії релігії, історико-побутові, археологічні, етнографічні), літературні, художні (образотворчого, декоративно-прикладного, народного, сучасного мистецтва), мистецькі (театральні, музичні, музеї кіно), науково-технічні, комплексні (краєзнавчі, екомuzeї), галузеві тощо.

На основі об'єктів культурної спадщини, пам'яток природи, їх територій можуть створюватися музеї просто неба та меморіальні музеї-садиби.

Музею, що є у державній чи комунальній власності, який має музейні колекції загальнодержавного значення, набув міжнародного визнання і є провідним культурно-освітнім та науково-дослідним закладом у відповідних профільних групах музейної мережі України, у встановленому законодавством порядку може бути надано статус національного музею України.

Стаття 7. Створення музеїв

Музеї можуть засновуватися на будь-яких формах власності, передбачених законами. Засновниками музеїв можуть бути відповідні органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, юридичні та фізичні особи.

Рішення про створення музеїв приймають їх засновники.

Для створення музею засновники повинні забезпечити:

формування музейного зібрання;

матеріальну базу - відповідно обладнані приміщення для зберігання, консервації та реставрації музейних предметів, для експозицій і виставок, для проведення культурно-освітньої роботи, роботи наукових працівників музею, а також приміщення для забезпечення належного рівня обслуговування відвідувачів;

умови для охорони музею, оснащення його засобами охоронної та пожежної сигналізації;

фінансування та кадри для належного його функціонування;

роботу музею за чітким розкладом.

Музеї є юридичними особами, крім тих, що створюються і діють у складі підприємств, установ, організацій та закладів освіти.

Засновники музею можуть створювати філії та відділи музею, що не є юридичними особами.

Земельні ділянки, інші природні ресурси, необхідні для створення музею, надаються в користування у встановленому законодавством порядку.

Музеї можуть створюватись і діяти в усіх організаційно-правових формах.

Стаття 8. Статут музею

Музей діє на підставі статуту (положення), що затверджується його засновником чи засновниками.

У статуті (положенні) музею визначаються:

назва музею, його статус, склад засновників, їх права та обов'язки;

організаційна структура, основні завдання та напрями діяльності;

джерела надходження коштів і їх використання, склад майна музею, порядок його реорганізації та ліквідації, умови збереження музейного зібрання у разі ліквідації музею;

інші умови діяльності музею.

Стаття 9. Державна реєстрація музеїв

Державна реєстрація музеїв незалежно від форм власності проводиться за їх місцезнаходженням відповідно до закону.

Музеї, створені у складі підприємств, установ, організацій, закладів освіти, реєстрації не підлягають. Порядок обліку таких музеїв визначає центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах культури та мистецтв.

Стаття 10. Ліквідація та реорганізація музеїв

Ліквідація музеїв здійснюється за рішенням засновника, а також за рішенням суду у випадках, передбачених чинним законодавством.

У разі ліквідації музеїв, що засновані на державній і комунальній формах власності, порядок подальшого використання їх музейних зібрань визначає засновник за погодженням з центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах культури та мистецтв. У разі ліквідації підприємства, установи та організації, при (у складі) яких діють музеї, а також у разі ліквідації музеїв, які діяли на громадських засадах, їх музейні зібрання та колекції асортиментних кабінетів, окремі предмети музейного значення, придбані за кошти державного та місцевих бюджетів, передаються до відповідних профільних музеїв у порядку, передбаченому Положенням про Музейний фонд України. У разі ліквідації музеїв, заснованих на приватній формі власності, переважне право на придбання музейних зібрань за інших рівних умов має держава.

Реорганізація (злиття, приєднання, поділ, виділення, перетворення) музеїв може відбуватися відповідно до чинного законодавства.

Стаття 11. Музейна територія

Територія, відведена для музею, належить до земель історико-культурного призначення. На цій території та в музейних будівлях (спорудах) забороняється діяльність, що суперечить його функціональному призначенню або може негативно впливати на стан зберігання музейного зібрання, та інша діяльність, несумісна з діяльністю музею як закладу культури.

Територія, відведена для музею, підлягає просторово-функціональному зонуванню.

На території, відведеній для музею, згідно із статутом музею може бути виділено зони:

заповідна - для зберігання і охорони найбільш цінних історико-культурних, меморіальних комплексів та окремих об'єктів;

експозиційна - для стаціонарного демонстрування великогабаритних музейних предметів і використання в культурно-пізнавальних цілях;

наукова - для проведення науково-дослідної роботи;

рекреаційна - для відпочинку відвідувачів музею та їх обслуговування, зокрема розташування музейних крамниць, буфетів, кафе, інших пунктів громадського харчування, проведення мистецьких, культурно-освітніх заходів, гостьових місць для паркування автомобілів;

господарська - для розміщення допоміжних господарських об'єктів, місць для паркування службових автомобілів та інших транспортних засобів.

Стаття 12. Користування природними ресурсами

Музей здійснює користування землею, іншими природними ресурсами та несе відповідальність за дотримання норм щодо їх охорони і раціонального використання згідно з чинним законодавством.

Стаття 13. Фінансування музеїв

Фінансування музеїв залежно від форм власності здійснюється за рахунок коштів відповідно державного бюджету, місцевих бюджетів, благодійних внесків фізичних та юридичних осіб, інших джерел, не заборонених законодавством.

Бюджетні призначення та кошти, одержані від додаткових джерел фінансування музеїв, не підлягають вилученню протягом бюджетного періоду, крім випадків, передбачених законом.

Кошти, що надійшли з додаткових джерел фінансування, не впливають на обсяги бюджетного фінансування державних та комунальних музеїв.

Сума витрат на забезпечення охорони музеїв обов'язково визначається в державному та місцевих бюджетах і вноситься до переліку захищених статей видатків загального фонду бюджетів.

Додатковими джерелами фінансування музеїв є:

кошти, що надходять від господарської діяльності, надання платних послуг, у тому числі за відвідування музеїв і виставок;

кошти, одержувані за науково-дослідні та інші види робіт, які виконує музейний заклад на замовлення підприємств, установ, організацій, об'єднань громадян та громадян;

доходи від реалізації сувенірної продукції, предметів народних художніх промислів, видавничої діяльності, від надання в оренду приміщень, споруд, обладнання;

плата за кіно- і фотозйомки;

гранти, благодійні внески, добровільні пожертвування, грошові внески, матеріальні цінності, одержані від фізичних і юридичних осіб, у тому числі іноземних;

кошти, отримані державними і комунальними музеями як відсотки на залишок власних надходжень, отриманих як плата за послуги, що надаються ними згідно з основною діяльністю, благодійні внески та гранти і розміщених на поточних рахунках, відкритих у банках державного сектору;

інші джерела, в тому числі валютні надходження, відповідно до законодавства України.

"Розмір плати за надання платних послуг встановлюється державним і комунальним музеєм щороку у національній валюті України.

Перелік платних послуг, які можуть надаватися державними і комунальними музеями, затверджується Кабінетом Міністрів України.

Порядок надання платних послуг музеями, заснованими на державній та комунальній формі власності, затверджується центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері культури.

У разі одержання коштів від надання платних послуг, добровільних пожертвувань фізичних і юридичних осіб, у тому числі іноземних, з інших джерел, не заборонених законодавством, бюджетні асигнування державних і комунальних музеїв не зменшуються".

Стаття 14. Матеріально-технічне забезпечення музеїв

Власники музеїв зобов'язані забезпечувати їх будівлями (спорудами), збудованими за спеціальними проектами, або іншими упорядкованими приміщеннями, що відповідають вимогам функціонування музеїв, а також відповідним обладнанням та транспортом.

Приміщення музеїв, що є у державній чи комунальній власності, передаються їм на праві оперативного управління. Воно може бути вилучене лише за умови надання музею іншого рівноцінного приміщення. У разі вилучення приміщення музею, що є пам'яткою культурної спадщини, рішення про його вилучення приймається за погодженням з центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах культури та мистецтв.

Під час проектування та експлуатації музейних приміщень враховуються потреби дітей, осіб з інвалідністю, громадян похилого віку в доступі до культурної спадщини.

Музеям надається пріоритетне право на використання споруд, комплексів (ансамблів) та визначних місць, що є пам'ятками культурної спадщини.

Розділ III МУЗЕЙНИЙ ФОНД УКРАЇНИ

Стаття 15. Музейний фонд України

Музейний фонд України є національним багатством, невід'ємною складовою культурної спадщини України, що охороняється законом.

Музейні предмети Музейного фонду України є культурними цінностями, що постійно зберігаються на території України та за її межами або згідно з міжнародними договорами підлягають поверненню в Україну.

Музеї, юридичні і фізичні особи зобов'язані забезпечувати збереженість Музейного фонду України та сприяти його поповненню.

Положення про Музейний фонд України затверджується Кабінетом Міністрів України.

Музейні предмети, музейні колекції та музейні зібрання державної частини Музейного фонду України закріплюються за музеями на праві оперативного управління

Стаття 15⁻¹. Склад Музейного фонду України

Музейний фонд України складається з державної і недержавної частини.

До державної частини Музейного фонду України належать музейні предмети, музейні колекції, музейні зібрання, що є державною власністю, зберігаються у державних музеях, у тому числі музейні предмети, музейні колекції, музейні зібрання, що зберігаються в музеях, які належать до сфери управління місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, а також у музеях, створених при підприємствах, в установах, організаціях і закладах освіти державної та комунальної форм власності чи у їх складі. До державної частини Музейного фонду України належать також предмети музейного значення, що підлягають внесенню до державної частини Музейного фонду України, музейні колекції, музейні зібрання, що зберігаються на підприємствах, в установах та організаціях державної і комунальної форм власності.

До недержавної частини Музейного фонду України належать музейні предмети, музейні колекції, музейні зібрання, що зберігаються в музеях приватної форми власності, музеях підприємств, установ, організацій приватної форми власності та не віднесені або не підлягають віднесенню до державної частини Музейного фонду України, зокрема предмети музейного значення, що підлягають внесенню до недержавної частини Музейного фонду України та є власністю релігійних організацій, громадян та об'єднань громадян.

Стаття 15⁻². Особливості здійснення права власності на музейні предмети, музейні колекції, музейні зібрання, предмети музейного значення Музейного фонду України

Музейні предмети, музейні колекції, музейні зібрання, віднесені до державної частини Музейного фонду України, не підлягають відчуженню, за винятком обміну на інші музейні предмети, музейні колекції, музейні зібрання. Рішення про обмін музейних предметів, музейних колекцій, музейних зібрань, що належать до державної частини Музейного фонду України, приймається центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сферах культури та мистецтв.

У разі передачі майнових комплексів музеїв з державної у комунальну власність музейні предмети, музейні колекції та музейні зібрання залишаються у державній власності і належать до державної частини Музейного фонду України.

Перелік музеїв (у тому числі музеїв системи Національної академії наук України, Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, Педагогічного товариства України, інших самоврядних організацій), у яких зберігаються музейні предмети, музейні колекції, музейні зібрання, що є державною власністю і належать до державної частини Музейного фонду України, затверджується Кабінетом Міністрів України.

Музейні предмети, музейні колекції, музейні зібрання, що належать до державної частини Музейного фонду України, та предмети музейного значення, що підлягають внесенню до державної частини Музейного фонду України, не підлягають приватизації та не можуть бути предметом застави. Музейні предмети, музейні колекції, музейні зібрання, що належать до недержавної частини Музейного фонду України, та предмети музейного значення, що підлягають внесенню до недержавної частини Музейного фонду України, не можуть бути предметом застави, якщо заставодержатель - іноземний громадянин або особа без громадянства, яка не проживає в Україні.

У разі продажу музейних предметів, музейних колекцій, музейних зібрань, що належать до недержавної частини Музейного фонду України, держава має переважне право на їх придбання, яке реалізується центральними органами виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику у сферах культури та мистецтв або уповноваженими ним державними музеями.

Стаття 16. Музейні предмети Музейного фонду України у складі Державного реєстру національного культурного надбання

Унікальні музейні предмети, музейні колекції, музейні зібрання Музейного фонду України та предмети музейного значення, що підлягають внесенню до Музейного фонду України і мають виняткове художнє, історичне, етнографічне та наукове значення, незалежно від форми власності і місця зберігання вносяться центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сферах культури та мистецтв до Державного реєстру національного культурного надбання.

Положення про Державний реєстр національного культурного надбання затверджується Кабінетом Міністрів України.

Порядок віднесення музейних предметів Музейного фонду України до Державного реєстру національного культурного надбання та умови їх зберігання затверджуються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах культури та мистецтв.

Стаття 17. Облік, зберігання і використання документів Національного архівного фонду
Облік, зберігання і використання документів Національного архівного фонду, що зберігаються в музеях, здійснюються відповідно до цього Закону та Закону України "Про Національний архівний фонд та архівні установи".

Стаття 18. Формування державної частини Музейного фонду України

Формування державної частини Музейного фонду України здійснюється шляхом:

придбання в установленому порядку предметів музейного значення центральними органами виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику у сферах культури та мистецтв, іншими центральними і місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів та музеями - за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів та інших джерел, не заборонених законодавством;

безоплатної передачі предметів музейного значення підприємствами, установами, організаціями, об'єднаннями громадян та громадянами;

передачі обернених відповідно до законодавства України у дохід держави музейних предметів, предметів музейного значення;

передачі в установленому порядку предметів музейного значення, виявлених під час археологічних, етнографічних, науково-природничих та інших експедицій, будівельних, ремонтних або реставраційних робіт, у тому числі з дорогоцінних металів і дорогоцінних каменів, та скарбів;

повернення в Україну розшуканих музейних предметів, музейних колекцій, музейних зібрань та предметів музейного значення, які були незаконно вивезені;

передачі предметів музейного значення, вилучених на митниці;

поповнення музейних зібрань іншими способами, передбаченими законодавством.

Віднесення предметів музейного значення до Музейного фонду України здійснюється у порядку, передбаченому Положенням про Музейний фонд України, на підставі проведення музеями відповідної наукової експертизи.

Порядок віднесення музейних предметів, музейних колекцій, музейних зібрань та предметів музейного значення до державної частини Музейного фонду України визначається Кабінетом Міністрів України.

Формування державної частини Музейного фонду України та забезпечення поповнення експозицій музеїв здійснюють центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику у сферах культури та мистецтв.

Стаття 19. Облік музейних предметів та предметів музейного значення

Музейні предмети та предмети музейного значення, які зберігаються в музеях незалежно від форм власності та підпорядкування, а також предмети музейного значення, які зберігаються на підприємствах, в установах, організаціях державної та комунальної форми власності, підлягають обліку в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Форми облікових документів затверджуються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах культури та мистецтв.

Фондово-облікова документація підлягає довічному зберіганню.

Стаття 20. Переміщення музейних предметів та предметів музейного значення

Переміщення музейних предметів Музейного фонду України та предметів музейного значення здійснюється відповідно до Положення про Музейний фонд України.

Стаття 21. Збереження Музейного фонду України

З метою збереження музейних предметів, музейних колекцій, музейних зібрань та предметів музейного значення власники або уповноважені ними органи зобов'язані створити належні умови, у тому числі спеціальний науково обґрунтований режим їх зберігання, та здійснювати консервацію і реставрацію.

Вимоги до умов зберігання та обліку музейних предметів, музейних колекцій визначає центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах культури та мистецтв.

Знищення музейних предметів та предметів музейного значення Музейного фонду України забороняється.

У разі втрати або руйнування музейних предметів, що належать до державної частини Музейного фонду України, вони можуть вилучатися з фондово-облікової документації лише за рішенням центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах культури та мистецтв на підставі висновків експертно-фондової комісії.

Стаття 22. Порядок вивезення за межі України музейних предметів, музейних колекцій, музейних зібрань, що належать до державної частини Музейного фонду України, та предметів музейного значення, що підлягають внесенню до державної частини Музейного фонду України

Вивезення за межі України музейних предметів, музейних колекцій, музейних зібрань, що належать до державної частини Музейного фонду України, та предметів музейного значення, що підлягають внесенню до державної частини Музейного фонду України, забороняється, крім випадків тимчасового їх перебування за кордоном для експонування на виставках, реставрації або проведення наукової експертизи на підставі свідоцтва на право вивезення (тимчасового вивезення) культурних цінностей відповідно до Закону України "Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей" та за погодженням з центральним органом виконавчої влади у сфері культури і туризму.

Стаття 23. Страхування музейних предметів, музейних колекцій, музейних зібрань Музейного фонду України та предметів музейного значення, що підлягають внесенню до Музейного фонду України

Музейні предмети, музейні колекції, музейні зібрання Музейного фонду України та предмети музейного значення, що підлягають внесенню до Музейного фонду України, які тимчасово вивозяться за межі України для експонування, реставрації або проведення наукової експертизи, підлягають обов'язковому страхуванню.

Порядок встановлення їх оціночної та страхової вартості визначають центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах культури та мистецтв, та центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері державного фінансового контролю.

Стаття 24. Консервація і реставрація музейних предметів Музейного фонду України

Консервацію і реставрацію музейних предметів Музейного фонду України здійснюють спеціалізовані установи та організації, реставраційні підрозділи музеїв та окремі реставратори, які мають кваліфікаційну категорію за відповідною спеціальністю.

Порядок їх консервації і реставрації визначається центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах культури та мистецтв.

Держава сприяє проведенню реставрації музейних предметів, предметів музейного значення недержавної частини Музейного фонду України у державних реставраційних закладах.

З метою проведення атестації реставраторів та присвоєння їм відповідної кваліфікаційної категорії утворюється атестаційна комісія. Положення про атестаційну комісію та її персональний склад затверджуються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах культури та мистецтв.

Органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування сприяють підготовці реставраторів, розвитку мережі спеціалізованих реставраційних закладів.

Розділ IV МІЖНАРОДНА ДІЯЛЬНІСТЬ МУЗЕЇВ

Стаття 25. Міжнародна діяльність музеїв

Музеї України беруть участь у міжнародному культурному співробітництві в галузі музейної справи на основі багатосторонніх та двосторонніх угод.

Участь музеїв у міжнародному культурному співробітництві здійснюється у встановленому порядку шляхом:

- проведення спільних наукових досліджень на основі розробки і реалізації міжнародних наукових програм;

- здійснення взаємного обміну музейною інформацією, виставками, вивчення міжнародного досвіду організації музейної справи;

- проведення міжнародних конференцій, конгресів, симпозіумів, виставок та участі в них;

- організації спільної підготовки музейних працівників, розвитку видавничої діяльності;

- здійснення іншої спільної діяльності відповідно до угод, якщо вона не суперечить законодавству України та міжнародним договорам України.

Розділ V УПРАВЛІННЯ І САМОВРЯДУВАННЯ МУЗЕЇВ, ГАРАНТІЇ ПРАВ І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ЇХ ПРАЦІВНИКІВ

Стаття 26. Державне управління музеями

Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах культури та мистецтв, у межах своїх повноважень:

- забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері музейної справи;

- формує вимоги щодо державного статистичного обліку музеїв, створених на території України;

- здійснює організаційно-методичне керівництво, сприяє розвитку сучасної інфраструктури музейної справи, розвитку музейної мережі, створює спеціалізовані організаційні структури, наукові установи для науково-методичного та матеріально-технічного забезпечення музеїв;

- здійснює координацію робіт із створення єдиної інформаційної системи музеїв;

- здійснює інші повноваження, визначені законами та покладені на нього актами Президента України.

Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сферах культури та мистецтв, у межах своїх повноважень:

організовує навчання і підвищення кваліфікації працівників музеїв;

визначає потреби держави та нормативи, що гарантують належний рівень музейного обслуговування і доступ громадян до Музейного фонду України;

здійснює контроль за діяльністю музеїв, заснованих на державній та комунальній формах власності, за станом обліку, зберіганням, охороною, використанням та переміщенням музейних предметів Музейного фонду України, що зберігаються в музеях незалежно від форми власності;

організовує проведення наукових досліджень у сфері музейної справи;

порушує перед власником музейних предметів та музейних колекцій питання щодо поліпшення умов зберігання;

направляє запити з метою отримання інформації про музейні предмети та музейні колекції;

у разі потреби сприяє передачі музейних предметів, музейних колекцій та предметів музейного значення, що належать до недержавної частини Музейного фонду України, на тимчасове зберігання до державних музеїв;

здійснює інші повноваження, визначені законами та покладені на нього актами Президента України.

Інші центральні та місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування здійснюють керівництво музеями, що перебувають у сфері їх управління.

Місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування несуть відповідальність за матеріально-технічне та фінансове забезпечення музеїв, що перебувають у сфері їх управління.

Керівники державних та комунальних музеїв призначаються на посаду шляхом укладення з ними контракту на п'ять років за результатами конкурсу.

Порядок проведення конкурсу та вимоги до кандидатів на посаду керівника державного чи комунального музею визначаються статтями 21⁻¹-21⁻⁵ Закону України "Про культуру".

Особливості призначення на посаду керівників державних та комунальних музеїв на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей, Автономної Республіки Крим та міста Севастополя визначаються частиною другою статті 21 Закону України "Про культуру".

Стаття 27. Самоврядування музеїв

Музеї мають право створювати органи самоврядування: вчені, наглядові, методичні, музейно-педагогічні, художні, реставраційні та інші ради, залучаючи до їх діяльності фахівців різного профілю.

Стаття 28. Гарантії прав і законних інтересів працівників музеїв

Правовий і соціальний захист працівників музеїв забезпечується державою і засновниками музеїв згідно із законодавством.

Працівники музеїв мають право на:

діяльність відповідно до фаху та кваліфікації в музеях незалежно від форм власності;

захист у судовому порядку права інтелектуальної власності на результати наукової діяльності в галузі музейної справи;

безкоштовне користування довідково-інформаційною, бібліотечною і архівною базами музеїв України та відвідування музейних закладів;

участь у науково-дослідній роботі музеїв, у конференціях, семінарах, наукових читаннях;

підвищення кваліфікації, перепідготовку, вільний вибір програми, форм навчання, стажування в інших музеях, в тому числі за кордоном;

атестацію з метою одержання кваліфікаційної категорії, порядок проведення якої визначається центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах культури та мистецтв;

допомогу на оздоровлення при наданні щорічної відпустки у розмірі посадового окладу, грошову винагороду за сумлінну працю та зразкове виконання трудових обов'язків, а також матеріальну допомогу для вирішення соціально-побутових питань та доплату за вислугу років у розмірах та порядку, встановлених Кабінетом Міністрів України;

грошову винагороду за сумлінну працю та зразкове виконання трудових обов'язків і матеріальну допомогу для вирішення соціально-побутових питань у розмірі та порядку, що встановлюються Кабінетом Міністрів України;

безплатне користування у межах встановлених норм житлом з опаленням і освітленням, якщо вони проживають у селах і селищах;

вимогу до юридичних і фізичних осіб про припинення дій, що загрожують збереженню музейних предметів, музейних колекцій Музейного фонду України та предметів музейного значення.

Пільги на безплатне користування житлом з опаленням та освітленням, передбачені частиною другою цієї статті, надаються за умови, якщо розмір середньомісячного сукупного доходу сім'ї в розрахунку на одну особу за попередні шість місяців не перевищує величини доходу, який дає право на податкову соціальну пільгу у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Стаття 29. Гарантії майнових прав музеїв

Держава гарантує захист майнових прав музеїв усіх форм власності. Вилучення державою у музеїв їх фондів та іншого закріпленого за ними майна може здійснюватися лише у випадках, передбачених законами України.

Музеї, що є у державній чи комунальній власності, не підлягають приватизації.

Держава гарантує забезпечення охорони музеїв державної та комунальної форм власності.

Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах культури та мистецтв, з переліку музеїв, затвердженого Кабінетом Міністрів України відповідно до частини третьої статті 15² цього Закону, визначає музей, якому музейні предмети, музейні колекції та музейні зібрання, що є державною власністю і належать до державної частини Музейного фонду України, передаються на постійне або тимчасове зберігання в порядку, передбаченому Положенням про Музейний фонд України.

Розділ VI ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ПРО МУЗЕЇ ТА МУЗЕЙНУ СПРАВУ

Стаття 30. Відповідальність за шкоду, завдану музею або музейному зібранню

Матеріальна шкода, завдана музею або музейному зібранню громадянами чи юридичними особами, відшкодовується згідно з чинним законодавством.

Стаття 31. Відповідальність за порушення законодавства України про музеї та музейну справу

Особи, винні у порушенні законодавства про музеї та музейну справу, несуть відповідальність згідно з чинним законодавством.

**У К А З
ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ**

Про День туризму

На підтримку ініціативи Державного комітету України по туризму **п о с т а н о в л я ю**:

Установити в Україні День туризму, який відзначати щорічно 27 вересня.

Президент України Л.КУЧМА
м. Київ, 21 вересня 1998 року N 1047/98

ХАРТИЯ ТУРИЗМА

Статья I

1. Право каждого человека на отдых и досуг, включая право на разумное ограничение рабочего дня и на оплачиваемый периодический отпуск, а также право свободно передвигаться без ограничений, кроме тех, которые предусмотрены законом, признается во всем мире.

2. Использование этого права составляет фактор социального равновесия и повышения национального и всеобщего сознания.

Статья II

Как следствие этого права, государства должны разрабатывать и проводить политику, направленную на обеспечение гармоничного развития внутреннего и международного туризма, а также заниматься организацией отдыха.

Статья III

С этой целью государствам следует:

а) содействовать упорядоченному и гармоничному росту как внутреннего, так и международного туризма,

б) проводить туристскую политику в соответствии с политикой общего развития, проводимой на различных уровнях - местном, региональном, национальном и международном, - и расширять сотрудничество в области туризма как на двусторонней, так и на многосторонней основе, включая для этой цели также возможности Всемирной туристской организации,

в) уделять должное внимание принципам Манильской декларации по мировому туризму и Документу Акапулько "при разработке и осуществлении, где это уместно, своей политики, планов и программы в области туризма в соответствии со своими национальными приоритетами и в рамках программы работы Всемирной туристской организации"*,

* Резолюция N 38/146 принята Генеральной Ассамблеей Организации Объединенных Наций на XXXVIII сессии 19 декабря 1983 г.

г) содействовать принятию мер, позволяющих каждому участвовать во внутреннем и международном туризме, особенно посредством регулирования рабочего времени и досуга, установления или улучшения системы ежегодных оплачиваемых отпусков и равномерного распределения дней таких отпусков в течение года, а также уделения особого внимания молодежному туризму, туризму людей преклонного возраста и лиц с физическими недостатками

д) защищать в интересах настоящего и будущих поколений туристскую среду, которая, включая в себя человека, природу, общественные отношения и культуру, является достоянием всего человечества.

Статья IV

Государствам следует также:

а) содействовать доступу туристов - граждан своих стран и иностранных туристов к общественному достоянию посещаемых мест, применяя положения существующих документов по упрощению формальностей, выпущенных Организацией Объединенных Наций, Международной организацией гражданской авиации, Международной морской организацией, Советом таможенного сотрудничества или любой другой организацией, в частности Всемирной туристской организацией, с учетом постоянного сокращения ограничений на путешествия,

б) способствовать росту туристского сознания и содействовать контактам посетителей с местным населением с целью улучшения взаимопонимания и взаимного обогащения,

- в) обеспечивать безопасность посетителей и их имущества посредством превентивных мер и мер защиты,
- г) предоставлять возможно лучшие условия гигиены и доступа к службам здравоохранения, а также предупреждения инфекционных заболеваний и несчастных случаев,
- д) предотвращать любую возможность использования туризма для эксплуатации других в целях проституции и
- е) усиливать в целях защиты туристов и местного населения меры по предупреждению нелегального использования наркотиков.

Статья V

Наконец, государствам следует:

- а) позволять туристам - гражданам своей страны и иностранным туристам передвигаться свободно по стране, без ущерба для каких-либо ограничительных мер, принятых в национальных интересах в отношении определенных районов территории,
- б) не допускать каких-либо дискриминационных мер в отношении туристов,
- в) давать туристам возможность быстрого доступа к административным и юридическим службам, а также представителям консульств и предоставлять в их распоряжение внутренние и внешние общественные средства связи,
- г) содействовать информированию туристов с целью создания условий для понимания обычаев местного населения в местах транзита и временного пребывания.

Статья VI

1. Местное население в местах транзита и временного пребывания имеет право на свободный доступ к своим собственным туристским ресурсам, обеспечивая своим отношением и поведением бережное отношение к окружающей природной и культурной среде.
2. Оно также вправе ожидать от туристов понимания и уважения их обычаев, религий и прочих сторон их культуры, которые являются частью наследия человечества.
3. В целях содействия такому пониманию и бережному отношению необходимо способствовать распространению соответствующей информации:
 - а) об обычаях местного населения, его традиционной и религиозной деятельности, местных запретах и священных местах и святынях, которые должны уважаться,
 - б) об их художественных, археологических и культурных ценностях, которые должны быть сохранены, и
 - в) о фауне, флоре и других природных ресурсах, которые должны быть защищены.

Статья VII

Местному населению в местах транзита и временного пребывания предлагается принимать туристов с возможно большим гостеприимством, вежливым обращением и уважением, необходимыми для развития гармонических человеческих и общественных отношений.

Статья VIII

1. Работники в области туризма и поставщики услуг для туризма и путешествий могут внести положительный вклад в развитие туризма и в претворение в жизнь положений настоящей Хартии.
2. Они должны придерживаться принципов настоящей Хартии и соблюдать любые обязательства, взятые на себя в рамках их профессиональной деятельности, обеспечивая высокое качество предоставляемого туристского продукта в целях содействия утвержденному гуманистическому характеру туризма.
3. Они должны, в частности, препятствовать поощрению использования туризма для всех видов эксплуатации других людей.

Статья IX

Необходимо оказывать содействие работникам в области туризма и поставщикам услуг для туризма и путешествий путем предоставления им через соответствующие национальные и международные законодательства необходимых условий, позволяющих им:

- а) заниматься своей деятельностью при благоприятных условиях, без каких-либо помех или дискриминации,
- б) использовать общую и техническую профессиональную подготовку как внутри страны, так и за границей в целях обеспечения квалифицированными людскими ресурсами,
- в) сотрудничать между собой, а также с публичными властями через национальные и международные организации в целях улучшения координации их деятельности и улучшения качества предоставляемых ими услуг.

Одобрена в 1985 г.

на VI сессии Генеральной ассамблеи
Всемирной туристской организации.

Гаагская декларация Межпарламентской конференции по туризму

(Гаага, 10 - 14 апреля 1989 года)

Межпарламентская конференция по туризму, проведенная в Гааге (Нидерланды) с 10 по 14 апреля 1989 г. совместно с Межпарламентским союзом (МПС) и Всемирной туристской организацией (ВТО) по приглашению Межпарламентской группы Нидерландов объявляет Гаагскую декларацию по туризму инструментом международного сотрудничества, сближения между народами и фактором индивидуального и коллективного развития и призывает парламенты, правительства, государственные и частные организации, ассоциации и учреждения, отвечающие за туристскую деятельность, профессионалов в области туризма, а также самих туристов тщательно учитывать ее принципы в том виде, как они изложены ниже, и постоянно основываться на них в своей деятельности.

Принцип I

1. Туризм стал явлением, которое вошло в наши дни в повседневную жизнь сотен миллионов людей:

а) он включает все свободные перемещения людей от их места проживания и работы, а также сферу услуг, созданную для удовлетворения потребностей, возникающих в результате этих перемещений;

б) он представляет собой вид деятельности, имеющей важнейшее значение для жизни людей и современных обществ, превратившейся в важную форму использования свободного времени отдельных лиц и основное средство межличностных связей и политических, экономических и культурных контактов, ставших необходимыми в результате интернационализации всех секторов жизни наций;

в) он должен быть заботой каждого. Он является одновременно следствием и решающим фактором качества жизни в современном обществе. Поэтому парламентам и правительствам следует уделять все более активное внимание туризму с целью обеспечения его развития в гармоничном соответствии с обеспечением других основных потребностей и видов деятельности общества.

2. Всем правительствам следует стремиться к укреплению мира и безопасности на национальном, региональном и международном уровнях, что является важнейшим условием развития внутреннего и международного туризма.

Принцип II

1. Туризм может быть эффективным средством содействия социально-экономическому росту для всех стран, если одновременно предпринимаются необходимые меры в отношении того, чтобы решить наиболее срочные национальные задачи и позволить национальной экономике достигнуть приемлемого уровня самообеспечения, при котором страна не должна тратить больше того, что она надеется получить от туризма.

2. Соответственно следует предпринимать, в частности, следующие меры (если требуется, то с помощью различных форм двустороннего и многостороннего технического сотрудничества) для обеспечения того, чтобы:

а) была создана надежная инфраструктура и имелись основные объекты;

б) были созданы учебные заведения для удовлетворения потребностей туристской индустрии в персонале на различных уровнях;

в) туризм составлял часть комплексного плана развития страны наряду с другими приоритетными секторами, сельским хозяйством, промышленностью, здравоохранением, социальным обеспечением, образованием и т.д.;

- г) развитие внутреннего туризма стимулировалось бы так же, как и развитие международного туризма. Прочная база внутреннего туризма была бы большим преимуществом при развитии международного туризма в стране;
- д) даже при планировании внутреннего туризма разрабатывался бы подход на территориальной основе с учетом общего плана развития для формирования сбалансированного и комплексного роста на благо общества;
- е) всегда тщательно учитывалась общая способность естественной, физической и культурной окружающей среды, мест назначения к приему туристов (пропускная способность).

Принцип III

1. Неиспорченная естественная, культурная и человеческая окружающая среда является основным условием развития туризма. Более того, рациональное управление туризмом может внести значительный вклад в защиту и развитие физической окружающей среды и культурного наследия, а также в повышение уровня жизни.
2. С учетом этой глубокой взаимосвязи, существующей между туризмом и окружающей средой, следует предпринимать эффективные меры для того, чтобы:
 - а) информировать и просвещать туристов, путешествующих как внутри страны, так и за рубежом, в плане сохранения и уважения естественной, культурной и человеческой окружающей среды в местах, которые они посещают;
 - б) содействовать комплексному планированию туристского развития на основе концепции "поддерживаемого развития", которая была изложена в Докладе Всемирной комиссии по окружающей среде и развитию (Брундтландский доклад) и в докладе "Прогноз окружающей среды до 2000 года и в последующие годы" Программы ООН по окружающей среде (ЮНЕП); причем оба документа были одобрены Генеральной Ассамблеей ООН;
 - в) определять уровень пропускной способности мест, посещаемых туристами, и обеспечивать его соблюдение даже в том случае, если это будет означать ограничение доступа к подобным местам в определенные периоды или сезоны;
 - г) продолжить составление перечня искусственных и/или естественных туристских достопримечательностей, представляющих интерес с точки зрения отдыха, спорта, истории, археологии, искусства, культуры, религии, науки, социальной среды или техники, и принимать меры к тому, чтобы планы туристского развития особо учитывали вопросы, касающиеся защиты окружающей среды и необходимости содействовать информированности туристов, туристской индустрии и общественности в целом о важности защиты естественной и культурной окружающей среды;
 - д) стимулировать развитие альтернативных форм туризма, которые способствуют более тесному контакту и взаимопониманию между туристами и принимающим населением, сохраняют культурную самобытность и предлагают разнообразные и оригинальные туристские продукты и объекты;
 - е) обеспечивать необходимое сотрудничество государственного и частного секторов в достижении этих целей как на национальном, так и на международном уровнях.

Принцип IV

1. Учитывая ярко выраженный гуманный характер туризма, следует всегда уделять внимание специфическим проблемам самих туристов, будь то иностранные туристы или туристы, путешествующие по своей стране. Иностранным туристом является любой человек:
 - а) который намерен совершить путешествие и/или совершает путешествие в любую другую страну помимо той, которая является его или ее постоянным местом проживания;
 - б) основной целью путешествия которого является поездка или пребывание, не превышающее трех месяцев, за исключением тех случаев, когда разрешено пребывание сроком более трех месяцев или возобновлено трехмесячное разрешение;

в) который не будет осуществлять какой-либо оплачиваемой деятельности в посещаемой стране вне зависимости от того, было ли ему это предложено или нет;

г) который в конце указанной поездки или пребывания в обязательном порядке покинет посещаемую страну или для возвращения в страну его или ее постоянного проживания, или для поездки в другую страну.

2. Логично следует то, что конкретное лицо нельзя рассматривать в качестве иностранного туриста, если он или она не удовлетворяют всем условиям, перечисленным в параграфе 1, и, в частности, лицо, которое после въезда в страну в качестве туриста с целью туристской поездки или пребывания стремится продлить его или ее срок поездки или пребывания для поселения и/или осуществления в этой стране оплачиваемой деятельности.

Принцип V

1. Право каждого человека на отдых и свободное время, включая право на разумное ограничение рабочего времени и периодические оплачиваемые отпуска, а также право свободно путешествовать, подлежащее разумным ограничениям, которые ясно предусмотрены законом и которые не ставят под сомнение сам принцип свободы передвижения, должны получить всеобщее признание.

2. Для того чтобы полностью обеспечить эти основные права каждого мужчины и женщины, необходимо:

а) разрабатывать и проводить политику гармоничного развития внутреннего и международного туризма и видов деятельности, связанных с проведением досуга, на благо всех тех, кто в них участвует;

б) уделять должное внимание принципам, изложенным в Манильской декларации по мировому туризму, Документе Акапулько, Хартии туризма и Кодексе туриста, особенно в тех случаях, когда государства разрабатывают или осуществляют политику, планы и программы развития туризма в соответствии с их национальными приоритетами.

Принцип VI

Развитие туризма требует упрощения путешествий. Поэтому государственному и частному секторам следует принять эффективные меры по:

а) упрощению туристских путешествий, поездок и пребываний, как в индивидуальном порядке, так и на коллективной основе, независимо от используемого вида транспорта;

б) внесению эффективного вклада в расширение туристских путешествий, поездок и пребываний путем принятия соответствующих мер по упрощению туристских формальностей относительно паспортов, виз, медицинского и валютного контроля и статуса туристских представительств за границей;

в) содействию с этой целью принятию и выполнению Будапештской конвенции по упрощению туристских путешествий, поездок и пребываний, что способствовало бы либерализации юридических положений, применимых к туристам, и согласованию технических норм, касающихся деятельности туристских предприятий, туристских агентств и других организаций, обслуживающих туристов.

Принцип VII

Безопасность и защита туристов и уважение их достоинства являются неперенным условием развития туризма. Поэтому необходимо следующее:

а) чтобы меры по упрощению туристских путешествий, поездок и пребываний сопровождались мерами по обеспечению безопасности и защиты туристов и туристских объектов и достоинства туристов;

б) чтобы в этих целях была сформирована эффективная политика, направленная на обеспечение безопасности и защиты туристов и туристских объектов, а также уважение достоинства туристов;

- в) точно определять туристские товары, объекты и оборудование, которые из-за того, что они используются туристами, требуют особого внимания;
- г) готовить соответствующую документацию и информацию и обеспечивать к ней доступ в случае угрозы туристским объектам и/или туристским достопримечательностям;
- д) выполнять в соответствии с процедурами, специфичными для систем законодательства в каждой отдельной стране, юридические положения в области защиты туристов, включая, в частности, правоспособность туристов добиваться эффективной судебной защиты в национальных судах в случае действий, наносящих вред им лично или их имуществу, и особенно при таких наиболее опасных актах, как терроризм;
- е) чтобы государства сотрудничали в рамках ВТО при подготовке программы рекомендуемых мер, регулирующих вопросы безопасности и защиты туристов.

Принцип VIII

Терроризм представляет собой реальную угрозу туризму и туристским передвижениям. К террористам необходимо относиться как к любым другим уголовным элементам, и их нужно преследовать и наказывать без применения по отношению к ним срока давности; в этом случае ни одна страна не станет для террористов безопасным убежищем.

Принцип IX

1. Качество туризма как межличностной деятельности зависит от качества предоставляемых услуг. Поэтому соответствующее образование для широкой общественности, начинающееся со школы, образование и обучение профессионалов в области туризма и подготовка новых лиц, осваивающих данную профессию, являются крайне важными для туристской индустрии и развития туризма.
2. В этой связи должны быть приняты эффективные меры по:
 - а) подготовке отдельных лиц для путешествий и туризма, в частности путем включения туризма в учебные планы школ и высших учебных заведений;
 - б) повышению престижа туристских профессий и поощрению в первую очередь молодежи к выбору карьеры в области туризма;
 - в) созданию сети учебных заведений, способных предоставлять не только обучение, но и образование в области туризма на основе стандартизованного на международном уровне учебного плана, который также облегчил бы взаимное признание дипломов и обмен туристским персоналом;
 - г) содействию в соответствии с рекомендациями ЮНЕСКО в этой области обучению преподавателей, постоянному процессу образования и проведению курсов повышения квалификации для всего туристского персонала или преподавателей, вне зависимости от уровня;
 - д) признанию важнейшей роли средств массовой информации в развитии туризма.

Принцип X

1. Туризм должен планироваться государственными властями, а также властями и туристской индустрией на комплексной и последовательной основе с учетом всех аспектов этого феномена.
2. Ввиду того что туризм имеет в национальной жизни по меньшей мере такое же промышленное значение, как и другие виды экономической и социальной деятельности, и поскольку роль туризма будет возрастать по мере научного и технического прогресса и увеличения свободного времени, представляется необходимым расширять во всех странах права и обязанности национальных туристских администраций, приравнивая их к тому же уровню, который имеют администрации, отвечающие за другие крупнейшие экономические секторы.
3. Необходимость глобального подхода к проблемам, возникающим в связи с туризмом, требует создания подлинной национальной туристской политики, при выработке которой

парламенты, получив соответствующие возможности, могли бы играть особую роль с тем, чтобы иметь возможность принять отдельное законодательство по туризму и, если потребуется, имеющий законную силу Кодекс туриста.

4. Учитывая международные масштабы туризма, для его гармоничного развития необходимо международное сотрудничество как на мировой, так и на региональной основе через прямое межгосударственное сотрудничество и по каналам международных организаций, таких, как ВТО, а также между различными компонентами частного туристского сектора через неправительственные и профессиональные организации.

Приложение к Гаагской декларации по туризму

Конкретные выводы и рекомендации

Межпарламентская конференция по туризму, изложив принципы, содержащиеся в Гаагской декларации по туризму, принимает следующие конкретные выводы и рекомендации.

I. Место туризма в экономическом и социальном развитии

Выводы

1. Значение туризма сегодня и его экономический потенциал можно проиллюстрировать с помощью следующих статистических данных (за 1988 г.):

- по имеющимся оценкам, общие расходы на внутренний и международный туризм (включая стоимость авиабилетов) составляют 12% мирового валового национального продукта;
- было зарегистрировано 1,5 млрд. внутренних и международных туристских поездок, в которых приняла участие одна треть населения Земли;
- на долю международного туризма приходилось 6% общего объема мирового экспорта и 25-30% мировой торговли услугами;
- по имеющимся прогнозам, ежегодный прирост международного туризма будет составлять приблизительно 4% вплоть до 2000 года, когда он станет ведущей экспортной отраслью в мире.

2. Потенциальное воздействие этих драматических изменений на экономику, окружающую среду и людей приобретает такие масштабы, что мы можем говорить о "туристской революции".

3. С помощью туризма человек может познать неизведанное, понять и почувствовать мир во всей его полноте; это революция, предоставляющая всем гражданам мира возможность путешествовать, революция, в которой они, испытывая чувство законной гордости, могут принимать участие.

4. Туризм выступает в качестве позитивного и постоянно действующего фактора в расширении взаимопонимания и знаний друг о друге, а значит, в укреплении мира и разрядки международной напряженности; развитие туризма резко затрудняют напряженность и конфликты, и, наоборот, ему всегда способствует мир.

5. Соответствующий досуг является общественной необходимостью, однако он может стать и обузой, если не будет правильно использоваться; из многих возможностей проведения свободного времени ни одна (единственным возможным исключением является телевидение) не приобрела такого значения, как туризм.

6. Экономический потенциал для развития туризма практически неограничен; однако здесь потребуются значительные капиталовложения и затраты.

7. Помимо того, что они приносят прямые доходы, расходы на туризм пронизывают многие уровни экономики, создавая не только прямую, но также и косвенную занятость, обеспечивая поступления в иностранной валюте, государственный доход, помощь ремесленникам и кустарям, а также развитие регионов, не располагающих никакой другой торговой или промышленной базой.

8. В настоящее время доля развивающихся стран в поступлениях от мирового туризма относительно невелика, однако развивающиеся страны могут получить больше выгод от международного туризма, и в то же время они никогда не должны забывать о том, что нельзя стремиться к получению прибылей любой ценой.

9. Уже сейчас очень велика доля в общих объемах мирового туризма внутренних туристских поездок и расходов, а значит, и их вклад в экономическое благосостояние и занятость на национальном, региональном и местном уровнях. Помимо этого, развитие и упрощение внутреннего туризма являются важным фактором расширения социальных контактов и взаимопонимания между людьми.

10. Развитие внутреннего туризма также способствует созданию базовой туристской инфраструктуры и подготовке специалистов, что окажет странам содействие в плане развития и гармоничной интеграции в международную индустрию туризма.

11. Туризм является экологически чистой отраслью и не обязательно сопровождается катастрофическими последствиями, которые часто сопутствуют индустриализации; однако здесь существует потенциальная опасность как для естественной, так и для культурной среды, что требует внимания со стороны государств.

12. Заботливо охраняемые памятники, жизнестойкие традиции и нетронутая природа станут фактором привлечения туристов и стимулом к многократным посещениям; в свою очередь расходы этих туристов обеспечат экономическое обоснование для сохранения культуры и окружающей среды данной страны. И наоборот, если эти памятники и окружающая среда не являются объектом эффективной защиты, туристы потеряют интерес к этим местам, а экономические выгоды от туризма сократятся.

13. В отсутствие контроля и планирования рост туризма может привести к социальным, культурным и экономическим трениям между туристами и местным населением, а также к единообразию в поведении туристов и в их потребностях, что в долгосрочной перспективе может оказать отрицательное воздействие на культурное разнообразие и самобытность местного населения в принимающих странах.

14. В настоящее время всемирный туристский спрос носит ярко выраженный сезонный характер; пик спроса приходится на определенные месяцы. Подобное положение дел объясняется не только климатическими и мотивационными факторами со стороны туристов, но также обусловлено имеющейся практикой в промышленности и национальным законодательством, регулирующим ежегодные сроки закрытия предприятий на период массовых отпусков и ежегодные оплачиваемые отпуска для трудящихся. К этому также следует присовокупить и период школьных каникул.

15. Индустрия туризма не смогла сформировать истинное представление о туризме и по крайней мере до сих пор не добилась успеха в мобилизации эффективной поддержки для развития туризма в первую очередь со стороны парламентариев.

16. Национальная туристская индустрия в большинстве стран назначения носит в высшей степени фрагментарный характер и состоит из мелких, самостоятельно управляемых и страдающих от нехватки капиталов туристских предприятий. Хотя это и отвечает в определенной степени несхожим и индивидуалистическим потребностям туристов, наблюдается растущее несоответствие между ними и все более возрастающей концентрацией международного туристского предложения (международные туроператоры, авиакомпании и гостиничные цепи).

17. Из-за международной конкуренции затраты на продвижение индустрии туризма растут как в развивающихся странах, так и в контексте "зрелых" экономик (где туризм все чаще рассматривают как одно из возможных решений проблемы регионального развития). Существует также потребность в оценке эффективности национальной, региональной и местной политики продвижения туризма, проводимой государственным сектором или при его участии.

18. Необходимо, чтобы государственные власти на всех уровнях во всех странах, особенно парламенты, играли активную роль в деле создания благоприятных условий для туризма и, в

частности, предоставляли финансовые и другие средства для реализации всеобъемлющих информационных программ, посвященных туризму.

19. Нынешнее и будущее развитие туризма требует более активной поддержки со стороны правительств в плане информации и продвижения туризма, а также обеспечения инфраструктуры; необходимо осваивать новые рынки, предпринимать шаги по обеспечению сотрудничества во всех сферах - государственных и частных - в интересах максимального поощрения сектора туризма.

Рекомендации

20. Туризм необходимо планировать на комплексной основе, принимая во внимание все аспекты законодательства, относящегося к другим секторам, таким, как транспорт, занятость, здравоохранение, сельское хозяйство, связь и т.д.

21. В целом роль парламентариев по каналам законодательной деятельности должна сводиться к анализу, координации, упрощению и регулированию развития как внутреннего, так и международного туризма в контексте приоритетов их национального развития.

22. Страны должны определить свои национальные приоритеты и роль туризма в "иерархии" таких приоритетов, а также оптимальную стратегию развития туризма в рамках этих приоритетов. В контексте этой стратегии наряду с другими вопросами должно быть определено соотношение между международным и внутренним туризмом, к которому следует стремиться; при этом необходимо учитывать пропускную способность мест назначения, а также роль государственных, региональных и местных организаций.

23. В рамках общенациональной стратегии в области туризма первоочередное внимание следует уделять выборочному и контролируемому развитию туристской инфраструктуры, объектов спроса и общего туристского потенциала для того, чтобы защитить окружающую среду и местное население, с тем чтобы избежать любого негативного воздействия, которое может быть следствием непланируемого развития туризма. В планировании туризма и освоении территорий необходимо, чтобы государства обеспечивали гармоничное равновесие между экономическими и экологическими соображениями.

24. Должен существовать закон, обязывающий национальные и транснациональные корпорации принимать соответствующие превентивные меры, направленные на недопущение ущерба окружающей среде и туристским достопримечательностям; эти корпорации должны соответствующим образом привлекаться к ответственности в том случае, если их деятельность приносит ущерб, и их следует обязывать принимать все меры по ликвидации последствий и устранению этого ущерба.

25. Опасные виды промышленной деятельности, и особенно перевозка, обработка и хранение токсических и радиоактивных веществ и отходов, должны находиться под строгим юридическим контролем, а свалка подобных отходов должна быть объявлена незаконной, с тем чтобы избежать ущерба природе и среде обитания. Национальные и транснациональные корпорации, деятельность которых приводит к подобному ущербу, необходимо заставлять признавать свою ответственность за эти последствия и устранять их.

26. Научно-исследовательская деятельность и последующие практические шаги являются насущной необходимостью для эффективного и максимально выгодного развития туристского потенциала стран, а это требует одновременного повышения статуса туристских администраций в каждом государстве, что не означает, что государству нужно выполнять интервенционистскую роль в туризме, скорее, оно должно обеспечить, чтобы у индустрии туризма были максимальные возможности для выполнения своих функций.

27. По мере создания туристской инфраструктуры абсолютной необходимостью становится развитие на национальном уровне общего туристского образования для населения в целом, в частности в школах, а также специальной подготовки для работников сферы туризма; основными задачами здесь должны стать учреждение деятельности в области туризма в качестве достойной профессии и развитие туристского сознания у населения.

28. Все страны - поставщики туристов должны принять более эффективные меры, направленные на равномерное распределение отпусков трудящихся и школьных каникул в течение года, для того чтобы снять остроту негативных последствий ярко выраженного сезонного характера туристского спроса (нехватка мест, задержки в аэропортах, пограничных пунктах и т.д.), а также связанного с этим отрицательного воздействия на занятость в области туризма, упрощение туристских формальностей и безопасность (здоровье, эксплуатация).

29. Правительства должны обеспечить базовую инфраструктуру для развития туризма и принять специальные меры по поддержке "зарождающейся" индустрии туризма, особенно мелких предприятий и в развивающихся регионах. Эта поддержка может принимать форму прямых капиталовложений, финансовых стимулов для частных капиталовложений, а также расходов на рекламно-информационную деятельность.

30. Для страны, которая не является экономически самостоятельной во многих областях и которая еще не располагает туристской инфраструктурой, крайне важно сопоставить затраты и возможные поступления от туризма, а затем взглянуть на проблему в целом в свете национальных приоритетов. Необходимо предпринимать все усилия для обеспечения того, чтобы страны назначения получали максимальную долю поступлений от деятельности в области туризма. Это означает, что страны должны выработать оптимальную стратегию развития туризма для того, чтобы максимально эффективно использовать местную инфраструктуру и ресурсы.

31. Развитые страны должны оказывать развивающимся странам специальную помощь, которая необязательно должна быть финансовой; здесь речь вполне могла бы идти о мероприятиях, направленных на поощрение проведения отпусков своих граждан в развивающихся странах.

32. Правительства, национальные туристские организации и частный бизнес должны предпринимать все усилия, направленные на совместную работу по обеспечению финансовых средств для полного раскрытия потенциала туризма и предоставления возможности всем людям пожинать плоды его развития.

33. Особое ударение следует сделать на продвижение индустрии туризма и поддержку со стороны правительств с точки зрения как финансирования, так и предоставления стимулов. Подобная поддержка может внести свой вклад в экономическое развитие и увеличение числа рабочих мест, при этом одновременно будет обеспечиваться хорошая инфраструктура и защита окружающей среды, а также культурного наследия каждой страны. Поэтому все правительства вместе с индустрией туризма должны проводить активную политику в области туризма в интересах своих стран сейчас и в будущем.

34. Государства должны взять на себя ответственность за разработку методов использования туризма для развития новых форм шефства, тем самым предоставляя возможность традиционным культурным формам сохранить свою целостность, жизнестойкость и глубину.

35. В развивающейся стране, которая только приступает к деятельности в области туризма, необходимо, чтобы планирование и реализация были скоординированы на национальном уровне; в рамках международного сотрудничества должны предприниматься все условия для того, чтобы использовать положительный опыт и избежать ошибок, допущенных другими более развитыми в туристском отношении странами.

36. В секторе туризма существуют определенные границы, дальше которых процесс децентрализации и деконцентрации идти не может; как бы там ни было, без национального механизма, обеспечивающего координацию туристской политики государства на национальном и региональном уровнях, не обойтись.

37. Государства должны поощрять развитие внутреннего туризма, который основан на праве человека на отдых, предоставляет каждому гражданину возможность узнать окружающий его мир, утвердиться в качестве неотъемлемой частички своего народа и укрепить узы солидарности со своими соотечественниками; он также вносит вклад в развитие базовой туристской инфраструктуры.

38. Три цели должны быть положены во главу угла при разработке туристского законодательства:

- а) защита туристов;
- б) защита каждой страны на случай возникновения проблем, обусловленных развитием туризма, в частности, в том, что касается воздействия на окружающую среду и сохранения культурной самобытности;
- с) продвижение туризма.

В этой связи ощущается необходимость в тесном сотрудничестве между индустрией туризма и специалистами-работниками в этой области и научными организациями, отвечающими за сохранение естественных, искусственных и культурных ресурсов.

II. Упрощение туризма и туристских путешествий, поездок и пребывания

Выводы

39. Скоординированную политику и действия государств по продвижению и поощрению как индивидуальных, так и коллективных туристских путешествий, поездок и пребывания можно назвать упрощением туристских формальностей.

40. Одновременно с быстрым ростом объемов путешествий и туризма в последние годы уточняется и расширяется понятие упрощения туристских формальностей. Сегодня принято различать две основные группы препятствий на пути развития туризма: те, которые затрагивают путешественников в целом (идет ли речь об индивидуалах или группах), и те, которые затрагивают бизнес, занимающийся предоставлением услуг туристам.

41. Процесс ликвидации препятствий на пути развития путешествий в целом обычно называется упрощением туристских формальностей, в то время как термин "либерализация" все чаще употребляется для определения процесса, связанного с устранением барьеров в туристском бизнесе и торговле туристскими услугами.

42. Упрощение туристских формальностей переросло свои узкие первоначальные рамки пограничных формальностей и таможенных процедур. Сегодня считается, что речь должна идти о позитивном стимулировании и поощрении путешествий и туризма, в частности путем принятия мер, позволяющих каждому участвовать во внутреннем и международном туризме, особенно благодаря более совершенному распределению рабочего и свободного времени, введению или совершенствованию систем ежегодных оплачиваемых отпусков и более равномерному распределению в течение года периодов отпусков, а также уделяя особое внимание туризму молодежи, пожилых людей и инвалидов.

43. Исторически сложилось так, что вопросами упрощения туристских формальностей государства занимались на двусторонней основе. Однако впоследствии межправительственным организациям были поручены вопросы упрощения туристских формальностей, затрагивающие отдельные категории путешественников, виды транспорта или типы туристских сделок. В этой связи особо следует упомянуть документы, принятые на заседаниях международных организаций: Чикагскую конвенцию Международной организации гражданской авиации (1944 г.) (995_038), Конвенцию Киото Совета таможенного сотрудничества (1973 г.), Конвенцию по содействию международному морскому транспорту Международной морской организации (1965 г.) (995_064). В группу других важных международных договоров и документов по упрощению туристских формальностей входят Единый европейский акт Европейских сообществ (1986 г.) (994_028), Международные медицинские правила Всемирной организации здравоохранения (1951 г.), Решение - рекомендация Совета ОЭСР по международной политике в области туризма (1985 г.), различные документы, принятые под эгидой Международной организации труда и касающиеся оплачиваемых отпусков, и Заключительный акт Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе (Хельсинки, 1975 г.) (994_055).

44. Однако эти документы имеют свои ограничения в том, что касается вида транспорта, географического охвата и широты подхода.

45. Существует также потребность в обеспечении большей координации и взаимодействия между различными международными организациями по вопросам упрощения туристских формальностей и либерализации и, что еще более важно, в глобальном подходе к туризму.

46. Последние попытки вывести упрощение туристских формальностей за рамки секторальной защиты, обеспечиваемой рядом существующих документов, на уровень универсального охвата всех *bona fide* ("настоящих") туристов, независимо от рассматриваемого вида транспорта, нашли свое отражение в проекте Будапештской конвенции по упрощению туристских путешествий, поездок и пребывания.

47. Формальности, затрагивающие путешественников в целом, обычно подразделяются на следующие группы:

- a) паспорта и визы;
- b) валютный контроль и контроль за обменом валюты;
- c) таможенные правила;
- d) медицинские формальности.

a) Паспорта и визы

48. Все требования, связанные с документами, могут рассматриваться в качестве препятствий на пути развития туризма, когда их выполнение плохо организовано, когда заявления произвольно не удовлетворяются, когда взимается чрезмерная плата и когда процедуры слишком сложны или затянуты.

b) Валютный контроль и контроль за обменом валюты

49. Следует напомнить, что валютный контроль и контроль за обменом валюты не только формируют уровень туристских расходов, но могут также привести к сокращению объемов туризма в те места назначения, где введены подобные меры.

c) Таможенные правила

50. Как представляется, основной проблемой является большой разброс в разрешениях на беспошлинный ввоз и вывоз в различных странах; таможенные декларации и досмотры также могут выступать в качестве факторов, сдерживающих туристские расходы.

d) Медицинские формальности

51. Успехи в борьбе против болезней таковы, что в соответствии с действующими международными санитарными правилами Всемирной организации здравоохранения (ВОЗ) единственным сертификатом, который необходимо сейчас требовать, является документ о прививке против желтой лихорадки.

52. В последние годы на упрощение туристских формальностей серьезное воздействие оказывают распространение незаконной торговли наркотиками и рост терроризма.

53. Хотя страны вынуждены заниматься обостряющейся проблемой иммиграционных потоков (независимо от того, порождены они экономическим и социальным неравенством между странами или политической обстановкой), необходимо признать, что ограничивающее законодательство в области иммиграции или дискриминационные меры противоречат упрощению международного туризма.

Рекомендации

54. Государства должны четко определить место туризма в рамках национальных приоритетов и давать оценку воздействию любого законодательства на упрощение и либерализацию туризма для обеспечения того, чтобы это не препятствовало расширению потоков международного туризма.

55. Государства должны уделять все возрастающее внимание гармонизации, казалось бы, противоречащих друг другу принципов упрощения туристских формальностей и безопасности и защиты туристов и туристских объектов.

56. С целью обеспечения эффективного планирования и координации во всех областях, связанных с упрощением туристских формальностей, государства должны принять национальную политику в области упрощения туристских формальностей, проведение в

жизнь которой по возможности должно быть поручено национальным комитетам по упрощению туристских формальностей.

57. Государства должны поощрять развитие туристского сознания, то есть гостеприимства по отношению к путешественникам и туристам, у сотрудников таможенных и иммиграционных властей, персонала туристских предприятий и широкой общественности, с целью уважения человеческого достоинства и в первую очередь для недопущения каких-либо проявлений дискриминации.

58. Государства должны обеспечить применение особо льготных процедур по отношению к отдельным группам путешествующих, таким как молодежь, инвалиды и пожилые люди; эти особо льготные процедуры могли бы, в частности, включать уменьшение или отказ от сборов за выдачу дорожных документов, таких как паспорта и визы, а также скидки на проезд на общественном транспорте; помимо этого государства должны принять все необходимые меры для облегчения доступа инвалидов к туристским путешествиям, поездкам и пребываниям, независимо от их специальных потребностей и условий.

59. Государства должны уделять особое внимание статистическим данным, согласно которым в ближайшие несколько лет ожидается существенный рост объемов международного туризма, для обеспечения планирования и развития объектов обслуживания пассажиров, а также взлетных и посадочных полос и их своевременного ввода в строй, с тем чтобы не препятствовать развитию международных воздушных перевозок. В этой связи конструктивная работа, проделанная ИКАО, должна получить свое признание и поддержку.

60. Государства должны придерживаться норм, правил и информационных требований ВОЗ и, в частности, обеспечивать, чтобы требовался только один медицинский сертификат о прививке против желтой лихорадки и только от ограниченного числа международных путешественников. ВОЗ должна получить немедленный ответ от правительств о последних изменениях в медицинских правилах во всех странах.

61. В том, что касается СПИДа, в соответствии с нынешней позицией, которой придерживаются государства-члены ВОЗ, по отношению к международным туристам и путешественникам не должно применяться никаких дискриминационных мер.

62. Государства должны принять меры, направленные на обеспечение беспрепятственного доступа туристов к неотложной медицинской помощи во время их пребывания на национальной территории.

63. Там, где это возможно и экономически оправданно, развитые государства должны либерализовать свою политику, чтобы увеличить число авиарейсов и их частотность в развивающиеся страны и из развивающихся стран с целью поощрения и ускорения пассажирских потоков и упрощения туристских поездок в эти страны в непродолжительный период массовых отпусков.

64. Парламентарии должны оказать поддержку первому всеобъемлющему юридическому документу по упрощению туризма, независимо от вида транспорта, а именно проекту Будапештской конвенции по упрощению туристских путешествий, поездок и пребываний; они также должны поддержать продвижение, развитие и обновление существующих юридических документов, прямо или косвенно связанных с упрощением туристских путешествий, поездок и пребываний.

66. При разработке своей национальной политики в области упрощения туристских формальностей государства должны опираться на принципы, подобные тем, которые были приняты в 1989 году на Венской встрече представителей государств-участников Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе (СБСЕ).

III. Безопасность и защита туристов, туристских достопримечательностей и объектов

Выводы

67. Для того чтобы нормально функционировать и развиваться, туризм нуждается в безопасности для путешественников и отпускников, как национальных, так и

международных, и для их личной собственности, а также в безопасности и защите туристских достопримечательностей и объектов. Это может быть достигнуто путем:

- а) разработки и проведения в жизнь норм безопасности для путешествий и туристских пребываний;
- б) информирования и просвещения общественности;
- с) создания институциональных рамок для решений проблем, связанных с безопасностью туристов, и в частности в экстремальных ситуациях;
- д) международного сотрудничества на двустороннем, региональном, субрегиональном, межрегиональном уровнях.

68. Безопасность туристов и их благополучие, а также поддержание высокого уровня качества обслуживания в местах туристского назначения нельзя рассматривать в отрыве от других общественных или национальных интересов, в частности принимающей страны и окружающей среды в целом. При разработке и проведении в жизнь норм безопасности для сферы туризма и защиты туристов интересы тех, кто посещает и принимает, должны быть взаимно гармонизированы.

69. Государства и международное сообщество уже изучили много аспектов безопасности и защиты в области туризма; по итогам этой работы было принято соответствующее законодательство. Однако не все аспекты этой проблемы были учтены, например проблемы, возникающие в связи с большими группами (конгресс-туры и пэкидж-туры) и отдельными группами населения (пожилые люди, инвалиды, молодежь).

70. Безопасность туристов и защита в области туризма в целом в стране или в месте туристского назначения связаны с большим количеством правил и постановлений, которые должны выполняться не только туристской администрацией, но и целым рядом других административных органов, работающих в различных экономических и социальных секторах (финансы, здравоохранение, охрана окружающей среды, развитие территорий, энергетика, занятость и т.п.), и прежде всего частным сектором.

71. Охрана здоровья людей является важнейшим компонентом туризма и его развития. Это требует энергичных и постоянных усилий со стороны государственных и местных властей в тесном сотрудничестве с различными заинтересованными секторами.

72. На международном уровне правительственные организации универсального и регионального характера разработали много юридических документов, директив или основных направлений, относящихся к безопасности различных категорий туристов, например: ИКАО - пассажиры воздушного транспорта, ИМО - пассажиры морских судов; международных посетителей и туристов в качестве потребителей в целом (в частности, ВОЗ, СТС, ОЭСР) или персонала, занятого в секторе туризма (МОТ, ВОЗ). Вслед за Манильской декларацией по мировому туризму (1980 г.), Хартией туризма и Кодексом туриста (1985 г.). Всемирная туристская организация недавно приступила к выполнению всемирной программы по безопасности и защите туристов, целью которой являются разработка рекомендаций для государств-членов и частного оперативного сектора, а также принятие общих правил, регулирующих вопросы безопасности и защиты туристов.

73. И тем не менее неприменение существующих законов и постановлений, а также их фрагментарный характер создают серьезные проблемы, для решения которых требуется энергичный подход к вопросу о безопасности в туризме на глобальной и систематической основе со стороны всех тех, кто занимается вопросами туризма. Особое внимание следует обратить на защиту туристов от террористических актов и в целом от всех преступных актов, в результате которых они могут пострадать, а также на права туристов в качестве потребителей, на охрану здоровья и сохранение и защиту окружающей среды.

Рекомендации

74. Законодательство в области безопасности и защиты туристов, туристских достопримечательностей и объектов должно всегда разрабатываться и применяться в увязке со всеми другими законодательными мерами, направленными на устранение насилия и

преступности, с одной стороны, а также на защиту и сохранение окружающей среды, особенно в районе туристских достопримечательностей, с другой.

75. В каждом государстве должен быть назначен специализированный центральный орган, которому поручались бы вопросы продвижения и проведения в жизнь, в качестве составной части национальной политики в области безопасности и защиты туристов, соответствующих превентивных мер для обеспечения защиты и безопасности туристов, особенно в районах туристских достопримечательностей, и в случае эпидемий и угрозы проведения террористических актов, а также серьезных и многочисленных преступлений против туристов и их имущества.

76. Должны быть приняты все необходимые меры по обеспечению базового страхования туристов на случай основных рисков, с которыми они сталкиваются (болезнь, кража, репатриация), и, в частности, стимулированию заключения соглашений в этой области, особенно между страховыми компаниями, всеми туристскими предприятиями и другими заинтересованными компаниями и группами, что позволило бы туристам обеспечить достаточное страхование по сниженным ценам.

77. Стремясь к этой цели, следует надеяться, что в области упрощения туристских формальностей ВТО изучит возможность разработки международной системы страхования, которая позволила бы туристам обеспечить страхование в своих странах перед выездом.

78. Для того чтобы способствовать проведению в жизнь своей политики в области безопасности и защиты туристов, государства в рамках своих политических и административных систем должны развивать эффективное сотрудничество между, с одной стороны, компетентными департаментами на всех уровнях и, с другой стороны, организациями владельцев гостиниц, туристскими агентствами, авиакомпаниями и в целом любой организацией или органом, которые могут оказаться заинтересованными в решении вопросов, связанных с безопасностью и защитой туристов.

79. Важно, чтобы принимались законодательные, регулирующие и оперативные меры по обеспечению того, чтобы инфраструктура мест туристского назначения была способна принять и разместить эпизодически возникающие во время сезона толпы туристов с учетом сопутствующих негативных последствий для окружающей среды и санитарии в сфере общественного питания. Когда считается необходимым принятие мер по охране здоровья, также важно максимально ограничить их негативное воздействие на туристов.

80. Для упрощения и ускорения внесудебного разрешения споров, возникающих между туристами и физическими или юридическими лицами, должен быть создан соответствующий орган, как, например, служба защиты потребителей или посредник по жалобам, которые имели бы общие или специальные полномочия и в которые туристам разрешалось бы обращаться с целью разрешения их споров; эти просьбы должны быстро рассматриваться, а заинтересованным туристам следует сообщать о результатах.

81. Туристам, как минимум, должны быть предоставлены следующие конкретные права:

а) право туриста, на личность или имущество которого были совершены серьезные посягательства, известить свою семью, используя при этом наиболее быстрые средства связи;

б) право туриста на получение в случае необходимости быстрой и надлежащей медицинской помощи, предпочтительнее в рамках национальной системы социального страхования, если это возможно;

в) право туриста, на личность или имущество которого были совершены посягательства, без необходимости внесения какого-либо залога, требуемого от иностранцев, начать судебное и, в частности, уголовное дело в национальном суде против лиц, совершивших вышеупомянутые посягательства, и получить в случае необходимости юридическую помощь с этой целью.

82. Должны приниматься все необходимые меры, чтобы способствовать:

а) быстрой репатриации в страны, откуда они прибыли, туристов, которые пострадали в результате серьезных посягательств на их личность и/или имущество;

б) возвращению похищенной и впоследствии найденной собственности в страну, откуда прибыл турист.

83. Государственный и частный секторы должны:

а) распространять информацию как среди работников сферы туризма, так и общественности, с тем чтобы поднять уровень осведомленности по вопросам безопасности и защиты туристов;

б) поощрять всеми необходимыми средствами подготовку представителей различных профессий, прямо или косвенно отвечающих за безопасность и защиту туристов.

84. Принимающее государство и государство, откуда прибыл турист, должны активно сотрудничать на двусторонней основе, используя все необходимые средства для обеспечения защиты и безопасности туристов, особенно в случае природных бедствий, крупных аварий и эпидемий.

85. В случае серьезных посягательств на туриста, особенно когда он или она пострадали в результате террористических актов, принимающее государство должно быстро предоставить в распоряжение государства, откуда прибыл турист (если это возможно, через дипломатические или консульские представительства), всю необходимую информацию о состоянии здоровья пострадавшего и обстоятельствах, в которых произошел вышеупомянутый акт.

86. Государства должны:

а) предоставлять, когда это необходимо, взаимную техническую помощь путем обмена опытом и экспертами в области безопасности и защиты туристов;

б) способствовать в рамках национального законодательства или международных соглашений, имеющих для них обязательную силу, обменов специалистами по безопасности туристов, и особенно представителями туристских профессий.

IV. Методы действий парламентов и дополнительные меры

87. Парламенты, которые в настоящее время не располагают механизмом для изучения и анализа вопросов, связанных с туризмом, должны предусмотреть создание специализированного органа или расширить полномочия существующих органов для того, чтобы включить в сферу их полномочий и вопросы туризма.

88. Парламенты должны рассмотреть в свете выводов, сделанных на конференции, все юридические правила, касающиеся туризма, с целью их объединения (при одновременном устранении существующих пробелов) во всеобъемлющее законодательство, где были бы кодифицированы национальная политика и приоритеты в области туризма. Среди направлений, которым в рамках законодательства могло бы уделяться первоочередное внимание, следует назвать: минимальные нормы и системы классификаций; стоимость объектов и услуг; защиту туристов от эксплуатации; совершенствование и проведение в жизнь туристских законов и постановлений; финансовые стимулы для внутренних и иностранных инвесторов; туристские достопримечательности и охрану окружающей среды и т.д.

89. Правительства и парламенты должны уделять особое внимание применению национального законодательства и международных юридических документов в области туризма.

90. Парламенты должны обеспечить такое положение дел, при котором туризм принимался бы во внимание при рассмотрении других вопросов, имеющих национальное значение (например, проблемы экономического, регионального развития; социальные, культурные, образовательные вопросы, а также вопросы, связанные с охраной окружающей среды и обеспечением безопасности), с тем чтобы он стал частью общенациональной политики и приоритетов в области развития.

91. Парламенты должны поддерживать стабильные международные контакты с целью использования опыта других стран в области туристской политики и развития.

92. Межпарламентский союз должен в сотрудничестве с ВТО рассмотреть вопрос об организации еще одной всемирной конференции или региональных форумов по туризму.

93. Национальные группы МПС должны:

а) привлечь внимание соответствующих парламентов (в особенности их компетентных комитетов) и правительств, а также национальных органов и учреждений, занимающихся вопросами туризма, к выводам, сделанным на Конференции;

б) придать широкую огласку выводам, сделанным на Конференции, передав их в средства массовой информации и в соответствующие профессиональные ассоциации;

с) проинформировать Секретариат МПС о предпринятых шагах и полученных результатах, с тем чтобы эта информация могла быть распространена среди всех других национальных групп, ВТО и других заинтересованных организаций, а также направлена руководящим органам МПС для изучения дополнительных мер, принятых национальными группами.

94. ВТО должна отправить выводы, сделанные на Конференции, всем государствам-членам, ассоциированным и присоединившимся членам и обеспечить проведение дополнительных мероприятий в свете этих выводов в контексте ее регулярных программ.

95. ВТО должна предусмотреть подготовку в сотрудничестве с МПС обзора национального законодательства, относящегося к безопасности и защите туристов.

Глобальный этический кодекс туризма

(Сантьяго, 1 октября 1999 года)

Вступление

Мы, члены Всемирной туристской организации (ВТО), представители мировой туристской индустрии, делегаты от Государств, территорий, предприятий, ведомств и органов, собравшись на Генеральной ассамблее в г. Сантьяго (Чили) в этот день 1 октября 1999 года, вновь подтверждая цели, изложенные в статье 3 Устава Всемирной туристской организации, и осознавая "решающую и ведущую" роль этой Организации, признанную Генеральной Ассамблеей Организации Объединенных Наций, в деле содействия развитию туризма для внесения вклада в экономическое развитие, международное взаимопонимание, мир, процветание, всеобщее уважение и соблюдение прав человека и основных свобод для всех людей без различия расы, пола, языка и религии,

будучи глубоко убежденными, что благодаря прямым, спонтанным и неназойливым контактам, которые осуществляются между мужчинами и женщинами, представляющими различные культуры и образы жизни, туризм представляет собой мощный фактор обеспечения мира и укрепления дружбы и взаимопонимания между народами нашей планеты,

согласуясь с тенденцией на примирение на устойчивой основе защиты окружающей среды, экономического развития и борьбы с бедностью, как это сформулировала в 1992 году Организация Объединенных Наций на встрече на высшем уровне "Планета Земля" в Рио-де-Жанейро и выразила в Повестке дня-21, принятой по этому случаю,

принимая во внимание быстрый и постоянный рост, как в прошлом, так и в прогнозируемом будущем, туристской деятельности с рекреационными, деловыми, культурными, религиозными и оздоровительными целями и ее мощные положительные и отрицательные воздействия на окружающую среду, экономику и общество как направляющих, так и принимающих стран, на местные сообщества и коренные народы, а также на международные отношения и торговлю,

ставя своей целью содействие развитию ответственного, устойчивого и всеобщего доступного туризма в рамках реализации прав, которыми обладают все люди в плане использования своего свободного времени для отдыха и путешествий, и уважая общественный выбор всех народов,

при этом будучи убежденными, что мировая туристская индустрия в целом много выиграет, действуя в среде, которая благоприятна для рыночной экономики, частного предпринимательства и свободной торговли, и которая позволяет оптимизировать ее положительные воздействия в плане повышения благосостояния и увеличения занятости,

также будучи твердо убежденными, что при условии соблюдения определенного ряда принципов и правил, ответственный и устойчивый туризм вполне совместим с возрастающей либерализацией условий, которые регулируют торговлю услугами и на основе которых действуют предприятия туристского сектора, и что в этой области можно примирить экономику и экологию, окружающую среду и развитие, открытость для международных обменов и защиту социальной и культурной самобытности,

учитывая, что при таком подходе все участники туристского процесса - национальные, региональные и местные администрации, предприятия, профессиональные ассоциации, неправительственные организации, работники туристской индустрии, а также принимающие сообщества, средства массовой информации и сами туристы играют разные, но при этом взаимозависимые роли в повышении индивидуальной и социальной ценности туризма и что определение их индивидуальных прав и обязанностей будет способствовать достижению этой цели,

стремясь содействовать формированию подлинного партнерства между всеми государственными и частными участниками туристского процесса в соответствии с целью,

которую поставила Всемирная туристская организация, приняв в 1997 году на своей Генеральной ассамблее (г. Стамбул) Резолюцию 364 (XII), и желая, чтобы партнерство и сотрудничество этого характера на открытой и сбалансированной основе распространились на отношения между направляющими и принимающими странами и их соответствующими туристскими индустриями,

в развитие Манильских деклараций 1980 года по мировому туризму и 1997 года по социальному воздействию туризма, Хартии туризма (995_640) и Кодекса туриста, принятых в 1985 году в Софии под эгидой ВТО,

при этом полагая, что эти документы следует дополнить комплексом принципов, на основе которых основные участники туристского процесса будут регулировать свою деятельность на заре 21-го века,

используя в целях данного документа определения и классификации, относящиеся к путешествиям, и особенно, понятия "посетитель", "турист" и "туризм", которые были приняты на Оттавской международной конференции, проходившей 24 - 28 июня 1991 года, и которые были утверждены Статистической комиссией Организации Объединенных Наций на ее двадцать седьмой сессии в 1993 году,

ссылаясь, в частности, на следующие документы:

- Всеобщая декларация прав человека от 10 декабря 1948 года (995_015);
 - Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах от 16 декабря 1966 года (995_042);
 - Международный пакт о гражданских и политических правах от 16 декабря 1966 года (995_043);
 - Варшавская конвенция о воздушном транспорте от 12 октября 1929 года (995_181);
 - Чикагская международная конвенция о гражданской авиации от 7 декабря 1944 года (995_038), а также принятые в связи с ней Токийская (995_244), Гаагская (995_167) и Монреальская конвенции (995_165);
 - Конвенция о таможенных льготах для туризма от 4 июля 1954 года и соответствующий Протокол к ней;
 - Конвенция о защите мирового культурного и природного наследия от 23 ноября 1972 года (995_089);
 - Манильская декларация по мировому туризму от 10 октября 1980 года;
 - Резолюция шестой Генеральной ассамблеи ВТО (София), которой были приняты Хартия туризма (995_640) и Кодекс туриста от 26 сентября 1985 года;
 - Конвенция о правах ребенка от 26 января 1990 года (995_021);
 - Резолюция девятой Генеральной ассамблеи ВТО (Буэнос-Айрес), касающаяся упрощения поездок, а также безопасности и защиты туристов от 4 октября 1991 года;
 - Рио-де-Жанейрская декларация по окружающей среде и развитию от 13 июня 1992 года (995_455);
 - Генеральное соглашение по торговле и услугам от 15 апреля 1994 года (981_017);
 - Конвенция по биологическому разнообразию от 6 января 1995 года (995_030);
 - Резолюция одиннадцатой Генеральной ассамблеи ВТО (Каир) от 22 октября 1995 года о предотвращении организованного секс-туризма;
 - Стокгольмская декларация от 28 августа 1996 года по борьбе с сексуальной эксплуатацией детей в коммерческих целях;
 - Манильская декларация по социальному воздействию туризма от 22 мая 1997 года;
 - Конвенции и рекомендации, принятые Международной организацией труда в области коллективных договоров, запрещения принудительного и детского труда, защиты прав коренных народов, равноправия и недопущения дискриминации на рабочих местах;
- утверждаем право на туризм и на свободу туристских путешествий,
выражаем наше желание содействовать установлению справедливого, ответственного и устойчивого мирового туристского порядка, который будет приносить выгоды всем секторам общества в условиях открытой и либерализованной мировой рыночной экономики, и

торжественно принимаем с этими целями принципы Глобального этического кодекса туризма.

Статья 1 Вклад туризма во взаимопонимание и уважение между народами и обществами

1. Понимание и распространение общечеловеческих этических ценностей в духе терпимости и уважения разнообразия религиозных, философских и нравственных убеждений являются одновременно основой и следствием ответственного туризма; участники туристского процесса и сами туристы должны принимать во внимание социально-культурные традиции и обычаи всех народов, включая национальные меньшинства и коренные народы, и признавать их достоинство.

2. Туристскую деятельность необходимо осуществлять в гармонии со специфическими особенностями и традициями принимающих регионов и стран, соблюдая при этом их законы, обычаи и традиции.

3. Принимающие сообщества, с одной стороны, и местные участники туристского процесса, с другой стороны, должны знакомиться и проявлять уважение к туристам, которые их посещают, получая представление об их образе жизни, вкусах и ожиданиях; образование и профессиональная подготовка работников сектора способствуют гостеприимному приему.

4. Государственные власти должны обеспечивать защиту туристов и посетителей и их имущества; они должны уделять особое внимание безопасности иностранных туристов, учитывая их особую потенциальную уязвимость; они содействуют принятию конкретных мер по информации, профилактике, защите, страхованию и помощи, отвечающих их потребностям; необходимо строго осуждать и подавлять в соответствии со своим соответствующим национальным законодательством покушения, нападения, ограбления и угрозы, касающиеся туристов и работников туристской индустрии, а также преднамеренное нанесение ущерба туристским объектам и объектам культурного и природного наследия.

5. Во время путешествий туристы и посетители не должны допускать никаких преступных деяний или действий, которые могут рассматриваться как преступные по законам посещаемой страны, а также поведения, которое может представляться вызывающим или даже оскорбительным для местного населения и которое может нанести ущерб местной среде; туристы и посетители не должны участвовать в обороте наркотиков, оружия, древностей, охраняемых видов фауны и флоры, а также предметов и веществ, которые опасны или запрещены национальным законодательством.

6. Туристы и посетители должны еще до выезда стараться ознакомиться с характеристиками стран, которые они намерены посетить; они должны осознавать риски для здоровья и безопасности, которые неизбежно связаны с выездами за пределы своей обычной среды, и вести себя таким образом, чтобы свести эти риски к минимуму.

Статья 2 Туризм - фактор индивидуального и коллективного совершенствования

1. Туризм - деятельность, чаще всего ассоциирующаяся с отдыхом, досугом, спортом и общением с культурой и природой, должен планироваться и практиковаться как привилегированное средство индивидуального и коллективного совершенствования; когда туризм практикуется с духовным раскрепощением, он становится уникальным фактором самообразования, терпимости и познания законных различий между народами и культурами и их разнообразия.

2. Во всех видах туристской деятельности необходимо соблюдать равенство мужчин и женщин; они должны способствовать обеспечению прав человека и особенно специфических прав наименее защищенных групп населения, особенно, детей, пожилых лиц и инвалидов, этнических меньшинств и коренных народов.

3. Эксплуатация человека во всех ее формах, особенно, сексуальной, и особенно по отношению к детям, противоречит основным целям туризма и является отрицанием туризма и в этой связи, в соответствии с международным правом, должна энергично преследоваться при сотрудничестве всех заинтересованных государств без каких-либо уступок в соответствии с национальным законодательством как посещаемых стран, так и стран происхождения авторов этих деяний, даже когда они совершаются за границей.

4. Особо полезными формами туризма, которые следует поощрять, являются поездки с религиозными, оздоровительными, образовательными целями, а также для культурных и языковых обменов.

5. Следует поощрять введение в образовательные программы курса о ценности туристских обменов, их экономических, социальных и культурных выгод, а также о связанных с ними рисках.

Статья 3 Туризм - фактор устойчивого развития

1. Все участники туристского процесса обязаны охранять природную среду и ресурсы в целях обеспечения здорового, поступательного и устойчивого экономического роста на благо равноправного удовлетворения потребностей и устремлений сегодняшних и завтрашних поколений.

2. Центральные, региональные и местные власти должны оказывать первоочередное внимание и стимулировать в финансовом плане все те формы развития туризма, которые позволяют экономить редкие и ценные природные ресурсы, особенно, воду и энергию, а также в максимально возможной степени избегать образования отходов.

3. С целью уменьшения давления туристской деятельности на окружающую среду и для повышения ее полезного воздействия на туристскую индустрию и на местную экономику, следует содействовать более равномерному распределению потоков туристов и посетителей по времени и пространству, особенно, связанных с оплачиваемыми отпусками и школьными каникулами, а также способствовать сглаживанию сезонности.

4. Следует планировать объекты туристской инфраструктуры и виды туристской деятельности таким образом, чтобы обеспечивать защиту природного наследия, которое составляют экосистемы и биологическое разнообразие, а также охранять виды дикой фауны и флоры, которым грозит исчезновение; участники туристского процесса, и особенно, профессионалы сферы туризма должны соглашаться с установлением определенных ограничений и пределов на деятельность, которую они осуществляют в особо уязвимых местах - зоны пустынь, полярные и высокогорные районы, прибрежные зоны, тропические леса и влажные зоны, которые подходят для создания природных парков или охраняемых заповедников.

5. Природный туризм и экотуризм признаются как особо обогащающие и ценные формы туризма в силу того, что они проявляют уважение к природному наследию и местному населению и соблюдают потенциал приема туристских объектов.

Статья 4 Туризм - сфера, использующая культурное наследие человечества и вносящая свой вклад в его обогащение

1. Туристские ресурсы являются всеобщим достоянием человечества; сообщества, на территории которых они расположены, обладают по отношению к ним особыми правами и обязанностями;

2. Туристская политика и деятельность осуществляются на основе уважения художественного, археологического и культурного наследия в целях его защиты и сохранения для будущих поколений; особое внимание при этом уделяется охране и заботе о памятниках, святилищах и музеях, которые должны быть широко открыты для посещения туристами; следует поощрять доступ публики к культурным ценностям и памятникам, находящимся в частном владении, при уважении прав их владельцев, а также в здания религиозного характера, без ущерба для культовых потребностей.

3. Финансовые средства, получаемые благодаря посещениям объектов и памятников культуры, следует хотя бы частично использовать для поддержания, охраны, улучшения и реставрации этого наследия.

4. Туристскую деятельность следует планировать таким образом, чтобы обеспечить сохранение и процветание традиционных ремесел, культуры и фольклора, а не вести к их стандартизации и обеднению.

Статья 5 Туризм - деятельность, выгодная для принимающих стран и сообществ

1. Местное население должно привлекаться к туристской деятельности и участвовать на равноправной основе в получении образующихся экономических, социальных и культурных выгод, особенно, в форме прямого и опосредованного создания в результате этой деятельности рабочих мест.

2. Туристская политика должна проводиться таким образом, чтобы она способствовала повышению жизненного уровня населения посещаемых районов и отвечала их потребностям; при градостроительном и архитектурном планировании и эксплуатации туристских центров и средств размещения необходимо предусматривать их максимальную интеграцию в местную социально-экономическую среду; при равных условиях в первую очередь следует изыскивать возможность найма местной рабочей силы.

3. Необходимо уделять особое внимание специфическим проблемам прибрежных зон и островных территорий, а также уязвимым сельским и горным районам, для которых туризм зачастую является одной из редких возможностей развития в условиях упадка традиционных видов экономической деятельности.

4. Профессионалы сферы туризма, особенно инвесторы, должны, в рамках правил, установленных государственными властями, проводить исследования воздействия своих проектов развития на окружающую среду и природу; они также должны, с максимальной транспарентностью и объективностью, предоставлять информацию о своих будущих программах и их возможных последствиях, и содействовать диалогу с заинтересованным населением относительно их содержания.

Статья 6 Обязанности участников туристского процесса

1. Профессионалы сферы туризма обязаны предоставлять туристам объективные правдивые сведения о местах назначения и об условиях поездки, приема и пребывания; они должны обеспечивать ясность положений договоров, предлагаемых их клиентам, как в плане характера, цены и качества услуг, которые они обязуются предоставить, так и в плане финансовых обязательств в случае одностороннего нарушения договорных обязательств с их стороны.

2. Профессионалы сферы туризма, в той степени, в которой это от них зависит, совместно с государственными властями должны заботиться о безопасности, предотвращении несчастных случаев, охране здоровья и гигиене питания для лиц, обращающихся за их услугами; они должны обеспечивать надлежащие системы страхования и помощи; брать обязательство отчитываться в соответствии с условиями, предусмотренными в их национальном законодательстве, и предоставлять справедливую компенсацию при невыполнении своих договорных обязательств.

3. Профессионалы сферы туризма, в той степени, в которых это от них зависит, должны содействовать культурному и духовному совершенствованию туристов и позволять им отправлять в ходе поездок свои религиозные потребности.

4. Власти государств, направляющих и принимающих туристов, в контакте с заинтересованными профессионалами сферы туризма и их ассоциациями, должны обеспечивать принятие и соблюдение туристскими компаниями вышеуказанных правил и обязательств по репатриации туристов в случае несостоятельности компаний, организовавших их поездки.

5. Правительства имеют право - и несут обязанность - особенно в кризисных ситуациях, информировать своих граждан о сложных условиях и даже опасностях, с которыми они могут столкнуться при поездках за границу; однако они должны сообщать такие сведения, не нанося неоправданного или преувеличенного ущерба туристской индустрии принимающих стран и интересам компаний в своих странах; содержание таких возможных предупреждений должно предварительно обсуждаться с властями принимающих стран и заинтересованными профессионалами; выработанные рекомендации должны строго соответствовать серьезности сложившихся ситуаций и ограничиваться теми географическими зонами, в которых подтверждены проблемы с безопасностью; эти предупреждения должны смягчаться или отменяться, как только восстанавливается нормальное положение.

6. Пресса, особенно, специализированная туристская пресса и другие средства массовой информации, включая современные средства электронной связи, должны обеспечивать правдивую и сбалансированную информацию о событиях и ситуациях, которые могут повлиять на посещаемость туристами; они также должны обеспечивать потребителей туристских услуг точными и надежными сведениями; с этой целью также разрабатываются и применяются новые информационные технологии; при этом пресса и другие средства массовой информации никоим образом не должны способствовать секс-туризму.

Статья 7 Право на туризм

1. Возможность напрямую и лично открывать для себя и наслаждаться достопримечательностями нашей планеты представляет собой право, которым в равной степени обладают все жители Земли; все более активное участие во внутреннем и международном туризме должно рассматриваться как одно из наилучших возможных проявлений увеличения свободного времени, и этому явлению нельзя чинить никаких препятствий.

2. Всеобщее право на туризм является следствием права на отдых и рекреацию, включая разумное ограничение рабочего времени и периодические оплачиваемые отпуска, что гарантируется в статье 24 Всеобщей декларации прав человека (995_015) и в статье 7 "d" Международного пакта об экономических, социальных и культурных правах (995_042).

3. Необходимо стимулировать и развивать при поддержке государственных властей социальный туризм и особенно коллективный туризм, который способствует широкому доступу к отдыху, поездкам и отпускам.

4. Следует поощрять и содействовать развитию семейного, молодежного и студенческого туризма, а также туризма для пожилых лиц и инвалидов.

Статья 8 Свобода туристских путешествий

1. В соответствии со статьей 13 Всеобщей декларации прав человека (995_015) туристы и посетители обладают, с учетом международного права и национальных законодательств, свободой передвижения по территории своих стран, а также из одного государства в другое; они должны иметь возможность доступа в зоны транзита и пребывания, а также на туристские и культурные объекты, не подвергаясь чрезмерным формальностям или дискриминации.

2. Туристы и посетители должны иметь доступ ко всем имеющимся формам внутренних и внешних коммуникаций; они должны иметь оперативный и беспрепятственный доступ к местному административному, юридическому и медицинскому обслуживанию; в соответствии с действующими дипломатическими конвенциями они должны иметь возможность свободно обращаться к консульским властям стран своего происхождения.

3. Туристы и посетители должны пользоваться теми же правами, что и граждане посещаемой страны в плане конфиденциальности относящихся к ним личных данных и сведений, особенно, что касается данных, хранящихся электронным способом.

4. Административные формальности пересечения границ, которые введены государствами или вытекают из международных соглашений, как например, визовые, санитарные и таможенные формальности, должны по мере возможности адаптироваться таким образом, чтобы способствовать свободе путешествий и доступу максимального числа людей к международному туризму; следует поощрять соглашения между группами стран, направленные на гармонизацию и упрощение этих формальностей; следует постепенно отменять или корректировать специальные налоги и сборы, обременяющие туристскую индустрию и наносящие ущерб ее конкурентоспособности.

5. Посетители должны иметь возможность приобретать, в соответствии с экономическим положением страны, из которой они выезжают, суммы в свободно конвертируемой валюте, необходимые для их поездок.

Статья 9 Права работников и предпринимателей туристской индустрии

1. Основные права наемных и независимых работников туристской индустрии и смежных отраслей необходимо гарантировать под контролем администраций как государств их

происхождения, так и принимающих стран, с учетом специфических ограничений, связанных, в частности, с сезонным характером их деятельности, глобальным масштабом туристской индустрии и гибкостью, которая требуется от них в связи с характером их работы.

2. Наемные и независимые работники сферы туризма и смежных отраслей имеют право и обязаны проходить надлежащее начальное обучение и постоянно повышать свою квалификацию; они должны иметь достойное социальное обеспечение; следует максимально повышать надежность их занятости; для сезонных работников сектора должен быть предложен особый статус, особенно в плане их социальной защиты.

3. Все физические и юридические лица, обладающие необходимыми способностями и квалификацией, должны иметь право заниматься профессиональной деятельностью в области туризма в рамках действующих национальных законодательств; предприниматели и инвесторы, особенно представляющие малые и средние предприятия, должны иметь свободный доступ к туристскому сектору с минимальными юридическими и административными ограничениями.

4. Обмены опытом, предлагаемые управленческим кадрам и работникам из разных стран, как наемным, так и самодеятельным, способствуют совершенствованию мировой индустрии туризма; им следует максимально содействовать с учетом национальных законодательств и применимых международных конвенций.

5. Многонациональные компании туристской индустрии, которые являются незаменимым фактором солидарности в деле развития и динамичного роста международных обменов, не должны злоупотреблять доминирующим положением, которое они иногда занимают; они должны избегать своего превращения в средства искусственного навязывания принимающим сообществам социально-культурных моделей; в обмен на их свободу инвестировать и торговать, которую следует полностью признать, они должны принимать участие в местном развитии, не допуская уменьшения вносимого ими вклада в экономики, в которых они действуют, вследствие чрезмерной репатриации своих прибылей или стимулирования импорта.

6. Партнерство и установление сбалансированных отношений между предприятиями направляющих и принимающих стран способствуют устойчивому развитию туризма и справедливому распределению выгод, образующихся в результате его роста.

Статья 10 Реализация принципов Глобального этического кодекса туризма

1. Государственные и частные участники туристского процесса должны сотрудничать в деле реализации настоящих принципов и должны контролировать их эффективное применение.

2. Участники туристского процесса должны признать роль, которую играют международные организации, в первую очередь Всемирная туристская организация, и неправительственные организации, которые занимаются вопросами продвижения и развития туризма, защиты прав человека и охраны окружающей среды и здоровья, с учетом соблюдения основных принципов международного права.

3. Те же участники туристского процесса должны проявить намерение передавать с целью примирения все спорные вопросы, связанные с применением или толкованием Глобального этического кодекса туризма, беспристрастному третьему органу, именуемому "Всемирный комитет по этике туризма".

Проект
ЗАКОН УКРАЇНИ
Про сільський та сільський зелений туризм

Цей Закон визначає загальні правові, організаційні та соціально-економічні засади реалізації державної політики України в сфері сільського та сільського зеленого туризму. Метою Закону є створення правової бази для становлення й розвитку зазначених видів туризму в Україні як важливої ланки в галузі туризму. Він встановлює засади раціонального використання туристичних ресурсів сільських територій та регулює відносини, пов'язані з організацією і здійсненням сільського та сільського зеленого туризму на території України.

Розділ I. Загальні положення

Стаття 1. Визначення термінів

У цьому Законі наведені нижче терміни вживаються в такому значенні:

сільській туризм - відпочинковий вид туризму, що передбачає тимчасове перебування туристів у сільській місцевості (селі);

сільській зелений туризм - відпочинковий від сільського туризму, пов'язаний з перебуванням туристів в власному житловому будинку сільського господаря, окремому (гостьовому) будинку або на території особистого селянського (фермерського) господарства;

екотуризм - вид сільського туризму, що передбачає відвідування туристами територій, що мають природничу, культурологічну, етнографічну цінність;

туристична діяльність з сільського туризму - діяльність з надання різноманітних туристичних послуг (бронювання, розміщення, харчування, рекреації, екскурсійного, транспортного, інформаційного обслуговування, організації культурних, спортивних програм, інших видів послуг, що спрямовані на задоволення потреб туристів), яка пов'язана з використанням туристичних ресурсів місцевості відповідно до вимог цього Закону та інших актів законодавства України;

туристичний продукт - попередньо розроблений комплекс туристичних послуг, який поєднує не менше ніж дві послуги, що реалізуються або пропонуються для реалізації за визначеною ціною. До складу таких послуг входять: перевезення, розміщення, організація відвідувань об'єктів культури, відпочинку та розваг, реалізація сувенірної продукції та інші;

сільській господар - фізична особа та члени сім'ї (родини), що ведуть господарську діяльність з використанням земельних ділянок та майна особистого селянського (фермерського) господарства, які належать їм на правах особистої, спільної, часткової власності або оренди відповідно законам України;

особисте селянське господарство - це господарська діяльність, яка проводиться без створення юридичної особи фізичною особою індивідуально або особами, які перебувають у сімейних чи родинних відносинах і спільно проживають, з метою задоволення особистих потреб шляхом виробництва, переробки і споживання сільськогосподарської продукції, реалізації її надлишків та надання послуг з використанням майна особистого селянського господарства, у тому числі й у сфері сільського зеленого туризму.

Стаття 2. Законодавство України про сільський та сільський зелений туризм

Законодавство України про сільський та сільський зелений туризм складається з Конституції України, Закону України "Про туризм", цього Закону, інших актів законодавства України, що прийняті або видаються відповідно до них.

Майнові відносини в сфері сільського та сільського зеленого туризму, засновані на рівності, автономії волі і майновій самостійності їх учасників, регулюються Цивільним та Господарським кодексами України, Законом України "Про особисте селянське господарство", іншими актами законодавства України з урахуванням особливостей, встановлених цим Законом.

Загальні положення статей Закону України "Про туризм" застосовуються до всіх статей цього Закону, якщо цим Законом не передбачено інше.

Стаття 3. Туристичні ресурси України в сфері сільського та сільського зеленого туризму

Туристичними ресурсами України в сфері сільського та сільського зеленого туризму є унікальні природні, соціально-побутові, культурологічні, етнографічні, історичні та інші особливості сільських територій України і пропонувані, або такі, що можуть пропонуватися, туристичні пропозиції суб'єктів туристичної діяльності, що здійснюють роботу в цієї сфері на основі використання об'єктів державної, комунальної чи приватної власності,

Напрями освоєння і розвитку туристичних ресурсів України в сфері сільського та сільського зеленого туризму визначаються органами державної влади, органами місцевого самоврядування у відповідності з програмами розвитку туризму.

Стаття 4. Організаційні форми та види сільського туризму

Організаційними формами сільського туризму є міжнародний і внутрішній туризм.

До міжнародного сільського туризму належить в'їзний туризм - подорожі в межах України із тимчасовим перебуванням у сільській місцевості (селі) осіб, які постійно не проживають на території України.

Внутрішнім сільським туризмом є відпочинковий вид туризму, що передбачає подорожі в межах території України із тимчасовим перебуванням у сільській місцевості (селі) громадян України та осіб, які постійно проживають на її території.

Сільський туризм включає в себе елементи інших видів туризму, які передбачають тимчасове перебування туристів у сільській місцевості (селі), зокрема таких, як сільській зелений туризм і екотуризм.

Стаття 5. Учасники відносин, що виникають при здійсненні туристичної діяльності в сфері сільського туризму

Учасниками відносин, що виникають при здійсненні туристичної діяльності в сфері сільського туризму, є юридичні та фізичні особи, які створюють туристичний продукт, надають туристичні послуги чи здійснюють посередницьку діяльність із надання характерних та супутніх послуг, а також туристи, екскурсанти, відвідувачі та інші, в інтересах яких здійснюється туристична діяльність.

Суб'єктами, що здійснюють та/або забезпечують туристичну діяльність в сфері сільського туризму (далі - суб'єкти туристичної діяльності), є:

туристичні оператори (далі - тулоператори);

туристичні агенти (далі - турагенти);

суб'єкти підприємницької діяльності, що надають послуги з тимчасового розміщення (проживання), харчування, екскурсійних, розважальних та інших туристичних послуг;

фізичні особи, що провадять діяльність, пов'язану з туристичним супроводом;

фізичні особи (сільські господарі та члени їх родини), які не є суб'єктами підприємницької діяльності та надають послуги з тимчасового розміщення (проживання) туристів у власному житловому будинку сільського господаря, в окремому (гостьовому) будинку або на території особистого селянського (фермерського) господарства; послуги з харчування туристів, послуги туристичного супроводу, а також інші послуги, пов'язані з перебуванням туристів у даному господарстві (сільській зелений туризм) та у даній місцевості (сільський туризм).

Перелік посад фахівців туристичного супроводу в сфері сільського туризму, кваліфікаційні вимоги до них та порядок видачі дозволів на право здійснення туристичного супроводу визначаються центральним органом виконавчої влади в галузі туризму.

Розділ II. Державна політика та державне регулювання в сфері сільського та сільського зеленого туризму

Стаття 6. Принципи державної політики в сфері сільського та сільського зеленого туризму

1. Основними напрямками державної політики в сфері сільського та сільського зеленого туризму є:

удосконалення правових засад регулювання відносин в сфері зазначених видів туризму;
визнання сільського та сільського зеленого туризму важливими ланками туристичної індустрії України, заохочення національних та іноземних інвестицій у розвиток сфери сільського та сільського зеленого туризму, створення нових робочих місць в цієї сфері;
розвиток в'їзного та внутрішнього сільського та сільського зеленого туризму, сприяння перетворенню зазначених видів туризму у високорентабельну та конкурентоспроможну ланку туристичної індустрії;
створення сприятливих умов для розвитку сільського та сільського зеленого туризму, підтримка пріоритетних напрямів туристичної діяльності в цієї сфері шляхом спрощення та гармонізації податкового, валютного, митного, прикордонного та інших видів регулювання;
всебічне заохочення громадян України до участі в розвитку сфери сільського та сільського зеленого туризму як високорентабельної ланки туристичної індустрії та додаткового джерела поповнення особистих доходів громадян, місцевого і державного бюджету;
врахування попиту населення на окремі види послуг сільського та сільського зеленого туризму при розробці та затвердженні загальнодержавних і місцевих програм розвитку регіонів;

Основні пріоритетні напрями державної політики в сфері сільського та сільського зеленого туризму визначаються у загальнодержавній програмі розвитку туризму в Україні на термін їх реалізації.

2. Реалізація державної політики в сфері сільського та сільського зеленого туризму здійснюється шляхом:

визначення і реалізації основних напрямів державної політики в цієї сфері;
визначення порядку класифікації та оцінки туристичних ресурсів України в сфері сільського та сільського зеленого туризму, їх використання та охорони;
спрямування бюджетних коштів на розробку і реалізацію програм розвитку сільського та сільського зеленого туризму;
нормативного регулювання відносин в сфері сільського туризму (тимчасового розміщення (проживання), харчування, екскурсійного й інших видів туристичного обслуговування громадян);
стандартизації і сертифікації туристичних послуг в сфері сільського туризму;
встановлення системи статистичного обліку і звітності в сфері сільського туризму;
організації і здійснення державного контролю за дотриманням законодавства в сфері сільського та сільського зеленого туризму;
участі в розробці та реалізації міжнародних програм з розвитку сільського та сільського зеленого туризму;
надання всебічної допомоги регіонам в створенні інфраструктур з розвитку сільського та сільського зеленого туризму як важливих ланок туристичної галузі України.

Державне регулювання в галузі туризму здійснюється способами, визначеними актами законодавства України.

Стаття 7. Органи, що здійснюють регулювання в сфері сільського туризму

Регулювання в сфері сільського туризму як однією з ланок туристичної галузі України здійснюється Верховною Радою України, Кабінетом міністрів України, центральним органом виконавчої влади з питань туризму, Верховною Радою Автономної Республіки Крим та

Радою міністрів Автономної Республіки Крим, місцевими державними адміністраціями, органами місцевого самоврядування, а також іншими органами в межах їх повноважень.

Стаття 8. Повноваження органів законодавчої і виконавчої влади України в сфері сільського та сільського зеленого туризму

Повноваження органів законодавчої і виконавчої влади України в сфері сільського та сільського зеленого туризму як однієї з ланок туристичної галузі України визначені Законом України "Про туризм", цим Законом, іншими актами законодавства України.

1. Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації в межах своїх повноважень вирішують наступні питання з розвитку сільського та сільського зеленого туризму:

при розробці проектів регіональних програм розвитку туризму включають в проекти цих програм програми розвитку сільського туризму в регіоні;

сприяють розвитку сільського та сільського зеленого туризму в регіоні, заохочують селян до роботи в цієї сфері туризму;

вживають заходи з розвитку соціальної інфраструктури благоустрою сіл з метою підвищення їх туристичної привабливості;

сприяють створенню місцевих осередків та об'єднань сільських господарств, що надають послуги в сфері сільського зеленого туризму, співпрацюють з ними в вирішенні питань розвитку цієї сфери;

вирішують інші питання розвитку сільського та сільського зеленого туризму в регіоні відповідно до законодавства України.

2. Виконавчі органи місцевого самоврядування, в межах своїх повноважень, вирішують наступні питання з розвитку сільського та сільського зеленого туризму:

при розробки проектів місцевих програм розвитку туризму включають в проекти цих програм програми розвитку сільського туризму;

створюють на місцях сприятливі адміністративно-організаційні умови для заохочення місцевого населення до роботи в сфері сільського та сільського зеленого туризму;

вживають заходи з розвитку соціальної інфраструктури й благоустрою сіл з метою підвищення їх туристичної привабливості;

сприяють створенню місцевих осередків та об'єднань сільських господарств, що надають послуги в сфері сільського зеленого туризму, співпрацюють з ними в вирішенні питань розвитку цієї сфери;

вирішують на місцях інші питання розвитку сільського та сільського зеленого туризму відповідно до законодавства України.

Стаття 9. Програми розвитку сільського туризму в Україні

Програми розвитку сільського туризму є невід'ємними складовими частинами державних цільових, регіональних, місцевих та інших програм розвитку туризму.

Зазначені програми розробляються і затверджуються органами державної влади та органами місцевого самоврядування в межах їх повноважень з метою раціонального використання і розвитку міських та регіональних туристичних ресурсів в сфері сільського туризму (природничих, культурологічних, етнографічних, історичних, соціально побутових та інших), їх збереження та відновлення; заохочення селян до надання туристичних послуг в сфері сільського та сільського зеленого туризму; патріотичного, екологічного виховання населення; створення нових робочих міст та збільшення надходжень від туристичної діяльності до відповідних бюджетів; розвитку соціальної інфраструктури і благоустрою сіл; забезпечення конституційних прав громадян на відпочинок та інших прав громадян; забезпечення безпеки громадян при здійсненні ними туристичних подорожей з сільського туризму.

Порядок формування, фінансування і реалізації регіональних та місцевих програм розвитку сільського туризму визначається відповідно до закону.

Розділ III. Безпека в сфері сільського та сільського зеленого туризму

Стаття 10. Безпека в сфері сільського та сільського зеленого туризму

Загальні положення щодо безпеки в галузі туризму як сукупності факторів, що характеризують соціальний, економічний, правовий та інший стан забезпечення прав і законних інтересів громадян, юридичних осіб та держави в галузі туризму визначені Законом України "Про туризм", цим Законом, іншими актами законодавства України.

Суб'єкти туристичної діяльності в сфері сільського та сільського зеленого туризму, з метою забезпечення безпеки туристів, крім заходів, що передбачені Законом України "Про туризм" та іншими актами законодавства України, зобов'язані:

з урахуванням місцевих особливостей місцевості, флори і фауни, а також характером поведінки самих туристів, інформувати туристів про можливі джерела небезпеки під час подорожі, відпочинку, ночівлі, користування природними продуктами харчування; знайомити туристів з правилами безпеки при знаходженні на маршруті подорожі, відпочинку, ночівлі;

здійснювати контроль за підготовкою туристів до подорожей, походів, змагань, інших туристичних заходів, які організуються суб'єктами туристичної діяльності в сфері сільського зеленого туризму;

при розміщенні туристів в особистому селянському (фермерському) господарстві - в будівлі або на території господарства - попереджати туристів про можливі джерела небезпеки, що знаходяться на території господарства;

запобігати контактам туристів на час їх перебування в особистому селянському (фермерському) господарстві із тими домашніми тваринами, птахами, худобою, які можуть становити загрозу для безпеки туристів;

ознайомлювати туристів з місцем знаходження засобів першої медичної допомоги, засобів зв'язку для виклику невідкладних служб і місцем розташування цих служб в селі;

ознайомлювати туристів з правилами пожежної безпеки, із знаряддям для боротьби з пожежею та місцем його розташування;

здійснювати інші необхідні заходи із забезпечення безпеки туристів.

Стаття 11. Фінансова відповідальність суб'єктів надання послуг з сільського туризму

З метою забезпечення прав та законних інтересів громадян - споживачів туристичних послуг в сфері сільського туризму, туроператори та турагенти, що надають послуги в цій сфері, зобов'язані здійснити фінансове забезпечення своєї цивільної відповідальності перед туристами згідно Закону України "Про туризм", цьому Закону, іншим актам законодавства України.

Фізичні особи (сільські господарі та члени їх родини) які не є суб'єктами підприємницької діяльності та надають послуги з тимчасового розміщення (проживання) туристів у власному житловому будинку сільського господаря, в окремому (гостьовому) будинку або на території особистого селянського (фермерського) господарства; послуги з харчування туристів а також інші послуги, пов'язані з перебуванням туристів у даному господарстві (сільській зелений туризм) або у даній місцевості (сільський туризм), несуть відповідальність за збитки, що заподіяні туристу і які пов'язані з необхідністю відшкодування вартості ненаданих послуг, передбачених договором, на вимогу туриста (а також турагента або туроператора, які направляють туристів до особистого селянського (фермерського) господарства).

Стаття 12. Страхування та медичне забезпечення туристів при здійсненні туристичних поїздок та відпочинку в сільській місцевості (сільського та сільського зеленого туризму)

Страхування туристів при здійсненні ними туристичних подорожей з сільського та сільського зеленого туризму, медичний супровід і медичне забезпечення туристів,

компенсація шкоди, заподіяної життю чи здоров'ю туриста або його майну, проводиться у порядку, визначеному Законом України "Про туризм", цим Законом, іншими актами законодавства України.

Фізичні особи (сільські господарі та члени їх родини) які не є суб'єктами підприємницької діяльності та надають послуги з сільського та сільського зеленого туризму, мають право на основі угод із страховиками забезпечувати обов'язкове медичне та від нещасного випадку страхування туристів, а також інших видів страхування, зазначених у Законі України "Про туризм".

Туристи, користувачі послуг з сільського та сільського зеленого туризму, які самостійно укладали договори на обов'язкове медичне та від нещасного випадку а також інше страхування, а також туроператори та турагенти, за допомогою яких (за договорами з якими) фізичні особи (сільські господарі) здійснюють свою діяльність з надання зазначених туристичних послуг, зобов'язані завчасно підтвердити цим фізичним особам наявність у туристів належним чином укладених договорів страхування.

Розділ IV. Організація туристичної діяльності в сфері сільського та сільського зеленого туризму

Стаття 13. Ліцензування туристичної діяльності в сфері сільського та сільського зеленого туризму

З метою створення рівних можливостей суб'єктам туристичної діяльності на ринку туристичних послуг в сфері сільського туризму та забезпечення захисту прав і законних інтересів громадян, захисту навколишнього природного середовища, підвищення рівня туристичного обслуговування здійснюється ліцензування туроператорської та турагентської діяльності у порядку, визначеному Законом України "Про туризм", іншими актами законодавства України.

Не ліцензується діяльність сільських господарів та членів їх родини - суб'єктів туристичної діяльності в сфері сільського та сільського зеленого туризму, які надають послуги з тимчасового розміщення (проживання) туристів у власному житловому будинку сільського господаря, в окремому (гостьовому) будинку або на території особистого селянського (фермерського) господарства; послуги з харчування туристів а також інші послуги, пов'язані з перебуванням туристів у даному господарстві (сільській зеленій туризм) або у даній місцевості (сільській туризм), якщо така діяльність не підпадає під категорію турагентської або туроператорської діяльності.

Стаття 14. Сертифікація і стандартизація у сфері туристичної діяльності з сільського та сільського зеленого туризму

Стандартизації і сертифікації у сфері туристичної діяльності з сільського туризму є складовою частиною Державної системи стандартизації і сертифікації у сфері туристичної діяльності, мета та завдання якої визначені Законом України "Про туризм", іншими актами законодавства України.

Перелік туристичних послуг, що підлягають обов'язковій сертифікації (стосовно безпеки для життя та здоров'я людей, захисту їх майна та охорони навколишнього середовища), порядок проведення сертифікації послуг у сфері туристичної діяльності визначаються Кабінетом Міністрів України відповідно до закону.

Підтвердження відповідності туристичних послуг здійснюється в установленому порядку.

Стандартизація і сертифікація туристичних послуг з сільського зеленого туризму не є обов'язковою.

З метою підвищення привабливості фермерського або особистого селянського господарства для туристів, сільські господарі та члени їх родини, що надають послуги з сільського зеленого туризму, за власним бажанням мають право в установленому порядку сертифікувати окремі види таких послуг або продукції господарства.

Стаття 15. Встановлення категорій об'єктів туристичної інфраструктури з сільського та сільського зеленого туризму

З метою та в порядку, визначеному Законом України "Про туризм", цим Законом, іншими актами законодавства України, об'єктам туристичної інфраструктури з сільського та сільського зеленого туризму за заявою власника об'єкту присвоюються категорії якості та рівня обслуговування.

Сільські господарі та члени їх родини, що надають послуги з сільського зеленого туризму, нарівні з іншими суб'єктами туристичної діяльності в сфері сільського туризму, мають право на присвоєння своєму господарству і послугам, які надаються туристам, відповідної категорії якості та рівня обслуговування.

Стаття 16. Договір на туристичне обслуговування в сфері сільського та сільського зеленого туризму

1. Договір на туристичне обслуговування в сфері сільського туризму визначає обов'язки одної сторони (туроператора, турагента) перед іншою стороною (туристом) щодо забезпечення за встановлену договором плату надання за замовленням комплексу туристичних послуг (туристичний продукт).

Вимоги до договору на туристичне обслуговування, порядок його укладання, внесення змін до договору або його розірвання; відповідальність сторін за порушення умов договору; порядок та розмір компенсації сторонами збитків при відмови однієї зі сторін або обома сторонами від виконання договору; порядок надання та зміст додаткової інформації, яка має бути надана споживачу туристичного продукту до укладення договору на туристичне обслуговування визначаються Законом України "Про туризм", іншими актами законодавства України.

Відповідальність за шкоду, заподіяну життю, здоров'ю та майну туриста під час здійснення їм туристичної подорожі визначається відповідно до цивільного законодавства України, якщо договором на туристичне обслуговування не передбачена підвищена відповідальність туроператора.

2. Фізичні особи (сільські господарі та члени їх родини), які не є суб'єктами підприємницької діяльності та надають послуги з тимчасового розміщення (проживання) туристів у власному житловому будинку сільського господаря, в окремому (гостьовому) будинку або на території особистого селянського (фермерського) господарства, послуги з харчування туристів а також інші послуги, пов'язані з перебуванням туристів у даному господарстві (сільський зелений туризм) та у даній місцевості (сільський туризм), і для яких надання послуг в сфері сільського та сільського зеленого туризму є однією з форм ведення особистого селянського (фермерського) господарства, мають право на основі попередньої домовленості з споживачами туристичного продукту (туристами) укласти договір на туристичне обслуговування в письмовій або в усній формі.

Такий договір повинен визначати перелік туристичних послуг, що надаються туристам сільськими господарями та членами їх родини, умови їх надання, вимоги до якості послуг, порядок оплати та розрахунків за надані послуги, термін дії договору, права та обов'язки сторін, їх відповідальність за невиконання або неналежне виконання умов договору, порядок і умови внесення змін до договору або його розірвання.

Договір між сільським господарем щодо надання туристичних послуг з сільського або сільського зеленого туризму і споживачем туристичних послуг (туристом або групою туристів) вважається укладеним з моменту оплати туристом туристичних послуг, що надаються (пропонуються) сільським господарем.

Спори між сільським господарем щодо надання туристичних послуг з сільського або сільського зеленого туризму і споживачем туристичних послуг (туристом або групою туристів) щодо виконання ними своїх обов'язків за умовами договору вирішуються згідно чинному законодавству України.

Стаття 17. Договір на екскурсійне обслуговування в сфері сільського та сільського зеленого туризму

Екскурсійне обслуговування туристів у сфері сільського туризму є однією з форм туристичних послуг, якою передбачається надання суб'єктом туристичної діяльності за встановлену договором плату за замовленням екскурсанта (туриста) обслуговування, істотною частиною якого є послуги з туристичного супроводу загальною тривалістю не більше 24 годин, які не включають в себе послуги з розміщення.

Вимоги до договору на екскурсійне обслуговування, порядку його укладання, порядок внесення змін до договору і його припинення, обов'язки та відповідальність сторін за невиконання або неналежне виконання сторонами зобов'язань відповідно до договору на екскурсійне обслуговування визначені Законом України "Про туризм", іншими актами законодавства України.

Фізичні особи (сільські господарі та члени їх родини), які не є суб'єктами підприємницької діяльності та надають послуги в сфері сільського та сільського зеленого туризму, мають право як на любительський супровід туристів для знайомства із природничими, культурологічними, етнографічними, історичними, соціально побутовими та іншими особливостями регіону, якій не потребує спеціального дозволу на здійснення діяльності з туристичного супроводу, так і на надання послуг з професійного екскурсійного обслуговування туристів при наявності відповідної кваліфікації та необхідного дозволу на здійснення діяльності з туристичного супроводу.

Кваліфікаційні вимоги до професійних фахівців туристичного супроводу в сфері сільського та сільського зеленого туризму а також порядок видачі дозволів на право здійснення туристичного супроводу визначаються центральним органом виконавчої влади в галузі туризму.

Стаття 18. Договір на готельне обслуговування в сфері сільського туризму. Тимчасове розміщення туристів в особистому селянському (фермерському) господарстві

1. Готельне обслуговування туристів у сфері сільського туризму є однією з форм туристичних послуг, яка передбачає, що за договором на готельне обслуговування одна сторона (суб'єкт, що надає послуги з розміщення) зобов'язується за дорученням іншої сторони (проживаючого) надати послуги по тимчасовому проживанню (ночівлі) у спеціально обладнаному жилому приміщенні (номері), виконати або організувати виконання інших визначених договором на готельне обслуговування послуг, пов'язаних з тимчасовим проживанням, а проживаючий зобов'язується сплатити за ці послуги встановлену плату.

До послуг, пов'язаних з тимчасовим розміщенням, належать послуги з обслуговування жилого приміщення (номера), харчування (ресторанного обслуговування), із збереження майна і багажу проживаючого, а також інші послуги, надані залежно від категорії готелю.

До відносин за договором на готельне обслуговування, порядку укладання договору, правам, обов'язкам та відповідальності сторін відповідно до договору на готельне обслуговування, якщо інше не передбачено договором між сторонами та цим Законом, застосовуються загальні положення законодавства України про агентський договір, законодавства України з питань захисту прав споживачів та інших нормативно-правових актів, прийнятими відповідно до них; положення цивільного законодавства України, Закону України "Про туризм", інших актів законодавства України.

2. Послуги з тимчасового розміщення (проживання) туристів у власному житловому будинку сільського господаря, в окремому (гостьовому) будинку або на території особистого селянського (фермерського) господарства; послуги з харчування туристів а також інші послуги, пов'язані з перебуванням туристів у даному господарстві (сільський зелений туризм) є однією з форм ведення особистого селянського (фермерського) господарства.

Вимоги щодо послуг з сільського та сільського зеленого туризму, які надаються туристам сільськими господарями, визначаються в договорі на туристичне обслуговування, якій складається і укладається у порядку, визначеному у статті 16 цього Закону.

До відносин за договором на надання таких туристичних послуг між сільськими господарями та споживачами туристичного продукту (туристами), якщо інше не передбачено договором на туристичне обслуговування, складеному у письмовій формі, або цим Законом, застосовуються загальні положення цивільного законодавства України, інших актів законодавства України та нормативно - правових актів, прийнятих відповідно до них.

Послуги сільських господарів та членів їх родини із збереження майна туристів можуть надаватись лише в тому випадку, якщо господарі мають можливість надання таких послуг і беруть на себе фінансову (майнову) відповідальність за збереження майна. Особливо цінні речі, що здаються туристами господарям на збереження, повинні мати належні документи щодо підтвердження їх вартості, а також документи з страхування цих речей.

Сільські господарі та члени їх родини, що здійснюють прийом туристів в особистому селянському (фермерському господарстві), повинні вести спеціальний журнал реєстрації туристів, в який заносяться особисті дані громадянина, ознаки документа, що засвідчує особу, а також час прибуття та вибуття відпочиваючих з господарства.

Реєстрація іноземців, користувачів послуг з сільського та сільського зеленого туризму, що розміщуються в особистому селянському (фермерському господарстві), здійснюється в порядку, визначеному нормативними актами України з цього питання.

Стаття 19. Права та обов'язки суб'єктів туристичної діяльності в сфері сільського та сільського зеленого туризму

Загальні права та обов'язки суб'єктів туристичної діяльності визначені Законом України "Про туризм".

1. Суб'єкти туристичної діяльності в сфері сільського та сільського зеленого туризму (сільські господарі та члени їх родини), крім загальних прав, визначених зазначеним Законом, мають право:

вносити до уповноважених органів місцевої державної адміністрації, органів місцевого самоврядування, а також інших органів, що здійснюють регулювання в сфері туризму, пропозиції щодо збереження та збагачення туристичних ресурсів села, території, регіону; розвитку туристичної діяльності в сфері сільського та сільського зеленого туризму, вдосконалення законодавчої та іншої бази в галузі туризму;

отримувати від уповноважених органів місцевої державної адміністрації, органів місцевого самоврядування, а також інших органів, що здійснюють регулювання в сфері туризму, передбачену Законами України допомогу в необхідній професійній підготовці особистого селянського (фермерського) господарства, а також самих господарів та членів їх родини до діяльності в сфері надання туристичних послуг з сільського та сільського зеленого туризму; вести самостійну діяльність з рекламування особистого селянського (фермерського) господарства та залучення туристів до користування туристичними послугами з сільського зеленого туризму, що надаються сільськими господарями та членами їх родини;

з метою захисту своїх законних прав і інтересів у сфері надання туристичних послуг з сільського та сільського зеленого туризму, створювати неприбуткові організації з туристичної діяльності а також їх об'єднання в порядку, визначеному Цивільним кодексом України, Законом України "Про об'єднання громадян", іншими законами України;

виступати спонсорами у місцевих програмах, спрямованих на розвиток і збільшення туристичної привабливості місцевих населених пунктів (сіл), програмах збагачення природних ресурсів довкілля, збереження та відновлення об'єктів туристичного показу, програмах розвитку окремих туристичних об'єктів і галузі туризму в цілому;

реалізовувати інші права, передбачені Конституцією України і Законами України.

2. Крім виконання загальних зобов'язань, визначених Законом України "Про туризм", суб'єкти туристичної діяльності в сфері сільського зеленого туризму (сільські господарі та члени їх родини) зобов'язані:

забезпечувати умови розміщення (проживання) та харчування туристів у власному житловому будинку сільського господаря, в окремому (гостьовому) будинку або на території особистого селянського (фермерського) господарства у відповідності до протипожежних, санітарних та інших вимог, передбачених нормативними актами України для помешкань та умов проживання у будинках садибного типу;

надавати туристам необхідну і достовірну інформацію щодо місць розташування та графіку роботи об'єктів сфери обслуговування, закладів охорони здоров'я, поліції, пошти, банків та інших закладів;

вживати конкретних заходів із охорони і збереження навколишнього середовища - поширювати серед туристів інформацію про правила екологічно безпечної поведінки; не допускати появи смітників шляхом встановлення спеціальних контейнерів для сміття вздовж туристичних маршрутів; відмічати спеціальними знаками місця для складання побутових відходів; ліквідувати дикі смітники вздовж доріг, біля річок та на околицях лісових масивів; створювати альтернативні місця для відпочинку туристів та здійснювати інші природоохоронні заходи, направлені на покращення екологічної ситуації та природного стану відповідної екосистеми з метою забезпечення туристичної привабливості місцевості; здійснювати інші заходи із збереження довкілля.

Стаття 20. Права та обов'язки туристів та екскурсантів

1. Загальні права та обов'язки туристів та екскурсантів в Україні визначені Законом України "Про туризм", іншими актами чинного законодавства України.

2. Крім зазначених загальних прав, туристи та екскурсанти, що обирають для подорожі (відпочинку) сільський та сільський зелений туризм, мають право на:

самостійний вибір виду туристичної подорожі, програми та маршруту, засобів пересування, типу ночівлі (тимчасового проживання), категорії (класу) сервісних послуг під час здійснення подорожі;

самостійний вибір туроператорів, турагентів, інших суб'єктів туристичної діяльності з сільського та сільського зеленого туризму для забезпечення туристичної подорожі (відпочинку);

самостійний вибір екскурсоводів, гідів, інструкторів, провідників, інших суб'єктів туристичного супроводу;

самостійний вибір для відпочинку особистого селянського (фермерського) господарства, власники якого пропонують послуги з сільського зеленого туризму;

виконання господарчих робіт, що пропонуються туристам сільськими господарями та членами їх родини);

користування (за згодою господарів) продуктами особистого селянського (фермерського) господарства;

самостійний вибір для ознайомлення об'єктів туристичного показу;

самостійне пересування, користування природними (в тому числі рекреаційними) ресурсами довкілля (при безумовному дотриманні правил екологічної безпеки);

любительську риболовлю в водоймах, відкритих для такої риболовлі відповідно до чинного законодавства;

полювання (за правилами, визначеними для цієї території) відповідно до чинного законодавства;

інші види активного відпочинку, що не завдають шкоди довкіллю;

приймати участь у виконанні робіт із збагачення природних ресурсів довкілля;

виступати спонсором у програмах, спрямованих на збагачення природних ресурсів довкілля, збереження та відновлення об'єктів туристичного показу, розвиток окремих туристичних об'єктів і галузі туризму в цілому.

3. Туристи та екскурсанти, що обирають для подорожі (відпочинку) сільський або сільський зелений туризм, крім дотримання загальних обов'язків, визначених зазначеними у частині 1 цієї статті актами законодавства України, зобов'язані:

виконувати правила екологічної безпеки, встановлені для території відпочинку; бережливо ставитись до природних ресурсів місцевості;

з повагою відноситись до сільських господарів та членів їх родини, що здійснюють прийом туристів в особистому селянському (фермерському) господарстві, а також до інших туристів, що користуються туристичними послугами цих господарів;

при розміщенні в особистому селянському (фермерському) господарстві (сільський зелений туризм) дотримуватись умов і правил поведінки, зазначених в договорі з сільським господарем - власником господарства;

надавати суб'єктам туристичної діяльності (турагентам, туроператорам, сільським господарям, іншим суб'єктам підприємницької діяльності, що надають послуги з тимчасового розміщення (проживання), харчування, екскурсійних, розважальних та інших туристичних послуг) інформацію, передбачену цим Законом, Законом України "Про туризм" та іншими законодавчими та нормативними актами України, яка потрібна для укладання договорів на туристичне обслуговування, реєстрації туристів, оформлення інших, передбачених законодавством України документів.

Розділ V. Професійна підготовка фахівців з сільського зеленого туризму. Об'єднання суб'єктів туристичної діяльності та неприбуткові організації в сфері сільського зеленого туризму

Стаття 21. Професійна підготовка фахівців з сільського та сільського зеленого туризму

Професійна підготовка, перепідготовка і підвищення кваліфікації кадрів з сільського та сільського зеленого туризму, як фахівців однієї з сфер у галузі туризму, здійснюються державними, комунальними та приватними навчальними закладами в порядку, визначеному Законом України "Про туризм", іншими актами чинного законодавства України. Фізичні особи (сільські господарі та члени їх родини), які не є суб'єктами підприємницької діяльності та надають послуги, пов'язані з перебуванням туристів у даному господарстві (сільський зелений туризм) та у даній місцевості (сільський туризм) і для яких надання послуг в сфері сільського зеленого туризму та сільського туризму є однією з форм ведення особистого селянського (фермерського) господарства, мають право на здійснення такої діяльності без набуття такої професійної підготовки.

Підготовка сільських господарів та інших фізичних осіб для надання послуг з туристичного супроводу здійснюється відповідно цього Закону, Закону України "Про туризм", іншим актам чинного законодавства України.

Стаття 22. Об'єднання суб'єктів туристичної діяльності та неприбуткові організації в сфері сільського та сільського зеленого туризму

1. Суб'єкти туристичної діяльності в сфері сільського та сільського зеленого туризму, залежно від мети, можуть утворювати об'єднання підприємств, що є юридичними особами чи без створення юридичних осіб, або вступати в такі об'єднання в порядку, визначеному Господарським кодексом України та іншими чинними законами України.

2. З метою реалізації та захисту своїх прав і законних інтересів у галузі туризму суб'єкти туристичної діяльності в сфері сільського та сільського зеленого туризму можуть створювати неприбуткові організації у сфері туристичної діяльності в порядку, визначеному Цивільним кодексом України, Законом України "Про об'єднання громадян", іншими актами чинного законодавства України.

До основних напрямків діяльності неприбуткових організацій в сфері сільського та сільського зеленого туризму, крім напрямків, зазначених в Законі України "Про туризм", належать:

збереження та відтворення унікальних природних, соціально-побутових, культурологічних, етнографічних, історичних та інших туристичних ресурсів сільських територій України; популяризація сільського та сільського зеленого туризму; розвиток сільського та сільського зеленого туризму, залучення сільських господарів до роботи з надання туристичних послуг, створення нових робочих місць для сільського населення.

3. Громадяни України, іноземці та особи без громадянства з метою реалізації та захисту прав і законних інтересів можуть об'єднуватися в громадські організації туристичної спрямованості в порядку, визначеному чинним законодавством України.

Розділ VI. Контроль за діяльністю в сфері сільського та сільського зеленого туризму. Відповідальність за порушення законодавства України про туризм

Стаття 23. Органи, уповноважені на здійснення контролю за діяльністю в сфері сільського та сільського зеленого туризму

Контроль за додержанням вимог законодавства з питань туристичної діяльності в сфері сільського та сільського зеленого туризму, проведення перевірок якості надаваних (наданих) туристичних послуг, додержання ліцензійних умов, стандартів, норм і правил щодо здійснення туристичної діяльності в сфері сільського та сільського зеленого туризму, накладання відповідно до закону стягнень, вживання інших заходів за порушення законодавства в галузі туризму здійснюється органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами у випадках і в порядку, визначених законом.

Стаття 24. Відповідальність за порушення законодавства в сфері сільського та сільського зеленого туризму

До порушень законодавства в сфері сільського та сільського зеленого туризму, що тягнуть за собою відповідальність згідно із законом, крім порушень, визначених Законом України "Про туризм", відносяться:

недотримання сільськими господарями, що здійснюють діяльність з надання туристичних послуг в сфері сільського зеленого туризму, протипожежних і санітарних норм і правил, а також інших вимог, передбачених нормативними актами України для помешкань та умов проживання у будинках садибного типу;

використання сільськими господарями для надання туристичних послуг в сфері сільського зеленого туризму особистих селянських господарств, що не належать їм на правах приватної власності (або не надані їм в управління чи користування згідно чинного законодавства України).

Законами України може передбачатися відповідальність і за інші порушення у сфері туристичної діяльності з сільського та сільського зеленого туризму.

Стаття 25. Відповідальність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб у галузі туристичної діяльності

Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, їх посадові та службові особи у галузі туристичної діяльності за порушення законодавства несуть відповідальність згідно із законами України.

Рішення, дії або бездіяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб можуть бути оскаржені до суду в порядку, встановленому законом.

Шкода, заподіяна органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами фізичним чи юридичним особам під час виконання ними покладених на них обов'язків, підлягає відшкодуванню в порядку, встановленому законом.

Стаття 26. Цивільно-правова та інші види відповідальності суб'єктів туристичної діяльності в сфері сільського та сільського зеленого туризму

За порушення встановлених законодавчими актами правил здійснення туристичної діяльності в сфері сільського та сільського зеленого туризму, до суб'єктів туристичної діяльності органи державної влади та органи місцевого самоврядування відповідно до своїх повноважень та в порядку, встановленому законом, застосовують заходи організаційно-правового або майнового характеру, спрямовані на припинення правопорушення, здійснене суб'єктом туристичної діяльності, та ліквідацію його наслідків.

За неналежне виконання своїх зобов'язань суб'єкти туристичної діяльності в сфері сільського та сільського зеленого туризму несуть майнову та іншу відповідальність, визначену в договорі відповідно до чинного законодавства.

Розмір майнової відповідальності суб'єктів туристичної діяльності не може перевищувати фактично завданих з їх вини збитків замовнику туристичних послуг.

Всі спори майнового характеру між суб'єктами туристичної діяльності в сфері сільського та сільського зеленого туризму та споживачами туристичних послуг вирішуються у встановленому порядку з дотриманням вимог цього Закону, Закону України "Про туризм", інших актів чинного законодавства України.

Стаття 27. Відшкодування шкоди, завданої порушенням законодавства у галузі туристичної діяльності в сфері сільського та сільського зеленого туризму

Суб'єкт туристичної діяльності в сфері сільського та сільського зеленого туризму, який порушив законодавство в галузі туристичної діяльності при наданні туристичної послуги, що завдало шкоду, зобов'язаний відшкодувати туристу збитки у повному обсязі, якщо договором або законом не передбачено відшкодування у меншому або більшому розмірі.

Заподіяна туристу моральна (немайнова) шкода, якою порушені його законні права, відшкодовується суб'єктом туристичної діяльності в порядку, встановленому законами України.

Суб'єктам туристичної діяльності в сфері сільського та сільського зеленого туризму, яким заподіяна шкода юридичними чи фізичними особами внаслідок порушення ними законодавства в галузі туризму, збитки відшкодовуються відповідно до законів України.

Стаття 28. Порядок розгляду спорів з питань надання туристичних послуг в сфері сільського та сільського зеленого туризму

Спори з питань надання туристичних послуг в сфері сільського та сільського зеленого туризму розглядаються у встановленому законом порядку.

Розділ VII. Міжнародне співробітництво в сфері сільського та сільського зеленого туризму

Стаття 29. Правова основа міжнародного співробітництва в сфері сільського та сільського зеленого туризму. Участь України в міжнародних туристичних організаціях

Правову основу міжнародного співробітництва в сфері сільського та сільського зеленого туризму складають міжнародні договори України, укладені відповідно до Закону України "Про міжнародні договори України".

Держава сприяє розширенню та зміцненню міжнародного співробітництва в сфері сільського та сільського зеленого туризму, як складової галузі туризму, на принципах і нормах, розроблених Всесвітньою туристською організацією (ВТО).

Органом державної влади, що забезпечує представництво і реалізацію інтересів України в сфері сільського та сільського зеленого туризму у відносинах з іншими країнами та з міжнародними туристичними організаціями, є центральний орган виконавчої влади в галузі туризму, який у встановленому порядку бере участь в укладенні міжнародних договорів з питань туризму.

Україна бере участь у діяльності міжнародних туристичних організацій, які займаються питаннями сільського та сільського зеленого туризму, відповідно до міжнародно-правових зобов'язань України та статутних документів таких організацій.

Об'єднання суб'єктів туристичної діяльності та неприбуткові організації в сфері сільського та сільського зеленого туризму, відповідно до своїх статутів, з метою поширення інформації щодо туристичних ресурсів України, укріплення України на світовому ринку туристичних послуг, залучення іноземних туристів до користування послугами суб'єктів туристичної діяльності України в сфері сільського та сільського зеленого туризму, залучення іноземних інвесторів до участі в розвитку туристичної галузі України, вирішення інших питань, передбачених статутами організацій, здійснюють самостійну діяльність з налагодження контактів і вирішення зазначених питань з міжнародними та іноземними туристичними організаціями, урядовими структурами в галузі туризму іноземних держав, окремими юридичними та фізичними особами. Правова основа такої діяльності визначена чинним законодавством України.

Стаття 30. Представництва України в галузі туризму за межами України. Представництва суб'єктів туристичної діяльності України в сфері сільського та сільського зеленого туризму за межами України

З метою розширення міжнародного співробітництва, утвердження України на світовому туристичному ринку та ефективного використання її туристичних ресурсів окремі повноваження з представництва інтересів України в галузі туризму за межами України покладаються на її туристичні представництва.

За поданням центрального органу виконавчої влади в галузі туризму Кабінет Міністрів України може відкривати за межами України туристичні представництва. Порядок створення, діяльності і ліквідації туристичних представництв визначається Кабінетом Міністрів України відповідно до міжнародних договорів України.

Суб'єкти туристичної діяльності України в сфері сільського та сільського зеленого туризму, а також їх об'єднання, неприбуткові організації в сфері сільського та сільського зеленого туризму, мають право мати свої представництва за межами України (якщо це передбачено їх статутами). Діяльність таких представництв регламентується чинним законодавством України і законодавством держав, в яких розміщені ці представництва.

Стаття 31. Особливості здійснення діяльності в сфері сільського та сільського зеленого туризму в Україні іноземними суб'єктами туристичної діяльності

Загальні положення щодо особливостей здійснення діяльності в Україні іноземними суб'єктами туристичної діяльності визначені Законом України "Про туризм".

Включення послуг суб'єктів туристичної діяльності України в сфері сільського та сільського зеленого туризму до складу туристичного продукту, що пропонується туристам іноземними суб'єктами туристичної діяльності, може здійснюватись виключно з дотриманням вимог законодавства України з цього питання.

Розділ VIII. Прикінцеві та перехідні положення

1. Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування.
2. Кабінету Міністрів України у місячний строк після набрання чинності цим Законом: підготувати та подати на розгляд Верховної Ради України пропозиції щодо приведення законів України у відповідність із цим Законом; відповідно до своєї компетенції забезпечити прийняття нормативно-правових актів, передбачених цим Законом; привести свої нормативно-правові акти у відповідність із цим Законом; забезпечити перегляд і скасування міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади України їх нормативно-правових актів, що суперечать цьому Закону.

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України

Цей Закон регулює порядок здійснення права громадян України на виїзд з України і в'їзд в Україну, порядок оформлення документів для зарубіжних поїздок, визначає випадки тимчасового обмеження права громадян на виїзд з України і встановлює порядок розв'язання спорів у цій сфері.

Стаття 1. Право громадян України на виїзд з України і в'їзд в Україну

Громадянин України має право виїхати з України, крім випадків, передбачених цим Законом, та в'їхати в Україну.

На громадян України, які звернулися з клопотанням про виїзд з України, поширюються усі положення чинного законодавства, вони користуються всіма правами і несуть встановлені законом обов'язки. За громадянами України зберігаються на її території майно, кошти, цінні папери та інші цінності, що належать їм на праві приватної власності. Будь-яке обмеження їх громадянських, політичних, соціальних, економічних та інших прав не допускається.

Порядок в'їзду до іноземної держави регулюється законодавством відповідної держави.

Громадянин України ні за яких підстав не може бути обмежений у праві на в'їзд в Україну.

Стаття 2. Документи, що дають право громадянину України на виїзд з України і в'їзд в Україну

Документами, що дають право громадянину України на виїзд з України і в'їзд в Україну, є:

паспорт громадянина України для виїзду за кордон;

дипломатичний паспорт України;

службовий паспорт України;

посвідчення особи моряка;

посвідчення члена екіпажу;

посвідчення особи на повернення в Україну (дає право на в'їзд в Україну).

У передбачених міжнародними договорами України випадках замість документів, зазначених у частині першій цієї статті, для виїзду з України і в'їзду в Україну можуть використовуватися інші документи.

Стаття 3. Порядок перетинання громадянами України державного кордону України

Перетинання громадянами України державного кордону України здійснюється в пунктах пропуску через державний кордон України після пред'явлення одного з документів, зазначених у статті 2 цього Закону.

Правила перетинання державного кордону України громадянами України встановлюються Кабінетом Міністрів України відповідно до цього Закону та інших законів України.

Стаття 4. Порядок оформлення документів для постійного проживання громадян України за кордоном

Оформлення документів для виїзду громадян України за кордон на постійне проживання здійснюється центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сферах міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів.

Оформлення документів для залишення на постійне проживання за кордоном громадян України, які виїхали за кордон тимчасово, здійснюється закордонними дипломатичними установами України.

Провадження за заявами про оформлення документів для виїзду громадян України за кордон на постійне проживання здійснюється в порядку, затвердженому центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах міграції

(імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів.

Провадження за заявами про оформлення документів для залишення на постійне проживання за кордоном громадян України, які виїхали за кордон тимчасово, здійснюється в порядку, затвердженому центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері зовнішніх зносин.

Стаття 6. Підстави для тимчасового обмеження права громадян України на виїзд з України
Право громадянина України на виїзд з України може бути тимчасово обмежено у випадках, коли:

- 1) він обізнаний з відомостями, які становлять державну таємницю, - до закінчення терміну, встановленого статтею 12 цього Закону;
- 3) стосовно нього у порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством, застосовано запобіжний захід, за умовами якого йому заборонено виїжджати за кордон, - до закінчення кримінального провадження або скасування відповідних обмежень;
- 4) він засуджений за вчинення кримінального правопорушення - до відбуття покарання або звільнення від покарання;
- 5) він ухиляється від виконання зобов'язань, покладених на нього судовим рішенням або рішенням інших органів (посадових осіб), що підлягає примусовому виконанню в порядку, встановленому законом, - до виконання зобов'язань або сплати заборгованості зі сплати аліментів;
- 9) він перебуває під адміністративним наглядом Національної поліції - до припинення нагляду.

Тимчасове обмеження права громадянина України на виїзд з України у випадках, передбачених частинами першою та шостою цієї статті, запроваджується в порядку, передбаченому законодавством. У разі запровадження такого обмеження орган, що його запровадив, в односторонній строк повідомляє про це громадянина України, стосовно якого запроваджено обмеження, та центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону.

У разі накладення на громадянина адміністративного стягнення за вчинення правопорушення, передбаченого частиною сьомою статті 184 Кодексу України про адміністративні правопорушення, йому тимчасово обмежується право на виїзд з України з дитиною строком на один рік з дня накладення адміністративного стягнення, крім випадку, коли є нотаріально посвідчена згода на виїзд дитини другого з батьків.

Стаття 8. Порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності з питань виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України

Рішення, дії чи бездіяльність органів державної влади, посадових і службових осіб з питань виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України можуть бути оскаржені у встановленому законом порядку.

Стаття 9. Обмеження на виїзд з України з міркувань безпеки громадян

У разі виникнення в будь-якій іноземній державі надзвичайної ситуації, що унеможливило створення в ній умов для безпеки громадян України, Кабінет Міністрів України приймає рішення про особливий порядок виїзду громадян України до цієї держави. Рішення та інформація про це доводяться до відома громадян, які мають намір виїхати до даної держави. Громадяни України, які мають намір виїхати до держави, щодо якої прийнято рішення про обмеження виїзду, і які мають візу на в'їзд до цієї держави, якщо інше не передбачено міжнародним договором України, попереджаються про неможливість з боку України забезпечити громадянину необхідну безпеку у зв'язку з виникненням надзвичайної ситуації. Це попередження не є заборобою для виїзду.

З метою створення умов, що гарантують відшкодування громадянинові України витрат, пов'язаних з надзвичайними обставинами під час перебування за кордоном, громадянин України повинен бути застрахованим.

Стаття 10. Виїзд з України недієздатних осіб

Громадянам України, визнаним судом недієздатними, виїзд з України може бути дозволено на підставі нотаріально засвідченого клопотання їх законних представників або за рішенням суду.

Стаття 11. Виїзд з України військовослужбовців

Військовослужбовці можуть виїжджати з України на загальних підставах.

Стаття 12. Виїзд з України громадян, які обізнані з відомостями, що становлять державну таємницю

Виїзд з України громадянина України, який обізнаний з відомостями, що становлять державну таємницю України, може бути не дозволено у випадках, передбачених Законом України "Про державну таємницю".

Обмеження повинні бути доведені до відома громадян власником або уповноваженим ним органом, керівником навчального закладу, командуванням військової частини під час прийняття на роботу (навчання) та зарахування на військову службу, пов'язаних з допуском до відомостей, що становлять державну таємницю.

Стаття 13. Застосування міжнародних договорів

Якщо міжнародним договором України встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені цим Законом, то застосовуються правила міжнародного договору.

КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ

ПОСТАНОВА

від 27 травня 2009 р. N 507 Київ

ПОРЯДОК

здійснення рятувальних заходів на об'єктах туристичних відвідувань

1. Цей Порядок визначає механізм здійснення в межах України Оперативно-рятувальною службою цивільного захисту, державними та комунальними аварійно-рятувальними службами, аварійно-рятувальними службами підприємств, установ та організацій, яким належать чи які обслуговують об'єкти туристичних відвідувань (далі - аварійно-рятувальна служба), рятувальних заходів на таких об'єктах та надання необхідної допомоги туристам (екскурсантам), що опинилися в надзвичайній ситуації техногенного або природного характеру (далі - заходи).

2. Здійснення аварійно-рятувальною службою заходів передбачає:

1) забезпечення оповіщення про надзвичайну ситуацію техногенного або природного характеру, у якій опинилися туристи (екскурсанти) (далі - надзвичайна ситуація);

2) забезпечення чергування;

3) вибір шляхів (підходів) до місця виникнення надзвичайної ситуації;

4) утворення груп, які безпосередньо проводитимуть аварійно-рятувальні та інші невідкладні роботи, та їх доставку до місця виникнення надзвичайної ситуації (далі - пошуково-рятувальні групи);

5) проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт на об'єктах туристичних відвідувань відповідно до порядку, що визначається інструкціями, правилами, статутами, іншими нормативними документами щодо дій у надзвичайних ситуаціях;

6) надання необхідної, зокрема невідкладної медичної допомоги потерпілим особам, транспортування зазначених осіб до найближчих медичних закладів чи населених пунктів;

7) евакуацію туристів (екскурсантів).

3. У разі виникнення надзвичайної ситуації керівник аварійно-рятувальної служби оцінює її характер, місце, обсяг аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт, визначає сили та засоби, необхідні для їх проведення, приймає рішення про здійснення рятувальних заходів та призначення керівників пошуково-рятувальних груп.

4. Заходи, зокрема аварійно-рятувальні та інші невідкладні роботи, здійснюються аварійно-рятувальною службою згідно з планом, що складається з урахуванням зони її відповідальності, ризику виникнення на об'єктах туристичних відвідувань надзвичайної ситуації, особливостей та умов їх розташування, туристичних маршрутів, місця виникнення надзвичайної ситуації та шляхів (підходів) до нього, інших факторів, що істотно впливають на організацію робіт.

5. Пошуково-рятувальні групи проходять в установленому порядку інструктаж з питань проведення пошуку та рятування туристів (екскурсантів).

6. Для здійснення заходів, зокрема аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт, доставки до місця надзвичайної ситуації пошуково-рятувальних груп, предметів спеціального оснащення і вантажів та виконання невідкладних робіт, можуть надаватися на договірних засадах підприємствами, установами та організаціями засоби зв'язку, транспорту та інші матеріально-технічні ресурси.

7. Керівник аварійно-рятувальної служби забезпечує:

1) загальне керівництво роботами;

2) зв'язок з органами влади, керівником, іншими працівниками об'єкта туристичних відвідувань;

3) збір даних про обстановку в місці виникнення надзвичайної ситуації, їх аналіз та узагальнення;

4) залучення в установленому порядку до проведення робіт громадських організацій або громадян за їх згодою, засобів зв'язку, транспорту та інших матеріально-технічних ресурсів підприємств, установ та організацій.

8. Керівник пошуково-рятувальної групи забезпечує:

1) постійну готовність групи до проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт;

2) переміщення групи до місця виникнення надзвичайної ситуації;

3) дотримання вимог безпеки рятувальниками на підходах до місця виникнення надзвичайної ситуації та під час проведення робіт;

4) підтримання постійного зв'язку та надання керівникові аварійно-рятувальної служби оперативної інформації про хід проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт;

5) усунення впливу небезпечних факторів на життя або стан здоров'я туристів (екскурсантів);

6) своєчасне надання у разі потреби невідкладної медичної допомоги потерпілим особам, організацію їх безпечного транспортування до найближчих медичних закладів чи населених пунктів;

7) цільове використання засобів зв'язку, транспорту та інших матеріально-технічних ресурсів.

9. Залежно від обставин, що склалися в місці виникнення надзвичайної ситуації, керівник пошуково-рятувальної групи приймає рішення щодо:

1) проведення евакуаційних заходів;

2) часткове або повне зупинення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт, зокрема у разі виникнення прямої загрози життю або стану здоров'я рятувальників, потерпілих та інших осіб, з негайним інформуванням про це керівника аварійно-рятувальної служби;

3) необхідності залучення для проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт додаткових сил та засобів.

9-1. Органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування в межах своїх повноважень вживають заходів, що спрямовані на забезпечення безпеки туристів (екскурсантів) на об'єктах туристичних відвідувань та інформування суб'єктів туристичної діяльності про виникнення загрози безпеці туристів (екскурсантів) у місці їх тимчасового перебування.

9-2. Суб'єкти туристичної діяльності інформують туристів (екскурсантів) про виникнення всіх загроз їх безпеці в місцях тимчасового перебування, вживають заходів, що спрямовані на сприяння аварійно-рятувальній службі у наданні оперативної допомоги особам, які постраждали під час подорожі, у тому числі з їх тимчасового розміщення та харчування у період здійснення рятувальних заходів.

10. Право припинити або закінчити в установленому порядку здійснення заходів, зокрема аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт, надається керівникові аварійно-рятувальної служби, який приймав рішення про їх здійснення.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Агафонова Л. Г. Туризм, готельний та ресторанний бізнес: ціноутворення, конкуренція, державне регулювання : навч. посіб. / Л. Г. Агафонова, О. Є. Агафонова. – Київ : Знання України, 2002. – 358 с. – ISBN 966-7999-44-0.
2. Аппенянский А. И. Рекреалогия: тренировочный процесс в активном туризме : учеб. пособие /А. И. Аппенянский. – Москва : Советский спорт, 2006. – 194 с. – Серия „Профессиональное туристское образование”. – ISBN 5-9718-0107-4.
3. Архіпов В. В. Ресторанна справа: асортимент, технологія і управління якістю продукції в сучасному ресторані : навч. посіб. / В. В. Архіпов, Т. В. Іваннікова, А. В. Архіпова. – Київ : ІНКООС ; Центр навчальної літератури, 2007. – 382 с. – ISBN 966-8347.
4. Бабарицька В. К. Менеджмент туризму. Туроперейтинг. Понятійно-термінологічні основи, сервісне забезпечення тур продукту : навч. посіб. / В. К. Бабарицька, О. Ю. Малиновська. – Вид. 2-ге, перероб. та допов. – Київ : Альтерпрес, 2008. – 230 с. – Серія „Бібліотека професійного менеджера”. – ISBN 966-542-244-8.
5. Байлик С. И. Вступление в анимацию гостеприимства : учеб. пособие / С. И. Байлик. – Харків : Кроссруд, 2008. – 128 с. – ISBN 978-966-8759-53-6.
6. Балченко З. А. Бухгалтерський облік в туризмі і готелях України : навч. посіб. /З. А. Балченко. – Київ : Ліра-К, 2006. – 230 с. – ISBN 966-351-119-2.
7. Банько В. Г. Будівлі, споруди та обладнання туристських комплексів : навч. посіб. / В. Г. Банько. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Київ : ДАКОР, 2008. – 328 с. – ISBN 978-966-8379-32-1.
8. Барановский М. И. Комплексы отдыха и туризма / М. И. Барановский. – Київ : Будівельник, 1985. – 104 с.

9. Бардин К. В. Азбука туризма : пособие / К. В. Бардин. – Москва : Просвещение, 1973. – 173 с.
10. Бардин К. В. Азбука туризма: о технике пешеходных путешествий : пособие для учителей, руков. турист. походов со школьниками / Бардин К. В. – Изд. 2 -е , испр. и доп. – Москва : Профиздат, 1981. – 205 с.
11. Бгатов А. П. Безопасность в туризме/А. П. Бгатов .-М.: Форум, 2010 . - 174 с. - 978-5-91134-175- 6.
12. Биржаков М. Б. Индустрия туризма: перевозки / Биржаков М. Б., Никифоров В. И. – Москва : Невский фонд Герда, 2001. – 400 с. – ISBN 5-94125-023-1.
13. Блистів Т. В. Теорія і практика туристичних походів : навч. посіб. / Т. В. Блистів, І. І. Горбачьо, О. В. Нужний. – Львів : Укр. технології, 2006. – 129 с. – ISBN 966-345-090-8.
14. Бозин В. П. Основы экономики недвижимости в спорте и туризме : учеб. пособие / В. П. Бозин. – Москва : Советский спорт, 2005. – 191 с. – ISBN 5-85009-968-9.
15. Бондаренко Т. В. Туризм как средство рекреации / Бондаренко Т. В., Крамской С. И., Зайцев В. П. // Здоровьеформирующие технологии в контексте гендерного похода : коллект. моногр. – Харьков, 2009. – С. 94–101.
16. Булашев А. Я. Спортивно-оздоровительный туризм : учебник / А. Я. Булашев. – 2-е изд., исправ. – Харьков : ХГАФК, 2003. – 192 с.
17. Булашев А. Я. Спортивной туризм : учеб. для вузов физкультурного профиля / Булашев А. Я. – Харьков, 2004. – 388 с.
18. Булашев А. Я. Спортивный туризм : учебник / А. Я. Булашев. – Харьков : [ХГАФК], 2004. – 388 с. – ISBN 966-7500-05-5.
19. Булашев А. Я. Спортивно-оздоровительный туризм : учеб. пособие / Булашев А. Я., Нечаев В. И., Ровный А. С. – Изд. 2-е, испр. – Харьков : [ХДАФК], 2003. – 191 с.
20. Булгаков А. А. Велосипедный туризм для всех / А. А. Булгаков. – Москва: Профиздат, 1984. – 127 с.

21. Вавилова Е. В. Основы международного туризма : учеб. пособие / Вавилова Е. В. – Москва : Гардарики, 2005. – 160 с. – ISBN 5-8297-0216-9.
22. Владимирский Б. С. Выбираю тропу : кн. о туризме для сред. и стар. шк. возр. / Владимирский Б. С. – Киев : Молодь, 1990. – 120 с.
23. Власов А. А. Туризм : учеб.-метод. пособие / Власов А. А., Нагорный А.Г. – Москва : Высш. школа, 1977. – 95 с.
24. Водный туризм / [сост. В. Н. Григорьев]. – Москва : Профиздат, 1990. – 302 с. – ISBN 5-255-00136-8.
25. Вододохов А. А. Проведение учебно-тренировочных занятий по туризму : учеб. пособие / Вододохов А. А., Терещенко Г. М. – Алма-Ата, 1985. – 79 с.
26. Гафіяк М. І. Лижний туризм / М. І. Гафіяк, Л. М. Войнов. – Київ : Здоров'я, 1977. – 68 с.
27. Гезгала Ян Туризм в народном хозяйстве / Ян Гезгала ; сокр. пер. с пол. ; под общ. ред. В. Ф. Майера. – Москва : Прогресс, 1974. – 211 с.
28. Грабовський Ю. А. Спортивний туризм : навч. посіб. / Ю. А. Грабовський, О. В. Скалій, Т. В. Скалій. – Тернопіль : Навчальна книга-Богдан, 2009. – 301 с. ISBN 978- 966-10-0004-8.
29. Гуляев В. Г. Туризм: экономика и социальное развитие /В. Г. Гуляев. – Москва : Финансы и статистика, 2003. – 302 с. – ISBN 5-279-02608-5.
30. Дехтяр В. Д. Основы оздоровчо-спортивного туризма : навч. посіб. / В. Д. Дехтяр. – Київ : Наук. світ, 2003. – 203 с. – ISBN 966-675-125-9.
31. Джанджугазова, Е. А. Маркетинг туристических территорий : учеб. пособие для студ. высш. учеб. завед. / Е. А. Джанджугазова. – Москва : Академия, 2006. – 224 с. – ISBN 5- 7696-3117-7.
32. Дмитрук О. Ю. Спортивно-оздоровчий туризм : навч. посіб. / О. Ю. Дмитрук, Ю. В. Щур. – 2- вид., перероб. та допов. – Київ : Альтерпрес, 2008. – 280 с. – ISBN 966-542-348- 7.

33. Дмитрук С. В. Соціально-педагогічні технології в туризмі : навч. посіб. / С. В. Дмитрук, О. Ю. Дмитрук. – Київ : ЦУЛ, 2012. – 327 с. – ISBN 978-611-01-0350-3.
34. Дехтяр В. Д. Основи оздоровчо-спортивного туризму : навч. посіб. для закл. освіт. / В. Д. Дехтяр. – Київ : Наук. світ, 2003. – 203 с. – ISBN 966-675-125-9.
35. Дублянський В. М. Спелеотуризм / В. М. Дублянський. – Київ : Здоров'я, 1973. – 72 с.
36. Дядечко Л. П. Економіка туристичного бізнесу : навч. посіб. / Л. П. Дядечко. – Київ : ЦУЛ, 2007. – 224 с. – ISBN 966-364-389-7.
37. Єрмакова Г. Німецька мова для студентів спеціальності 050400 "Туризм" / Г. Єрмакова, Л. Тимчишин. – Львів : [б. в.], 2005. – 46 с.
38. Організація та методика оздоровчої фізичної культури і рекреаційного туризму : навч. посіб. / О. М. Жданова, А. М. Тучак, В. І. Поляковський, І. В. Котова. – Луцьк : Вежа, 2000. – 234 с. – ISBN 966-600-005-9.
39. Жолдак В. И. Основы менеджмента в спорте и туризме : учебник / В. И. Жолдак.Т. – Москва : Советский спорт, 2003. – Т. 3. – 237 с. – ISBN 5-85009-805-4.
40. Захарин В. С. Мототуризм: спорт и отдых / Захарин Владимир Сергеевич, Пилюкевич Геннадий Александрович. – Минск : Полымя, 1989. – 237 с. – ISBN 5-345- 00074-3.
41. Здоров А. Б. Экономика туризма : учебник / Здоров А. Б. – Москва : Финансы и статистика, 2004. – 268 с.– ISBN 5-279-02729-4.
42. Зеленін С. М. Основи туризму / С. М. Зеленін, В. В. Нікольський. – Київ : Здоров'я, 1975. – 237 с.
43. Зубалій М. Д. Пішохідний і лижний туризм / М. Д. Зубалій, В. С. Петровський. – Київ : Здоров'я, 1984. – 128 с.

44. Изотова М. А. Инновации в социокультурном бизнесе и туризме / М. А. Изотова, Ю. А. Матюхина. – Москва : Советский спорт, 2006. – 224 с. – ISBN 5-9718- 0164-3.
45. Іваніна, О. О. Аудит туристичної діяльності : навч. посіб. / О. О. Іваніна. – Київ : Центр навчальної літератури, 2005. – 256 с. – ISBN 966-364-035-9.
46. Інформаційні інтернет-ресурси галузей туризму та готельно-ресторанного господарства : інформ.-довід. вид. / [уклад. : Пітин М. П., Антал Л. В.]. – Львів : [б. в.], 2009. – 52 с.
47. Кабушкин Н. И. Менеджмент туризма : учебник / Н. И. Кабушкин. – Изд. 3-е, стереот. – Минск : Новое Знание, 2002. – 408 с. – ISBN 985-6516-44-7.
48. Кабушкин Н. И. Менеджмент туризма : учебник / Н. И. Кабушкин. – Изд. 4-е, стереот. – Минск : Новое Знание, 2004. – 408 с. – ISBN 985-475-040-X.
49. Каленик Е. Н. Рекреационный туризм для атлетов Специальной Олимпиады : [учеб.-метод. пособие] / Е. Н. Каленик, А. Е. Коротин. – Ульяновск : ИП Тухтаров В. Н., 2008. – 59 с.
50. Квартальнов В. А. Туризм : учебник / В. А. Квартальнов. – Москва : Финансы и статистика, 2003. – 314 с. – ISBN 5-279-02253-5.
51. Квартальнов В. А. Туризм социальный: история и современность : учеб. пособие / В. А. Квартальнов, В. К. Федорченко. – Киев : Выща школа, 1989. – 311 с. – ISBN 5-11-000299-1.
52. Кифяк В. Ф. Географія туризму України : навч. посіб. / Кифяк В. Ф. – Чернівці : Зелена Буковина, 2003. – 112 с.
53. Кифяк В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні : навч. посіб. / В. Ф. Кифяк. – Чернівці : Книги -XXI, 2003. – 300 с. – ISBN 966-8029-31-3.
54. Кіптенко В. К. Менеджмент туризму : підручник / В. К. Кіптенко. – Київ : Знання, 2010. – 502 с. – ISBN 978-966-346-800-6.

55. Кляп М. П. Сучасні різновиди туризму : навч. посіб. / М. П. Кляп, Ф. Ф. Шандор. – Київ : Знання, 2011. – 334 с. – (Серія "Вища освіта ХХІ століття"). – ISBN 978-966- 346-730-6.
56. Козинець В. М. Безпека життєдіяльності у сфері туризму : навч. посіб. / В. М. Козинець. – Київ : Кондор, 2006. – 576 с. – ISBN 966-351-033-1.
57. Константинов Ю. С. Теория и практика спортивно-оздоровительного туризма : учеб. пособие / Ю. С. Константинов. – Москва : Советский спорт, 2009. – 392 с. – ISBN 978-5- 9718-0360-7.
58. Король С. Я. Бухгалтерський облік у готельному господарстві : навч. посіб. / С. Я. Король. – Київ : Київський національний торговельно-економічний університет, 2005. – 354 с. – ISBN 966-629-164-9.
59. Котов Г. Г. Автомобильный туризм / Котов Г. Г. – Москва : Профиздат, 1986. – 128 с.
60. Лук'яненко В. А. Охорона праці в туризмі : конспект лекцій / Лук'яненко В.А. – Київ : [б. в.], 2007. – 230 с. – ISBN 966-7849-20-1.
61. Лук'янова Л. Г. Освіта в туризмі : навч.-метод. посіб. / Л. Г. Лук'янова. – Київ : Вища школа, 2008. – 718 с. – ISBN 978-966-642-359-X.
62. Луцький Я. Туризм для всіх / Луцький Я. – Івано-Франківськ : [б. в.], 1996. – 142 с.
63. Луцький Я. Основи шкільного туризму : навч.-метод. посіб. / Ярослав Луцький, Василь Луцький. – Вид. 2-ге, допов. – Івано-Франківськ : ОІППО, 2008. – 151 с. – ISBN 5-325-00510-3.
64. Львівська область. Адміністративно-територіальний поділ : наук.-довід. вид. / Ф. Алейников. – Львів : Укр. технології, 2005. – 146 с.
65. Мальська, М. П. Основи туристичного бізнесу : навч. посіб. / М. П. Мальська, В. В. Худо, В. І. Цибух. – Київ : Центр навчальної літератури, 2004. – 272 с. – ISBN 966- 8253-99-X.
66. Мальська М. П. Планування діяльності туристичних підприємств : навч. посіб / М. П. Мальська, О. Ю. Бордун. – Київ : Знання, 2005. – 241 с. – ISBN 966-346-051-2.

67. Маринин М. И. Туристские формальности и безопасность в туризме / Маринин М. И. – Москва : Финансы и статистика, 2003. – 42 с.
68. Маркетинг туризму : навч. посіб. / Г. Б. Мунін, З. І. Тимошенко, Є. В. Самарцев, О. А. Змійов. – Київ : Вид-во Європ. ун-ту, 2006. – Ч. 1. – 324 с. – ISBN 966-301-058-4.
69. Маркетинг туризму : навч. посіб. / Г. Б. Мунін, З. І. Тимошенко, Є. В. Самарцев, О. А. Змійов. – Київ : Вид-во Європ. ун-ту, 2006. – Ч. 2. – 427 с. – ISBN 966-301-084-3.
70. Маринин М. М. Туристские формальности и безопасность в туризме / М.М. Маринин. – Москва : Финансы и статистика, 2003. – 139 с. – ISBN 5-279-02396-5.
71. Машина, Н. І. Страхування для туристичних підприємств : навч. посіб. / Н. І. Машина. – Київ : ЦУЛ, 2006. – 368 с. – ISBN 966-364-331-5.
72. Масляк, П. О. Рекреаційна географія : навч. посіб. / П. О. Масляк. – Київ : Знання, 2008. – 343 с. – ISBN 978-966-346-510-4.
73. Масляк, П. О. Країнознавство : підручник / П. О. Масляк. – Київ : Знання, 2007. – 292 с. – ISBN 966-346-199-6.
74. Менеджмент туризма / ред. кол. В. А. Квартальнов, И. В. Зорин, П. А. Виноградов. – Москва : Финансы и статистика, 2003. – 336 с. – ISBN 5-279-02446-5.
75. Морозов М. А. Информационные технологии в социально-культурном сервисе. Оргтехника : учебник / М. А. Морозов, Н. С. Морозова. – 2-е изд., стереотип. – Москва : Академия, 2004. – 240 с. – ISBN 5-7695-1831-6.
76. Нечаюк Л. І. Готельно-ресторанний бізнес: менеджмент : навч. посіб / Л.І. Нечаюк, Н. О. Телеч. – Київ : ЦУЛ, 2003. – 348 с. – ISBN 966-8253-28-0.
77. Никишин Л. Туризм и здоровье / Никишин Л., Коструб А. – Київ : Здоров'я, 1991. – 222 с. – ISBN 5-311-02493-3.

78. Нормативно-правові акти України з питань туризму : зб. законодавчих та нормативних актів / [упоряд. М. І. Камлик]. – Київ : Атіка, 2004. – 462 с. – ISBN 966-326-032-7.
79. Окладникова Е. А. Международный туризм. География туристских ресурсов мира : учеб. пособие / Е. А. Окладникова. – Москва ; Санкт-Петербург: ИФК Омега-Л ; Учитель и ученик, 2002. – 381 с. – ISBN 5-901386-42-6.
80. Организация туризма : учеб. пособие / А. П. Дурович, Н. И. Кабушкин, Т.М. Сергеева [и др.] ; под ред. Н. И. Кабушкина. – Минск : Новое знание, 2003. – 630 с. – ISBN 985-475-021-3.
81. Організація дозвілля в туристичній індустрії : опорний конспект лекцій / уклад. Н. І. Ведмідь. – Київ : КНТЕУ, 2006. – 40 с.
82. Організація та методика проведення лижного туризму : метод. посіб. / [підгот.: Байцар Ю. І., Зубрицький Л. С., Стефанишин В. М., Стефанишин О.М., Любіжанін Ю. Г.]. – Львів : ЛДУФК, 2005. – 32 с.
83. Організація та проведення туризму з початківцями : метод. посіб. / Байцар Ю. І., Бережанський В. О., Любіжанін Ю. Г., Стефанишин Н. І., Стефанишин О. М. – Львів : ЛДУФК, 2008. – 72 с. – ISBN 966-7379-83-9.
84. Основні напрями розвитку туризму в Україні до 2010 року : Указ Президента України від 10. 08. 99 № 973/99 // Правове регулювання туристичної діяльності в Україні / за заг. ред. В. К. Федорченка. – Київ, 2002. – С. 26– 29.
85. Панкова Є. В. Туристичне краєзнавство : навч. посіб. / Є.В. Панкова. – Київ : Альтерпрес, 2003. – 352 с. – ISBN 966-542-211-1.
86. Педагогіка туризму : навч. посіб. / В. К. Федорченко, Н. А. Фоменко, М. І. Скрипник, Г. С. Цехмістролва. – Київ : Слово, 2004. – 296 с. – ISBN 966-8407-31-8.
87. Перспективи розвитку туризму в Україні та світі: управління, технології, моделі : кол. моногр. / за ред. Волошина І. М. – Луцьк : РВВ Луцького НТУ, 2015. – 328 с. – ISBN 978-617-672-096-6.

88. Про внесення змін до Закону України "Про туризм" щодо надання туристичних послуг : Закон України від 9 лютого 2012 року № 4385-VI // Голос України. – 2012. – 6 бер . – С. 20.

89. Про внесення змін до Закону України "Про туризм" щодо надання туристичних послуг : Закон України від 9 лютого 2012 р. № 4385-VI // Урядовий кур'єр. – 2012. – № 50. – С. 12.

90. Про внесення змін до статті 19 Закону України "Про туризм" : Закон України від 8 липня 2011 р. № 3679- VI // Урядовий кур'єр. – 2011. – 2 серп. – С. 4.

91. Про туризм : закон України від 15.09.1995 № 324/95 (за станом на 10 травня 2005 року). – Київ : Парламентське видавництво, 2005. – 31 с. – ISBN 966-611-377-5.

92. Рутинський М. Географія туризму України : навч.-метод. посіб. / М. Й. Рутинський. – Вид. 2-ге, переробл. і доп. – Київ : ЦУЛ, 2004. – 160 с. – ISBN 966-8568-03-6.

93. Рутинський М. Й. Замковий туризм в Україні : навч. посіб. / М. Й. Рутинський. – Київ :ЦУЛ, 2007. – 431 с. – ISBN 966-364-363-3.

94. Рутинський М. Й. Сільський туризм : навч. посіб. / М. Й. Рутинський, Ю. В. Зінько. – Київ : Знання, 2006. – 271 с. – ISBN 966-346-145-4.

95. Сенин В. С. Организация международного туризма : учебник / В. С. Сенин. – Изд. 2-е, перераб. и доп. – Москва : Финансы и статистика, 2003. – 397 с. – ISBN 5-279- 02409-0.

96. Сенин В. С. Организация международного туризма : учебник / В. С. Сенин, М. В. Савельева – 2-е изд., перераб. и доп. – Москва : Финансы и статистика, 2004. – 400 с.

97. Сергеев В. Н. Туризм и здоровье / Сергеев В. Н. – Москва : Профиздат, 1987. – 80 с.

98. Сергеева Т. К. Экологический туризм : учебник / Т. К. Сергеева. – Москва: Финансы и статистика, 2004. – 358 с. – ISBN 5-279-02819-3.

99. Скопень, М. М. Комп'ютерні інформаційні технології в туризмі : навч. посіб. / М. М. Скопень. – Київ : Кондор, 2005. – 302 с. – ISBN 966-7982-64-5.
100. Скопень М. М. Інформаційні системи і технології маркетингу в туризмі : навч. посіб. / М. М. Скопень, М. К. Сукач. – Київ : Каравела, 2010. – 336 с. – ISBN 978-966- 2229-06-6.
101. Стафійчук, В. І. Рекреалогія : навч. посіб. / В. І. Стафійчук. – Київ : Альтерпрес, 2006. – 264 с. – ISBN 966-542-286-3.
102. Стафійчук, В. І. Рекреалогія : навч. посіб. / В. І. Стафійчук. – 2-е вид. – Київ : Альтерпрес, 2010. – 264 с. – ISBN 966-542-353-3.
103. Соболева Е. А. Статистика туризма : учеб. пособие / Е. А. Соболева. – Москва : Финансы и статистика, 2004. – 156 с. – ISBN 5-279-02688-3.
104. Солонкина О. В. Психодиагностика в социально-культурном сервисе и туризме : учеб. пособие / Солонкина О. В., Рамендик Д. М. – Москва : Академия, 2004. – 224 с.
105. Тимошенко Л. О. Спортивно-оздоровчий туризм : метод. вказівки / Л. О. Тимошенко, К. В. Лабарткава. – Львів : ЛДУФК, 2011. – 55 с. – ISBN 978-966-2328-22-6.
106. Тимошенко Л. О. Спортивний туризм : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. фіз. виховання і спорту / Тимошенко Л. О., Лабарткава К. В. – Львів : ЛДУФК, 2012. – 148 с. – ISBN 978-966-2328-71-4.
107. Тимошенко Л. О., Лабарткава К. В. Спортивний туризм : навч. посіб. / Л. О. Тимошенко, К. В. Лабарткава. – Львів : ЛДКФК, 2014. – Ч. 2. – 176 с. – ISBN 978-966-2328-37-0.
108. Туризм и спортивное ориентирование : учебник / [сост. В. И. Ганопольский]. – Москва : Физкультура и спорт, 1987. – 238 с.
109. Устименко Л. М. Історія туризму : навч. посіб. / Л. М. Устименко, І. Ю. Афанасьєв. – Київ : Альтерпрес, 2005. – 320 с. – ISBN 966-542-268-5.

110. Уніфіковані технології готельних послуг : навч. посіб. / за ред. В. К. Федорченка, Л. Г. Лук'янова, Т. Т. Дорошенко, І. М. Мініч. – Київ : Вища школа, 2001. – 237 с. – ISBN 966-642-040-6.
111. Ушаков Д. С. Технологии выездного туризма : учеб. пособие / Д. С. Ушаков. – Москва ; Ростов на Дону : Март, 2005. – 382 с. – ISBN 5-241-00480-7.
112. Федорченко В. К. Історія туризму в Україні : навч. посіб. / В. К. Федорченко, Т. А. Дьорова. – Київ : Вища школа, 2002. – 195 с. – ISBN 966-642-103-8.
113. Федорченко В. К. Теоретичні та методичні засади підготовки фахівців для сфери туризму : монографія / В. К. Федорченко. – Київ : Слово, 2004. – 471 с. – ISBN 966-8407-42-3.
114. Федотов Ю. Н. Спортивно-оздоровительный туризм : учебник / Ю. Н. Федотов, И. Е. Востоков/ – Москва : Советский спорт, 2003. – 361 с. – ISBN 5-85009-655-8.
115. Філіпов З. Спортивний туризм : навч. посіб./Зенон Філіпов. – Дрогобич : Коло, 2010. – 342 с. – ISBN 978-966-2405-41-5.
116. Філософія туризму : навч. посіб. / [авт.-розроб. Пазенок В. С., Федорченко В. К., Любимий Я. В. та ін.]. – Київ : Кондор, 2004. – 268 с. – ISBN 966-7982-86-6.
117. Фоменко, Н. В. Рекреаційні ресурси та курортологія : навч. посіб. / Н. В. Фоменко. – Київ : Центр навчальної літератури, 2007. – 312 с. – ISBN 966-364-362-5.
118. Холловей Д. К. Туристический маркетинг / Дж. К. Холловей ; пер. с 4-го англ. изд. А. А. Кожевниковой. – Київ : Знання, 2008. – 575 с. – ISBN 978-966-346-507-4.
119. Частник С. Английский язык для менеджеров туризма и гостиничного бизнеса : учебник / С. Частник, Г. Коробка. – Ростов на Дону : Феникс, 2003. – 158 с. – ISBN 5-222-03336-8.

120. Штюмер Ю. А. Опасности в туризме: мнимые и действительные / Ю. А. Штюмер. – 2-е изд. перер., доп. / Штюмер Ю. А. – Москва : Физкультура и спорт, 1988. – 144 с.

121. Щербакова С. А. Международный туризм: экономика и география : учеб. пособие / С. А. Щербакова. – Москва : Финансы и статистика, 2007. – 144 с. – ISBN 978- 5-279-02884-9.

122. Щур Ю. В. Спортивно-оздоровчий туризм : навч. посіб. / Щур Ю. В., Дмитрук О. Ю. –Київ : Альтерпрес, 2003. – 230 с. – ISBN 966-542-129-8.

123. Яковлев Г. А. Экономика и статистика туризма : учеб. пособие / Яковлев Г. А. – Москва : РДЛ, 2003. – 240 с. – ISBN 5-93840-034-1.